

De Nederlandse samenleving
2004

Sociale trends

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek – Facilitair Bedrijf

Druk

OBT bv, Den Haag

Omslag-ontwerp

Wat ontwerpers Utrecht

Inlichtingen

Tel.: 0900 0227 (€ 0,50 per minuut)
Fax: (045) 570 62 68
E-mail: infoservice@cbs.nl

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 2004.

Bronvermelding is verplicht. Verveelvoudiging voor eigen of intern gebruik is toegestaan.

Prijzen zijn excl. administratie- en verzendkosten.

Prijs: € 33,00

Kengetal: A-134

ISBN 9035728084

CBS-Publicatienummer: 6007204010

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2002-2003	= 2002 tot en met 2003
2002/2003	= het gemiddelde over de jaren 2002 tot en met 2003
2002/'03	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz. beginnend in 2002 en eindigend in 2003
1992/'93–2002/'03	= boekjaar enz., 1992/'93 tot en met 2002/'03

In geval van afronding kan het voorkomen dat de totalen niet geheel overeenstemmen met de som der opgetelde getallen.

Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Inhoud

Demografie

Bevolkingsgroei neemt af	10
Gezond leven vermindert sterfte.	12
Kinderen: wanneer en hoeveel?	14
Minder asielmigratie, meer arbeidsmigratie	16
Alleenstaanden achter huishoudengroei	18
Meer variatie in levenslopen	20
Samenwonen: eindstation of intermezzo?	22
Snelle vergrijzing na 2010	24
Stempel allochtonen op bevolkingsgroei	26

Onderwijs

Scholing gericht op arbeidsmarkt	30
Hoe gekleurd is het voortgezet onderwijs?	32
Nederland middenmoter in onderwijs	34
Na de leerplicht nog vijf jaar naar school	36
Opleidingsniveau bevolking stijgt	38
Een op de drie schoolverlaters hoogopgeleid	40

Arbeid

Arbeidsdeelname naar 65 procent	44
Opleidingsniveau beroepsbevolking stijgt	46
Minder werkstress	48
Meer deeltijdwerkers	50
Minder flexibele contracten.	52
Baanvinders en baanwisselaars	54
Stijging werkloosheid na jarenlange daling.	56
840 duizend mensen willen aan het werk.	58
Meer mensen in WW en bijstand.	60
Instream arbeidsongeschiktheid neemt af	62

Welvaart

Stijgende welvaart	66
Inkomens herverdeeld.	68
Koopkrachtwinst- en verlies	70

Uitkeringsafhankelijkheid verminderd	72
Armoede neemt iets toe	74
Meer gespaard	76
Vermogens fors gestegen	78
Toenemende bestedingen aan diensten	80
Het inkomen gedurende de levensloop	82

Gezondheid

Meeste Nederlanders voelen zich gezond	86
Helft Nederlanders heeft een aandoening	88
Nederlander wordt alsmaar dikker	90
Veel Nederlanders hebben een stoornis	92
Vaker naar tandarts en fysiotherapeut	94
Steeds meer mensen gebruiken medicijnen	96
Jongvolwassenen roken en drinken het meest	98
Meer Nederlanders halen een griep prik	100
Hoge deelname kankerpreventieonderzoek	102
Nog steeds lange poliwachtijden	104

Veiligheid

Nederland niet onveiliger	108
Wie zijn slachtoffer van onveiligheid?	110
Emotionele schade van gewelddelict groot	112
Een derde van alle delicten gemeld bij politie	114
Kwart van de bevolking voelt zich onveilig	116

Ruimte en milieu

Jongeren vinden moeilijker woonruimte	120
Ruimte om te wonen	122
Verlichting van woonuitgaven	124
Drukker in de spits	126
Betere kwaliteit van het mariene milieu	128
Geluidshinder weinig verminderd	130
Minder animo voor scheiden van afval	132
Zorgen over het milieu	134

Cultuur en recreatie

Sportief gedrag	138
Ruim 12 miljard euro voor vakanties	140

Zes uur vrije tijd per dag	142
Oude en nieuwe vrijetijdsbesteding	144
Groeiend podiumbezoek	146

Politiek en levensbeschouwing

Ontkerkelijking gaat niet verder	150
Minder vrijwilligers, meer informele hulp	152
Familiale waarden winnen terrein	154
Een voldoende voor de samenleving.	156
Meer belangstelling voor politiek.	158

Allochtonen

Bevolking grote steden verandert snel	162
Gemengde huwelijken stranden vaker.	164
Hoge doorstroom naar vervolgonderwijs	166
Toename arbeidsdeelname allochtonen	168
Grote inkomensverschillen naar etniciteit	170
Niet-westerse allochtonen vaker in de bijstand	172

Emancipatie

Vrouwen succesvol in het onderwijs	176
Stijgende arbeidsdeelname van vrouwen	178
Werkende vrouwen ervaren hoge werkdruk	180
Meer vrouwen aan de leiding	182
Blijven werken met kinderen	184
Opa's en oma's in de kinderopvang	186

Jeugd

Kind kost 11 euro per dag	190
Jeugd leeft ongezond	192
Jongeren tevreden over school	194
Jeugd vaak dader en slachtoffer	196
Helpt jongeren dagelijks op het web	198

Ouderen

Meer dan alleen AOW	202
Meeste ouderen niet eenzaam.	204
Arbeitsdeelname ouderen fors gestegen	206

Meeste ouderen voelen zich gezond	208
In bijna helft sterfgevallen medisch besluit	210
Steeds meer ouderen wonen nog zelfstandig	212
Veel vrije tijd	214
Ook ouderen emigreren	216

Demografie

Bevolkingsgroei neemt af

In 2003 is het aantal inwoners met maar 65 duizend personen toegenomen tot 16,3 miljoen. In drie jaar tijd is de bevolkingsgroei gehalveerd. De afnemende migratie is een van de redenen voor de daling van de bevolkingsgroei. De komende decennia zal de bevolkingsgroei verder afremmen door een toename van de sterfte als gevolg van de vergrijzing.

In 1946 werden in Nederland 284 duizend kinderen geboren. Ook in de periode daarna bleef het aantal geboorten historisch hoog. Begin jaren zeventig nam het aantal geboorten echter in snel tempo af. Achter deze daling ging een complex van ontwikkelingen schuil, zoals de komst van de anticonceptiepill, de toename van het opleidingsniveau en de toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen. Een voorlopig dieptepunt werd bereikt in 1983, toen slechts 170 duizend kinderen werden geboren. Sindsdien is het aantal geboorten weer geleidelijk toegenomen tot meer dan 200 duizend.

Natuurlijke aanwas slinkt

Het aantal sterfgevallen is de afgelopen decennia vrijwel voortdurend toegenomen. Deze toename wordt veroorzaakt door het toenemende aantal ouderen. De natuurlijke bevolkingsaanwas, geboorte minus sterfte, is hierdoor fors teruggelopen vergeleken met enkele decennia eerder.

Minder immigratie, meer emigratie

Het jaarlijkse aantal migranten fluctueert sterk. Deze fluctuaties hangen samen met internationale ontwikkelingen. Zo kwamen in 1975, het jaar dat Suriname onafhankelijk werd, zo'n 40 duizend Surinamers naar Nederland. In de tweede helft van de jaren negentig steeg de immigratie door de grote toeloop van asielzoekers. In 2001 werd het hoogste aantal immigranten ooit geteld: ruim 133 duizend. Mede door een restrictief migratiebeleid is de immigratie daarna fors teruggelopen, tot 105 duizend in 2003. De economische teruggang is medeverantwoordelijk voor deze daling en heeft bovendien geleid tot een toename van de emigratie. In 2003 verliet een recordaantal van 105 duizend personen ons land.

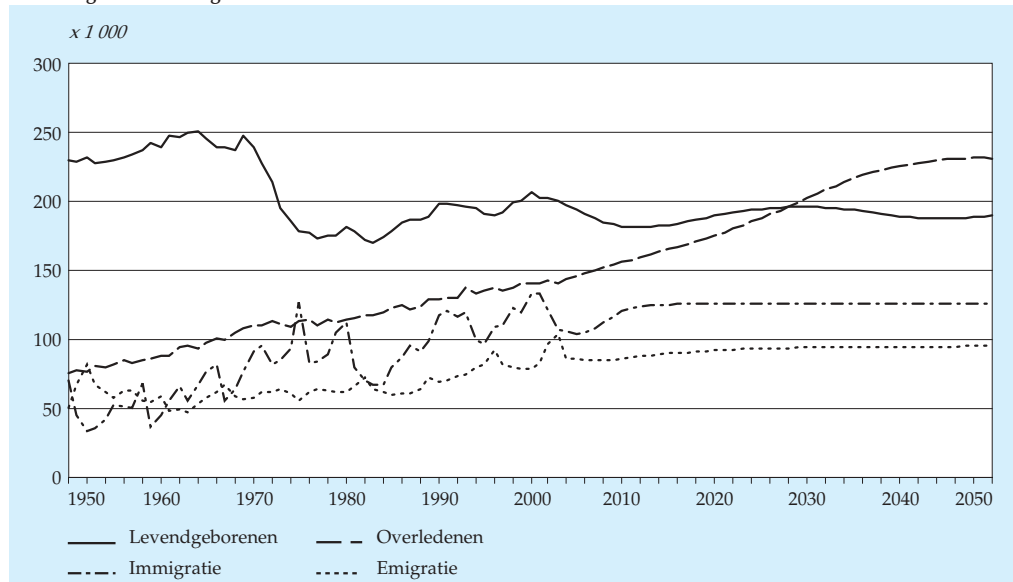
Van bevolkingstoename naar bevolkingsafname

Naar verwachting zal ons land nog voor het jaar 2040 te maken krijgen met een bevolkingsafname. Door de vergrijzing zal het jaarlijks aantal sterfgevallen sterk toenemen, van ruim 140 duizend in 2003 tot ver boven de 200 duizend na 2030. Dan zal het aantal overledenen het aantal geboorten overtreffen. Mede door de toenemende mobiliteit op de internationale arbeidsmarkt zal het aantal immigranten dan weer zijn toegenomen, tot ruim 125 duizend per jaar, het aantal emigranten zal naar verwachting ongeveer 95 duizend per jaar zijn.

Bevolkingsontwikkeling

	Bevolkings- groei	Levend- geborenen	Overledenen	Immigratie	Emigratie
	<i>x 1 000</i>				
1950	174	230	76	71	51
1960	139	239	88	45	58
1970	162	239	110	91	57
1980	118	181	114	113	62
1990	118	198	129	117	69
2000	123	207	141	133	79
2003*	62	201	141	106	104
2010	60	182	156	120	86
2020	48	189	175	126	92
2030	26	196	202	126	94
2040	-5	189	226	126	94
2050	-11	190	231	126	95

Bevolkingsontwikkeling

Gezond leven vermindert sterfte

De levensverwachting van mannen is sinds 1970 met ruim vijf jaar gestegen, vrouwen hebben ruim vier levensjaren gewonnen. De daling van de sterfte aan hart- en vaatziekten is de belangrijkste reden van deze stijging van de levensverwachting.

Mensen worden van alle kanten gewezen op de gevaren van ongezond leven. Dat is niet zonder gevolgen gebleven. Sinds 1950 is het percentage rokende mannen gedaald van 90 tot minder dan 35. Mensen zijn ook minder vet gaan eten en bewegen meer. Hiertegenover staan ontwikkelingen die slecht waren voor de gezondheid. Meer vrouwen zijn gaan roken en het percentage mensen met overgewicht is de laatste decennia voortdurend gestegen.

Opsporing en behandeling van risicofactoren

Ongezond leven is een risicofactor en leidt tot een hoog cholesterolgehalte, verhoogde bloeddruk en suikerziekte (*diabetes mellitis*). Opvallend is dat deze risicofactoren vaker voorkomen bij groepen met een lage sociaal-economische status. Mensen met een lagere opleiding of lager inkomen roken meer, bewegen minder en eten ongezonder. In de jaren zeventig kwam er steeds meer aandacht voor het vroeg opsporen en behandelen van bovenstaande risicofactoren.

Diabetes is nu nog een relatief onbelangrijke doodsoorzaak. Indien er geen wijziging komt in het eetgedrag in combinatie met te weinig beweging zal diabetes in de toekomst uitgroeien tot één van de belangrijkste doodsoorzaken.

Minder sterfte aan hart- en vaatziekten

De levensverwachting bij de geboorte ligt voor vrouwen op bijna 81 jaar, voor mannen op 76 jaar. De levensverwachting van mannen is sinds 1970 met ruim vijf jaar gestegen, vrouwen hebben ruim vier levensjaren gewonnen. In de toekomst zal de levensverwachting verder stijgen, mannen zullen gemiddeld zo'n drie jaar langer leven, vrouwen twee jaar.

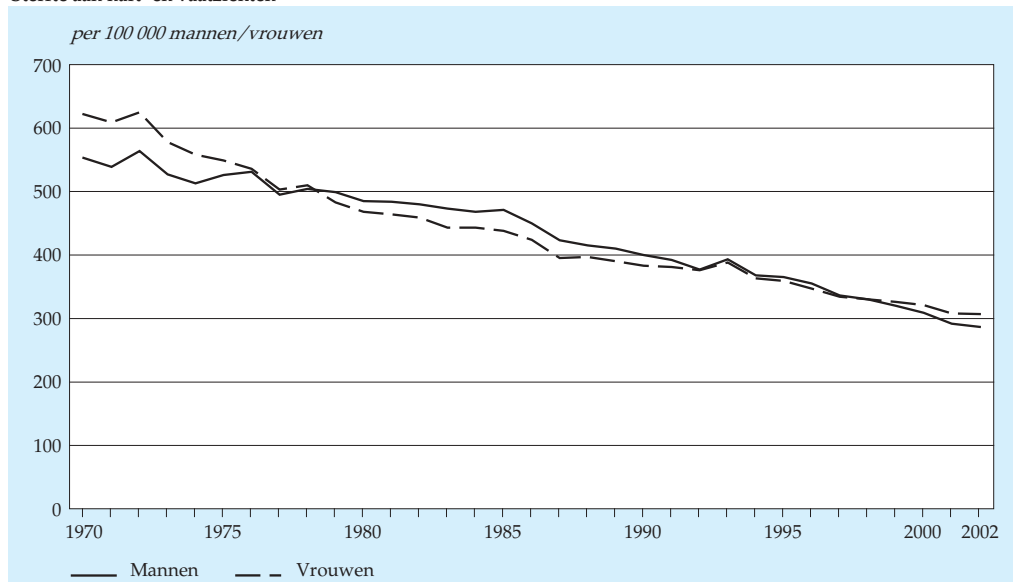
Van deze stijging van de levensverwachting komt ruim 50 procent op conto van de daling van de sterfte aan hart- en vaatziekten. Mannen halen de achterstand op vrouwen in doordat ze minder zijn gaan roken, terwijl vrouwen meer zijn gaan roken. Hierdoor is de sterfte aan longkanker bij mannen sinds 1985 sterk gedaald en sterven meer vrouwen aan longkanker. Dit is een zorgelijke ontwikkeling, te meer omdat het schadelijk effect van roken voor vrouwen groter lijkt te zijn dan voor mannen. Mannen die sterven aan longkanker lopen zo'n twaalf levensjaren mis, terwijl vrouwen zelfs zeventien levensjaren verliezen.

Het roken heeft er mede voor gezorgd dat Nederlandse vrouwen, samen met vrouwen in Denemarken, sinds 1960 de geringste winst in levensverwachting hebben geboekt van alle vrouwen in West-Europa.

Doodsoorzaken

	Totaal	Nieuw- vormingen	Ziekten van hart en vaatstelsel	Ziekten van de ademhalings- organen	Niet-natuurlijke doods- oorzaken	Overige doods- oorzaken
<i>x 1 000</i>						
1970	110	25	50	8	8	19
1975	114	28	51	7	7	21
1980	114	31	51	7	6	19
1985	123	33	54	9	6	20
1990	129	35	52	11	5	26
1995	136	36	52	13	5	29
2000	141	38	49	15	5	34
2002	142	38	48	14	5	37

Sterfte aan hart- en vaatziekten

Kinderen: wanneer en hoeveel?

Een halve eeuw geleden was het krijgen van kinderen nog vanzelfsprekend. Mensen trouwden en kregen kinderen. Die vanzelfsprekendheid verdween met de komst van de anticonceptiepil. Vanaf dat moment begonnen veel paren pas op latere leeftijd aan kinderen en reguleerden zij het aantal kinderen.

Door processen als emancipatie en individualisering was het niet meer vanzelfsprekend dat vrouwen snel moeder werden. Vrouwen volgden vaker en langer onderwijs. Zij gingen eerst enkele jaren werken en wachtten met het krijgen van kinderen, het moederschap stelden zij uit.

Tussen 1975 en 2003 is de gemiddelde leeftijd bij de geboorte van het eerste kind gestegen van 25 naar 29 jaar. Hiermee behoort Nederland internationaal gezien bij de koplopers in het laat moeder worden.

Paren verwachten meestal twee kinderen te krijgen

Twee kinderen is op jonge leeftijd de wens en de norm. Een kwart eeuw geleden was dit ook al het geval. Toch zijn er grote verschillen in het gemiddeld kindertal, toen en nu, en hier en elders. Met een gemiddelde van drie kinderen per vrouw rond 1950 was de vruchtbaarheid in Nederland het hoogst van alle Westeuropese landen. Na de komst van de anticonceptiepil in 1963 werd het gemakkelijker om het aantal kinderen en het tijdstip van geboorte beter te regelen. Na 1965 dook de vruchtbaarheid snel naar beneden. Met een gemiddeld kindertal per vrouw van 1,7 ligt de vruchtbaarheid bijna de helft lager dan een halve eeuw geleden. Het CBS verwacht dat in de toekomst de vruchtbaarheid ook rond dit niveau zal liggen.

Variaties rond de norm van twee kinderen

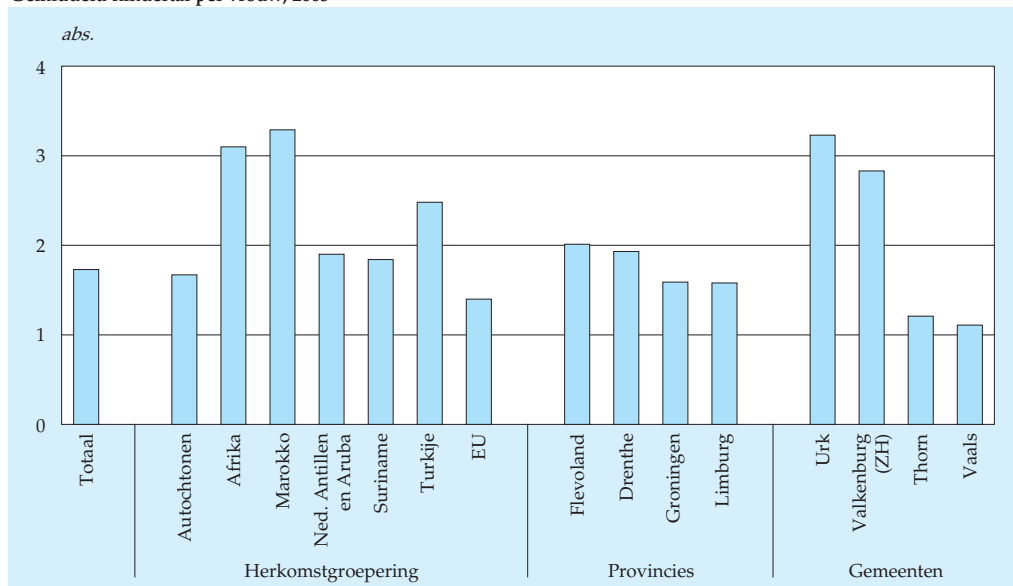
Het uiteindelijke kindertal ligt lager dan het aantal dat men op jonge leeftijd dacht te krijgen. Echtscheiding is vaak een spelbreker, met name als het niet meer lukt om opnieuw een partner te vinden. De hoge kosten van kinderen kan ook een reden zijn om minder kinderen te krijgen dan gepland. In onzekere tijden, met lage economische groei, kunnen paren het krijgen van kinderen uitstellen en zelfs afstellen. Ook problemen met het combineren van werken en het krijgen van kinderen kan vrouwen doen besluiten minder kinderen te krijgen. Kinderopvangvoorzieningen kunnen dit probleem verhelpen.

Twee kinderen is niet voor iedereen de wens en de norm. Met name niet-westerse allochtonen krijgen nog grote gezinnen. Bij Marokkaanse vrouwen ligt het gemiddelde kindertal op ruim 3 en bij Turkse vrouwen op 2,5. Ook streng gelovige vrouwen krijgen nog veel kinderen. In Urk ligt het gemiddelde kindertal ook op 3.

Vruchtbaarheid

	Levendgeboren kinderen	Gemiddeld kindertal per vrouw	Aandeel vrouwen met tenminste één kind	Gemiddelde leeftijd bij geboorte eerste kind
<i>x 1 000</i>				
1950	230	3,10	0,80	27
1960	239	3,12	0,96	26
1970	239	2,57	0,91	25
1980	181	1,60	0,68	26
1990	198	1,62	0,72	28
2000	207	1,72	0,83	29
2002	202	1,73	0,83	29
2003				29
2010	182	1,75	0,80	29
2020	189	1,75	0,80	29
2030	196	1,75	0,80	29
2040	189	1,75	0,80	29
2050	189	1,75	0,80	29

Gemiddeld kindertal per vrouw, 2003

Minder asielmigratie, meer arbeidsmigratie

Het aantal immigranten is teruggelopen van 133 duizend in 2001 tot 105 duizend in 2003. De samenstelling van de groep immigranten verandert eveneens. Het aandeel asielmigranten is afgenomen, het aandeel gezinsvormende migranten nam toe.

Veel publieke discussies over migratie betreffen asielmigratie. Mede door het restrictieve beleid dat Nederland de laatste jaren voert, is het aantal asielmigranten sterk teruggelopen. In 2000 zijn 28 duizend asielmigranten geteld, in 2003 nog maar 13 duizend.

Meer arbeidsmigratie

Het huidige migratiebeleid is vooral gericht op asielmigratie (en gezinsvormende migratie), en minder op arbeidsmigratie. De roep om arbeidsmigranten komt uit het bedrijfsleven. In tijden dat het economisch goed gaat, willen bedrijven de schaarste aan arbeidskrachten opvullen met personeel uit andere landen. Sinds het midden van de jaren negentig is het aantal arbeidsmigranten verdubbeld tot 20 duizend in 2001. Mede door de ongunstige economische situatie is in 2002 en 2003 de arbeidsmigratie ingezakt.

Ruim 60 procent van de arbeidsmigranten komen uit andere landen van de Europese Unie. Onder hen zijn veel Duitsers en Britten.

Volgmigratie

Migratie leidt in veel gevallen tot volgmigratie. Zo is in de jaren zeventig gebleken dat veel voormalige gastarbeiders uit Turkije en Marokko hun vrouw en kinderen hebben laten overkomen. Nog steeds is gezinshereniging een belangrijke bron van migratie. De laatste jaren hebben zich jaarlijks 12 tot 15 duizend personen herenigd met hun partner of ouders die reeds in Nederland verbleven.

Gezinsvormende migratie wordt steeds belangrijker. Inmiddels vestigen zich jaarlijks 20 duizend migranten met het oog op een huwelijk of om niet-gehuwd samen te wonen. In een derde van de gevallen gaat het om Turken en Marokkanen. Het blijkt dat vooral jonge Turken en Marokkanen, ook van de tweede generatie, een partner uit het land van herkomst prefereren.

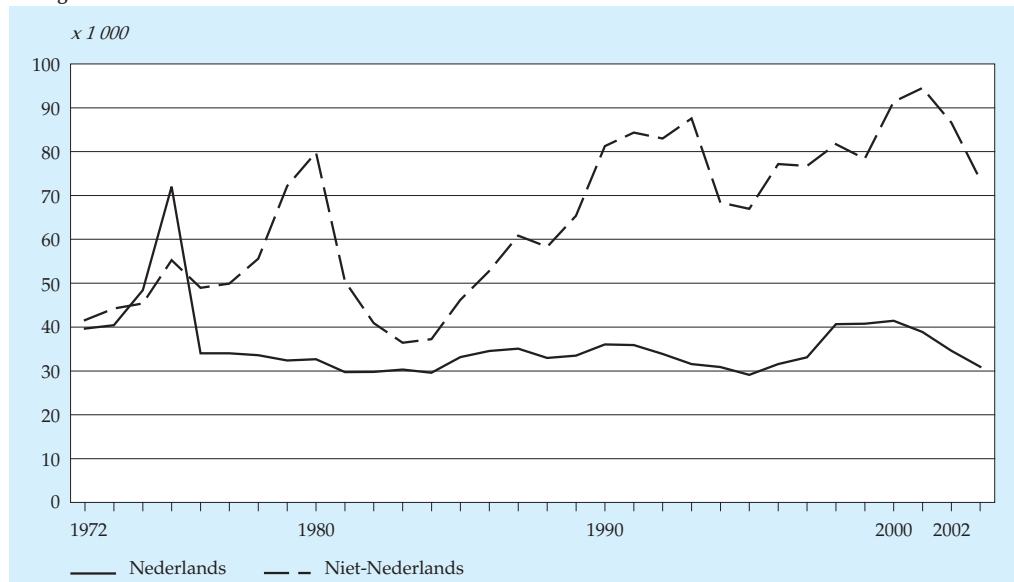
Terugkerende Nederlanders

Een groep migranten die getalsmatig gezien niet mag worden vergeten, zijn migranten met de Nederlandse nationaliteit. Meer dan andere migranten laten zij zich leiden door het economische tij. Eind jaren negentig kwamen 41 duizend personen met een Nederlandse nationaliteit naar Nederland, onder wie 10 duizend bewoners van de Nederlandse Antillen en Aruba. In 2003 is dit aantal afgenomen tot 31 duizend.

Immigratie van niet-Nederlanders naar immigratiemotief

	Totaal	Arbeid	Asiel	Gezins-hereniging	Gezins-vorming	Overige motieven
<i>x 1 000</i>						
1995	67	10	22	13	11	10
1996	77	13	20	15	16	14
1997	77	13	17	15	16	16
1998	82	15	17	15	18	16
1999	78	16	19	14	13	15
2000	91	19	28	14	15	15
2001	95	20	26	12	20	16
2002	87	18	19	12	21	17
2003*	75	16	13	13	20	13

Immigranten naar nationaliteit

Alleenstaanden achter huishoudengroei

In 2003 zijn er rond 7 miljoen huishoudens. Dit aantal zal toenemen tot zo'n 8,3 miljoen in 2035. De toename van het aantal jonge en oudere alleenstaanden is de motor achter deze huishoudengroei.

Vroeger waren de huishoudens veel groter dan nu. De rol van de vrouw lag in het moederschap. Vanaf de jaren zestig veranderde dit. Vrouwen begonnen zich maatschappelijk te ontplooiën en beperkten het kindertal. Het ideale gezin telde nog slechts twee kinderen.

Uit huis gingen kinderen vaak alleen wonen. Als er verkering kwam, dan ging men eerst ongehuwd samenwonen om te kunnen bepalen of de partner wel de ideale was (om kinderen mee te krijgen). Was dat niet zo, dan viel het paar uiteen en werden beiden weer alleenstaand. Door deze ontwikkelingen groeide het aantal kleine huishoudens op jonge leeftijd sterk.

Opsplitsen van huishoudens op middelbare leeftijd

Onder invloed van ontkerkelijking, individualisatie en emancipatie werd het huwelijk minder onaantastbaar. Als de relatie slecht was bleven man en vrouw niet meer bij elkaar, ook niet om de kinderen. Sociale voorzieningen als de bijstand maakten het voor vrouwen mogelijk om na een echtscheiding zelfstandig te blijven wonen. Hierdoor steeg het aantal echtscheidingen vanaf 1970 in een snel tempo.

Vergrijzing van huishoudens

De levensverwachting is de laatste decennia sterk gestegen. Hierdoor zijn er op hogere leeftijden steeds meer kleine huishoudens. Gedeeltelijk gaat het om paren met een empty nest: alle kinderen hebben het ouderlijk huis verlaten. Voor een ander deel gaat het om achtergebleven partners waarvan de man of vrouw is gestorven. Omdat vrouwen zo'n vijf jaar langer leven dan mannen gaat het hierbij merendeels om weduwen.

Aantal alleenstaanden blijft toenemen

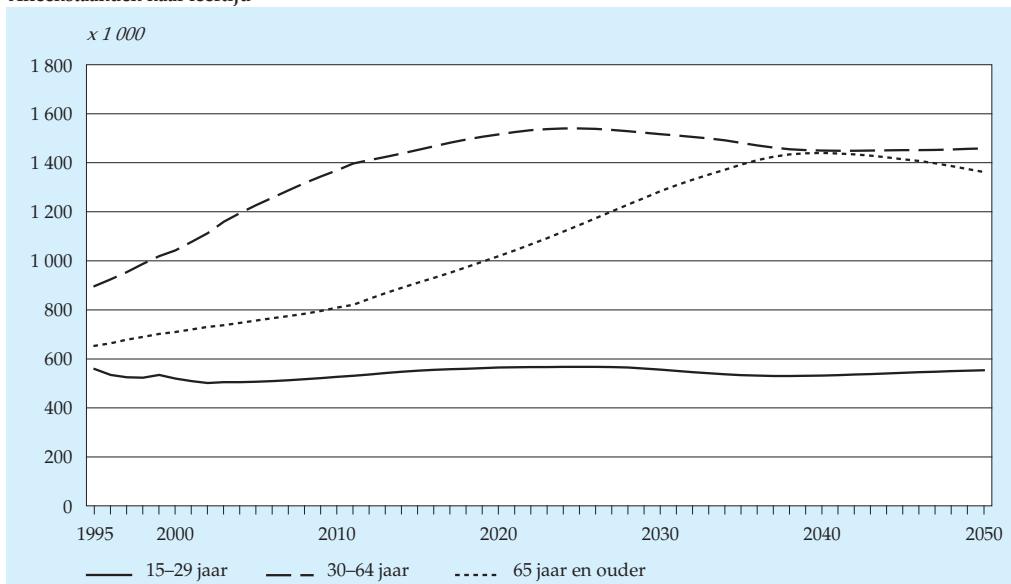
Een eeuw geleden telde het doorsneehuishouden 4 à 5 personen. In 2003 is de gemiddelde huishoudengrootte zo'n 2,3 personen. De huishoudengrootte zal verder afnemen naar zo'n 2,1 in 2050.

Het aantal huishoudens bedraagt in 2003 rond 7 miljoen en zal in 2035 de top bereiken met zo'n 8,3 miljoen. Deze groei komt bijna volledig voor rekening van de alleenstaanden: het aantal alleenstaanden bedraagt nu bijna 2,5 miljoen en zal in 2040 met bijna 1 miljoen zijn toegenomen. Samenhangend met de vergrijzing van Nederland zal met name het aantal oudere alleenstaanden sterk groeien.

Huishoudens

	Totaal huishoudens	Alleen- staanden	Paren	Eenouders	Overige huishoudens
	<i>x 1 000</i>				
1995	6 469	2 109	3 955	361	44
2000	6 801	2 272	4 098	384	46
2002	6 934	2 345	4 129	412	49
2003	6 996	2 384	4 140	424	48
2010	7 398	2 705	4 175	466	51
2020	7 930	3 100	4 267	509	55
2030	8 263	3 357	4 305	546	55
2040	8 311	3 422	4 257	577	55
2050	8 249	3 375	4 233	587	54

Alleenstaanden naar leeftijd

Meer variatie in levenslopen

In de jaren 1950–1960 verlieten jongeren het ouderlijk huis om te trouwen. Daarna brak de fase van het (grote) gezin aan en ten slotte stierf men (vooral de mannen) of men bleef enkele jaren verweduwd achter (vooral de vrouwen). In de tweede helft van de eeuw kwam er meer variatie in de levensloop.

Tegenwoordig gaat ongeveer de helft van de jongeren uit huis eerst een tijdje alleen-wonen. Zij trouwen pas na eerst enkele jaren te hebben samengewoond. Velen hebben dan al een relatie achter de rug. Met name onder twintigers is de variatie aan levenslopen groot: de één woont (weer) alleen, de ander woont samen en weer een ander is al getrouwd. De meeste dertigers zitten al weer in een stabiele fase van een gezin met enkele jonge kinderen.

Meeste Nederlanders in een gezin

Zo'n 60 procent van de Nederlanders maakt deel uit van een gezin: als kind of als ouder. Veel van de gezinnen bevinden zich in de fase van de opbouw. Dan worden er nog kinderen geboren. Andere gezinnen zijn in de afbouwfase, waarin de kinderen het ouderlijk huis verlaten. Hierdoor zijn er ongeveer evenveel gezinnen met één kind als met twee kinderen. In 2003 zijn er rond 2,5 miljoen gezinnen met kinderen, waaronder zo'n 400 duizend eenoudergezinnen.

De komende decennia zal het aantal gezinnen vrijwel gelijk blijven. Wel zullen de ouders op steeds hogere leeftijden nog kinderen thuis hebben wonen. Dit komt doordat in de afgelopen decennia vrouwen op steeds hogere leeftijd hun eerste kind hebben gekregen. Het aantal moeders van 50 jaar of ouder met kinderen thuis bedraagt nu nog zo'n 400 duizend, maar over twintig jaar zal het aantal zijn verdubbeld.

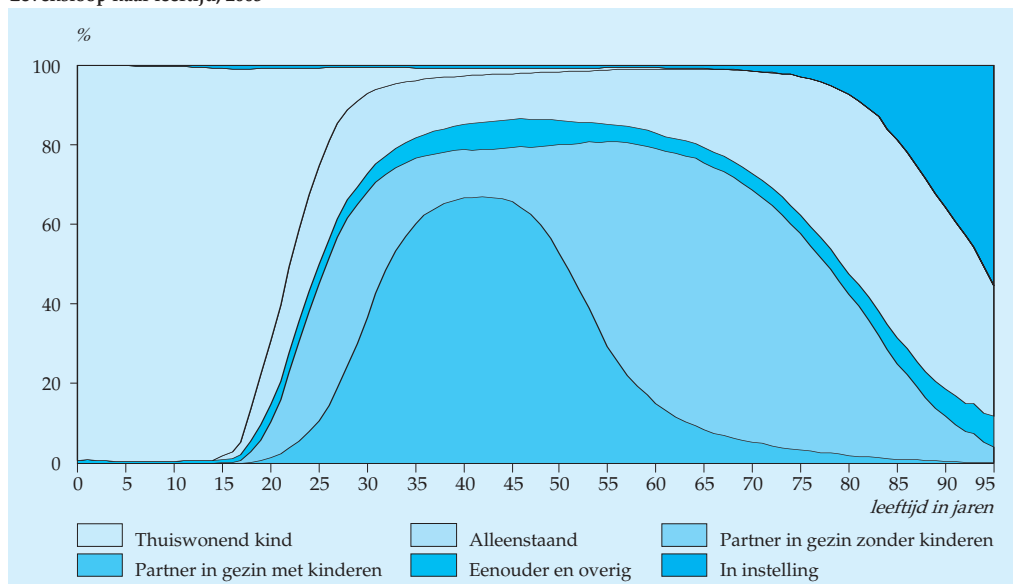
Ouderen blijven langer zelfstandig wonen

Het aantal ouderen dat in een tehuis woont, neemt al geruime tijd af. Het beleid is erop gericht dat ouderen zo lang mogelijk zelfstandig blijven wonen en pas in een tehuis worden opgenomen als er geen andere mogelijkheid meer bestaat. Ouderen willen ook zelf zo lang mogelijk zelfstandig wonen. Mede door een grotere rol van de thuiszorg kan de overgang naar tehuisverzorging steeds langer worden uitgesteld. Ook nieuwe woonvormen als aanleunwoningen en serviceflats maken het mogelijk om nog op hoge leeftijd zelfstandig te wonen.

Levensloop

	Personen	Alleenstaande personen	Samenwonende personen	Thuiswonende kinderen	Eenouders	Overige personen	In instelling wonende personen
<i>x 1 000</i>							
1995	15 424	2 109	7 910	4 546	361	250	248
2000	15 864	2 272	8 196	4 541	384	246	224
2002	16 105	2 345	8 258	4 616	412	259	217
2003	16 193	2 384	8 279	4 629	424	262	215
2010	16 667	2 705	8 366	4 680	466	274	176
2020	17 212	3 100	8 549	4 603	509	296	155
2030	17 607	3 357	8 625	4 589	546	306	183
2040	17 715	3 422	8 530	4 668	577	304	214
2050	17 615	3 375	8 481	4 644	587	300	229

Levensloop naar leeftijd, 2003

Samenwonen: eindstation of intermezzo?

In de jaren zeventig kwam het ongehuwd samenwonen nauwelijks voor en waren het vooral de hoger opgeleide, progressieve jongeren die gingen samenwonen. Inmiddels is het samenwonen volledig ingeburgerd en komt het in alle lagen van de bevolking voor.

Van alle mensen gaat zo'n 90 procent ooit samenwonen, gehuwd of ongehuwd. Tegenwoordig is de eerste relatie meestal het ongehuwd samenwonen en niet meer het huwelijk. Het ongehuwd samenwonen is echter een minder stabiele relatievorm dan het huwelijk. Dit komt mede doordat het beëindigen van de relatie minder juridische gevolgen heeft. Ook zijn er meestal nog geen kinderen geboren.

Van proefhuwelijk naar huwelijk

Na het mislukken van dit 'proefhuwelijk' wordt een nieuwe partner gezocht. Binnen vier jaar heeft de helft een nieuwe partner gevonden. Rond de 30 jaar wordt vaak de stap gezet om te trouwen. Voor de één is dit de bekroning van de relatie, voor de ander een manier om tal van zaken juridisch goed te regelen, zeker waar het kinderen betreft.

Hoewel steeds meer mensen een tweede of derde relatie aangaan, heeft het merendeel van de bevolking met één partner samengewoond, gehuwd of ongehuwd. Dit komt door de ouderen met een bestendige eerste relatie.

Ruim één op de vier huwelijken strandt

Ruim één op de vier huwelijken loopt uit op een echtscheiding. Twee keer zoveel vrouwen als mannen dienen een verzoek tot echtscheiding in. Na de scheiding krijgen vrouwen meestal de kinderen toegewezen.

Rond één op de zes kinderen maakt op minderjarige leeftijd een echtscheiding van de ouders mee. De gevolgen zijn groot: kinderen van gescheiden ouders bereiken doorgaans een lager opleidingsniveau en hebben een grotere kans dat later hun eigen relatie stukloopt.

Huwelijken met kinderen hebben meer kans

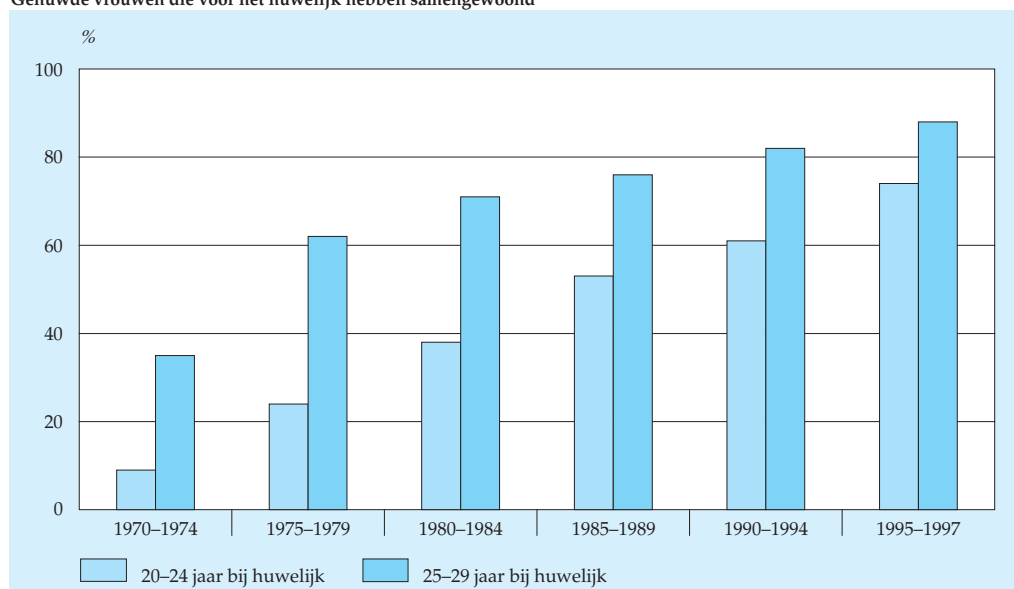
Veel paren willen trouwen omdat ze een gezin met kinderen willen stichten. Hebben kinderen ook een positief effect op het huwelijk? Kinderloze huwelijken hebben een kans van ruim één op drie om te stranden. Voor huwelijken met één kind is dit een kans van één op vier, en voor huwelijken met twee kinderen een kans van één op vijf. Waarom kinderen de kans op een echtscheiding verminderen is echter nog niet duidelijk. Een mogelijke verklaring is dat in slechte relaties geen of weinig kinderen worden geboren.

Huwen en scheiden

	Gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk		Kans om ooit te trouwen ¹⁾		Kans op een echtscheiding ¹⁾
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	
1950	28	26	90	89	9
1960	27	24	91	95	7
1970	25	23	91	95	12
1980	25	23	78	84	22
1990	28	26	75	81	23
2000	31	29	66	72	27
2002	32	29	66	72	29
2010	32	29	63	67	30
2020	32	29	64	67	30
2030	32	29	64	68	29
2040	32	29	65	69	29
2050	32	29	65	69	29

¹⁾ Berekend met behulp van de meerdimensionale overlevingstafel naar burgerlijke staat.

Gehuwde vrouwen die voor het huwelijk hebben samengewoond

Snelle vergrijzing na 2010

Op 1 januari 2004 telde Nederland 16,3 miljoen inwoners. Volgens de Bevolkingsprognose van het CBS zal dit aantal oplopen tot 17,7 miljoen rond 2040. Daarna zal de bevolking dalen. Deze afname is het gevolg van de sterke vergrijzing.

De bevolking van Nederland neemt toe en wordt steeds ouder. Op dit moment is de grijze druk 22 procent. Dit betekent dat er op elke honderd potentiële arbeidskrachten van 20–64 jaar 22 ouderen (65-plus) zijn. Rond 1950 waren dit er nog 14. Kort na 2010 is een versnelling in de toename van het aantal ouderen te verwachten. Dan bereiken de babyboomers van de naoorlogse geboortegeneratie de pensioengerechtigde leeftijd. Rond 2040 bereikt de vergrijzing haar hoogtepunt. De grijze druk zal dan 43 procent zijn, tweemaal zo hoog als nu. Daarna neemt de grijze druk iets af.

Ontgroening ten einde

Naast ouderen drukken ook de jongste inwoners op de beroepsbevolking. De laatste tien jaar schommelt het aantal personen jonger dan 20 jaar per honderd potentiële arbeidskrachten, de groene druk, rond de 40. Aan de sterke daling van de groene druk die sinds 1960 zichtbaar was vanwege de sterke daling van de geboortecijfers in die periode, is hiermee een einde gekomen. De komende decennia zal de groene druk rond het huidige niveau liggen.

Hoge demografische druk niet uniek

De totale demografische druk op de potentiële beroepsbevolking, de grijze druk plus de groene druk, is op dit moment 62 procent. Dit percentage zal toenemen tot 85 in 2040. Een dergelijk hoog percentage is overigens niet uniek. Midden jaren zestig bedroeg de demografische druk 90 procent en aan het begin van twintigste eeuw zelfs meer dan 100 procent.

Nog sterker dan de toename van het aandeel 65-plussers is de relatieve toename van de alleroudsten. In de eerste helft van de twintigste eeuw was nog geen procent van de bevolking 80 jaar of ouder. Inmiddels is dit percentage opgelopen tot ruim 3. In 2050 zal Nederland 1,3 miljoen 80-plussers tellen, 8 procent van de bevolking.

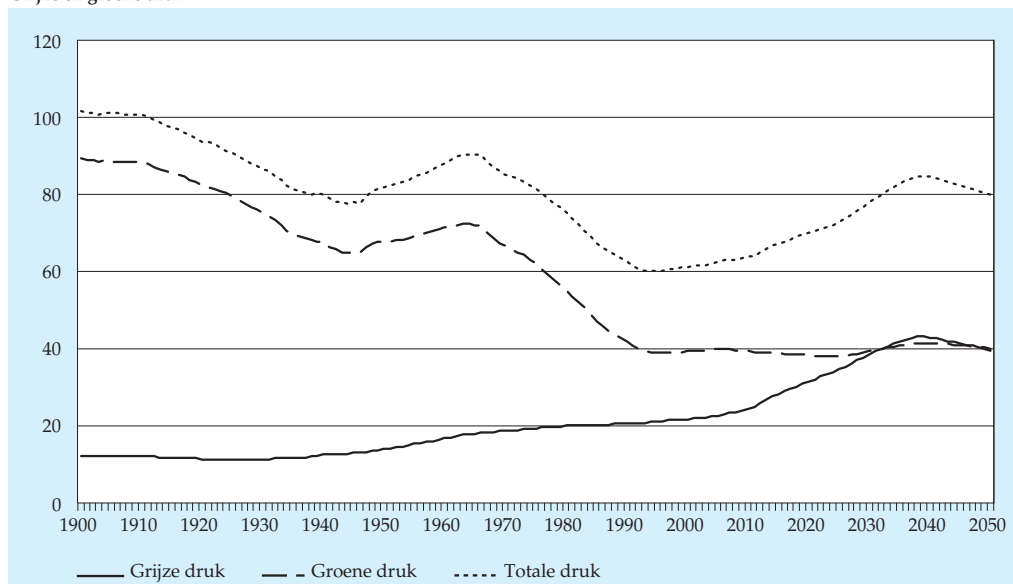
Vergrijzing onafwendbaar

De toename van het aandeel ouderen is maar voor een klein deel het gevolg van de toegenomen levensverwachting. Een veel grotere invloed gaat uit van de huidige leeftijdsopbouw van de bevolking, die vooral door historische ontwikkelingen rond de vruchtbaarheid is bepaald. Deze invloed zal met het vergrijzen van de babyboomgeneratie verder toenemen. De vergrijzing is daardoor onafwendbaar. Onverwachte gebeurtenissen zoals een onvoorziene instroom van jonge migranten kunnen het vergrijzingproces weliswaar vertragen, maar niet teniet doen.

Bevolking naar leeftijd, 1 januari

	Totaal	0-19 jaar	20-64 jaar	65 jaar en ouder	80 jaar en ouder	65 jaar en ouder	80 jaar en ouder	Grijze druk	Groene druk	Totale druk
	<i>x mln</i>					%				
1900	5,1	2,3	2,5	0,3	0,0	6,0	0,7	12,1	89,3	101,5
1910	5,9	2,6	2,9	0,4	0,0	6,1	0,7	12,3	88,3	100,5
1920	6,8	2,9	3,5	0,4	0,1	5,9	0,8	11,5	82,2	93,6
1930	7,8	3,2	4,2	0,5	0,1	6,1	0,8	11,4	75,2	86,5
1940	8,8	3,3	4,9	0,6	0,1	6,9	0,8	12,5	67,6	80,1
1950	10,0	3,7	5,5	0,8	0,1	7,7	1,0	14,0	67,9	81,9
1960	11,4	4,3	6,1	1,0	0,2	8,9	1,4	16,8	71,4	88,2
1970	13,0	4,7	7,0	1,3	0,2	10,1	1,7	18,8	66,6	85,4
1980	14,1	4,4	8,0	1,6	0,3	11,5	2,2	20,1	55,1	75,2
1990	14,9	3,8	9,2	1,9	0,4	12,8	2,9	20,8	41,7	62,5
2000	15,9	3,9	9,8	2,2	0,5	13,6	3,2	21,9	39,4	61,2
2004*	16,3	4,0	10,0	2,3	0,6	13,9	3,4	22,5	39,8	62,3
2010	16,7	4,0	10,2	2,5	0,6	14,9	3,7	24,5	39,4	63,9
2020	17,2	3,9	10,1	3,2	0,7	18,5	4,1	31,5	38,5	70,0
2030	17,6	3,9	9,9	3,8	1,0	21,7	5,6	38,6	39,3	78,0
2040	17,7	4,0	9,6	4,1	1,2	23,3	6,7	43,0	41,5	84,5
2050	17,6	3,9	9,8	3,9	1,3	22,1	7,6	39,7	40,2	79,9

Grijze en groene druk

Stempel allochtonen op bevolkingsgroei

Niet-westerse allochtonen bepaalden de afgelopen tien jaar ruim 60 procent van de bevolkingsgroei. In 2004 telde Nederland 1,7 miljoen niet-westerse allochtonen op een totaal van 16,3 miljoen inwoners.

De aanwezigheid van niet-westerse allochtonen is niet altijd vanzelfsprekend geweest. In 1970 was maar iets meer dan één procent van de bevolking niet-westers allochtoon. Daarna is hun aantal snel gegroeid. In de jaren 1970 kwamen veel Turken en Marokkanen naar ons land in het kader van gezinshereniging en, later, gezinsvorming. In 1975 kwam een groot aantal Surinamers. Deze ontwikkelingen hebben er mede toe geleid dat midden jaren negentig ruim driekwart van de 1,1 miljoen niet-westerse allochtonen bestond uit Turken, Marokkanen, Surinamers, en Antillianen en Arubanen.

Nieuwe groepen allochtonen

Na 1990 zijn andere allochtone bevolkingsgroepen sterk in omvang toegenomen. Vooral door de toestroom van asielzoekers uit landen als Afghanistan, Iran, Irak en Somalië, steeg het aantal niet-westerse allochtonen fors. In 2004 vormden de Irakezen met 43 duizend personen in aantal de tweede bevolkingsgroep na de Antillianen en Arubanen (131 duizend). Wel nemen de nieuwe groepen snel toe. Het aantal Afghanen nam bijvoorbeeld toe van 16 duizend in 1999 tot 36 duizend in 2004.

Geboorte belangrijke factor van toename

De toename van de tweede generatie niet-westerse allochtonen hangt samen met de toename van de eerste generatie en met het aantal kinderen dat de eerste generatie gemiddeld krijgt. Het gemiddeld kindertal neemt voor de meeste groepen af. Zo kregen Marokkaanse vrouwen twintig jaar geleden gemiddeld nog bijna zes kinderen, tegenwoordig iets meer dan drie. Maar omdat de eerste generatie een jonge en groeiende bevolkingsgroep is, neemt toch de tweede generatie snel toe, zelfs sneller dan de eerste generatie.

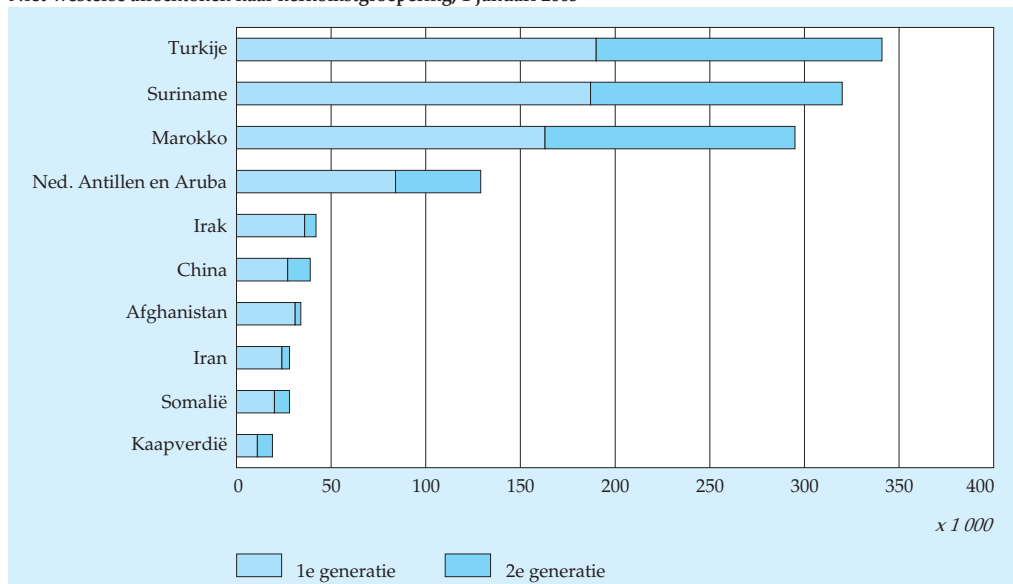
Nederland wordt steeds meer gekleurd

De tweede generatie bepaalt een belangrijk deel van de toekomstige bevolkingsontwikkeling. Volgens de *Allochtonenprognose* van het CBS zal het aantal niet-westerse allochtonen toenemen tot 2,4 miljoen in 2020. Bijna tweederde van deze toename betreft de tweede generatie. Het aandeel van de niet-westerse bevolking zal daarmee toenemen, te meer daar de autochtone bevolking over ongeveer vijf jaar in omvang zal afnemen door de sterke vergrijzing. In 2020 zal 14 procent van de bevolking niet-westers allochtoon zijn, in 2050 bijna 20 procent. Ruim de helft van de niet-westerse allochtonen in 2050 is in Nederland geboren.

Bevolking naar herkomstgroepering, 1 januari

	Bevolking totaal	Autoch- tonen	Niet-westers allochtoon			Westers allochtoon		
			Totaal	1e generatie	2e generatie	Totaal	1e generatie	2e generatie
<i>x 1 000</i>								
1975	13 599	12 251	250	202	48	1 098	443	654
1980	14 091	12 473	475	382	93	1 143	445	696
1985	14 454	12 634	657	488	168	1 163	428	734
1990	14 893	12 805	865	602	263	1 223	452	769
1995	15 424	12 978	1 129	744	385	1 317	520	800
2000	15 864	13 089	1 409	886	523	1 367	545	822
2003	16 193	13 154	1 623	1 005	618	1 416	581	835
2004	16 258	13 170	1 668	1 021	647	1 420	582	838
2005	16 357	13 190	1 732	1 050	683	1 434	589	845
2010	16 667	13 191	1 974	1 136	838	1 502	636	866
2015	16 956	13 131	2 205	1 221	984	1 620	727	893
2020	17 212	13 060	2 425	1 303	1 122	1 727	802	926
2025	17 436	12 978	2 633	1 380	1 254	1 825	863	961
2030	17 607	12 864	2 829	1 448	1 381	1 914	915	998
2035	17 701	12 694	3 011	1 506	1 505	1 996	960	1 036
2040	17 715	12 462	3 178	1 552	1 626	2 074	999	1 075
2045	17 673	12 197	3 328	1 586	1 742	2 149	1 034	1 115
2050	17 615	11 937	3 458	1 606	1 852	2 220	1 065	1 155

Niet-westerse allochtonen naar herkomstgroepering, 1 januari 2003

Onderwijs

Scholing gericht op arbeidsmarkt

Na het reguliere onderwijs volgen veel mensen regelmatig een cursus of opleiding. Jongeren doen dat vaker dan ouderen en hoogopgeleiden vaker dan laagopgeleiden.

In een snel veranderende samenleving is het van belang dat de bevolking zich voortdurend schoolt. Dat gebeurt al op uitgebreide schaal. Gerekend over een periode van vier weken volgde in 2002 bijna een op de zeven mensen (15–64 jaar, geen scholier of student) een opleiding of cursus. Als opleiding of cursus telt alles mee van deeltijdopleidingen tot eendaagse cursussen. In iets meer dan de helft van de gevallen gaat het om een opleiding van zes maanden of langer.

Jongeren en hoogopgeleiden vaker cursusdeelnemers

Mannen en vrouwen volgen even vaak een opleiding of cursus, jongeren volgen vaker een cursus dan ouderen. Ruim twee op de tien jongeren tot 20 jaar volgden in 2002 in een periode van vier weken een cursus of opleiding. Van de ouderen (50-plus) deed minder dan een op de tien een cursus.

Ook naar opleidingsniveau zijn er grote verschillen in cursusdeelname. Hoogopgeleiden doen veel meer aan scholing dan laagopgeleiden. Zij volgden tweemaal zo vaak een cursus als laagopgeleiden. Eenzelfde verschil in cursusdeelname bestaat tussen werkenden en mensen die niet tot de beroepsbevolking behoren en tussen werkenden en werklozen. Van de werkzame beroepsbevolking deed 16 procent een opleiding. Dit is twee keer zoveel als onder de niet-beroepsbevolking. Onder werklozen is het aandeel dat een opleiding van zes maanden of langer volgt het hoogst.

Cursussen vooral voor versterking van positie op arbeidsmarkt

Het motief om een cursus of opleiding te volgen is gerelateerd aan het hebben van betaald werk. 85 procent van de cursisten gaf aan dat de cursus van belang is voor het krijgen van werk of voor het verrichten van werk. Mensen die niet tot de beroepsbevolking behoren volgen scholing om bij te blijven en zo een grotere kans te hebben op het vinden van werk.

Talen, automatisering en management

De richting van de gevolgde opleidingen verandert al jaren vrijwel niet. De meeste belangstelling bestaat voor talencursussen, automatiseringscursussen en managementcursussen. Bijna een op de drie cursisten krijgt studieverlof van de werkgever, gemiddeld 4,5 uur per week, en in de helft van de gevallen hoeft de cursist de kosten van de cursus niet zelf te betalen.

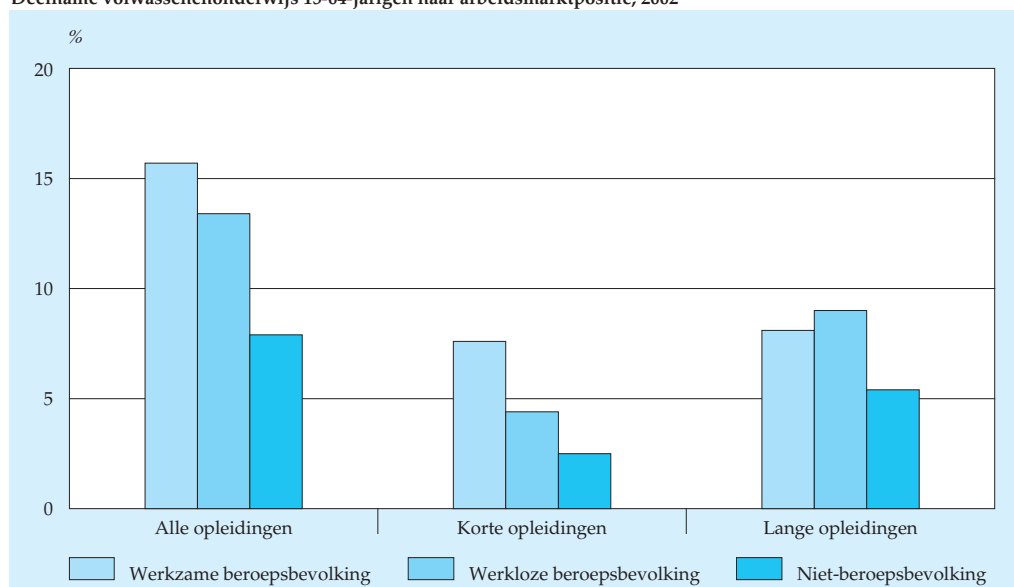
Post-initieel onderwijs, personen 15-64 jaar¹⁾, 2002

	Aantal opleidingen	
	x 1 000	% van de bevolking
Totaal ²⁾	1 300	13,6
Geslacht		
man	663	13,7
vrouw	637	13,5
Leeftijd		
15-19 jaar	32	22,1
20-24 jaar	127	21,5
25-29 jaar	197	20,9
30-34 jaar	218	16,9
35-39 jaar	210	15,9
40-44 jaar	184	14,7
45-49 jaar	139	12,2
50-54 jaar	109	8,9
55-59 jaar	54	6,1
60-64 jaar	32	4,1
Behaald opleidingsniveau		
basisonderwijs of minder	79	7,1
mavo/vbo	198	9,1
mbo/havo/vwo	561	14,5
hbo	318	19,6
wo	142	18,5
Arbeidsmarktpositie		
werkzame beroepsbevolking	1 068	15,7
werkloze beroepsbevolking	36	13,4
overige bevolking	196	7,9

¹⁾ Exclusief scholieren en studenten.

²⁾ Opleiding gevolgd in periode van vier weken.

Deelname volwassenenonderwijs 15-64-jarigen naar arbeidsmarktpositie, 2002

Hoe gekleurd is het voortgezet onderwijs?

Autochtonen en allochtonen zijn niet gelijkmatig over de Nederlandse scholen verdeeld. Deze segregatie, het gescheiden optrekken van allochtonen en autochtonen, is voor een deel een gevolg van de ongelijke verdeling van allochtonen over woongebieden. Maar ook de schoolkeuze van ouders is een oorzaak van segregatie in het voortgezet onderwijs.

Ouders kiezen een middelbare school op basis van kwaliteit, onderwijsmethode, sfeer, veiligheid en afstand. Onderzoek wijst uit dat autochtonen en de 'beter gesitueerde' allochtonen vaker naar buitengebieden op school gaan. Ouders zijn huiverig voor de grootstedse sfeer van veelal gekleurde scholen die in hun ogen teveel door achterstandsleerlingen worden bevolkt.

Ruimtelijke segregatie én schoolkeuzepatroon leiden tot segregatie in onderwijs

Op scholen in het voortgezet onderwijs zitten niet-westers allochtone leerlingen in examenklassen waarin het percentage allochtonen driemaal zo hoog is als in de klassen waarin autochtonen zitten. Deze segregatie is voor een groot deel het gevolg van de ruimtelijke segregatie binnen Nederland. Binnen de grote steden is dit verschil tweemaal zo hoog.

Binnen een bepaalde afstand van huis tot school wegen andere aspecten mee bij de schoolkeuze. En dit schoolkeuzepatroon leidt ook tot segregatie in het voortgezet onderwijs.

Vmbo-scholen het meest gekleurd

Opvallend is dat de verhouding in de gemiddelde schoolkleur van niet-westerse allochtone en autochtone leerlingen voor alle schooltypen van vbo tot vwo redelijk gelijk is, terwijl er grote verschillen in deelname bestaan. Vmbo-scholen (vbo en mavo in de tabel) zijn het meest gekleurd, havo- en vwo-scholen het minst. De segregatie op vmbo-scholen is in verhouding niet sterker dan op havo- en vwo-scholen.

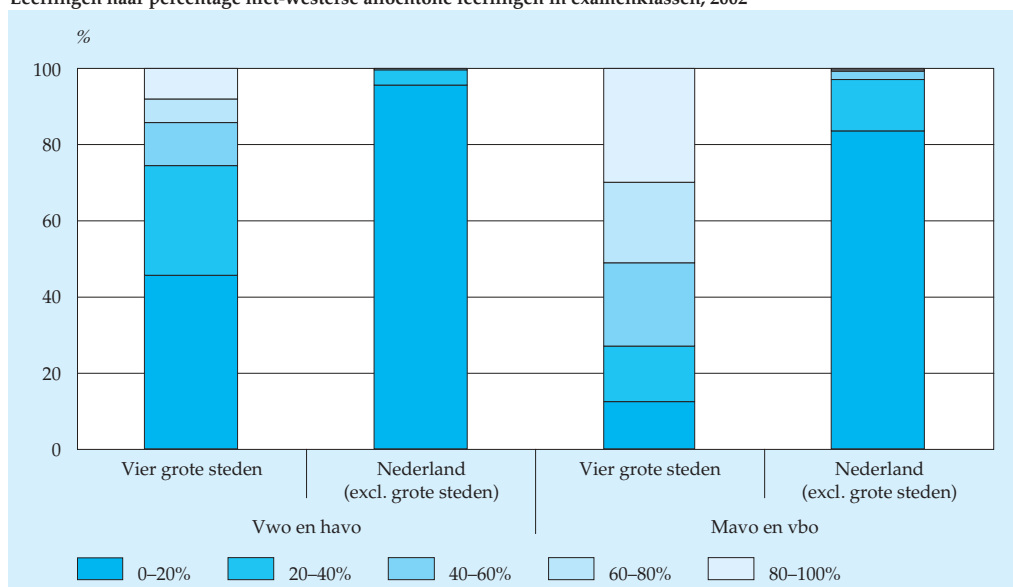
Sterk gekleurde scholen alleen in de vier grote steden

In Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht zijn de scholen meer gekleurd dan in de rest van ons land. Van de mavo- en vbo-examenkandidaten die wonen in de vier grote steden gaat 60 procent naar een school met meer dan de helft niet-westerse allochtonen in de examenklassen. Voor havo en vwo samen geldt dat voor iets meer dan 20 procent van de leerlingen. Buiten de vier grote steden gaat het slechts om 1,5 procent respectievelijk 0,5 procent van de leerlingen. Scholen met meer dan de helft niet-westerse allochtonen leerlingen zijn dus hoofdzakelijk mavo/vbo-scholen in de vier grote steden.

Examenkandidaten naar gemiddeld percentage niet-westers allochtone leerlingen in examenklassen, 2002

		Vwo	Havo	Mavo	Vbo
		%			
Vier grote steden	Autochtonen	16,4	24,4	32,8	43,5
	Niet-westers allochtonen	38,3	53,3	65,6	73,3
	Totaal	22,5	37,1	51,8	64,3
Nederland (excl. grote steden)	Autochtonen	5,0	6,4	8,0	11,4
	Niet-westers allochtonen	10,6	13,9	18,8	24,1
	Totaal	5,3	7,0	9,1	13,2
Nederland (incl. grote steden)	Autochtonen	5,7	7,2	9,1	12,9
	Niet-westers allochtonen	19,8	28,1	37,1	45,4
	Totaal	6,8	9,4	13,0	19,7

Leerlingen naar percentage niet-westerse allochtone leerlingen in examenklassen, 2002

Nederland middenmoter in onderwijs

De Nederlandse bevolking is weliswaar iets beter opgeleid dan gemiddeld in de Europese Unie, de overheidsuitgaven voor het onderwijs liggen op het Europese gemiddelde en het aandeel bèta-afgestudeerden is opvallend laag.

Het onderwijsniveau van de Nederlandse bevolking van 25–64 jaar is iets beter dan het gemiddelde van de vijftien Europese landen die tot 1 mei 2004 de Europese Unie vormden (EU-15). Een kwart van de Nederlanders is hoog opgeleid, tegen gemiddeld 22 procent in de EU-15. Daar staat tegenover dat bijna één op de drie volwassenen een opleidingsniveau heeft dat niet uitkomt boven mavo- of vbo-niveau. Zij zijn onvoldoende toegerust voor de arbeidsmarkt.

Het aandeel laagopgeleiden ligt iets onder het gemiddelde van de EU-15 van 35 procent. Duitsland, de Scandinavische landen en het Verenigd Koninkrijk doen het veel beter. Duitsland heeft een iets lager percentage hoogopgeleiden, maar een opvallend laag percentage mensen zonder startkwalificatie voor de arbeidsmarkt (17 procent). Het Verenigd Koninkrijk heeft zowel relatief meer hoogopgeleiden en minder laagopgeleiden dan Nederland.

Van de nieuwe EU-landen steken vooral Litouwen en Estland gunstig af bij de rest van Europa. Litouwen heeft maar liefst 44 procent mensen met een diploma hoger onderwijs. Beide landen hebben een zeer laag percentage mensen dat onvoldoende is gekwalificeerd voor de arbeidsmarkt.

Geen hoge uitgaven voor onderwijs

De Nederlandse overheid geeft in vergelijking met Noord-Europese landen niet veel uit aan onderwijs. In 2000 bedroegen de overheidsuitgaven voor onderwijs in Nederland 4,87 procent van het bruto binnenlands product. Dat is vrijwel gelijk aan het gemiddelde van de EU-15, iets méér dan in Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, maar mínder dan in de Scandinavische landen.

In de per 1 mei 2004 toetredende landen liggen de overheidsuitgaven voor onderwijs ongeveer op het gemiddelde van de EU-15. In de Baltische landen geeft de overheid opvallend veel uit aan onderwijs.

Weinig bèta's in Nederland

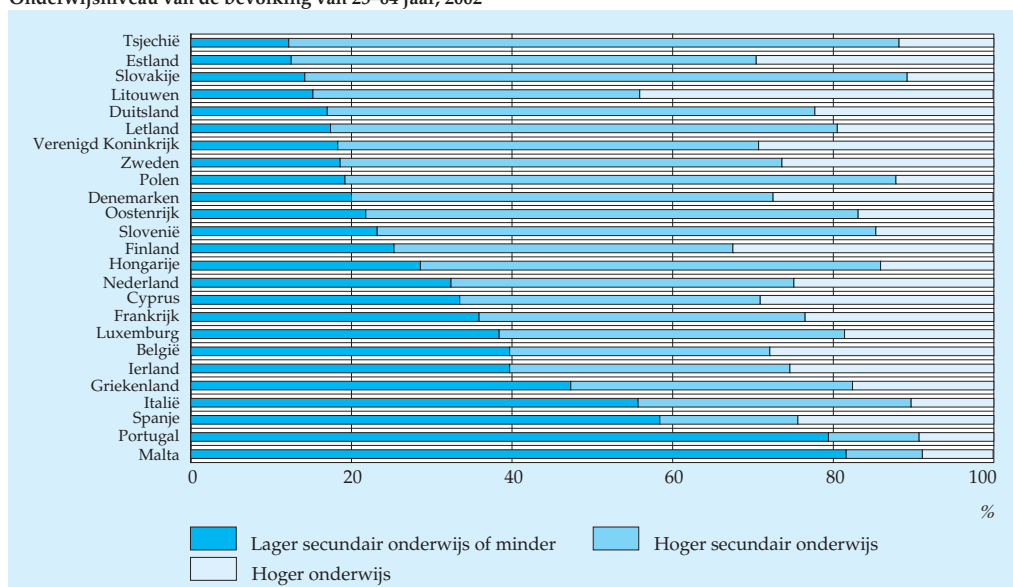
In Nederland is het aantal bèta-afgestudeerden opvallend gering: 6 van de duizend inwoners van 20–29 jaar. Landen met relatief veel bèta-afgestudeerden zijn het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Ierland. Sinds 1995 is het aandeel bèta-afgestudeerden in Nederland slechts licht toegenomen, in Oostenrijk, Portugal en Italië is het aandeel bèta-afgestudeerden juist fors toegenomen. Van de nieuwe EU-leden is het aandeel bèta's relatief laag in Malta, Hongarije en Cyprus (circa 3,5 per duizend inwoners van 20–29 jaar) en relatief hoog in Litouwen (14,8 per duizend).

Overheidsuitgaven voor onderwijs

	1995	2000
	% van BBP	
Nederland	5,0	4,9
België		5,2
Denemarken	7,7	8,4
Duitsland	4,7	4,5
Finland	6,9	6,0
Frankrijk	6,0	5,8
Griekenland	2,9	3,8
Ierland	5,5	4,4
Italië	4,9	4,6
Luxemburg	4,3	
Oostenrijk	6,2	5,8
Portugal	5,4	5,7
Spanje	4,7	4,4
Verenigd Koninkrijk	5,0	4,4
Zweden	7,5	7,4
Europese Unie (15)	5,2	4,9
Cyprus	4,8	5,6
Estland	7,0	6,7
Hongarije	5,0	4,5
Letland	5,6	5,9
Litouwen	7,0	5,8
Malta	5,0	4,9
Polen	5,5	5,1
Slovenië		
Slowakije	5,0	4,2
Tsjechië	4,9	4,4

Bron: Eurostat.

Onderwijsniveau van de bevolking van 25-64 jaar, 2002

Na de leerplicht nog vijf jaar naar school

Het aantal jaren dat we op school doorbrengen is toegenomen. Jongeren komen tegenwoordig van school als zij bijna 21 jaar zijn.

We volgen steeds langer onderwijs. Gerekend vanaf 1950 nam iedere tien jaar het aantal jaren dat we op school zitten toe met ruim één jaar. Inmiddels komt de huidige generatie jongeren gemiddeld van school als ze bijna 21 jaar is. In 1950 was dat nog ruim 15 jaar. Jongeren die van school komen en veelal de arbeidsmarkt opgaan hebben er dus gemiddeld 17 jaar onderwijs op zitten. Het is namelijk al lang zo dat vrijwel alle kinderen op 4-jarige leeftijd naar de basisschool gaan.

Hogere deelname vervolgonderwijs

Hoewel jongeren steeds langer onderwijs volgen, komt de stijging van de onderwijsduur in zicht. In de jaren tachtig nam de leeftijd waarop jongeren van school komen nog wel toe, maar de stijging was al minder dan in voorgaande decennia. In de jaren negentig vlakke de stijging verder af.

De stijging van het aantal jaren dat we onderwijs volgen is maar beperkt toe te schrijven aan de uitbreiding van de leerplicht. De stijging komt vooral voort uit het toenemende aandeel jongeren dat naar het middelbaar en hoger beroepsonderwijs gaat en naar de universiteit. In het hbo zit de grootste groei.

Vrouwen halen achterstand in

Rond 1950 zaten mannen ongeveer anderhalf jaar langer op school dan vrouwen. Vanaf de jaren zeventig wordt het verschil in onderwijsduur tussen mannen en vrouwen kleiner. Wel is het zo dat mannen vaker deelnemen aan de beroepsbegeleidende leerweg.

De verschillen in onderwijsduur tussen mannen en vrouwen kunnen ook worden geïllustreerd met de ontwikkeling van de onderwijsdeelname van mannen en vrouwen. In 1958 ging nog maar 2 procent van de vrouwen van 22 jaar naar het voltijdonderwijs, in 2002 was dat opgelopen naar 34 procent. Bij de mannen liep deze stijging in dezelfde periode op van 6 procent naar 34 procent.

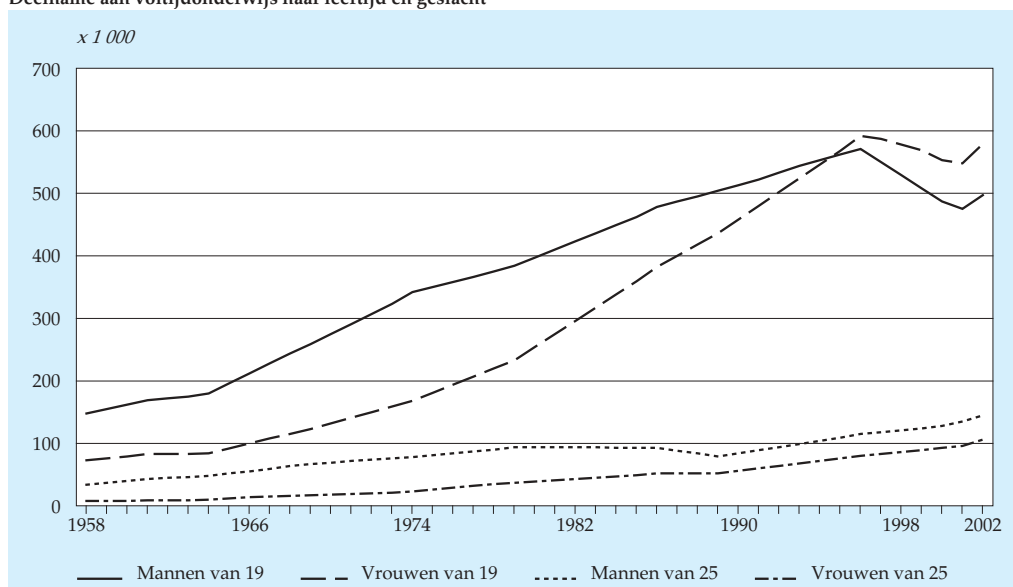
Grote spreiding in leeftijd waarop jongeren van school komen

Uiteraard gaat niet iedereen op dezelfde leeftijd van school. Er zijn jongeren die na beëindiging van de leerplicht met 16 jaar stoppen met het voltijdonderwijs. Maar van de 19-jarigen zit nog altijd 54 procent op school. De onderwijsdeelname loopt dan verder terug tot zo'n 12 procent op 25-jarige leeftijd.

Verblijfsduur in het voltijdonderwijs en leeftijd van vertrek uit het voltijdonderwijs naar geslacht

	Verblijfsduur			Gemiddelde leeftijd van school		
	totaal	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen
1950	11,2	12,5	10,9	15,2	16,5	14,9
1960	12,6	13,4	11,7	16,6	17,4	15,7
1970	13,7	14,4	12,9	17,7	18,4	16,9
1980	15,4	15,9	14,8	19,4	19,9	18,8
1985	15,9	16,3	15,5	19,9	20,3	19,5
1990	16,2	16,5	15,9	20,2	20,5	19,9
1995	16,8	16,9	16,6	20,8	20,9	20,6
2000	16,7	16,7	16,8	20,7	20,7	20,8
2001	16,8	16,7	16,8	20,8	20,7	20,8

Deelname aan voltijdonderwijs naar leeftijd en geslacht

Opleidingsniveau bevolking stijgt

Het opleidingsniveau van de bevolking is gestegen. Mannen zijn hoger opgeleid dan vrouwen, maar dit verschil in opleidingsniveau is de laatste jaren afgenomen, vooral door de afname van het aantal laagopgeleide vrouwen.

Het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking is de afgelopen jaren gestegen. In 2002 heeft bijna 27 procent van de bevolking van 25–64 jaar een opleiding op minstens het niveau van het hoger beroepsonderwijs (hbo). In de periode 1991–2002 is het aandeel hoogopgeleiden met ongeveer 7 procent gestegen. Het aandeel personen met een middelbare opleiding is in deze periode slechts licht gestegen. In 2002 had zo'n 40 procent van de bevolking een opleiding op het niveau van havo, vwo of mbo. Het aandeel laagopgeleiden (basisonderwijs, lbo, mavo) is gedaald, van 44 procent in 1991 tot 34 procent in 2002.

Jongeren nog steeds hoger opgeleid dan ouderen

Het stijgende opleidingsniveau in Nederland heeft vooral te maken met het feit dat jongeren over het algemeen hoger opgeleid zijn dan ouderen. In 2002 had 31 procent van de jongeren tussen 25 en 34 jaar een diploma op hbo- of universitair niveau. Binnen de groep personen van 55–64-jarigen ligt dit met 20 procent beduidend lager.

Hoewel het opleidingsniveau binnen beide groepen de afgelopen tien jaar is toegenomen, is het verschil in opleidingsniveau tussen jongeren en ouderen niet veranderd. Gemiddeld ligt het aandeel hoogopgeleiden onder jongeren zo'n 10 procent hoger dan onder ouderen. De stijging van het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking (25–64 jaar) zal dus voorlopig nog doorzetten.

Vrouwen steeds hoger opgeleid

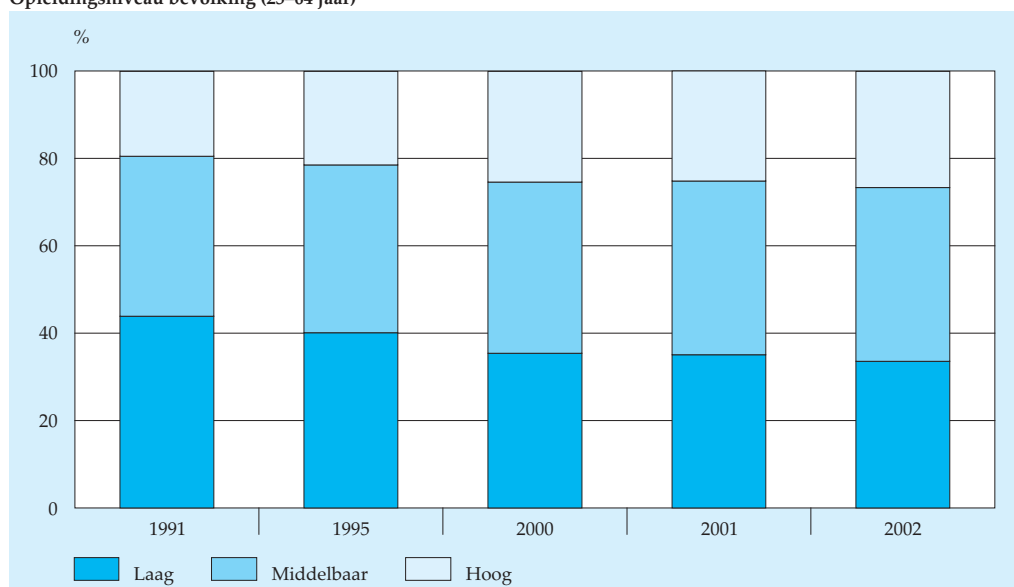
Mannen zijn hoger opgeleid dan vrouwen. Toch is het verschil in opleidingsniveau tussen mannen en vrouwen de afgelopen jaren kleiner geworden. Dit komt vooral door de afname van het aandeel laagopgeleide vrouwen. In 1991 lag het aandeel laagopgeleide vrouwen nog 13 procent hoger dan het aandeel laagopgeleide mannen. In 2002 is dit verschil nog maar 7 procent.

Onder hoogopgeleiden is het verschil in opleidingsniveau van mannen en vrouwen de afgelopen tien jaar nauwelijks veranderd. In 1991 was het percentage hoogopgeleide vrouwen 6 procent kleiner dan het aandeel hoogopgeleide mannen. In 2002 lag dit verschil altijd nog op 5 procent.

Opleidingsniveau naar leeftijd

	1991	1995	2000	2001	2002
25-34-jarigen					
Basisonderwijs	10	9	7	7	7
Mavo	7	7	6	6	5
Vbo	16	15	12	12	11
Havo/vwo	7	8	6	7	6
Mbo	38	38	39	39	39
Hbo	16	16	19	19	21
Wo	7	7	10	10	10
Totaal	100	100	100	100	100
55-64-jarigen					
Basisonderwijs	33	28	19	18	17
Mavo	9	9	11	11	10
Vbo	18	19	19	20	20
Havo/vwo	2	2	2	3	2
Mbo	26	28	30	29	31
Hbo	9	11	14	13	14
Wo	3	4	5	5	6
Totaal	100	100	100	100	100

Opleidingsniveau bevolking (25-64 jaar)

Een op de drie schoolverlaters hoogopgeleid

Een steeds groter aandeel schoolverlaters is hoog opgeleid. Daar staat tegenover dat ongeveer drie op de tien leerlingen van school komen zonder startkwalificatie, dit is een opleiding op het niveau van mbo-basisberoepsbeoefenaar, havo, vwo. Ongeveer een op de tien leerlingen haalt zelfs helemaal geen diploma.

Scholieren en studenten verlaten op verschillende niveaus het onderwijs. Twee niveaus hebben de bijzondere belangstelling. Dat zijn het hoger onderwijs en het niveau van de startkwalificatie.

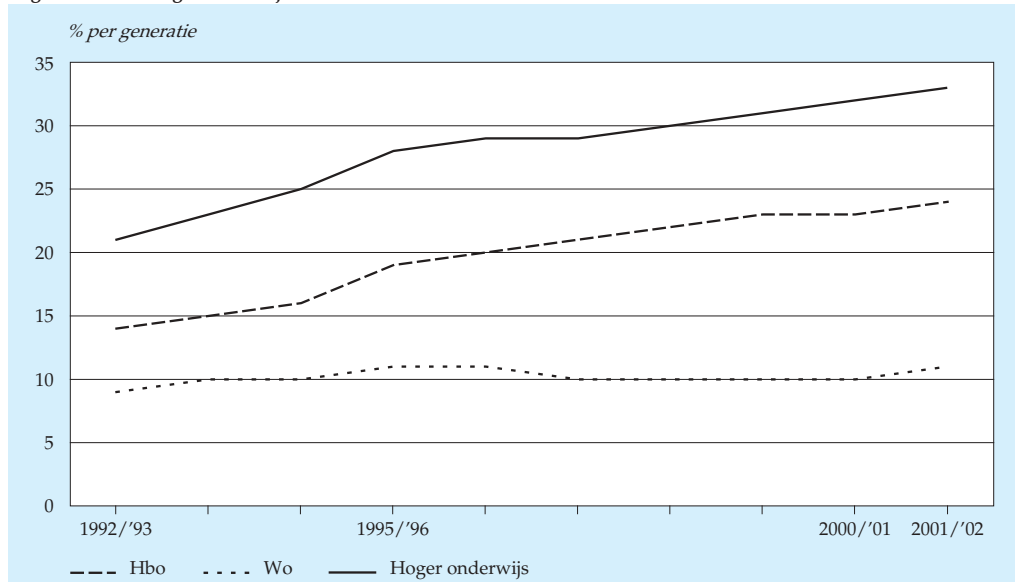
Meer hbo-ge diplomeerden

In een kenniseconomie is een voldoende aantal hoogopgeleiden van groot belang. In het studiejaar 2001/'02 behaalden 57 duizend personen een diploma in het hoger voltijdonderwijs, 35 duizend in het hoger beroepsonderwijs en 22 duizend in het wetenschappelijk onderwijs. Daarmee behaalt 33 procent van de huidige afstudeergeneratie een diploma in het hoger onderwijs. In 1991/'92 was dit nog 21 procent. De stijging van het aandeel hoogopgeleiden komt zo goed als geheel door de stijging van het aantal hbo-ge diplomeerden. Het percentage van een leeftijdscohort dat een diploma in het hoger beroepsonderwijs behaalt, steeg in tien jaar tijd met 10 procentpunt, voor het wetenschappelijk onderwijs is er over dezelfde periode een stijging te zien met slechts 2 procentpunt.

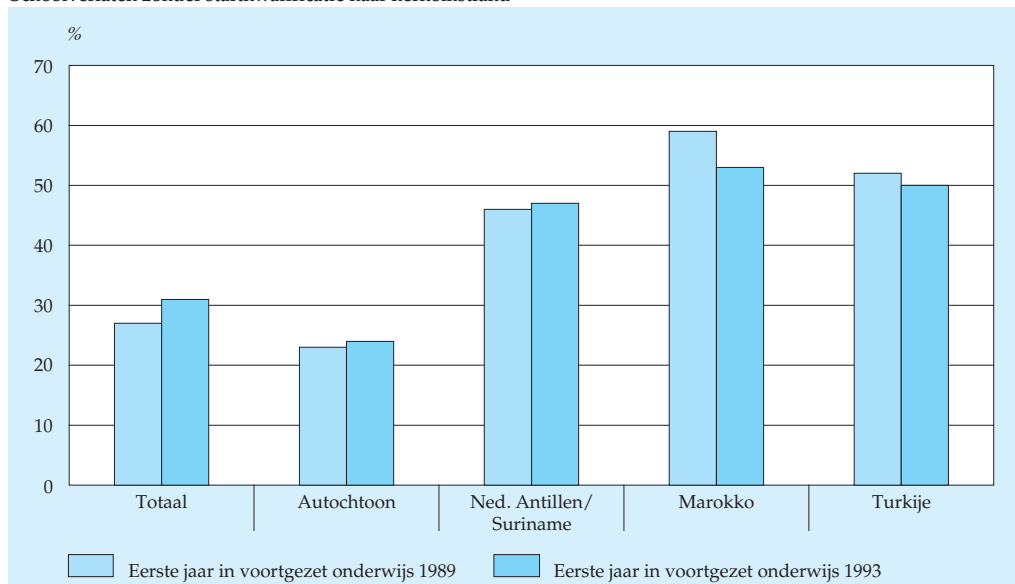
Drie op de tien jongeren halen geen startkwalificatie

In de Wet educatie en beroepsonderwijs (1996) worden vier niveaus onderscheiden binnen het mbo. De minister van onderwijs bepaalde toen dat iedereen ten minste met het tweede niveau, de basisberoepsopleiding, of een havo- of vwo-diploma het onderwijs moest verlaten. Dit wordt de startkwalificatie genoemd en zou de sleutel zijn tot een baan, voldoende inkomen en een volwaardige plek in de samenleving. Ongeveer 10 procent van de leerlingen die aan het voortgezet onderwijs beginnen, verlaat het voltijdonderwijs zonder diploma. Nog eens 20 procent van de leerlingen verlaat het voltijdonderwijs met een diploma maar niet op het niveau van de startkwalificatie. Dat zijn niet allemaal voortijdige schoolverlaters, want een deel vervolgt de onderwijsloopbaan in de beroepsbegeleidende leerweg (het voormalige leerlingwezen) en behaalt daar zijn startkwalificatie. Het aantal ge diplomeerden dat deze combinatie van werken en leren ten minste op het niveau van basisberoepsbeoefenaar heeft afgerond, is gestegen van 34 duizend in 1997/'98 tot 51 duizend in 2001/'02. Daaronder vallen ook veel mensen die op latere leeftijd, bijvoorbeeld als dertiger, een diploma behalen in het middelbaar beroepsonderwijs.

Afgestudeerden hoger onderwijs

Schoolverlaten zonder startkwalificatie naar herkomstland

Arbeid

Arbeidsdeelname naar 65 procent

In de periode 1981–2003 is de arbeidsdeelname in Nederland gestegen van 52 procent tot 65 procent, vooral doordat veel meer vrouwen en meer ouderen zijn gaan werken.

De arbeidsdeelname van vrouwen is sinds 1981 veel sterker gestegen dan die van mannen. De netto arbeidsparticipatie van vrouwen van 15–64 jaar nam toe van 30 procent in 1981 tot 55 procent in 2003. De arbeidsdeelname van mannen steeg in dezelfde periode slechts met 2 procentpunt, tot 75 procent. De arbeidsdeelname van vrouwen ligt dus nog altijd een stuk lager dan die van mannen.

De arbeidsdeelname van vrouwen hangt sterk samen met het opleidingsniveau. Hoe hoger vrouwen zijn opgeleid, hoe meer vrouwen werken. In de periode 1992–2002 is de arbeidsdeelname van middelbaar- en hoogopgeleide vrouwen sterker dan gemiddeld gestegen. Onder vrouwen met een havo/vwo- of een mbo-diploma was de stijging in arbeidsdeelname het grootst.

Arbeidsdeelname 50-plussers fors gestegen

In de periode 1992–2003 is de arbeidsdeelname van ouderen sterk gestegen, het sterkst onder 55–59-jarigen. In 1992 had 38 procent van hen een baan van 12 uur of meer per week. In 2003 is dit ruim 53 procent. Ook de arbeidsdeelname van 50–54-jarigen nam sterk toe, van 55 procent in 1992 tot 70 procent in 2003. Onder 60-plussers steeg de arbeidsdeelname met de gemiddelde stijging van de arbeidsdeelname in deze periode. De arbeidsdeelname van 60-plussers is laag. Van alle mensen die de 60 zijn gepasseerd, werkte in 2003 maar 19 procent.

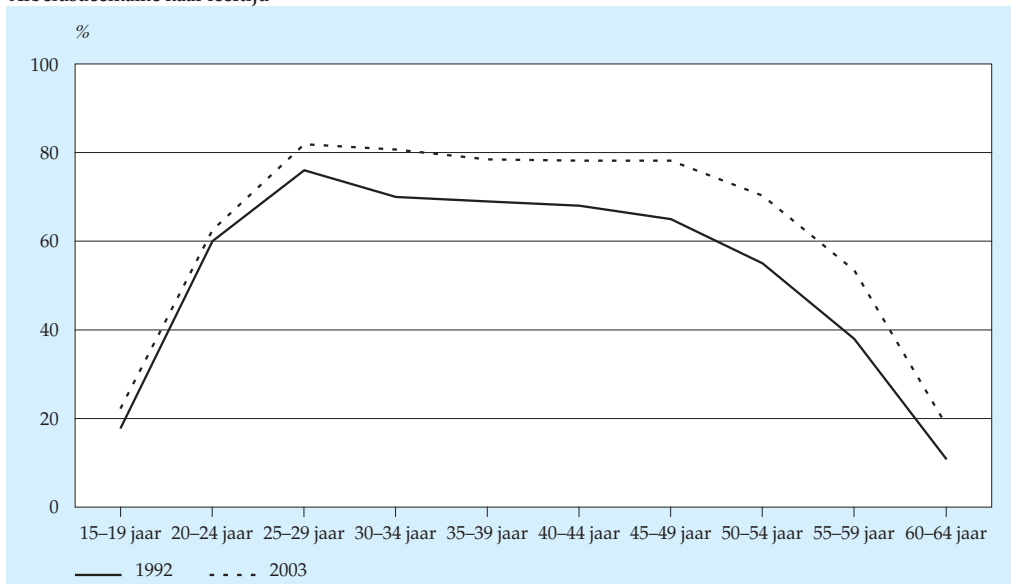
Ruim vier op de tien jongeren hebben een betaalde baan

De arbeidsdeelname van jongeren is in de periode 1992–2003 licht gestegen. In 2003 had 43 procent van de 15–24-jarigen een betaalde baan. Er is daarbij een groot verschil tussen de arbeidsdeelname van 15–19-jarigen en van 20–24-jarigen. De jongste groep zit voor het overgrote deel nog op school of volgt een studie. Van hen heeft slechts 22 procent een betaalde baan. Zij verdienen wel vaak wat bij, maar meestal in kleine baantjes van minder dan 12 uur per week. Van de 20–24-jarigen maakte in 2003 al 62 procent deel uit van de werkzame beroepsbevolking.

Netto arbeidsparticipatie naar geslacht

		Werkzame beroepsbevolking	Netto arbeidsparticipatie
		x 1 000	%
Totaal	1981	4 848	52
	1992	5 885	57
	1995	6 063	58
	2000	6 917	65
	2001	7 062	65
	2002	7 125	66
	2003	7 114	65
	Mannen	1981	3 447
1992		3 781	72
1995		3 814	72
2000		4 161	77
2001		4 209	77
2002		4 211	77
2003		4 162	75
Vrouwen		1981	1 400
	1992	2 105	41
	1995	2 249	44
	2000	2 755	52
	2001	2 853	54
	2002	2 914	54
	2003	2 952	55

Arbeidsdeelname naar leeftijd

Opleidingsniveau beroepsbevolking stijgt

De beroepsbevolking is steeds hoger opgeleid. Drie van de vier werkenden en drie van de vijf werklozen hebben in 2002 ten minste een opleiding op havo-/mbo-niveau.

Het opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking is tussen 1992 en 2002 toegenomen. In 2002 had 74 procent ten minste een opleiding op middelbaar niveau (havo, vwo, mbo). In 1992 was dat nog 66 procent. Met name het aandeel personen met een hoge opleiding (hbo, universiteit) is gestegen. Het aandeel personen met een laag opleidingsniveau (basisonderwijs, mavo, vbo) is juist afgenomen. In 1992 had 34 procent van de werkenden een lage opleiding, in 2002 is dit 27 procent.

Ook opleidingsniveau werkloze beroepsbevolking stijgt

Het opleidingsniveau van de werkloze beroepsbevolking is tussen 1992 en 2002 ook toegenomen. In 2002 had 58 procent van de werklozen minimaal een havo-diploma. In 1992 was dit nog 51 procent. In vergelijking met de werkzame beroepsbevolking ligt het opleidingsniveau van de werkloze beroepsbevolking aanzienlijk lager. Dit komt doordat laagopgeleiden relatief vaker werkloos zijn dan hoogopgeleiden.

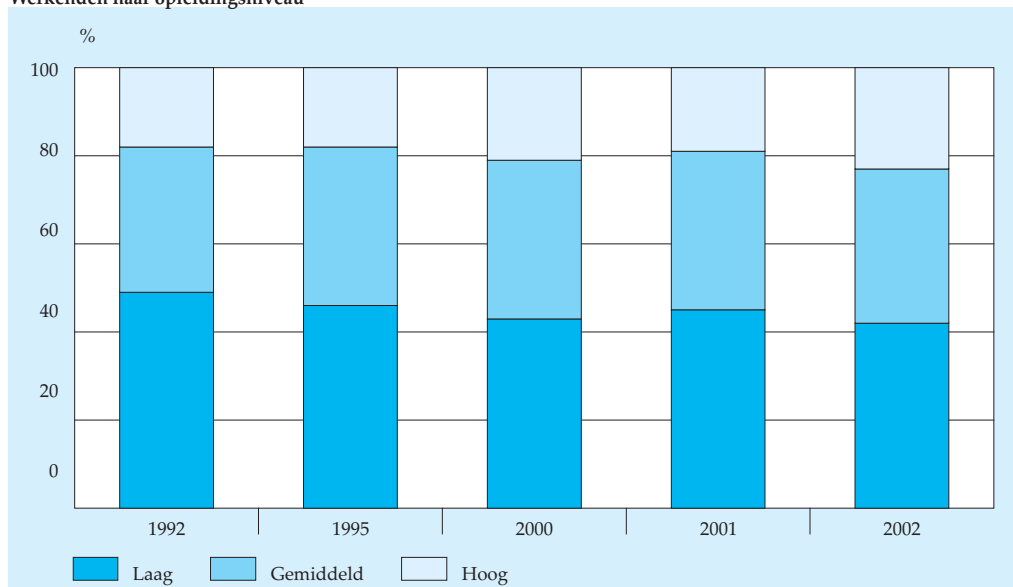
Aantal laagopgeleiden blijft vrijwel gelijk

Het aantal laagopgeleiden in de werkzame beroepsbevolking nam in de afgelopen tien jaar maar weinig af. In 1992 telde de werkzame beroepsbevolking bijna twee miljoen laagopgeleiden. In tien jaar tijd groeide het aantal werkenden met ruim 1,2 miljoen. Dat betrof echter alleen werkenden met een middelbare of hogere opleiding. Het aantal laagopgeleiden liet daarbij een daling zien van enkele tienduizenden, een vermindering van nog geen twee procent. Ondanks de verplaatsing van laaggeschoold werk naar lagelonenlanden verminderde de werkgelegenheid voor laagopgeleiden per saldo dus nauwelijks.

Werkenden naar opleidingsniveau en leeftijd

	Opleidingsniveau			Totaal
	laag	middelbaar	hoog	
	%			
1996				
15-24 jaar	41	51	9	100
25-44 jaar	25	46	29	100
45-64 jaar	33	40	27	100
Totaal	29	45	26	100
2000				
15-24 jaar	40	49	11	100
25-44 jaar	24	45	31	100
45-64 jaar	32	39	29	100
Totaal	28	43	28	100
2001				
15-24 jaar	42	48	11	100
25-44 jaar	24	45	31	100
45-64 jaar	33	38	29	100
Totaal	29	44	28	100
2002				
15-24 jaar	40	49	11	100
25-44 jaar	22	45	33	100
45-64 jaar	31	39	30	100
Totaal	27	44	29	100

Werkenden naar opleidingsniveau

Minder werkstress

In 2003 werkte ruim een kwart van de werkzame beroepsbevolking regelmatig onder hoge tijdsdruk. Dit is minder dan in 1997. Ook kunnen meer mensen inmiddels zelf bepalen wanneer ze verlof nemen.

Het aandeel mensen dat aangeeft regelmatig onder hoge tijdsdruk te moeten werken, was in 2003 lager dan in de jaren daarvoor. In 2003 werkte 28 procent van de werkzame beroepsbevolking regelmatig onder hoge tijdsdruk. In 1997 was dit nog 32 procent. Een ander aspect van werkdruk is het werken in een hoog tempo. In de periode 2000–2003 gaf circa 40 procent aan regelmatig in een hoog tempo te werken. Onder personen van 20–29 jaar ervaren vrouwen vaker een hoge werkdruk dan mannen. Vanaf 30 jaar ervaren mannen vaker een hoge werkdruk. Dit heeft onder meer te maken met de afname van het aandeel voltijders onder vrouwen. Want deeltijders werken minder vaak onder hoge tijdsdruk dan voltijders.

Beeldschermwerk neem toe

Beeldschermwerk is de afgelopen jaren toegenomen. In 2003 werkte bijna de helft van de werkzame beroepsbevolking achter een beeldscherm. In 1997 was dat nog 41 procent. Bij beeldschermwerk wordt langdurig met het bovenlichaam in dezelfde houding gewerkt. Dit is zeer belastend. Beeldschermwerk is tegenwoordig de meest voorkomende fysieke belasting.

Driekwart van de werkenden bepaalt zelf wanneer zij verlof nemen

De negatieve gezondheidseffecten van een hoge werkdruk kunnen worden gecompenseerd door positieve controlemogelijkheden. In 2003 konden drie van de vier werkenden zelf bepalen wanneer zij verlof opnamen. Dit is een verbetering ten opzichte van voorgaande jaren. De mogelijkheden om zelf de klimatologische omstandigheden op de werkplek te regelen, zijn tussen 1997 en 2003 nagenoeg gelijk gebleven. Van alle werkenden kon 40 procent zelf de temperatuur regelen, 46 procent kon zelf de ventilatie regelen.

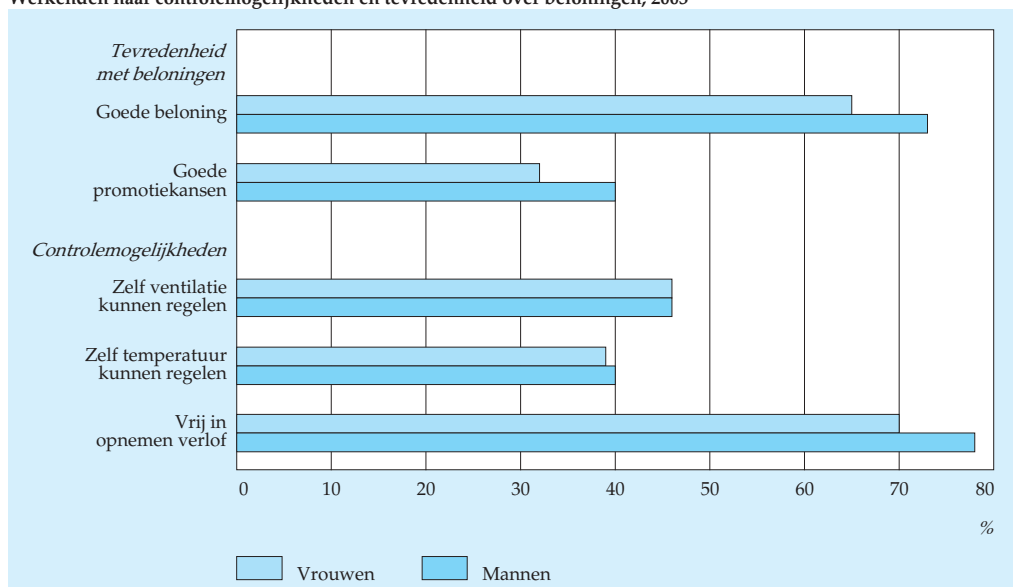
Vrouwen minder tevreden over het salaris

Beperkte mogelijkheden om het verlof te regelen en ontevredenheid over de beloning voor het werk kunnen stress op het werk geven. Bijna zeven op de tien werkenden waren in 2003 tevreden over het salaris. Vrouwen zijn over het algemeen wat minder tevreden over de mogelijkheden om vrij verlof op te nemen en over de beloning dan mannen. Dit komt mede doordat er relatief veel vrouwen in het onderwijs en de gezondheidszorg werken. Daar is het vrij opnemen van verlof niet of minder goed mogelijk.

Arbeidsomstandigheden

	1997	2000	2001	2002	2003
	%				
Werkdruk					
Onder hoge tijdsdruk werken	32	31	30	29	28
In hoog tempo werken	43	40	41	41	41
Onder hoge tijdsdruk en in een hoog tempo werken	29	29	27	26	27
Onder hoge tijdsdruk of in een hoog tempo werken	49	48	46	46	47
Controlemogelijkheden					
Vrij in opnemen verlof	69	71	73	75	74
Zelf temperatuur kunnen regelen	40	40	42	41	40
Zelf ventilatie kunnen regelen	46	46	47	46	46
Tevredenheid met beloningen					
Goede promotiekansen	33	34	38	39	37
Goede beloning	68	65	69	71	69
Lichamelijke werkbelasting					
Kracht gebruiken	24	23	23	23	23
Zwaar werk	21	19	20	19	20
Beeldschermwerk	41	43	44	46	47

Werkenden naar controlemogelijkheden en tevredenheid over beloningen, 2003

Meer deeltijdwerkers

Het aandeel personen in de werkzame beroepsbevolking met een deeltijdbaan (12–34 uur) is toegenomen van 24 procent in 1992 tot 36 procent in 2003. Dit komt grotendeels door de sterke toename van het aantal vrouwen met een deeltijdbaan.

Vrouwen zijn de laatste jaren meer gaan werken. Ook blijven vrouwen vaker dan voorheen werken na het krijgen van kinderen. Zij doen dit relatief vaak in deeltijdbanen. In 1992 had ruim de helft van de werkzame vrouwen een deeltijdbaan van 12–34 uur per week. In 2003 had tweederde van de werkende vrouwen een deeltijdbaan.

Ook het aandeel mannen dat in deeltijd werkt, is gestegen. Had in 1992 nog één op de twaalf mannen een baan van 12–34 uur, in 2003 werkt één op de zeven mannen in deeltijd. De meeste mannen hebben echter nog steeds een voltijdbaan. Het aandeel mannen met een voltijdbaan is in bijna alle leeftijdscategorieën groter dan 80 procent. De enige uitzondering zijn de jongere mannen tot 25 jaar. Maar ook van hen heeft in 2003 nog altijd 67 procent een voltijdbaan.

Voltijd- of deeltijdbaan niet afhankelijk van opleidingsniveau

Bijna de helft van de vrouwen jonger dan 35 jaar werkt in een voltijdbaan. Van alle vrouwen van 35 jaar of ouder heeft nog ongeveer een kwart een voltijdbaan. Als vrouwen ouder zijn, werken zij dus vaker in deeltijd. De helft van de vrouwen van boven de 35 heeft een grote deeltijdbaan. Zij werken tussen 20 en 35 uur per week.

Een grote deeltijdbaan is binnen alle opleidingsniveaus de meest voorkomende baan bij vrouwen. De enige uitzondering hierop vormen vrouwen met een wetenschappelijke opleiding. Bijna de helft van hen heeft een voltijdbaan. Het aandeel mannen dat in voltijd werkt, is binnen bijna alle onderwijsniveaus groter dan 80 procent. Alleen mannen met een havo/vwo-diploma hebben iets minder vaak een voltijdbaan. Maar onder hen heeft nog steeds bijna driekwart een voltijdbaan.

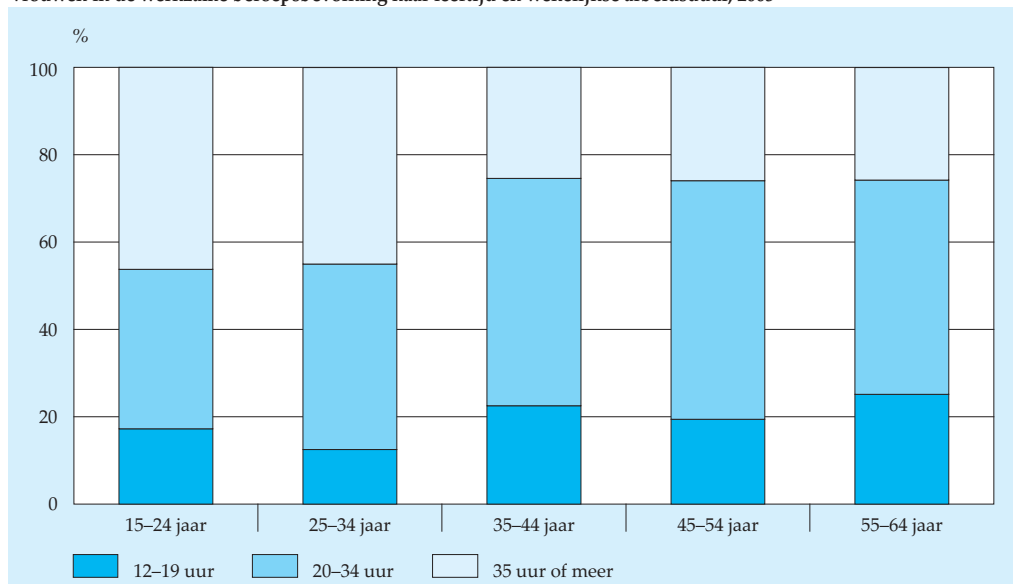
Een op de zes vrouwen heeft een kleine baan

Naast de 7,1 miljoen mensen met een baan van 12 uur of meer per week, hadden in 2003 ruim 800 duizend mensen een baan van minder dan 12 uur per week. Het betrof 550 duizend vrouwen en 270 duizend mannen. Het aantal vrouwen met een kleine baan was daarmee tweemaal zo groot als het aantal mannen met een kleine baan. Van alle werkende vrouwen heeft 16 procent een kleine baan.

Werkzame beroepsbevolking (15-64 jaar) naar arbeidsduur

		Werkzame personen			Werkzame beroepsbevolking		
		Totaal	Minder dan 12 uur per week	12 uur of meer per week	Arbeidsduur (per week)		
					12-19 uur	20-34 uur	35 uur of meer
		<i>x 1 000</i>					
Totaal	1992	6 597	712	5 885	360	1 075	4 451
	1995	6 835	771	6 063	425	1 263	4 375
	2000	7 732	815	6 917	583	1 645	4 689
	2001	7 860	798	7 062	606	1 706	4 750
	2002	7 941	816	7 125	649	1 826	4 650
	2003	7 935	821	7 114	650	1 889	4 575
Mannen	1992	4 001	220	3 781	52	261	3 468
	1995	4 047	233	3 814	74	313	3 428
	2000	4 410	249	4 161	103	407	3 652
	2001	4 454	245	4 209	100	416	3 693
	2002	4 477	267	4 211	111	454	3 645
	2003	4 432	270	4 162	104	480	3 578
Vrouwen	1992	2 597	492	2 105	308	814	983
	1995	2 787	539	2 249	351	950	947
	2000	3 322	566	2 755	480	1 238	1 037
	2001	3 406	552	2 853	506	1 289	1 058
	2002	3 464	549	2 914	538	1 372	1 005
	2003	3 503	551	2 952	546	1 409	997

Vrouwen in de werkzame beroepsbevolking naar leeftijd en wekelijkse arbeidsduur, 2003

Minder flexibele contracten

Na een groei in de jaren 1992–1998 nam het aandeel werknemers met een flexibele arbeidsrelatie weer af. Van de beroepsbevolking heeft ruim twee procent een gesubsidieerde baan. De doorstroom naar een reguliere baan is beperkt.

In 2003 waren er in Nederland ongeveer 6,3 miljoen werknemers met een baan van 12 uur of meer per week. Ruim 5,8 miljoen werknemers hadden een vast contract, de overige 0,5 miljoen werknemers hadden een flexibele arbeidsrelatie. Zij hadden een contract voor minder dan één jaar of werkten een wisselend aantal uren per week. Van alle flexwerkers werkte in 2003 32 procent als uitzendkracht en 22 procent als oproep- of invalkracht.

Daling flexibele contracten

In de periode 1992–1998 nam het aandeel werknemers met een flexibele arbeidsrelatie toe. Ingaande 1999 sloeg dat om in een daling. Door de toegenomen krapte op de arbeidsmarkt kregen mensen de kans om betere arbeidsvoorwaarden te bedingen, zoals een vaste baan. Werkgevers boden vaste banen om verzekerd te zijn van arbeidskrachten. Sinds 2001 neemt het aandeel werknemers met een flexibele arbeidsrelatie nog maar weinig af.

Bijna 170 duizend personen hebben een gesubsidieerde baan

Eind 2003 namen 166 duizend personen deel aan regelingen voor gesubsidieerd werk. De Wet Sociale Werkvoorziening (WSW) telde met 96 duizend personen het grootste aantal deelnemers. Bij deze regeling is de uitstroom het kleinst, 4,9 duizend personen. Hiervan stroomde 5 procent door naar een reguliere baan.

Doorstroom vanuit gesubsidieerde banen beperkt

Het Besluit Instroom-Doorstroombanen (ID) is er voor personen in de bijstand die langer dan één jaar werkloos zijn. Eind 2003 namen 44 duizend personen deel aan de ID-regeling. In 2003 stroomden 6,7 duizend personen uit de ID-regeling, van wie 56 procent regulier werk kreeg.

De Wet Inschakeling Werkzoekenden (WIW) heeft tot doel om langdurige werklozen, uitkeringsgerechtigden en werkloze jongeren sneller aan een baan te helpen. Eind 2003 waren 25 duizend personen werkzaam in een WIW-dienstbetrekking. In dat jaar stroomden 9,7 duizend personen uit de WIW, waarvan 18 procent doorstroomde naar een reguliere baan, 19 procent kreeg een andere gesubsidieerde arbeidsplaats. De overige 63 procent kreeg geen andere arbeidsplaats.

Werkzame beroepsbevolking (15-64 jaar) naar leeftijd en positie in de werkkring

	Werkzame beroepsbevolking	w.v.		
		Werknemers		Zelfstandigen
		vaste arbeidsrelatie	flexibele arbeidsrelatie	
	<i>x 1 000</i>			
Totaal				
2000	6 917	5 587	533	798
2001	7 062	5 786	505	771
2002	7 125	5 849	488	788
2003	7 114	5 847	466	800
15-24 jaar				
2000	825	605	201	19
2001	857	637	198	22
2002	847	630	197	20
2003	818	605	193	20
25-34 jaar				
2000	2 000	1 714	129	156
2001	1 957	1 691	118	148
2002	1 904	1 641	109	155
2003	1 859	1 615	93	151
35-44 jaar				
2000	1 952	1 606	102	244
2001	2 013	1 680	89	244
2002	2 033	1 695	87	251
2003	2 031	1 695	86	251
45-54 jaar				
2000	1 605	1 276	75	254
2001	1 656	1 350	72	234
2002	1 676	1 383	67	227
2003	1 696	1 394	64	238
55-64 jaar				
2000	534	385	25	124
2001	579	428	28	123
2002	665	501	28	136
2003	709	538	30	140

Baanvinders en baanwisselaars

In 2003 waren ruim 900 duizend mensen (13 procent van de beroepsbevolking) korter dan een jaar werkzaam in hun huidige baan. Bijna 45 procent van deze baanvinders was een baanwisselaar. Zij zijn naar een andere baan overgestapt.

De dynamiek op de arbeidsmarkt is groot en fluctueert in de tijd. Het aandeel mensen dat begon in een nieuwe baan nam in de periode 1992–1994 af. Vanaf 1994 groeide de werkgelegenheid en nam ook het aandeel baanvinders jaarlijks toe, tot 17 procent in 2000. Sinds 2001 daalt het aandeel baanvinders.

Arbeidsmobiliteit daalt

De situatie op de arbeidsmarkt beïnvloedt de mobiliteit van werkenden direct. Een sterke groei van de werkgelegenheid bevordert de mogelijkheden om van werkring te veranderen of een baan te vinden, afnemende werkgelegenheid belemmert deze mogelijkheden. De sterke daling van de arbeidsmarktdynamiek sinds 2001 komt door de geringe werkgelegenheidsgroei in deze jaren en de stijging van de werkloosheid. Er waren minder banen beschikbaar voor nieuwkomers. Ook was het voor werkenden moeilijker om van baan te wisselen. Het aandeel baanwisselaars is sinds 2001 gedaald van 8 naar 6 procent.

Jongeren wisselen vaker van baan

In 2003 werkte 15 procent van de vrouwen en 12 procent van de mannen korter dan een jaar in hun baan. Vrouwen zijn dus vaker baanvinder dan mannen. Eén reden hiervoor is dat vrouwen regelmatig pas op late leeftijd herintreden. Het aandeel baanwisselaars is onder mannen en vrouwen nagenoeg gelijk.

In 2003 werkten bijna vier op de tien jongeren korter dan een jaar in hun baan. Dit zijn voornamelijk schoolverlaters en studenten/scholieren met hun eerste baan. Jongeren die al enige tijd werken, veranderen ook vaker van baan dan anderen. Het aandeel baanwisselaars onder de 15–24-jarigen is ruim anderhalfmaal zo hoog als onder de gehele werkzame beroepsbevolking. Het aandeel baanwisselaars neemt af met de leeftijd. In 2003 is slechts 1 procent van de 55–64-jarigen van baan gewisseld.

Hoogopgeleiden veranderen vaker van baan

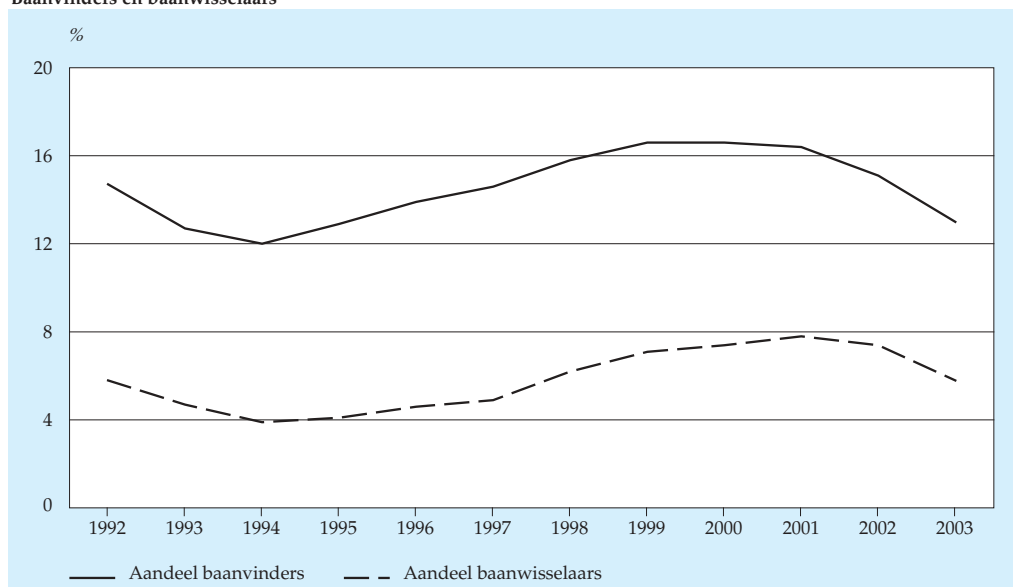
Het aandeel baanvinders onder hoogopgeleiden is lager dan onder de laagopgeleiden. In 2002 was 14 procent van de werkenden met minimaal een mbo-opleiding baanvinder. Onder de lager opgeleiden was dat 17 procent. Hoogopgeleiden veranderen wel vaker van baan dan mensen met een laag of middelbaar onderwijsniveau. In 2002 is bijna één op de tien academici van baan gewisseld. Mensen met alleen basisonderwijs veranderen het minst van baan.

Baanvinders naar geslacht, leeftijd en onderwijsniveau

	1992	1995	2001	2002	2003
	<i>x 1 000</i>				
Totaal	865	783	1 158	1 078	922
Geslacht					
Man	496	455	613	560	489
Vrouw	369	328	545	518	433
Leeftijd					
15-24 jaar	384	311	373	352	316
25-34 jaar	290	291	397	345	286
35-44 jaar	136	127	250	236	201
45-54 jaar	48	50	118	121	97
55-64 jaar	6	4	20	24	22
Onderwijsniveau ¹⁾					
Basisonderwijs	79	64	101	87	.
Mavo, vbo	240	186	263	249	.
Havo/vwo/mbo	364	332	493	444	.
Hbo	120	132	196	200	.
Wo	60	67	104	98	.

¹⁾ Cijfers naar onderwijsniveau zijn nog niet beschikbaar over 2003.

Baanvinders en baanwisselaars

Stijging werkloosheid na jarenlange daling

Na jarenlange daling van de werkloosheid is vanaf 2002 de werkloosheid weer gaan stijgen. Onder mannen nam de werkloosheid sneller toe dan onder vrouwen. Ook onder jongeren en niet-westerse allochtonen is de werkloosheid sterker gestegen.

Sinds 1994 daalde de werkloosheid in ons land. Aanvankelijk was de daling beperkt, maar in 1998 daalde de werkloosheid met bijna 100 duizend personen. Hierna daalde de werkloosheid minder snel. In 2002 is de werkloosheid voor het eerst weer gaan stijgen. In 2003 nam de werkloosheid met bijna 100 duizend personen toe tot 396 duizend personen. Het werkloosheidspercentage ligt daarmee op 5,3 procent. Dat is even hoog als in 1998.

Vrouwen relatief vaker werkloos

Jarenlang was de werkloosheid onder vrouwen tweemaal zo hoog als die onder mannen. Vanaf 2002 nam dit verschil echter af. Dit komt doordat de werkloosheid onder mannen sneller is gestegen dan die onder vrouwen. In 2002 en 2003 is ook de werkgelegenheid in de bedrijfstakken waarin vrouwen sterk vertegenwoordigd zijn, zoals onderwijs en zorg, nog gestegen. In de sectoren waarin relatief veel mannen werkzaam zijn, daalde de werkgelegenheid. Voor het eerst sinds 1986 zijn meer mannen dan vrouwen werkloos. De werkloosheid onder vrouwen is procentueel nog steeds hoger dan die onder mannen. In 2003 waren 206 duizend mannen werkloos, 4,7 procent van de mannelijke beroepsbevolking. Met 190 duizend vrouwelijke werklozen was 6,1 procent van de vrouwelijke beroepsbevolking werkloos.

Jongeren vaakst werkloos

De werkloosheid is in 2003 gestegen in alle leeftijdsklassen. Relatief was de werkloosheidstijging het grootst onder de jongeren. Van de 15–24-jarigen was in 2003 gemiddeld 10,6 procent werkloos. De werkloosheid onder jongeren is altijd hoger dan de werkloosheid onder de 25–64-jarigen. Dat komt doordat jongeren na het verlaten van de school enige tijd nodig hebben om een baan te vinden. Toch is de omvang van de jongeren werkloosheid in 2003 lager dan in de jaren 1993–1996 (12 à 13 procent).

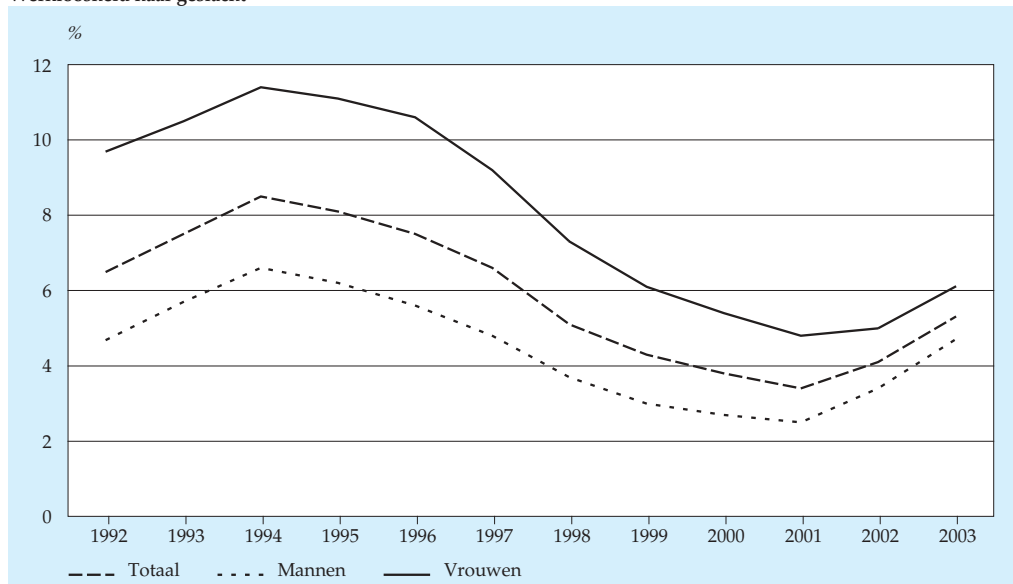
Groei werkloosheid sterker onder allochtonen

De oplopende werkloosheid heeft allochtonen meer getroffen dan autochtonen. De werkloosheid onder niet-westerse allochtonen is gestegen van 8,9 procent in 2001 naar 14,4 procent in 2003. De werkloosheid onder autochtonen groeide in deze twee jaar met ruim 1 procentpunt tot 4,2 procent. Niet-westerse allochtonen zijn aanzienlijk vaker werkloos dan autochtonen en westerse allochtonen. In 2003 waren niet-westerse allochtonen ruim drie keer zo vaak werkloos als autochtonen.

Werkloosheid naar leeftijd, opleidingsniveau en herkomstgroepering

	1992	1995	2000	2001	2002	2003
	%					
Totaal	7	8	3,8	3,4	4,1	5,3
15-24 jaar	9	13	6,7	7,4	8,5	10,6
25-34 jaar	6	8	3,3	2,8	3,8	5,2
35-44 jaar	7	8	3,5	3,1	3,5	4,8
45-54 jaar	5	6	3,3	2,9	3,2	3,7
55-64 jaar	3	4	3,0	2,2	2,8	3,9
Basisonderwijs	13	16	7,5	6,5	7,7	.
Mavo	10	12	6,5	6,2	7,2	.
Vbo	7	9	4,1	4,2	4,8	.
Havo/vwo	9	12	5,7	6,3	5,8	.
Mbo	4	6	2,7	2,3	3,0	.
Hbo	5	6	2,7	2,5	3,0	.
Wo	5	6	2,6	2,1	3,6	.
Autochtonen	.	7	3,0	2,8	3,3	4,2
Allochtonen	.	17	7,6	6,5	7,6	10,4
Westerse allochtonen	.	11	5,0	4,5	5,2	6,9
Niet-westerse allochtonen	.	26	11,0	8,9	10,5	14,4

Werkloosheid naar geslacht

840 duizend mensen willen aan het werk

Ongeveer 3 miljoen mensen willen niet werken of kunnen niet werken: zij volgen een opleiding, zij zijn ziek of arbeidsongeschikt, of hebben de zorg voor een gezin of huishouden. Een klein aantal is reeds (vervroegd) met pensioen. Een omvangrijke groep, zo'n 840 duizend mensen, wil wel werken.

In 2003 lag het aantal werklozen op 396 duizend. Werklozen zijn mensen die actief werk zoeken en op korte termijn daarmee kunnen beginnen. Maar er zijn meer mensen die betaald werk van 12 uur of meer per week willen hebben. In 2003 ging het om ruim 440 duizend mensen. Deze mensen behoren niet tot de werkloze beroepsbevolking omdat ze niet zoeken naar werk of pas over enige tijd in een baan kunnen beginnen. In totaal zijn er dus bijna 840 duizend mensen die aan het werk willen.

Bijna de helft van de mensen die willen werken is tussen de 25 en 44 jaar oud en bestaat voor meer dan de helft uit vrouwen. Veel vrouwen kunnen evenwel niet op korte termijn beginnen. Daarnaast telt deze groep ook veel laagopgeleiden en ontmoeidigen. Zij kunnen niet op korte termijn beginnen met werken of zoeken niet meer naar werk omdat ze daar geen resultaat van verwachten.

3 miljoen mensen willen niet werken of kunnen niet werken

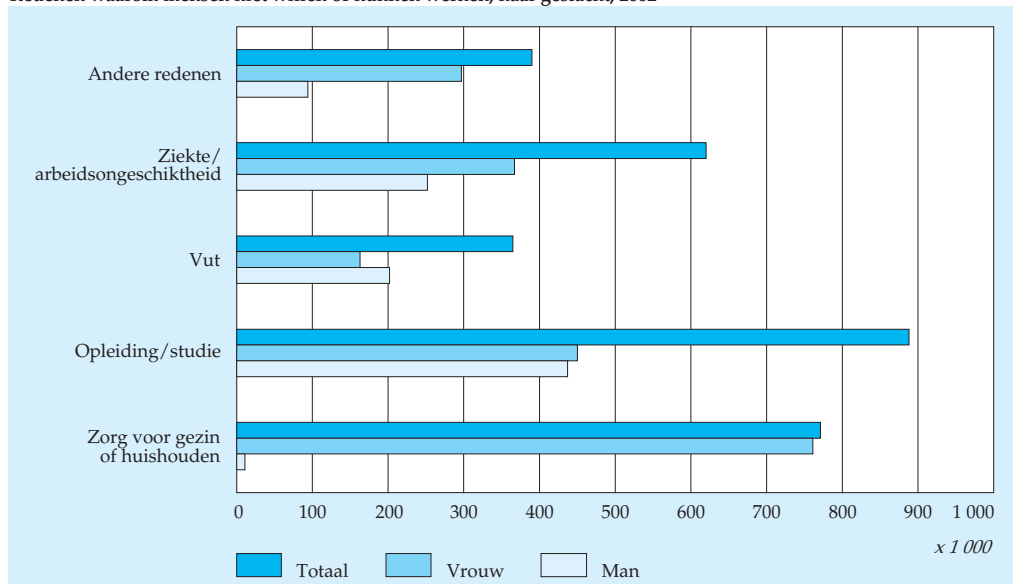
Ongeveer 3 miljoen mensen willen niet werken of kunnen niet werken, om verschillende redenen. Allereerst wilden 900 duizend mensen geen werk omdat zij bezig zijn met een opleiding of studie. Het overgrote deel van deze groep is jonger dan 25 jaar. Zij zijn vaak (nog) laag opgeleid. Voor ruim 600 duizend mensen was ziekte of arbeidsongeschiktheid de voornaamste reden om niet te willen werken. Driekwart van hen is tussen de 45 en 64 jaar oud. Deze twee groepen samen vormen de helft van de mensen die niet willen of kunnen werken. Daarnaast zijn er iets minder dan 700 duizend mensen die geen betaald werk wilden vanwege de zorg voor een gezin of huishouden. Dit zijn bijna uitsluitend vrouwen. En er waren nog 390 duizend vutters en (vroeg) gepensioneerden. Onder hen zijn relatief veel middelbaar- en hoogopgeleiden. Dan blijft er nog een groep van bijna 400 duizend mensen over van wie niet bekend is welke redenen zij hebben om niet te kunnen of te willen werken.

Binding met de arbeidsmarkt naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, 2003

	Totaal	Leeftijd			Geslacht		Onderwijsniveau ¹⁾		
		15-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar	man	vrouw	laag	middel- baar	hoog
<i>x 1 000</i>									
Werkzame beroepsbevolking	7 114	818	3 890	2 405	4 162	2 952	1 945	3 106	2 085
Wil betaald werk van 12 uur of meer	838	189	401	247	367	471	317	245	131
Kan op korte termijn beginnen	650	155	303	191	304	345	226	179	100
afgelopen 4 weken gezocht (werkloze beroepsbevolking)	396	97	205	94	206	190	127	107	68
afgelopen 4 weken niet gezocht	253	58	98	97	98	155	99	72	32
wel afgelopen 6 maanden	70	19	30	20	27	43	30	19	7
niet afgelopen 6 maanden	184	39	68	77	71	113	69	53	26
vanwege weinig resultaat	66	8	20	39	31	35	26	15	7
overige redenen	118	31	48	38	40	78	43	39	19
Kan niet op korte termijn beginnen	188	34	98	56	63	125	91	66	31

¹⁾ 2002 cijfer, 2003 nog niet beschikbaar.

Redenen waarom mensen niet willen of kunnen werken, naar geslacht, 2002

Meer mensen in WW en bijstand

Het aantal WW-uitkeringen lag eind 2001 op een zeer laag niveau, namelijk 166 duizend. Daarna begon het aantal WW-uitkeringen te stijgen, tot 287 duizend eind 2003. De toename van het aantal bijstandsuitkeringen zette driekwart jaar later in. Eind 2003 lag het aantal bijstandsuitkeringen op 335 duizend.

In 2003 steeg het aantal mensen met een WW-uitkering in een snel tempo verder. Vooral bij personen onder de 45 jaar ontstonden meer WW-uitkeringen dan er beëindigd werden. De 55-64-jarigen zijn het minst dynamisch in de WW. Onder hen was de in- en uitstroom het kleinst. Een kwart van deze ouderen stroomde uit de WW omdat ze weer aan het werk gingen. Werkhervatting is voor meer dan de helft van de jongere WW-uitstromers de reden voor beëindiging van de uitkering. Veel vaker is er onder ouderen een andere reden voor het beëindigen van de WW-uitkering, zoals het bereiken van de maximale duur van de uitkering of het bereiken van de 65-jarige leeftijd. Uit onderzoek over de periode 1995-2000 is gebleken dat de meeste 55-plussers die in de WW geraken tot hun pensionering niet meer aan de slag komen.

Veel alleenstaanden in en uit de bijstand

Onder de grootste groep in de bijstand, de alleenstaanden, vinden de grootste wisselingen plaats. Gerelateerd aan de stand van het aantal bijstandsuitkeringen op het einde van 2002 nam in 2003 het aantal nieuwe uitkeringen met 40 procent toe en werd 33 procent van de uitkeringen beëindigd.

Veel minder dynamisch is de groep alleenstaande ouders en (echt)paren in de bijstand. Het aantal nieuwe uitkeringen lag bij hen op ongeveer 25 procent en het aantal beëindigde uitkeringen op ongeveer 22 procent.

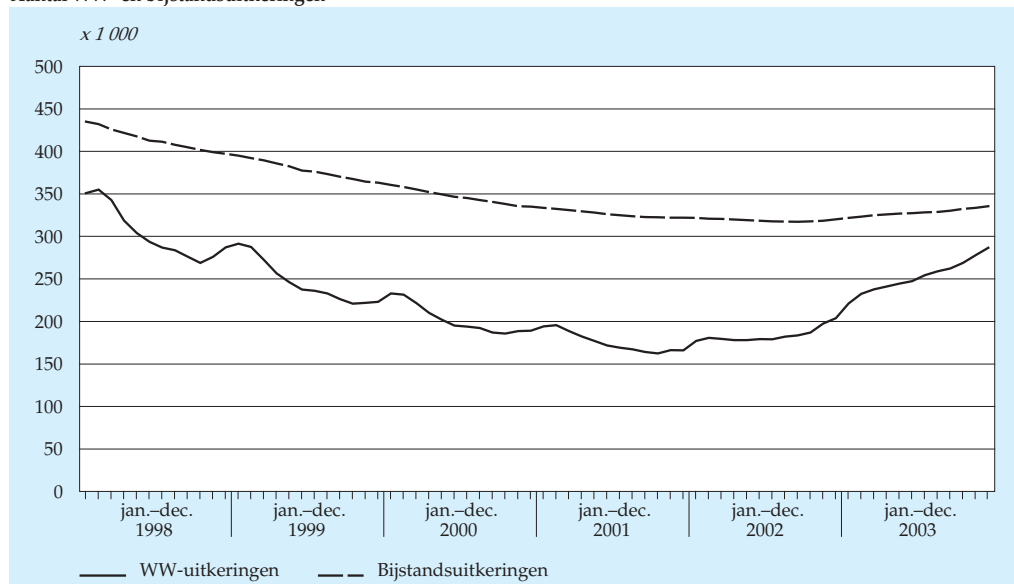
De jongeren maken hier het verschil. Zij zijn vaker alleenstaand, en omdat ze nog maar weinig hebben gewerkt, komen ze in geval van werkloosheid vaak in de bijstand. Vergeleken met andere groepen bijstandsontvangers komen zij echter makkelijker aan een baan om daarmee weer uit de bijstand te stromen. Alleenstaande ouders moeten een eventuele baan kunnen combineren met een zorgtaak, wat het moeilijker voor hen maakt om werk te vinden.

In- en uitstroom van bijstandsuitkeringen ¹⁾ naar leefvorm, 2003

	Instroom	Uitstroom	Ten opzichte van het aantal bijstandsuitkeringen eind 2002	
			Instroom	Uitstroom
	%			
Totaal	108 210	91 180	34	28
w.v.				
Alleenstaanden	70 360	58 370	40	33
(Echt)paren	12 620	11 320	25	22
Alleenstaande ouders	24 820	21 070	27	23

¹⁾ Periodiek algemene uitkeringen volgens de Algemene bijstandswet (ABW) aan thuiswonenden onder de 65 jaar.

Aantal WW- en bijstandsuitkeringen

Instroom arbeidsongeschiktheid neemt af

In 2003 is het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen voor het eerst lager dan in voorgaande jaren. Dat kwam bovenal door een sterke daling van het aantal nieuwe uitkeringen, één van de gevolgen van nieuwe wetgeving.

Eind 2003 kwam het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen (het totaal van de regelingen voor werknemers, zelfstandigen en jongeren) uit op 982 duizend. Dat aantal was voor het eerst lager dan in voorgaande jaren. Van 1998 tot en met 2003 bleef de uitstroom van mensen uit de arbeidsongeschiktheid nagenoeg gelijk. De instroom in de arbeidsongeschiktheid nam na 2001 sterk af en was in 2003 lager dan de uitstroom. De daling in 2003 is dus uitsluitend het gevolg van een afnemende instroom.

Een van de redenen hiervoor is de Wet Verbetering Poortwachter (1 april 2002) en de bijbehorende Regeling Procesgang Eerste Ziektejaar. Deze wetten verplichten werkgevers en werknemers in het eerste ziektejaar van de werknemer zich in te spannen voor een spoedig herstel en hervatting van het werk.

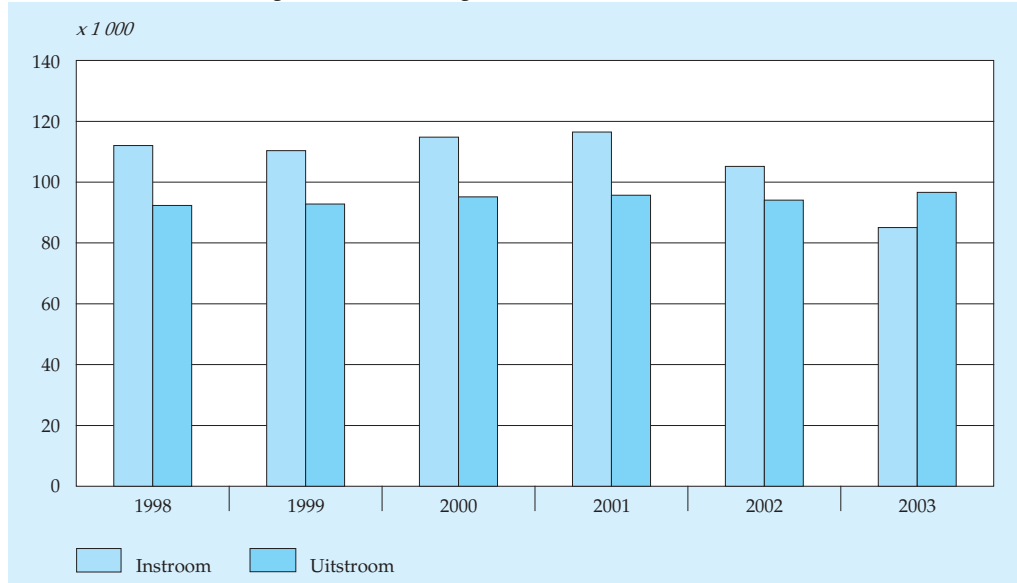
Instroom arbeidsongeschikte vrouwen hoog

Van 1998 tot en met 2002 lag de instroom bij vrouwen veel hoger dan de uitstroom en nam het aantal arbeidsongeschikte vrouwen toe. Mannen stroomden al vanaf 1998 meer uit de arbeidsongeschiktheid dan erin. Dit komt voornamelijk doordat mannen vaker uitstromen vanwege het bereiken van de 65-jarige leeftijd. Zij krijgen dan een AOW-uitkering. Bij mannen was het bereiken van de 65-jarige leeftijd voor bijna 40 procent de reden dat zij uitstroonden, terwijl dit bij vrouwen in de afgelopen jaren rond de 25 procent lag. Eén van de redenen dat een zo relatief gering percentage arbeidsongeschikte vrouwen uitstroomt, is hun gemiddeld jonge leeftijd. De instroom van vrouwen in de arbeidsongeschiktheid in verhouding tot het aantal verzekerden is veel hoger dan die van mannen. Mede door de sterke groei van het aantal werkende vrouwen nam ook de instroom in de arbeidsongeschiktheid tot en met 2001 toe, terwijl die bij mannen nagenoeg gelijk bleef. In beide groepen zorgde de Wet Verbetering Poortwachter voor een daling van de instroom ingaande 2002.

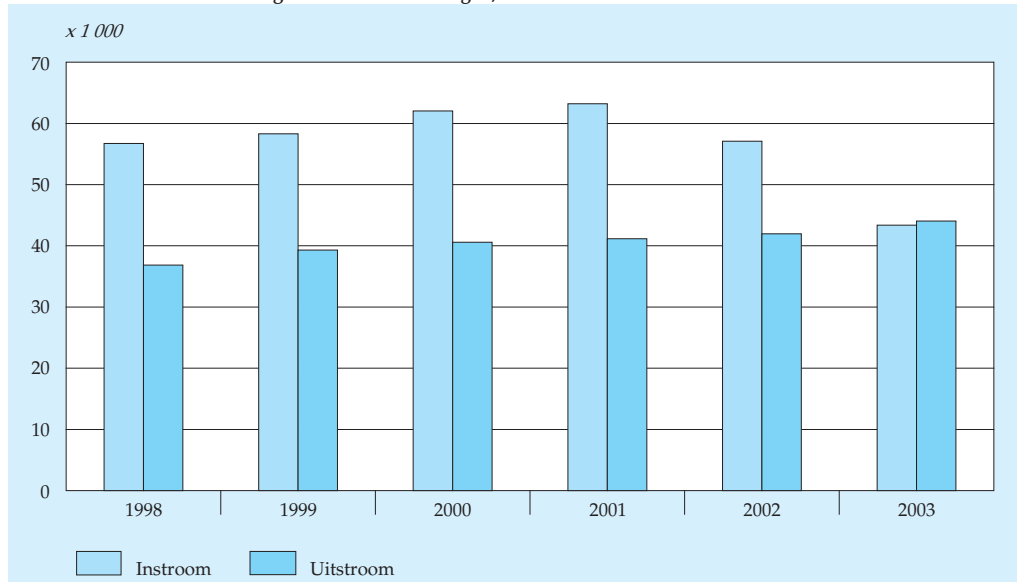
Daling instroom gedeeltelijk arbeidsongeschikten pas sinds 2002

De instroom van volledig arbeidsongeschikten nam sinds 1998 continu af. Bij de gedeeltelijk arbeidsongeschikten ziet het beeld er anders uit. Van 1998 tot en met 2001 nam het aantal ontstane uitkeringen nog toe. Pas vanaf 2002 is ook in deze groep de instroom aan het dalen.

In- en uitstroom van arbeidsongeschiktheidsuitkeringen

In- en uitstroom van arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, vrouwen

Welvaart

Stijgende welvaart

Sinds 1981 is de welvaart van huishoudens aanzienlijk gestegen. Zelfstandigen zijn er meer op vooruit gegaan dan huishoudens met loon, uitkering of pensioen.

De afgelopen decennia is de economie van ons land vrijwel voortdurend gegroeid. Het bruto binnenlands product (BBP) per hoofd van de bevolking was in 2003 ruim anderhalfmaal zo hoog als in 1981. Een sterke groei deed zich voor aan het einde van de jaren tachtig en negentig. In de loop van 2000 vlakke de groei af, in 2003 was sprake van een lichte daling. Het BBP is een goede maatstaf voor het meten van de economische prestaties van een land. Gerangschikt naar de hoogte van het BBP per hoofd van de bevolking nam Nederland in 2002 binnen de Europese Unie een vierde plaats in na Luxemburg, Ierland en Denemarken.

Koopkrachttoename 30 procent

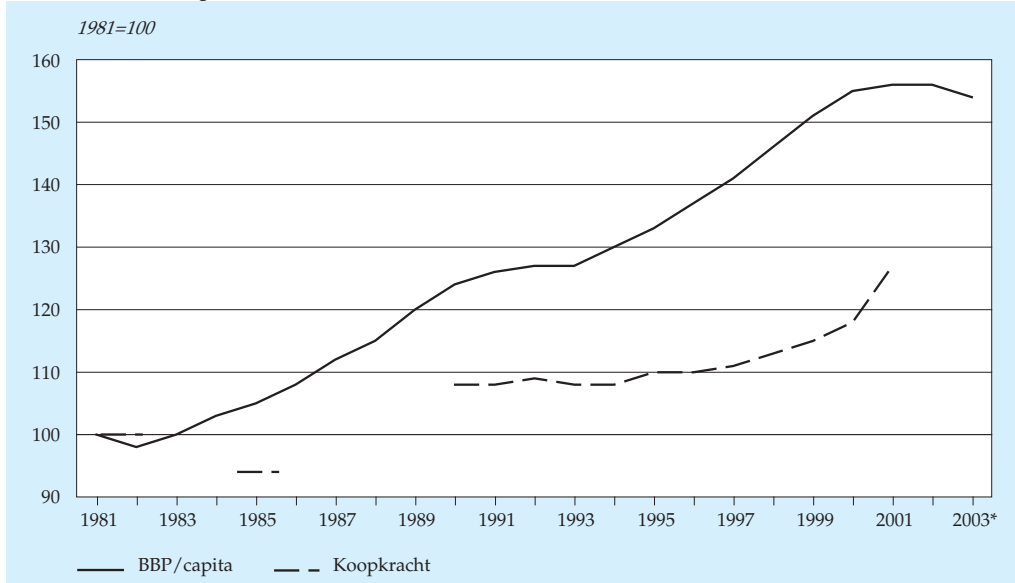
Tussen 1981 en 2001 is de gemiddelde koopkracht van huishoudens met bijna 30 procent gestegen. De ontwikkeling van de koopkracht verliep niet gelijkmatig. Begin jaren tachtig was een periode van stagnatie. De prijzen stegen sneller dan de lonen en uitkeringen, waardoor de koopkracht afnam. Na 1985 daalde de inflatie en steeg de koopkracht snel. In 1990 was deze al weer 8 procent groter dan in 1981. In het begin van de jaren negentig raakte de economie in een dip. In 1995 lag de gemiddelde koopkracht nauwelijks boven die van 1990. Daarna volgde een opleving. De inkomens stegen weer, ook omdat het aantal huishoudens met een uitkering daalde. De belastinghervorming van 2001 stuwde de gemiddelde koopkracht verder omhoog. Koopkrachtramingen voor 2002 laten slechts een geringe stijging zien.

Vooraf koopkrachtstijging bij zelfstandigen

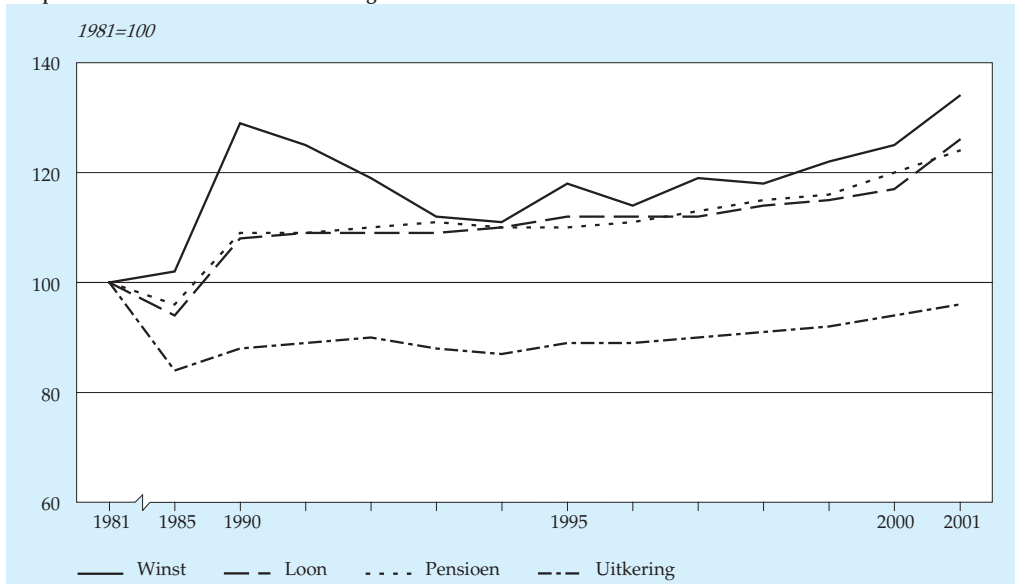
Tussen 1981 en 2001 was de koopkrachtstijging voor zelfstandigen het grootst. Hun bestedingsmogelijkheden groeiden met ruim eenderde. Er was niet voortdurend sprake van groei. Tussen 1990 en 2001 bleef de ontwikkeling voor huishoudens met winst juist achter bij het gemiddelde. De stijging voor werknemershuishoudens en gepensioneerden was in die periode het hoogst. Huishoudens met een werkende hoofdkostwinner hadden in 2001 ruim 16 procent meer te besteden dan in 1990, gepensioneerden 14 procent.

De koopkracht van huishoudens met een uitkering was in 2001 nog steeds lager dan in 1981. Dit komt vooral door de sterke daling van de inkomens van uitkeringsontvangers in de eerste helft van de jaren tachtig. Daarna is hun koopkracht wel toegenomen, maar minder dan voor andere groepen.

Welvaartsontwikkeling

Koopkracht naar sociaal-economische categorie hoofdkostwinner

Inkomens herverdeeld

Belastingen en sociale zekerheid zorgen voor een herverdeling van inkomen van rijk naar arm. Toch vindt de belangrijkste herverdeling binnen huishoudens plaats.

De inkomensongelijkheid is in de periode 1981–2000 toegenomen. In 2000 was de koopkracht van de 20 procent rijkste huishoudens 4,2-keer zo hoog als van de 20 procent armste huishoudens. In 1981 hadden de rijkste huishoudens nog 3,9-keer zoveel. Na een afname van de inkomensongelijkheid in de eerste helft van de jaren tachtig groeide de ongelijkheid fors. In de jaren negentig veranderde de ongelijkheid vrijwel niet.

Grote verschillen in verdeling van primair inkomen

De verdeling van de koopkracht heeft een ander patroon dan de verdeling van het zogenoemde primaire inkomen, dit is het loon, de winst en de rente of dividend. Het primaire inkomen is erg ongelijk verdeeld. Van het totale primaire inkomen gaat 5 procent naar de 60 procent van de bevolking met de laagste primaire inkomens, tweederde gaat naar de 20 procent met de hoogste primaire inkomens.

Gelijkere verdeling na belasting- en premieheffing

Het primaire inkomen is niet het bedrag dat mensen kunnen besteden. Veel mensen zonder inkomen of met een laag inkomen ontvangen een uitkering of een pensioen. Die worden betaald uit premies en belastingen. Het inkomen na belasting- en premieheffing is het persoonlijk besteedbaar inkomen. Bijna driekwart van de mensen heeft een eigen inkomen te besteden. Dit inkomen is minder ongelijk verdeeld dan het primaire inkomen. De 60 procent van de bevolking met de laagste besteedbare inkomens ontvangt 20 procent van het totale besteedbare inkomen. De hoogste 20-procentgroep beschikt over ruim de helft.

Koopkracht gelijk verdeeld

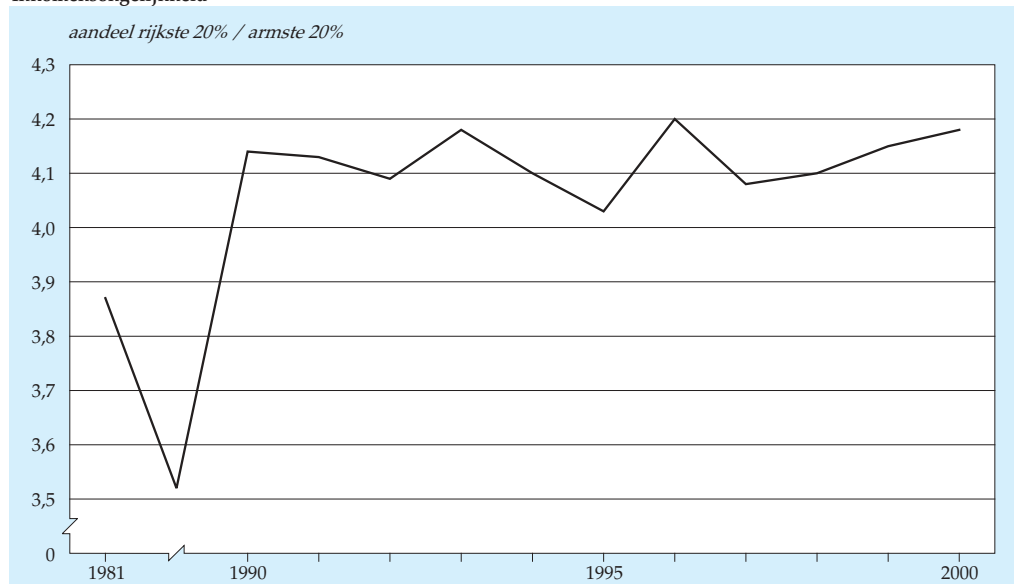
Het besteedbaar huishoudeninkomen is een betere indicator om welvaart te meten dan het persoonlijke inkomen. Nu maakt het natuurlijk uit of van een inkomen één persoon moet rondkomen of een paar met kinderen. Daarom wordt het inkomen gestandaardiseerd, zodat de welvaartsniveaus van huishoudens van verschillende omvang en samenstelling kunnen worden vergeleken. Dit gestandaardiseerde inkomen wordt ook wel koopkracht genoemd. De koopkracht is veel gelijk verdeeld dan het primair en besteedbaar inkomen. De armste 60 procent van de bevolking heeft 42 procent van de koopkracht, de rijkste 20 procent beschikt over ruim eenderde.

Inkomensaandelen naar inkomensgroep, 2000

	Primair inkomen	Besteedbaar inkomen	Koopkracht
<i>inkomensaandeel (%)</i>			
Laagste 20%-groep ¹⁾	-1	-1	9
2e 20%-groep	0	4	15
3e 20%-groep	6	17	19
4e 20%-groep	29	28	23
Hoogste 20%-groep	66	51	35

¹⁾ Ingedeeld op basis van het inkomensbegrip in de betreffende kolom.

Inkomensongelijkheid

Koopkrachtwinst- en verlies

De koopkrachtontwikkeling van mensen loopt sterk uiteen. Dit is het gevolg van wijzigingen in de positie op de arbeidsmarkt en veranderingen in de samenstelling van het huishouden. Vooral het verlies van werk leidt tot een aanzienlijke daling van de koopkracht.

In de periode 1995–2002 is de koopkracht van de Nederlandse bevolking jaarlijks toegenomen. Het ging meestal om relatief kleine veranderingen van zo'n 1 á 2 procent. Vanwege de loonontwikkeling en de ingrijpende herziening van het belastingstelsel viel de koopkrachtstijging in 2001 een stuk hoger uit.

Uiteenlopende koopkrachtontwikkelingen

Hoewel de gemiddelde jaarlijkse koopkrachtverandering beperkt is, kan deze op termijn behoorlijk oplopen. Zo nam de koopkracht van de bevolking tussen 1995 en 2000 toe met 8 procent. Veel mensen met een uitkering profiteerden van de banengroei en vonden betaald werk. Hierdoor steeg de koopkracht van de uitkeringsontvangers uit 1995 in vijf jaar met 14 procent.

Deze cijfers zijn gemiddelden. De koopkrachtontwikkeling van mensen loopt sterk uiteen. Voor slechts 3 procent van de mensen was de koopkrachtverandering tussen 1995 en 2000 gering, tussen –1 en 1 procent. Voor bijna 40 procent van de mensen was de koopkrachtstijging meer dan 15 procent. Van bijna 20 procent van de mensen lag de koopkracht in 2000 meer dan 15 procent onder die van 1995.

Deze verschillen in koopkrachtontwikkeling zijn het gevolg van individuele veranderingen en veranderingen in de samenstelling van het huishouden. Zo kan het huishoudeninkomen veranderen door het vinden van (ander) werk, pensionering, loonsverhoging of promotie. Ook de geboorte van een kind, het uit-huis-gaan van een kind of een echtscheiding hebben vaak aanzienlijke koopkrachteffecten.

Fors koopkrachtverlies door werkloosheid

Het verlies van werk leidt tot een aanzienlijke koopkrachtdaling. Mensen die in 1995 behoorden tot een werknemershuishouden en in 2000 aangewezen waren op een uitkering, zagen hun koopkracht met 20 procent dalen. Ook van de werknemers die met pensioen gingen, daalde de koopkracht. Maar deze daling was nog niet de helft van die in geval van verlies van werk.

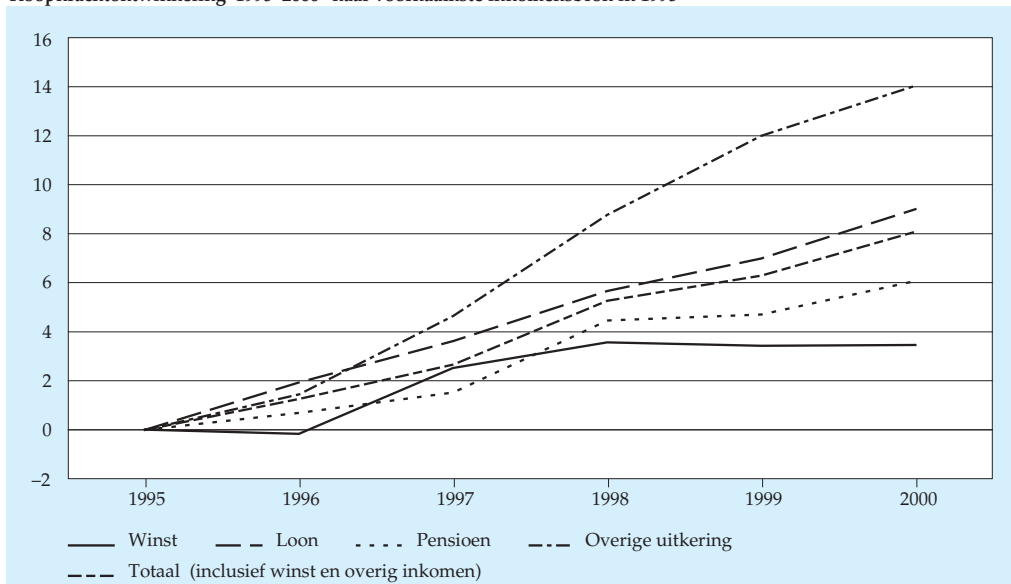
Aan de andere kant leidt het vinden van werk tot een forse stijging van de koopkracht. Zo steeg de koopkracht van de groep die in 1995 vooral afhankelijk was van een uitkering en vijf jaar later loon als voornaamste inkomensbron had, gemiddeld met 45 procent. Degenen die nog steeds op een uitkering waren aangewezen, zagen hun koopkracht met slechts 6 procent stijgen.

Koopkrachtveranderingen bij wijziging van voornaamste inkomensbron, 1995–2000

		Situatie 2000					
		winst	loon	pensioen	overige uitkering	overig inkomen	Totaal
Situatie 1995		<i>aantal personen (%)</i>					
Winst	54	26	7	5	7	100	
Loon	3	85	6	5	2	100	
Pensioen	1	6	92	1	0	100	
Overige uitkering	3	41	16	39	1	100	
Overig inkomen	6	34	9	10	42	100	
Totaal	6	61	22	9	3	100	
		<i>mediaan koopkrachtverandering (%)</i>					
Winst	15	-10	-22	-24	-17	3	
Loon	28	11	-9	-20	7	9	
Pensioen	41	24	6	0	34	6	
Overige uitkering	52	45	11	6	54	15	
Overig inkomen	18	6	-3	-16	4	4	
Totaal	19	13	5	1	4	8	

Bron: Inkomenspanelonderzoek.

Koopkrachtontwikkeling 1995–2000* naar voornaamste inkomensbron in 1995

Uitkeringsafhankelijkheid verminderd

Bijna tweederde van alle huishoudens heeft vooral inkomsten uit arbeid. Dit aandeel is in de tweede helft van de jaren negentig fors toegenomen. De afhankelijkheid van een uitkering is afgenomen, het aantal tweeverdieners steeg fors.

In 2000 had 58 procent van de huishoudens loon als voornaamste inkomensbron. Een op de twintig huishoudens leefde van winst uit een onderneming. Bijna een kwart van de huishoudens was afhankelijk van een pensioen en één op de negen huishoudens moest rondkomen van een uitkering. Het gaat dan om werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, maar ook om bijstandsuitkeringen.

Meer huishoudens met inkomen uit arbeid

Tussen 1995 en 2000 is het aandeel huishoudens met loon als voornaamste inkomensbron met ruim 4 punten toegenomen. Ruim 4 miljoen huishoudens verdienen inmiddels hun inkomen in loondienst. Tegelijkertijd is de uitkeringsafhankelijkheid afgenomen. Dit hangt onder meer samen met de toegenomen arbeidsdeelname.

In 2000 was ruim 40 procent van de eenoudergezinnen afhankelijk van een uitkering. Ook alleenstaanden zijn wat vaker afhankelijk van een uitkering. Pensioenen komen bij hen aanzienlijk vaker voor. De uitkeringsafhankelijkheid is het laagst bij paren met en zonder kinderen. Minder dan een op de tien paren moet het vooral doen met een uitkering.

Meer tweeverdieners

Steeds minder meerpersoonshuishoudens zijn afhankelijk van één inkomen. Van de paren onder 65 jaar was eind 2000 ruim driekwart tweeverdiener. Dat komt overeen met ruim 2,5 miljoen paren. In 1990 was dat nog maar bij ruim de helft van de paren het geval. Het aantal tweeverdienershuishoudens steeg in de jaren negentig met bijna 80 duizend per jaar. Tegelijkertijd nam het aantal eenverdieners jaarlijks met gemiddeld 55 duizend af.

Anderhalfverdieners

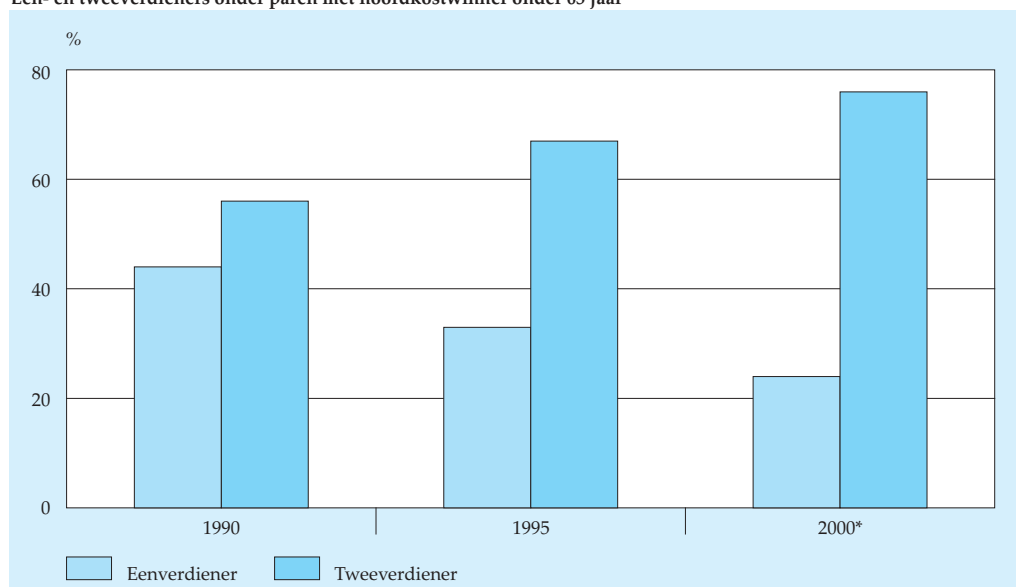
Vier op de vijf tweeverdieners zijn paren van wie beide partners hoofdzakelijk inkomsten hebben uit arbeid. De overige tweeverdieners zijn geheel of gedeeltelijk afhankelijk van een uitkering. De vrouw draagt ruim 30 procent bij aan het totale besteedbare inkomen van tweeverdieners. De bijdrage van de man is dus ruim twee keer zo hoog, zodat er gemiddeld sprake is van anderhalfverdienerschap.

Bij jonge tweeverdieners is het aandeel van de vrouw in het huishoudeninkomen hoger dan bij oudere tweeverdieners. Dit komt doordat bij jongere tweeverdieners beide partners relatief vaak een volledige baan hebben.

Huishoudens naar voornaamste inkomensbron

	1990	1995	2000
	%		
Winst	5	5	5
Loon	55	54	58
Pensioen	23	24	24
Uitkering	15	15	11
Overige inkomsten	2	2	2

Een- en tweeverdieners onder paren met hoofdkostwinner onder 65 jaar

Armoede neemt iets toe

De armoede in Nederland neemt weer toe. De groep lage inkomens groeit en meer huishoudens hebben moeite met hun financiële situatie. Vooral eenoudergezinnen hebben een hoog armoederisico.

In de jaren negentig schommelde het percentage huishoudens met een laag inkomen lange tijd tussen de 15 en 16. In 1998 zette een daling in, tot 10 procent in 2001. Dat komt overeen met ruim 600 duizend huishoudens. Een raming van het Sociaal en Cultureel Planbureau op basis van CBS-gegevens laat zien dat het percentage lage inkomens in 2004 op 11 procent zal uitkomen. Bij het bepalen van een laag inkomen is als grensbedrag het bijstandsniveau van 1979 genomen. De bijstand bevond zich toen op het hoogste niveau van de afgelopen 25 jaar.

Hoog armoederisico eenoudergezinnen en alleenstaande vrouwen

Eenoudergezinnen worden het meest getroffen door armoede. In deze groep lag het percentage huishoudens onder de lage-inkomensgrens op 36. Dat is drieënhalftmaal zo hoog als het gemiddelde. Op ruime afstand van de eenoudergezinnen volgen de alleenstaanden. De positie van vrouwen in deze groep is ongunstiger dan die van mannen. Paren met of zonder kinderen hebben een laag percentage lage inkomens.

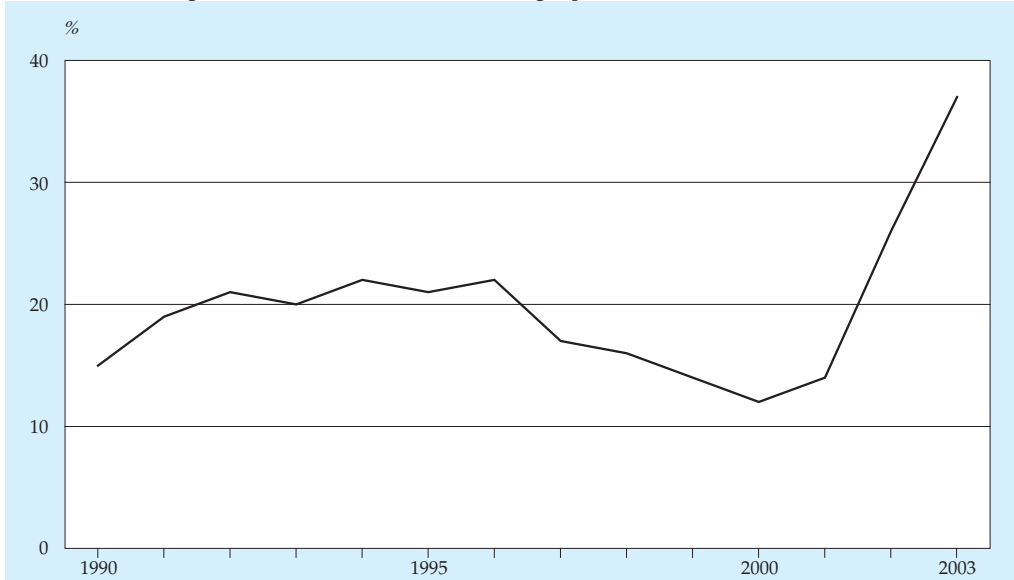
Helft van alle lage inkomens na een jaar een hoger inkomen

In 2000 lag de uitstroom van mensen onder de lage-inkomensgrens op 35 procent. Het betekent dat een op de drie mensen onder de lage-inkomensgrens een jaar later niet meer een laag inkomen heeft. De helft van alle mensen die onder de lage-inkomensgrens geraken, zit er een jaar later weer boven. Bij mensen die langer een laag inkomen hebben, is dit aandeel lager. Van de groep die al vijf jaar of langer een inkomen heeft onder de lage-inkomensgrens, zit slechts 20 procent een jaar later boven deze grens.

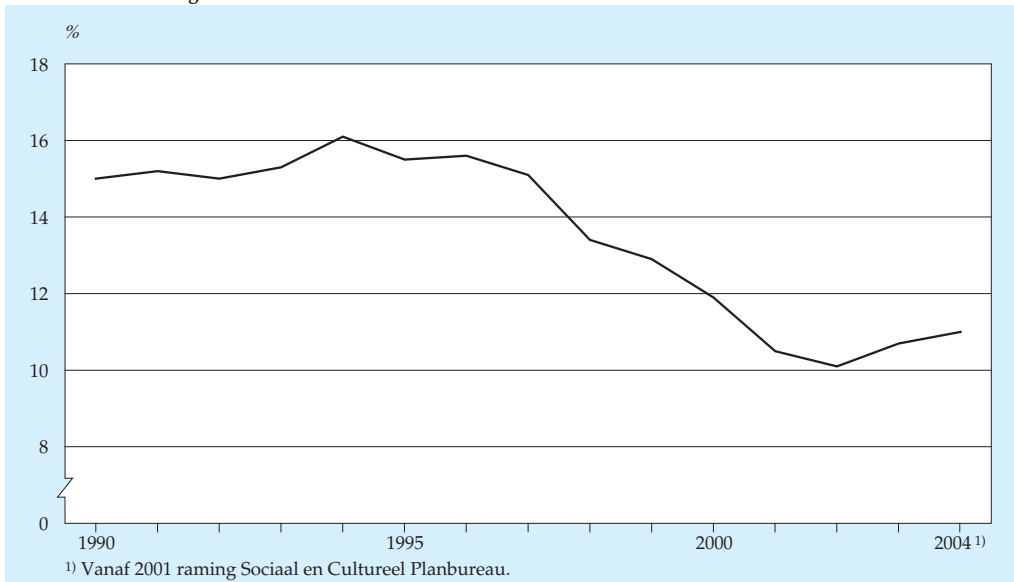
Rondkomen moeilijker

De tegenvallende economische ontwikkeling in recente jaren wordt duidelijk gevoeld in de portemonnee van mensen. Ook speelt mee dat naar de mening van de consumenten de prijzen na de introductie van de euro fors zijn gestegen. Zo neemt het aantal huishoudens dat aangeeft dat hun financiële situatie is verslechterd fors toe. Ging het in 2001 nog om 11 procent van alle huishoudens, in 2003 was dat al 37 procent. Ook het aandeel huishoudens dat naar eigen zeggen moeilijk kan rondkomen, neemt weer toe.

Huishoudens die aangeven dat hun financiële situatie in de afgelopen 12 maanden is verslechterd

Huishoudens met laag inkomen

Meer gespaard

In 2003 spaarde een huishouden gemiddeld bijna 700 euro. Het hoge niveau van de besparingen in de jaren negentig is nog niet bereikt.

In 2003 spaarden huishoudens in Nederland gemiddeld bijna 700 euro. Zij gaven minder uit dan er aan inkomen binnenkwam. Drie jaar eerder was dat nog totaal anders. Toen gingen de consumptieve bestedingen uit boven het inkomen en werd er dus ontspaard. Per huishouden ging het om bijna 350 euro. In de jaren negentig waren de besparingen hoger. Zo spaarden huishoudens in de periode 1995–1998 gemiddeld rond de 1 300 euro per jaar.

Sparen zinvol

De meeste Nederlanders vinden sparen zinvol. Begin jaren negentig gaf driekwart van de huishoudens aan dat sparen zinvol is gelet op de economische situatie. Dit aandeel ligt inmiddels hoger. In 2003 was ruim 80 procent van de huishoudens van mening dat sparen zinvol is. Daarmee is tussen 1990 en 2003 de mening van huishoudens over het nut van sparen positiever geworden.

Desondanks zien minder mensen kans om te sparen. In 2003 gaven twee op de drie huishoudens aan in de komende twaalf maanden geld opzij te kunnen leggen. Dat is minder dan in voorgaande jaren. In het midden van de jaren tachtig verwachtte nog minder dan de helft van de huishoudens geld opzij te kunnen leggen.

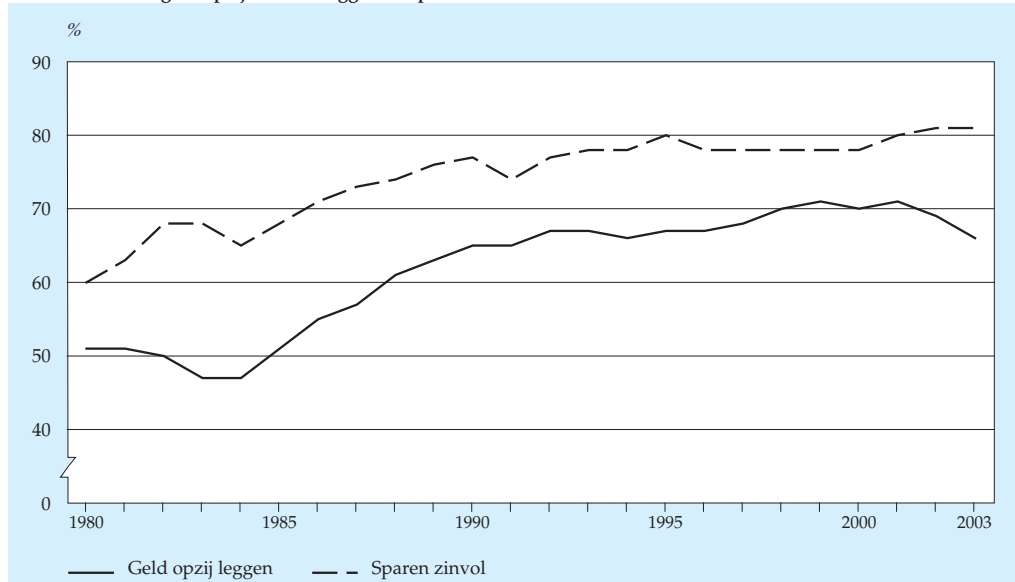
Kinderloze huishoudens houden geld over

Hoge inkomens sparen terwijl huishoudens met minder inkomen interen op hun spaartegoed of krediet opnemen. In 2003 hield driekwart van de 20 procent huishoudens met het hoogste inkomen naar eigen zeggen geld over. Van de 20 procent huishoudens met het laagste inkomen was dat maar een vijfde. Een op de zes lage inkomens gaf aan te moeten ontsparen. Huishoudens met een hoog inkomen sparen dus. In tijden dat ze het minder hebben, kunnen ze hun consumptie op peil houden door een beroep te doen op hun spaargeld.

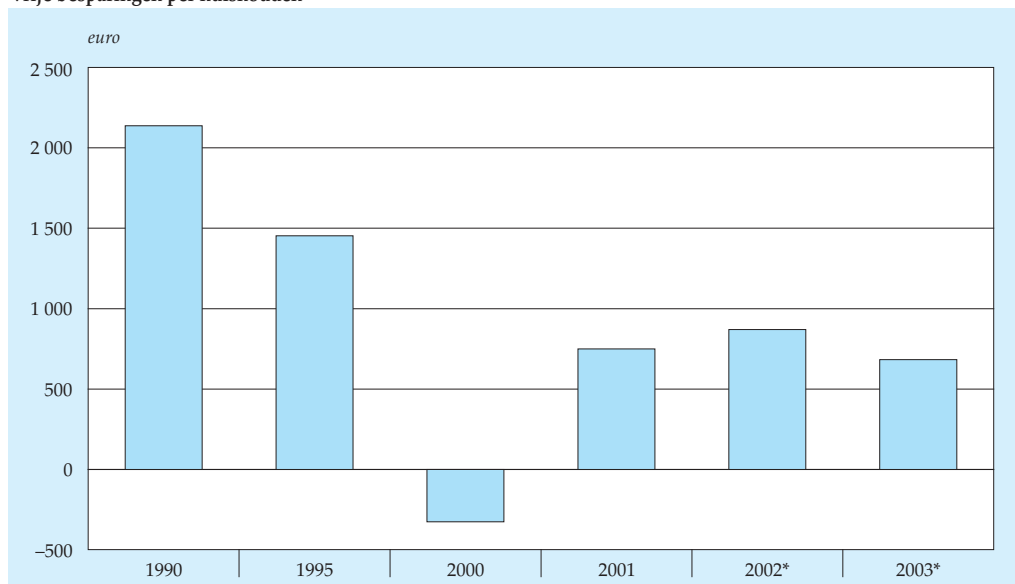
Kinderrijke huishoudens ontsparen

Kinderen kosten veel geld. Huishoudens met minderjarige kinderen geven dan ook relatief vaak aan schulden te maken of spaarmiddelen aan te aanspreken. Daartegenover staat dat paren zonder kinderen relatief vaak geld overhouden. Alleenstaanden onder 65 jaar geven ook iets vaker aan te moeten ontsparen.

Huishoudens die geld opzij kunnen leggen en sparen zinvol vinden

Vrije besparingen per huishouden

Vermogens fors gestegen

Vooraf door de stijging van de woningprijzen zijn de vermogens van huishoudens sterk gestegen. De vermogens zijn ongelijk verdeeld.

Het vermogen van huishoudens bedroeg begin 2002 gemiddeld 117 duizend euro, ruim 50 duizend euro meer dan in 1995. Dit komt vooral door de stijging van de woningprijzen. De bezittingen van Nederlandse huishoudens bestonden voor 59 procent uit eigen woningen. Aandelen en obligaties vormden bijna 18 procent van het vermogensbezit, banktegoeden bijna 13 procent. De rest van het vermogen bestond uit ondernemingsvermogen, overig onroerend goed en overige bezittingen. Behalve de eigen woning is in deze cijfers de waarde van duurzame consumptiegoederen niet meegenomen.

Vermogen ongelijk verdeeld

Het vermogensbezit is zeer ongelijk verdeeld. In 2000 hadden ruim 900 duizend huishoudens een negatief vermogen, hun schulden waren groter dan hun bezittingen. Drie miljoen huishoudens beschikten over een positief vermogen van ten hoogste 50 duizend euro. Gezamenlijk beschikten deze 3,9 miljoen minst vermogende huishoudens over slechts 2 procent van het totale vermogen. De resterende 98 procent van het vermogen was in handen van de andere drie miljoen huishoudens. Onder hen waren 72 duizend euromiljonairs. Zij bezaten bijna een kwart van het totale vermogen. Het aantal miljonairs is de laatste jaren snel gestegen, in 2002 waren er drie keer zo veel als in 1993.

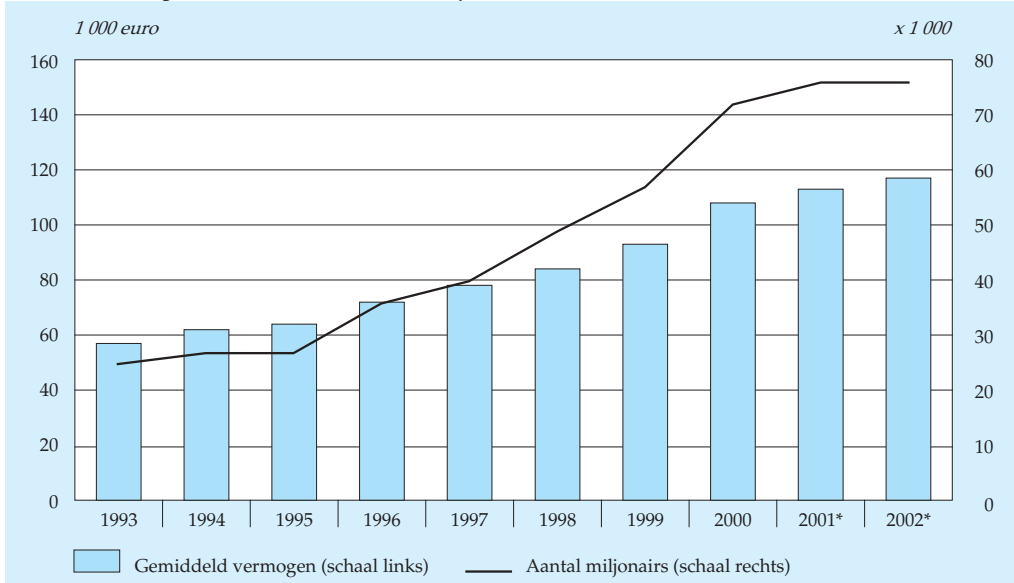
Eenoudergezinnen zijn het minst vermogend. Hun gemiddelde vermogen is in 2000 bijna 30 duizend euro. Alleenstaanden hebben een gemiddeld vermogen van 60 duizend euro. Paren met kinderen komen uit op ruim 110 duizend euro, paren zonder kinderen hebben een vermogen van 140 duizend euro.

Autobezit toegenomen

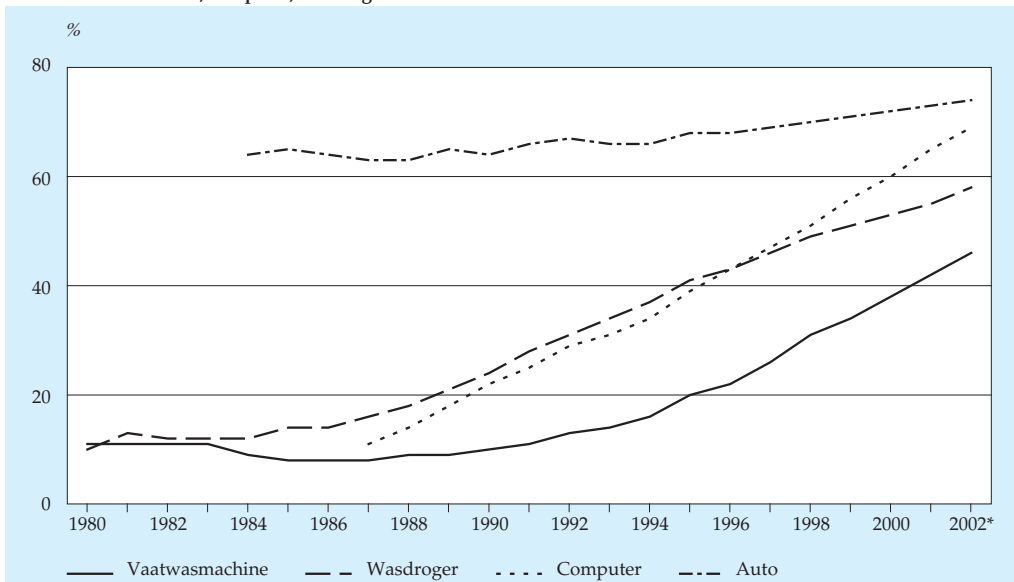
Het autobezit is toegenomen. Medio jaren tachtig had tweederde van alle huishoudens een eigen auto (exclusief lease-auto's), in 2002 was dat driekwart. Een op de vijf huishoudens heeft meer dan één auto. Dat is een verdubbeling ten opzichte van 1985. Het autobezit is het hoogst bij paren met kinderen.

Ook huishoudelijke apparaten die werk en tijd besparen, zijn snel populair geworden. Dat geldt vooral voor de magnetron, maar ook voor duurdere apparaten zoals wasdroger en de vaatwasser. In 2002 was het bezit van een wasdroger gestegen tot bijna 60 procent van de huishoudens. Dat betekent vrijwel een verdubbeling in tien jaar tijd. Het bezit van een vaatwasser is snel opgelopen, van 20 procent in 1995 tot 46 procent in 2002. Zeven op de tien huishoudens hebben een computer.

Gemiddeld vermogen van huishoudens en aantal miljonairs

Huishoudens met auto, computer, wasdroger of vaatwasmachine

Toenemende bestedingen aan diensten

De bestedingen aan diensten, zoals huisvesting en vervoer, nemen toe. De woonlasten drukken met name zwaar op het budget van de lage inkomens.

Huishoudens besteden de laatste jaren steeds meer aan diensten. Vooral de bestedingen aan vervoers- en communicatiediensten nemen toe. In 1995 vormden deze diensten slechts 4,7 procent van de bestedingen, in 2003 ligt dit percentage op 6,9. Ook de uitgaven aan huisvesting vallen onder de diensten. Deze uitgaven maken ruim 15 procent van de bestedingen uit. Het aandeel van duurzame goederen is recentelijk afgenomen tot 21 procent. Het budgetaandeel van voedings- en genotmiddelen ligt op ruim 14.

Lage inkomens besteden meer van hun inkomen aan voeding en genotmiddelen

Consumptiepatronen van inkomensgroepen lopen sterk uiteen. Zo besteden de 25 procent huishoudens met het hoogste inkomen in 2001 slechts 13 procent aan voedings- en genotmiddelen, de 25 procent huishoudens met het laagste inkomen besteden hieraan 16 procent. Het budgetaandeel voor sigaretten, sigaren, shag en pijptabak is voor de laagste inkomensgroep bijna tweemaal zo hoog als voor de hoogste inkomensgroep.

Bij de duurzame goederen zijn de verschillen tussen hoge en lage inkomens groter dan bij de voedings- en genotmiddelen. Voor de 25 procent huishoudens met het hoogste inkomen ligt het budgetaandeel 3 procent boven het gemiddelde. De laagste inkomensgroep scoort daarentegen 6 procent onder het gemiddelde. Lage inkomens schaffen dus naar verhouding weinig duurzame goederen aan. Het budgetaandeel voor personenauto's ligt bij het kwart huishoudens met het hoogste inkomen ruim tweeënhalfmaal zo hoog als bij de laagste inkomens. Personenauto's zijn daarmee een goed voorbeeld van een luxe goed.

Stabiele vaste lasten

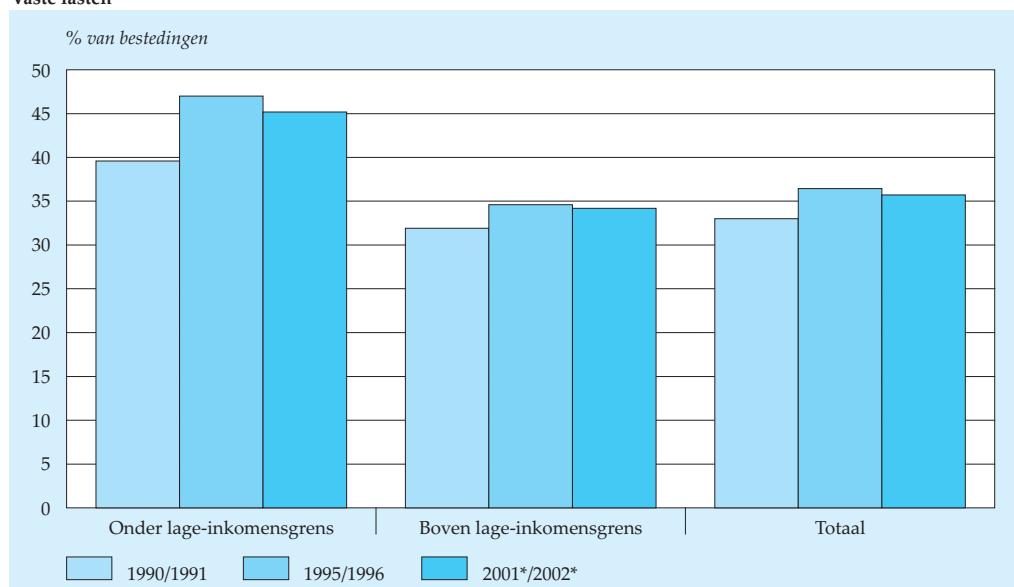
De laatste jaren blijven de vaste lasten op een stabiel niveau. Het gaat om uitgaven aan huur of hypotheek, water, energie, verzekeringen en consumptieve belastingen. In 2001/2002 maakten vaste lasten 36 procent van de bestedingen uit, vrijwel net zoveel in 1995/1996. In het begin van de jaren negentig was nog sprake van een toename van het aandeel vaste lasten.

De vaste lasten drukken relatief zwaar op het budget van huishoudens met een laag inkomen. Zij besteden daar 45 procent aan. Woonlasten maken het grootste deel van uit van de vaste lasten. Huursubsidie verlaagt de vaste lasten van de lage inkomens. Maar ook na verrekening van de huursubsidie geven lage inkomens nog steeds ruim 40 procent uit aan vaste lasten.

Consumptieve bestedingen van huishoudens naar inkomensgroep, 2001*

Omschrijving	25%-inkomensgroep				Particuliere huishoudens
	1e	2e	3e	4e	
Voedings- en genotmiddelen	16	15	15	13	14
Duurzame consumptiegoederen	17	21	24	26	23
Overige goederen	14	15	14	13	14
Diensten	46	43	40	42	42
Met consumptie samenhangende belasting	1	2	2	3	2
Bestedingen in het buitenland	5	5	5	4	4
Consumptieve bestedingen	100	100	100	100	100

Vaste lasten

Het inkomen gedurende de levensloop

Veranderingen in huishoudensamenstelling hebben invloed op de bestedingsmogelijkheden van mensen. Samenwonen is meestal gunstig voor de koopkracht, de geboorte van een kind juist niet.

Het inkomen van mannen en vrouwen neemt aanvankelijk snel toe op jonge leeftijd doordat zij (beter) betaald werk vinden of hun loon stijgt. Bij mannen zet deze stijging zich voort tot rond het vijftigste levensjaar, maar bij vrouwen ligt de inkomensop al rond hun dertigste. Daarna daalt het persoonlijk inkomen doordat de arbeidsparticipatie van vrouwen afneemt na de geboorte van kinderen. Het inkomen van mannen daalt pas na (vervroegde) pensionering.

Meer koopkracht door partner

Naast veranderingen in de positie op de arbeidsmarkt hebben ook veranderingen in huishoudensamenstelling grote inkomensgevolgen. Om die gevolgen in kaart te brengen is het beter om de koopkracht van het huishouden te bekijken. Zo gaat de koopkracht van vrijwel alle alleenstaanden erop vooruit als zij met een partner gaan samenwonen. De verandering bedraagt gemiddeld ruim 20 procent. Een kwart van de alleenstaanden gaat er zelfs meer dan een derde in koopkracht op vooruit. Deze toename hangt onder meer samen met de schaalvoordelen, doordat men bepaalde kosten kan delen. Omgekeerd betekent ontbinding van een relatie meestal een koopkrachtverlies. Tweederde van de paren zonder kinderen gaat er in dat geval op achteruit. Gemiddeld bedraagt het verlies bijna 7 procent.

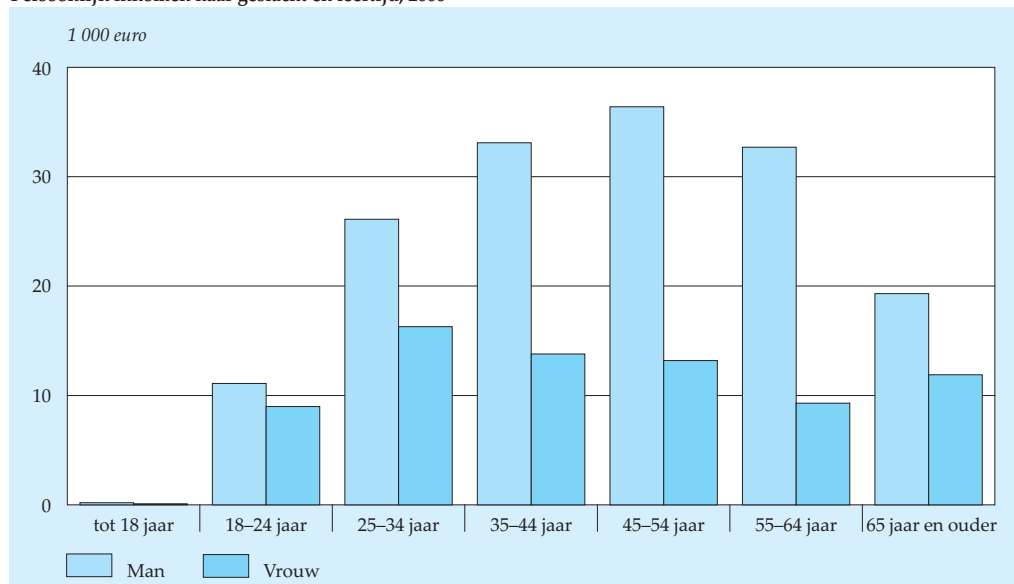
Minder koopkracht door kinderen

Kinderen leggen een aanzienlijk beslag op het budget van huishoudens. Zo geven paren met één kind gemiddeld 18 procent van de totale bestedingen uit aan hun kind. Bij paren met twee en drie kinderen zijn de bestedingen voor kinderen 27 en 33 procent. De extra kosten van een kind gaan vaak gepaard met geringere inkomsten doordat één van beide partners minder gaat werken of stopt met werken. De geboorte van het eerste kind betekent dan ook bijna altijd een koopkrachtverlies. Gemiddeld gaat het om zo'n 10 procent. Daarentegen wordt een vergelijkbare koopkrachtwinst geboekt als de kinderen uit huis gaan.

Dynamische koopkrachtontwikkeling naar samenstelling huishouden, 1997-1999

		Percentage van categorie in 1997	Koopkrachtverandering	Percentage achteruit
1997	1999	%		
Eenpersoonshuishouden	Eenpersoonshuishouden	81	2	28
Eenpersoonshuishouden	Twee volwassenen zonder kind	14	22	13
Twee volwassenen zonder kind	Twee volwassenen zonder kind	84	1	35
Twee volwassenen zonder kind	Eenpersoonshuishouden	7	-7	65
Twee volwassenen met kind	Twee volwassenen met kind	77	2	37
Twee volwassenen met kind	Twee volwassenen zonder kind	1	10	21
Twee volwassenen zonder kind	Twee volwassenen zonder kind	84	1	35
Twee volwassenen zonder kind	Twee volwassenen met kind	7	-9	84

Persoonlijk inkomen naar geslacht en leeftijd, 2000

Gezondheid

Meeste Nederlanders voelen zich gezond

In 2003 beoordelen acht op de tien Nederlanders de eigen gezondheid als goed of zeer goed. Hoe ouder de mensen, hoe minder positief ze over hun gezondheid oordelen. Meer vrouwen dan mannen voelen zich minder gezond.

In 2003 hebben acht op de tien Nederlanders een positief oordeel over de eigen gezondheid.

Hoe ouder de mensen, hoe kleiner het percentage dat de eigen gezondheid als goed of zeer goed waardeert. In 2003 beoordelen negen op de tien jongeren tot 24 jaar de eigen gezondheid positief. Van de 65-plussers hebben nog maar krap zes op de tien een positief oordeel over de eigen gezondheid. Van de mannen waardeert 83 procent de eigen gezondheid positief, van de vrouwen is dat 78 procent.

Het oordeel over de eigen gezondheid hangt eveneens samen met de positie die mensen op de maatschappelijke ladder innemen. Hoe hoger het opleidingsniveau en hoe hoger het (huishouden)inkomen, hoe vaker mensen hun gezondheid goed of zeer goed vinden.

Lichte afname in positief ervaren gezondheid

Het aandeel Nederlanders dat de eigen gezondheid gunstig waardeert, is de afgelopen twintig jaar licht gedaald. Dat kan alleen voor een beperkt deel aan de geleidelijke veroudering van de bevolking worden toegeschreven. Bij de jongere leeftijdsgroepen is de waardering immers ook iets minder geworden, terwijl de personen van middelbare leeftijd tot 65 jaar iets gunstiger oordelen. Bij vrouwen is de daling iets groter dan bij mannen.

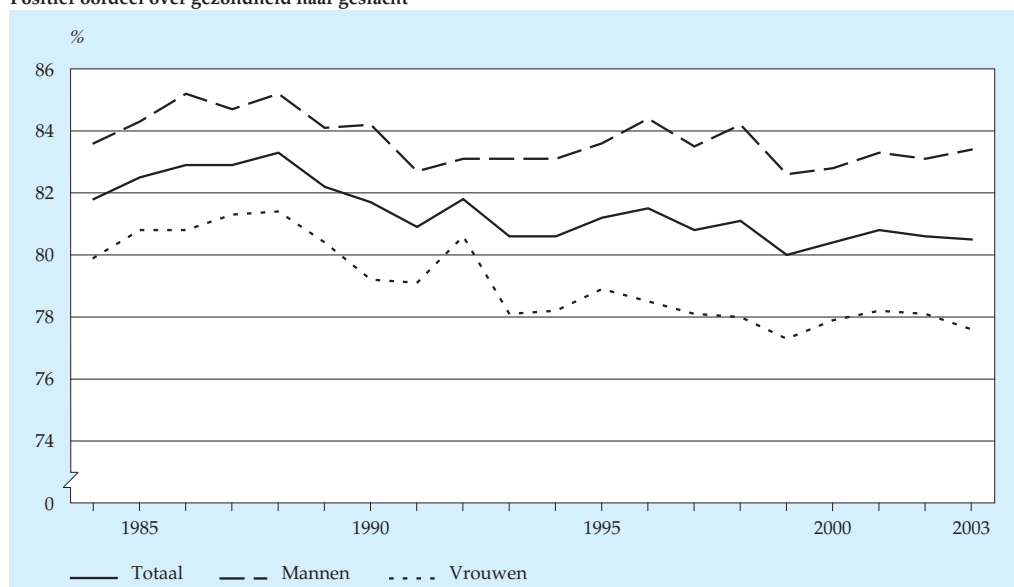
Niet werkende vrouwen voelen zich minder gezond

Opmerkelijk is dat thans relatief veel jonge vrouwen (18 tot 45 jaar) hun gezondheid minder positief waarderen dan in de jaren tachtig. Wat is er nu dan anders? Een belangrijk verschil is de fors toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen. In 2003 werken naar verhouding tweemaal zoveel jonge vrouwen als twintig jaar geleden. Maar van de huidige groep werkende vrouwen verschilt de ervaren gezondheid niet van die van werkende jonge vrouwen in de jaren tachtig. Wel ligt bij jonge vrouwen die thans niet werken het percentage dat zich gezond voelt een fors stuk lager dan bij de overeenkomstige groep van destijds. Hieraan liggen op de eerste plaats lichamelijke klachten en in mindere mate psychische klachten ten grondslag. Vrouwen die zich minder gezond voelen zijn veelal arbeidsongeschikt en laag opgeleid.

Positief oordeel over gezondheid naar geslacht

	1984/1986		2001/2003	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
0-17 jaar	93	93	93	93
18-24 jaar	95	90	92	85
25-34 jaar	91	89	90	84
35-44 jaar	86	83	87	80
45-54 jaar	74	72	78	73
55-64 jaar	66	65	70	67
65-plus	62	58	61	56

Positief oordeel over gezondheid naar geslacht

Helft Nederlanders heeft een aandoening

Migraine is de meest voorkomende langdurige aandoening. Hardnekkige RSI is een goede tweede. Kinderen tot 12 jaar kampen opmerkelijk vaak met aandoeningen aan de luchtwegen.

Ongeveer de helft van de bevolking heeft in 2003 één of meer ernstige ziekten of langdurige aandoeningen. Migraine of ernstige hoofdpijn komt het meest voor. Bijna een op de acht personen heeft hier regelmatig last van. Vrouwen hebben bijna drie keer zo vaak migraine of regelmatig ernstige hoofdpijn als mannen.

Met bepaalde aandoeningen valt evenwel heel goed te leven. Het hebben van een aandoening betekent dan ook niet dat men automatisch de eigen gezondheid negatief waardeert.

Ruim een op de tien kampt met hardnekkige RSI

Relatief veel mensen hebben aandoeningen aan het bewegingsapparaat. Een ernstige rugaandoening, inclusief een hernia, wordt door 8 procent opgegeven. Gewrichtsslijtage van heupen of knieën wordt door 9 procent van bevolking gerapporteerd. Ook kampt bijna 12 procent met hardnekkige aandoeningen aan hand, pols, elleboog, schouder of nek. Laatstgenoemde aandoeningen maken deel uit van de zogeheten *repetitive strain injuries* of RSI. Vrouwen hebben anderhalf keer zo vaak last van hardnekkige RSI als mannen.

Hart- en vaatziekten en kanker

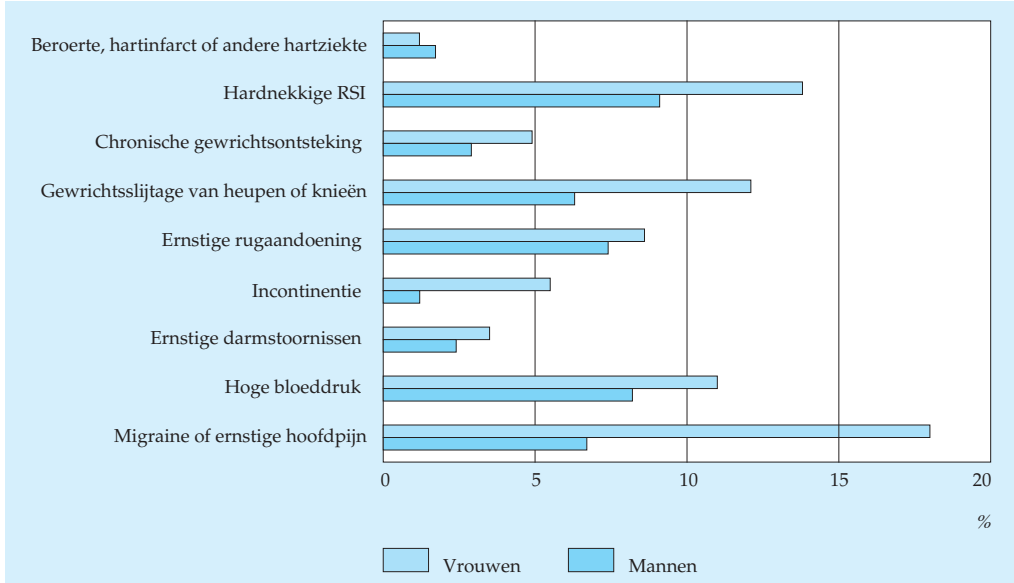
Eén op de tien mensen heeft een hoge bloeddruk. Vrouwen hebben dat iets vaker dan mannen. Ruim een op de honderd personen heeft in 2003 een hersenbloeding, hartinfarct of andere ernstige hartaandoening gehad, bijna een op de honderd is met kanker geconfronteerd. Een niet fatale hersenbloeding of ernstige hartaandoening komt bij vrouwen iets minder vaak voor dan bij mannen.

Ernstige darmklachten en onvrijwillig urineverlies komen bij ongeveer drie op de honderd Nederlanders voor. Vrouwen hebben deze aandoeningen vaker dan mannen. De incontinentieklachten treden bij vrouwen vaak op na een zwangerschap.

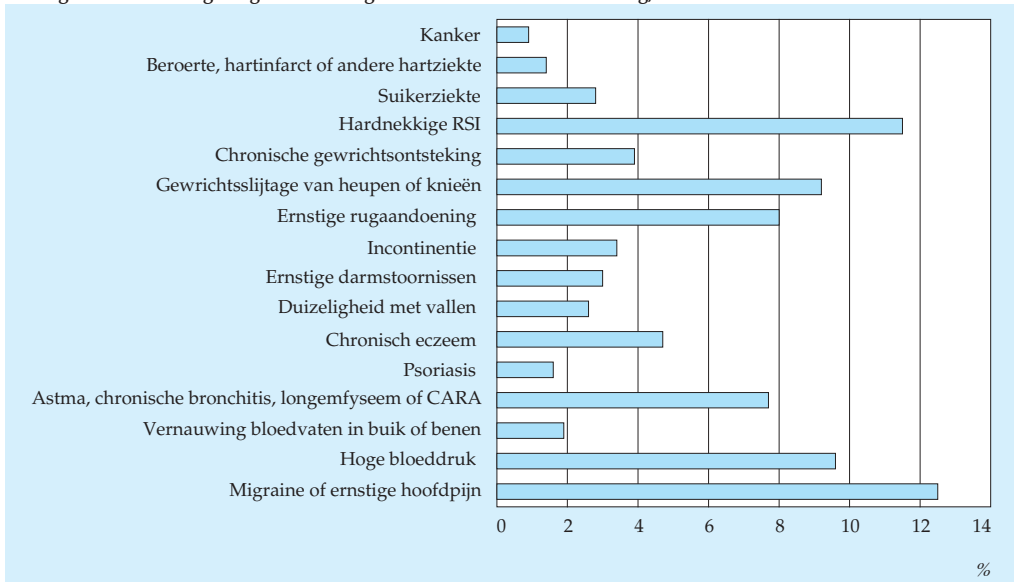
Typische ouderdomskwalen

Veel aandoeningen treffen vooral ouderen en zijn daarom typische ouderdomskwalen, zoals gewrichtsslijtage en chronische gewrichtsontsteking. Met het ouder worden neemt ook het aantal personen met hoge bloeddruk, suikerziekte en onvrijwillig urineverlies fors toe. Naar verhouding komen daarentegen aandoeningen aan de luchtwegen zoals astma, chronische bronchitis, longemfysem of CARA juist bij kinderen tot 12 jaar opmerkelijk vaak voor. In de oudere leeftijdsgroepen tot 65 jaar komen deze aandoeningen minder vaak voor.

Ernstige ziekten en langdurige aandoeningen naar geslacht, 2003

Ernstige ziekten en langdurige aandoeningen in de Nederlandse bevolking, 2003

Nederlander wordt alsmaar dikker

Het aantal mensen met overgewicht blijft toenemen. Bijna de helft van de bevolking beweegt te weinig. Mede om die reden zijn veel mensen te dik.

Regelmatige lichaamsbeweging remt het ontstaan van overtollig lichaamsgewicht en verkleint het risico op hart- en vaatziekten, suikerziekte, trombose en botontkalking. Volgens de Nederlandse norm van gezond bewegen, zouden volwassenen minimaal vijf dagen in de week 30 minuten matig-intensief moeten bewegen. Jongeren onder de 18 jaar dienen iedere dag ten minste een uur te bewegen. In 2003 voldoet bijna de helft van de bevolking van 12 jaar of ouder niet aan deze norm.

Sinds 1981 ruim tweemaal zoveel volwassenen met ernstig overgewicht

Het aandeel mensen met overgewicht neemt gestaag toe. Begin jaren tachtig kampen nog 33 op de 100 volwassenen met overgewicht, in 2003 is dat aandeel opgelopen tot 46. Het percentage volwassenen met ernstig overgewicht is toegenomen van 5 procent (1981) naar 11 procent (2003).

Meer inactieve, dikke mannen

Van zowel mannen als vrouwen beweegt bijna de helft te weinig. Er kampen meer mannen dan vrouwen met overgewicht. De helft van de mannen en vier op de tien vrouwen hebben een BMI van 25 of hoger. In de periode 1981–2003 was de toename van het aandeel personen met overgewicht bij mannen groter dan bij vrouwen. Het aandeel vrouwen met ernstig overgewicht was steeds groter dan het aandeel mannen met ernstig overgewicht.

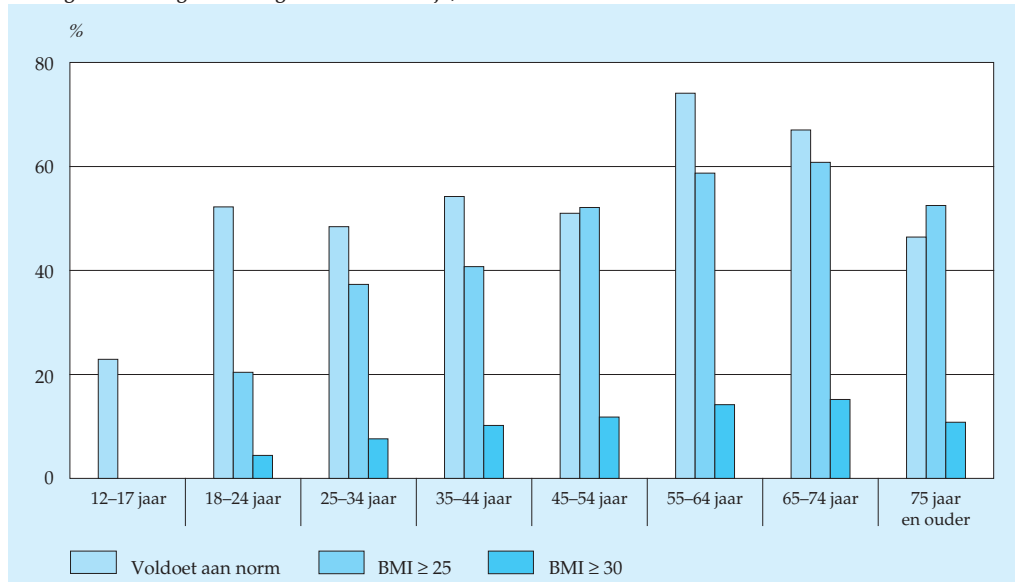
Veel ouderen te dik

Naar verhouding zijn vooral personen in de leeftijdsgroepen 55–64 jaar en 65–74 jaar (ernstig) te dik. Desondanks voldoet rond de 70 procent van de personen in deze leeftijdsgroepen aan de Nederlandse norm van gezond bewegen. Dat is een aanzienlijk hoger percentage dan in de jongere leeftijdsgroepen. Opmerkelijk is dat bij de ouderen de samenhang tussen lichamelijke inactiviteit en overgewicht relatief klein is. In recente wetenschappelijke discussies wordt overigens gepleit voor verdere aanscherping van de norm.

Hoe lager de opleiding, hoe dikker

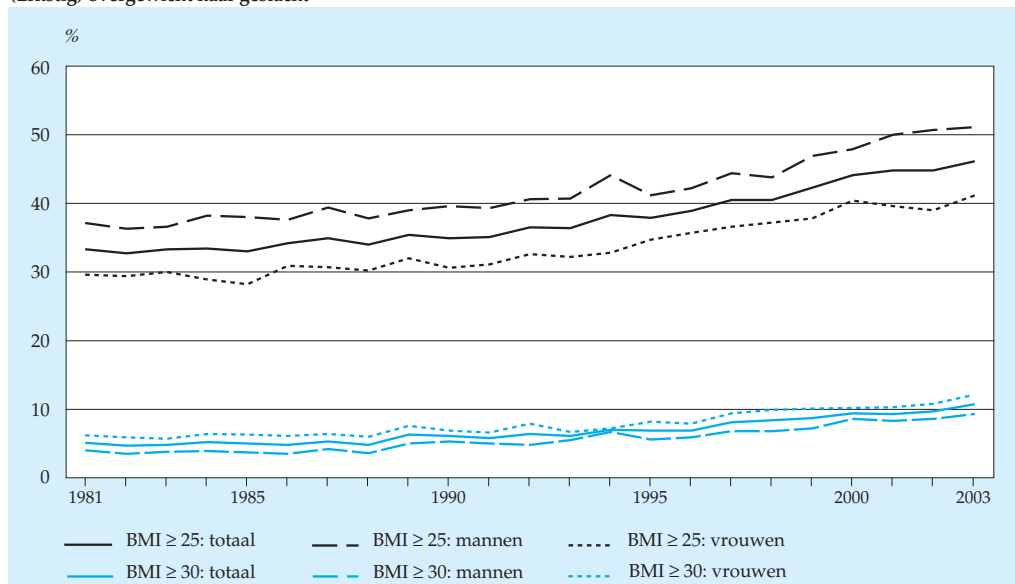
Hoe lager de opleiding, hoe meer personen met overgewicht en ernstig overgewicht. Personen met alleen lager onderwijs kampen ruim anderhalf keer zo vaak met overgewicht en drie keer zo vaak met ernstig overgewicht als mensen met hbo of universiteit. Verder bewegen zes op de tien personen met alleen lager onderwijs onvoldoende. Bij personen met vbo of hoger voldoet ruim de helft aan de Nederlandse norm.

Norm gezond bewegen en overgewicht naar leeftijd, 2003

De body mass index (BMI) staat voor de verhouding tussen lichaamsgewicht in kg en lichaamslengte in meters in het kwadraat. Een BMI-waarde van 25 of hoger wijst op overgewicht. Bij een BMI van 30 of hoger is er sprake van ernstig overgewicht.

(Ernstig) overgewicht naar geslacht

Veel Nederlanders hebben een stoornis

Een op de tien Nederlanders kampt met depressiviteit. Angstklachten komen in de bevolking nog iets vaker voor. Relatief veel kinderen zijn hyperactief of woordblind.

Perioden van aanhoudende somberheid of depressiviteit zijn indicatief voor een stemmingsstoornis. Volgens de gangbare psychiatrische standaard kan een depressie alleen worden gediagnosticeerd als de gevoelens van somberheid ten minste twee weken hebben aangehouden. In 2003 is 10 procent van de bevolking van 12 jaar en ouder minstens 14 dagen aaneen depressief of somber geweest. De helft is hiervoor onder behandeling of controle van een huisarts, specialist of psycholoog. Ook is ruim een op de tien personen minimaal 14 dagen erg angstig of bezorgd geweest. Van deze mensen was een op de drie onder medische behandeling.

Stoornissen gaan samen met een ongezond leven

Stemmings- en angststoornissen hebben een sterk negatieve invloed op het psychische welbevinden van mensen. Ook gaan deze stoornissen vaak samen met ongezonde leefstijlen. Ruim anderhalf keer zo veel vrouwen als mannen hebben depressieve klachten en angstgevoelens. Jongeren (12–17 jaar) en ouderen (65-plus) kampen het minst met deze klachten.

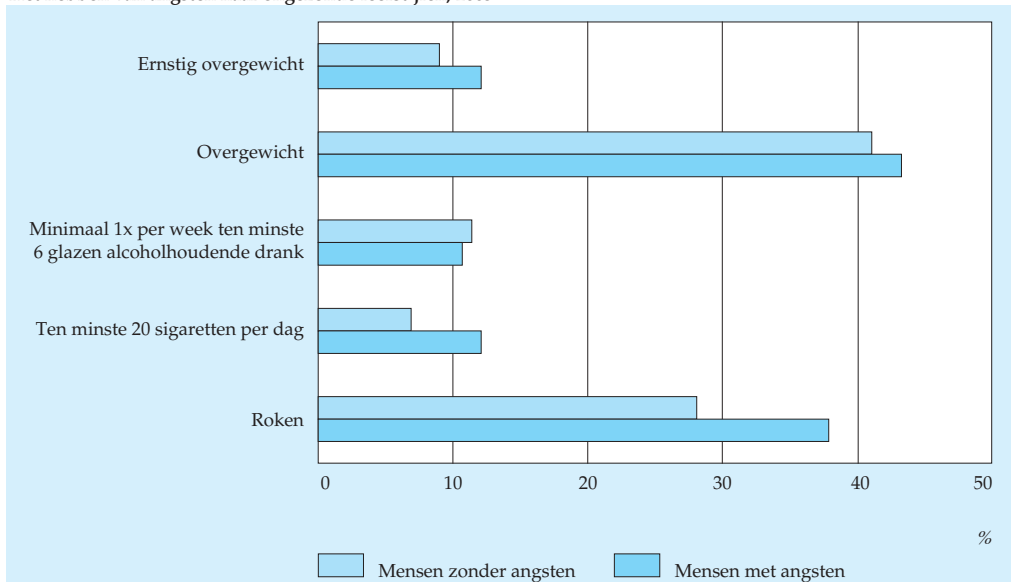
Depressieve personen zijn vaker roker

Mensen met depressieve klachten en angstgevoelens zijn beduidend vaker roker dan mensen zonder deze klachten. Zo zijn mensen met depressiviteit twee keer zo vaak zware rokers als mensen die niet neerslachtig zijn. Ook bij mensen met angstgevoelens is het aandeel zware rokers dubbel zo groot als bij mensen zonder angsten. Wel is er een verband tussen angsten en ernstig overgewicht. Mensen met angsten kampen iets vaker met ernstig overgewicht dan mensen zonder deze angsten.

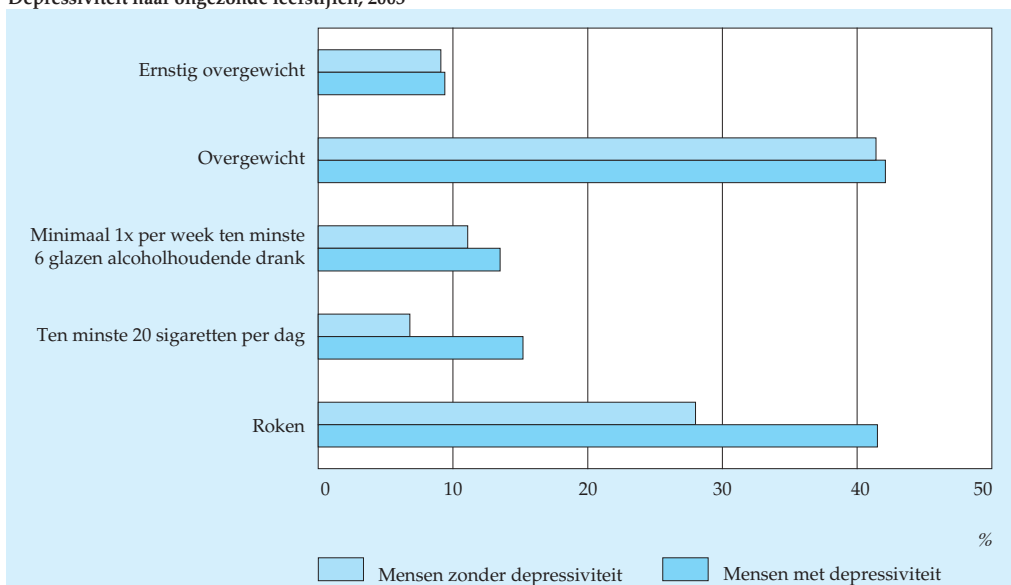
Hyperactiviteit en dyslexie bij de jeugd

Kinderen kampen relatief vaak met specifieke stoornissen. Van hyperactiviteit (ADHD) is sprake als het kind rusteloos gedrag vertoont en nooit stil kan zitten, voortdurend zit te friemelen of draaien en zich slechts kort op een bezigheid kan concentreren. Agressiviteit, onbeheerst gedrag en een geringe eigenwaarde zijn hieraan gerelateerde problemen. Bijna vijf op de honderd kinderen van 2 tot 12 jaar kampen met hyperactiviteit. Het aandeel jongens met deze gedragsstoornis is iets groter dan het aandeel meisjes. Vier op de honderd kinderen van 4 tot 12 jaar worden geconfronteerd met woordblindheid of dyslexie. Ook deze stoornis komt bij jongens vaker voor dan bij meisjes.

Het hebben van angsten naar ongezonde leefstijlen, 2003

Depressiviteit naar ongezonde leefstijlen, 2003

Vaker naar tandarts en fysiotherapeut

Vanaf de jaren negentig is de consultatie van huisartsen stabiel. Het bezoek aan tandarts en fysiotherapeut is toegenomen.

In 2003 heeft driekwart van de bevolking ten minste één keer contact gehad met de huisarts. Het gemiddeld aantal contacten per Nederlander ligt op vier. Deze cijfers zijn sinds het begin van de jaren negentig stabiel. In de contacten met de huisarts daalt het aandeel huisbezoeken gestaag, terwijl het aandeel telefonische consulten toeneemt.

Meer mensen naar tandarts en fysiotherapeut

Acht op de tien Nederlanders bezochten in 2003 ten minste een keer een tandarts, een op de zes ging naar een fysiotherapeut. Het aandeel personen dat naar de tandarts gaat, is vanaf de jaren tachtig geleidelijk toegenomen. Het gemiddelde aantal bezoeken aan de tandarts bleef evenwel gelijk. Het aandeel personen dat naar de fysiotherapeut gaat is in de afgelopen twintig jaar eveneens toegenomen. De bezoekfrequentie kende een wisselvalliger patroon. Tot het begin jaren van de jaren negentig nam het cijfer toe, daarna zakte het wat weg om vervolgens weer te stijgen.

Vrouwen maken meer gebruik van zorg

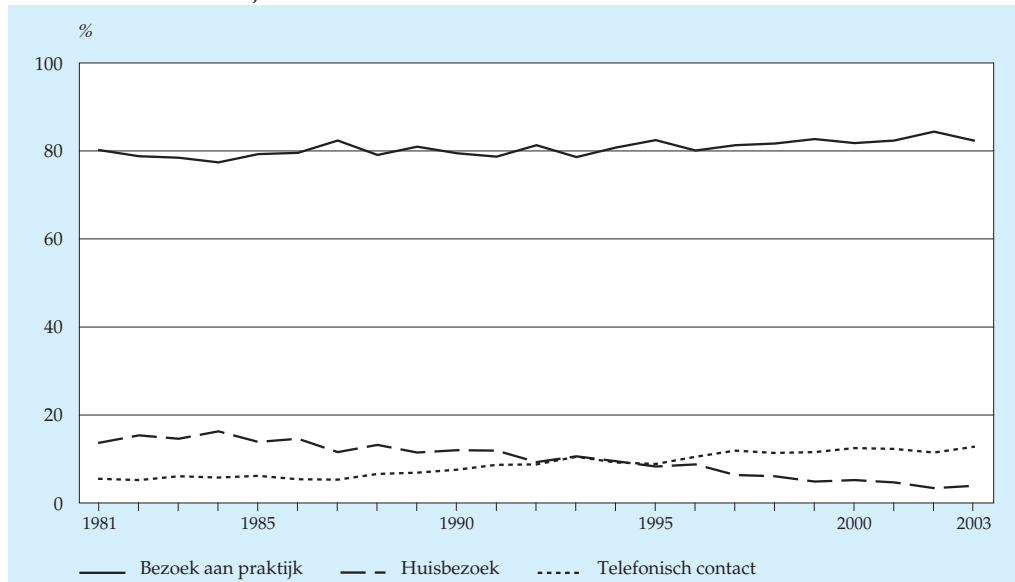
Vrouwen komen vaker bij de dokter. In 2003 hadden acht op de tien vrouwen en zeven op de tien mannen ten minste één keer contact met de huisarts. Bovendien was bij vrouwen het gemiddelde aantal contacten met de huisarts groter dan bij mannen.

In 2003 gingen iets meer vrouwen dan mannen minstens één keer naar de tandarts. Mannen en vrouwen verschilden niet in het gemiddelde aantal bezoeken. Wel gingen vrouwen in groteren getale en vaker naar de fysiotherapeut dan mannen. Tussen 1981 en 2003 is het overwicht van vrouwen in het gebruik van fysiotherapie licht toegenomen.

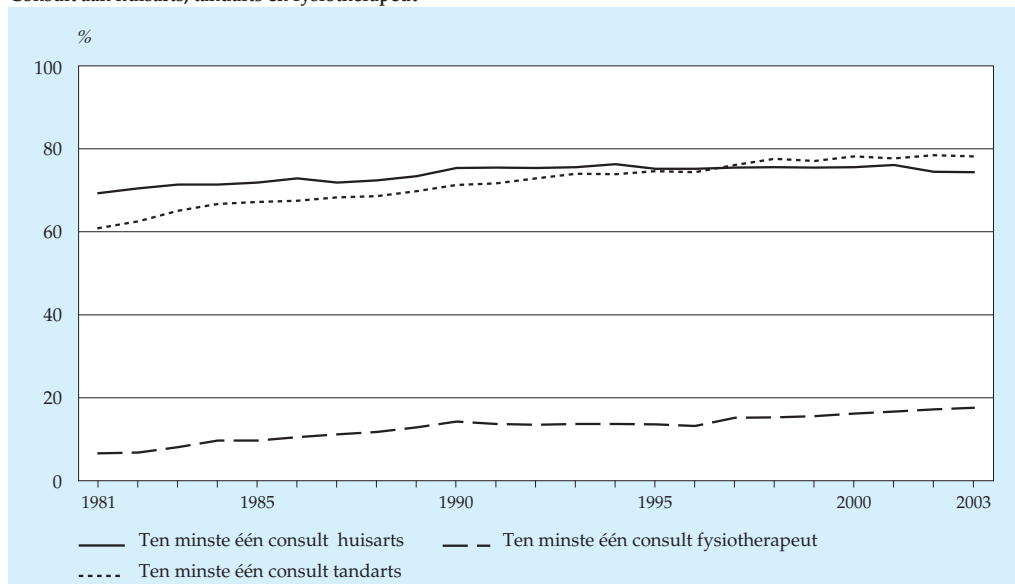
Ouderen gaan vaker naar de huisarts, minder vaak naar de tandarts

Hoe ouder de mensen zijn, hoe groter het aandeel dat naar huisarts en fysiotherapeut gaat, en hoe hoger de bezoekfrequentie per persoon. Het gemiddelde aantal bezoeken aan huisarts en fysiotherapeut per 65-plusser is ongeveer het dubbele van dat van iemand in de leeftijd van 20–44 jaar. Een toename van de contacten zien we ook bij afnemend opleidingsniveau en bij ziekenfondsverzekerden in vergelijking tot particulier verzekerden. Voor de tandarts geldt dit niet. Ziekenfondsverzekerden, ouderen en lager opgeleiden gaan juist minder vaak.

Contact met huisarts naar wijze van contact

Consult aan huisarts, tandarts en fysiotherapeut

Steeds meer mensen gebruiken medicijnen

Gerekend over een periode van 14 dagen heeft in 2003 ruim eenderde van de Nederlandse bevolking voorgeschreven medicijnen gebruikt. Bijna vier op de tien Nederlanders gebruiken niet voorgeschreven medicijnen.

Sinds 1984 is het aantal gebruikers van medicijnen voortdurend toegenomen. In het bijzonder is het aantal gebruikers van niet voorgeschreven medicijnen, zoals pijn- en koortswerende middelen, snel toegenomen. Vooral jongeren en mensen van middelbare leeftijd gebruiken niet voorgeschreven medicijnen. Ouderen zijn grootverbruikers van voorgeschreven medicijnen. Voor de volledigheid: de cijfers zijn exclusief het gebruik van de anticonceptiepillen en het medicijngebruik tijdens een ziekenhuisopname.

Veel voorgeschreven medicijnen tegen hart- en vaatziekten

Eén op de drie personen die in 2003 voorgeschreven medicijnen namen, gebruikte deze tegen hart- en vaatziekten. Eén op de tien gebruikte slaap- en kalmeringsmiddelen, medicijnen tegen maag- en darmklachten, pijn- en koortswerende middelen, en medicijnen tegen astma. Van de personen die niet voorgeschreven medicijnen namen, gebruikte bijna driekwart pijn- en koortswerende middelen zoals aspirine. Ruim één op de tien slikte middelen tegen hoest en verkoudheid en gebruikte versterkende middelen zoals vitaminen en mineralen.

Meer vrouwen dan mannen gebruiken medicijnen

Veertig op de honderd vrouwen (33 op de honderd mannen) gebruikten in 2003 voorgeschreven medicijnen, 45 op de honderd vrouwen (31 op de honderd mannen) namen niet voorgeschreven medicijnen. Met het klimmen der jaren stijgt het percentage gebruikers van voorgeschreven medicijnen. Van de 75-plussers gebruikten meer dan vier op de vijf voorgeschreven medicijnen.

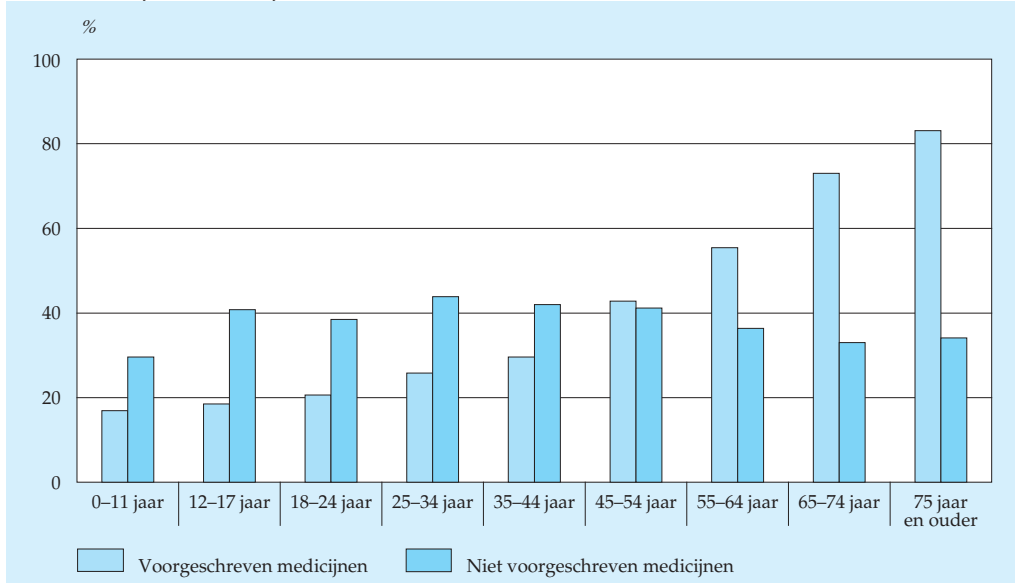
Bij de niet voorgeschreven medicijnen is het beeld anders. Van de jongeren (18–34 jaar) en mensen van middelbare leeftijd (35–54 jaar) gebruikten ongeveer vier op de tien deze medicijnen. Met toenemende leeftijd daalt vervolgens het percentage gebruikers van niet voorgeschreven medicijnen licht.

Laagopgeleide gebruikt het meest op voorschrift

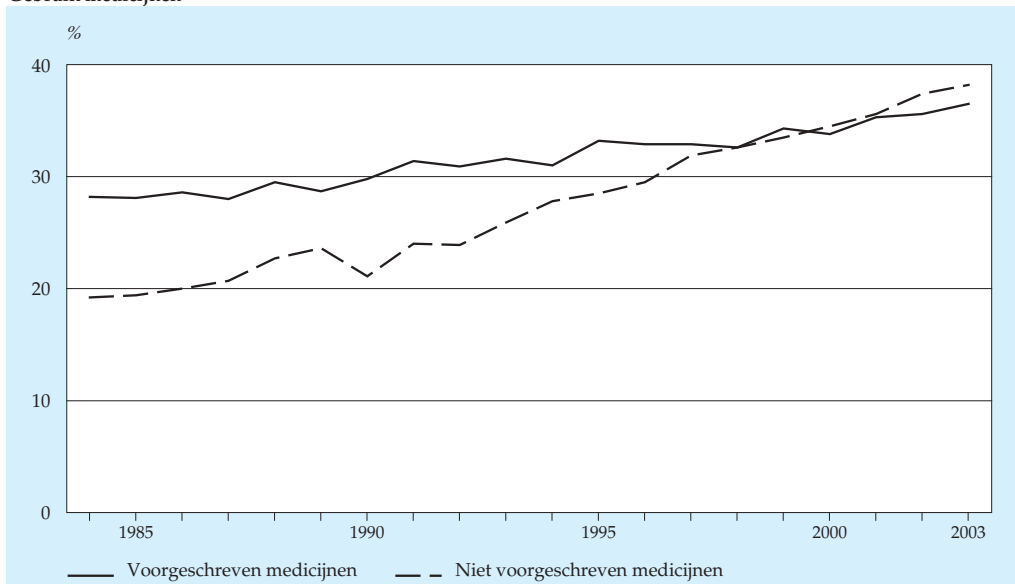
Van de mensen met alleen basisonderwijs heeft in 2003 bijna de helft voorgeschreven medicijnen gebruikt. Dit aandeel neemt af met het toenemen van het opleidingsniveau.

Voor de niet voorgeschreven medicijnen geldt juist dat onder personen met alleen basisonderwijs het aandeel gebruikers het kleinst is. Bij alle hoger opgeleiden ligt het percentage iets hoger.

Gebruik medicijnen naar leeftijd, 2003

Gebruik medicijnen

Jongvolwassenen roken en drinken het meest

In de bevolking vormen rokers een minderheid en drinkers een meerderheid. Het aandeel rokers daalt al jaren. Het percentage drinkers is de laatste jaren stabiel, het hoofdelijk verbruik is gemiddeld iets lager dan twee jaar geleden.

Drie op de tien Nederlanders van 12 jaar of ouder rookten in 2003. Dat is minder dan in het begin van de jaren negentig toen nog bijna vier op de tien personen rookten. Acht procent van de bevolking rookt dagelijks minimaal 20 sigaretten en is een zware roker.

Meer mannen roken

Van de mannen van 12 jaar of ouder rookt 34 procent, van de vrouwen 27 procent. In de afgelopen vijftien jaar is het aandeel rokende mannen gestaag gedaald. Het aandeel rokende vrouwen daalde evenwel nauwelijks. Eén op de tien mannen is een zware roker. Van de vrouwen rookt 7 procent gemiddeld 20 of meer sigaretten per dag. Bij zowel mannen als vrouwen is sinds 1989 het aandeel zware rokers bijna gehalveerd.

Zwaar drinken vooral een mannenzaak

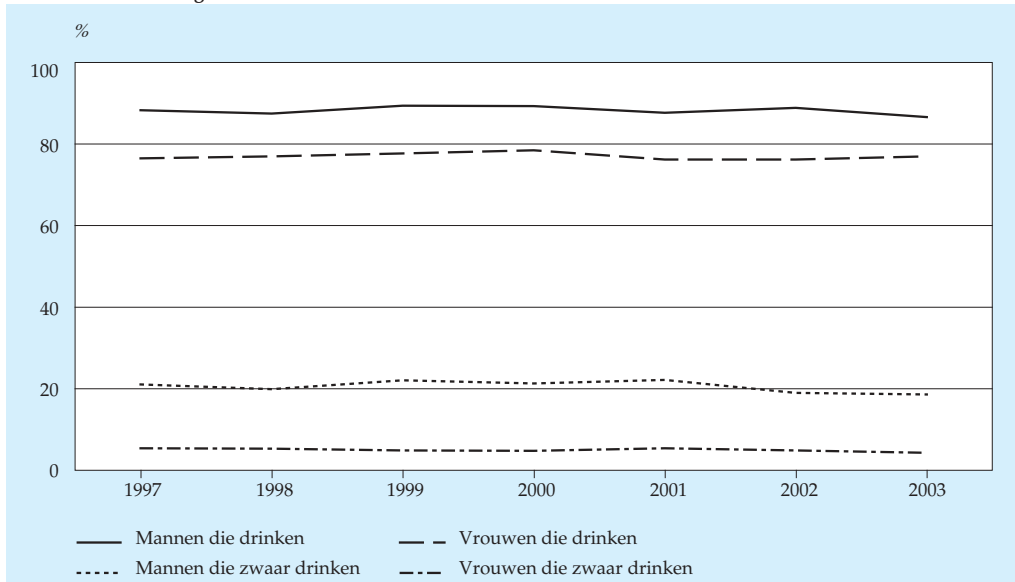
Ruim vier op de vijf personen drinken wel eens alcohol. Vanaf eind jaren negentig is dit aandeel vrijwel niet veranderd. Ruim een op de tien Nederlanders is een zware drinker. Deze mensen drinken minstens een keer in de week ten minste zes glazen alcohol. In 2003 dronk de Nederlander gemiddeld 7,7 glazen alcohol per week. In 2001 lag het gemiddelde nog op bijna 8,5 glazen.

Meer mannen dan vrouwen drinken. Mannen drinken bovendien grotere hoeveelheden. Gemiddeld drinken mannen 10,5 glazen alcohol per week, vrouwen bijna vijf glazen. Zwaar drinken komt bij mannen bovendien vier keer zoveel voor als bij vrouwen.

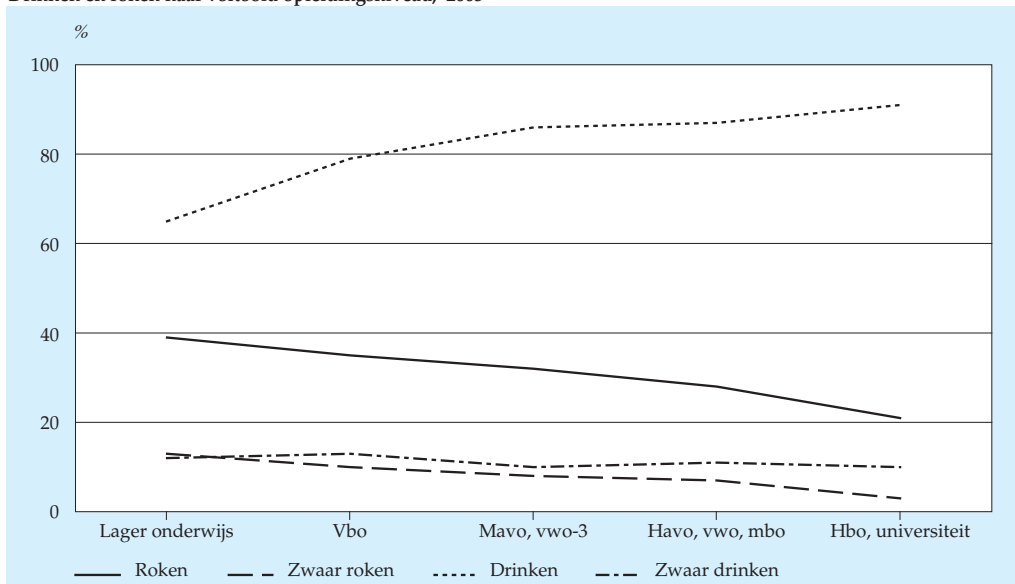
Jongvolwassenen blinken uit in ongezond gedrag

Onder 18 tot 25 jarigen bevinden zich relatief de meeste rokers en drinkers. In 2003 rookten vier op de tien personen in deze leeftijdsgroep. Dat is evenveel als in 1989. Negen op de tien jongvolwassenen drinken. In 1989 waren dat er nog acht op de tien. Een kwart van de jonge volwassenen is een zware drinker. Dit is meer dan twee keer zoveel als gemiddeld en ook een fors stuk hoger dan in 1989. Het aantal rokers en drinkers is thans het laagst bij jongeren van 12 tot 18 jaar en bij 65-plussers.

(Zwaar) drinken naar geslacht

Drinken en roken naar voltooid opleidingsniveau, 2003

Meer Nederlanders halen een grieprik

In het najaar van 2002 hebben ruim 2,5 miljoen Nederlanders een grieprik gekregen, de meesten op advies van de huisarts. Hoogopgeleiden laten zich het minst vaak vaccineren.

Complicaties rondom influenza (griep) verhogen de kans op sterfte. Daarom voert de overheid al sinds 1992 ieder najaar campagne om personen uit de risicogroep te bewegen een grieprik te halen. Tot de risicogroep horen mensen met hart-, vaat-, long- en nieraandoeningen, diabetespatiënten en, in het algemeen, mensen met een verlaagde afweer door ziekte of medische behandeling. Sinds 1996 worden alle 65-plussers tot de risicogroep gerekend.

Minder griepdoden

Het aantal mensen dat zich laat vaccineren, neemt nog steeds toe. Uit recent onderzoek van het College voor Zorgverzekeringen blijkt dat griepvaccinatie ervoor zorgt dat tijdens een griepperiode gemiddeld vijfduizend mensen minder overlijden aan de gevolgen van griep, longontsteking, acute long- en hartziekten en beroertes. Sinds 1996 zijn de campagnes geïntensiveerd. Huisartsen zijn mensen met een verhoogd risico actiever gaan benaderen. Het aandeel gevaccineerden in de risicogroep is sinds 1996 dan ook fors toegenomen. In 2002 kregen zeven op de tien personen in de risicogroep een grieprik. Negen op de tien keer gebeurde dit op advies van de huisarts. Overigens is in de afgelopen jaren ook het percentage gevaccineerden in de niet-risicogroep toegenomen. In de gehele bevolking steeg het percentage gevaccineerden van ongeveer 7 procent in 1991 naar 21 procent in 2002.

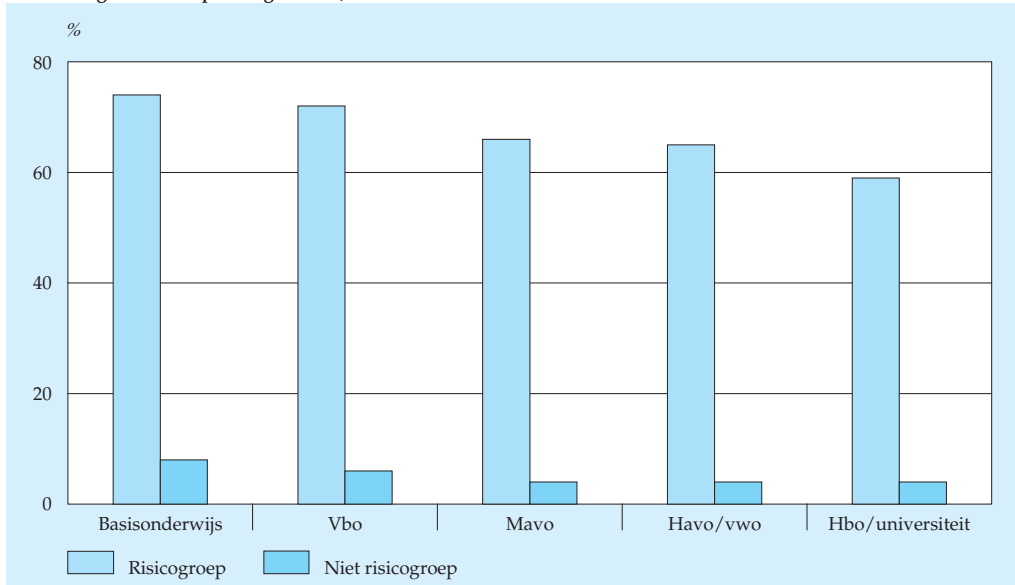
Vaccinatiegraad stijgt met leeftijd

Evenveel mannen als vrouwen reageren op de campagnes. Zowel in de risicogroep als in de niet-risicogroep is de vaccinatiegraad bij mannen en vrouwen even hoog. Vooral ouderen halen een grieprik. Het feit dat alle 65-plussers tot de risicogroep worden gerekend, zien we terug in de cijfers. Maar ook in de risicogroep is het verband tussen vaccinatiegraad en leeftijd duidelijk aanwezig. Zo vinden in de leeftijd van 16-44 jaar vier op de tien personen met verhoogd risico de weg naar de huisarts voor een grieprik, bij 75-plussers ligt dit percentage ruim boven de 80.

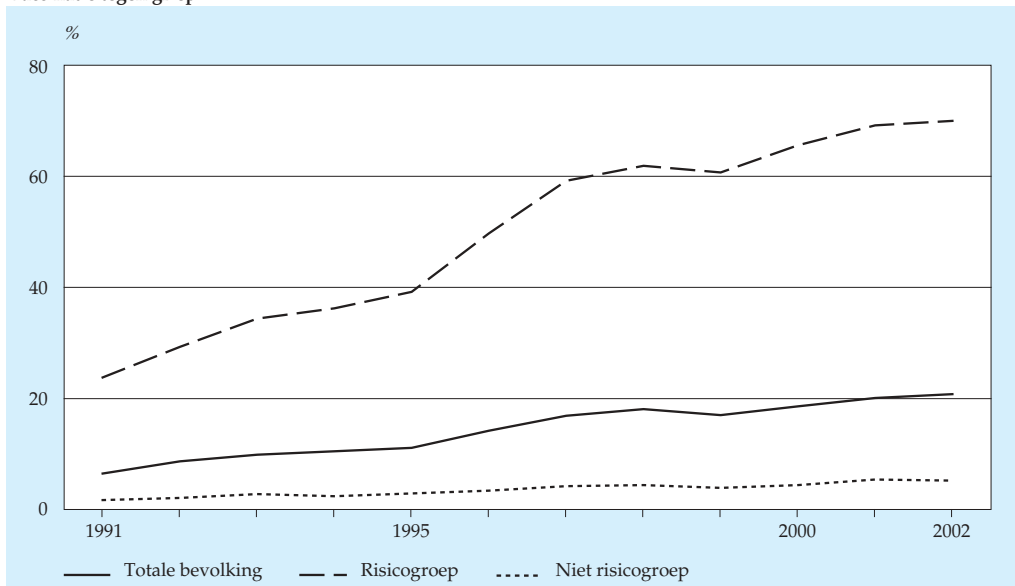
Hoogopgeleiden het minst gevaccineerd

In de risicogroep neemt de vaccinatiegraad af naarmate de opleiding hoger is, ook als er rekening wordt gehouden met verschillen in leeftijd tussen de opleidingsgroepen. Dit is opmerkelijk omdat hoogopgeleiden doorgaans het meest gezond zijn en gezond leven. Blijkbaar staan hoogopgeleiden minder open voor preventieve vaccinatie.

Vaccinatiegraad naar opleidingsniveau, 2000/2002

Vaccinatie tegen griep

Hoge deelname kankerpreventieonderzoek

In 2003 hebben bijna zeven op de tien vrouwen van 30 jaar en ouder in de afgelopen vijf jaar minstens een keer een uitstrijkje van de baarmoederhals laten maken. Bijna de helft van de vrouwen van 30 jaar en ouder heeft de afgelopen twee jaar ten minste een keer een röntgenfoto van de borsten laten maken.

Jaarlijks overlijden ongeveer 200 vrouwen ten gevolge van baarmoederhalskanker, ongeveer 3 500 vrouwen overlijden aan borstkanker. Door preventieve *screening* kunnen deze ziekten in een vroeg stadium worden gesignaleerd. Bij tijdige opsporing en behandeling is het sterfterisico relatief klein.

Meer vrouwen onderzocht op baarmoederhalskanker

In het kader van het landelijk bevolkingsonderzoek naar baarmoederhalskanker worden alle vrouwen in de leeftijd van 30–60 jaar iedere vijf jaar opgeroepen om een uitstrijkje te laten maken. Het onderzoek vindt plaats bij de plaatselijke GGD of bij de eigen huisarts. Acht op de tien vrouwen in de leeftijd van 30–65 jaar hebben dit de afgelopen vijf jaar een of meer keer laten doen. Boven de 65 jaar hebben twee op de tien vrouwen een dergelijk preventief onderzoek ondergaan. Het aandeel vrouwen dat zich ten minste een keer binnen vijf jaar op baarmoederhalskanker heeft laten screenen, steeg van 56 procent in 1991 naar 66 procent in 2003.

Preventie borstkanker

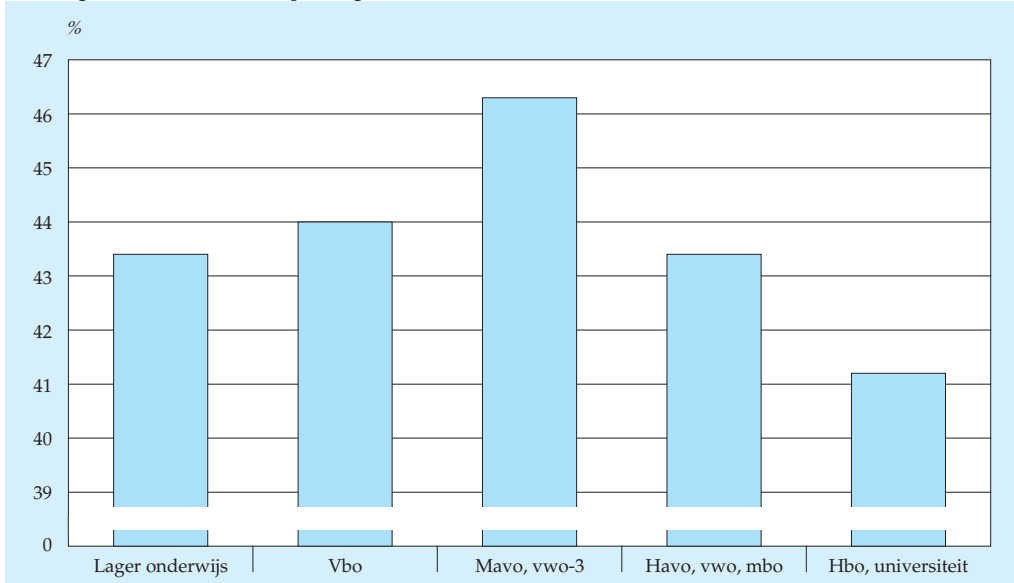
Het landelijk bevolkingsonderzoek naar borstkanker is gericht op vrouwen in de leeftijd van 50 tot en met 75 jaar. Zij worden eens in de twee jaar uitgenodigd om röntgenfoto's van de borsten te laten maken.

In 2003 rapporteerden 85 van de 100 vrouwen in de leeftijd van 50–77 jaar dat ze in de afgelopen twee jaar mammografieën hebben laten maken. Van de vrouwen in de leeftijd van 30–50 jaar en boven de 77 jaar heeft ongeveer een op de tien een borst-screening ondergaan.

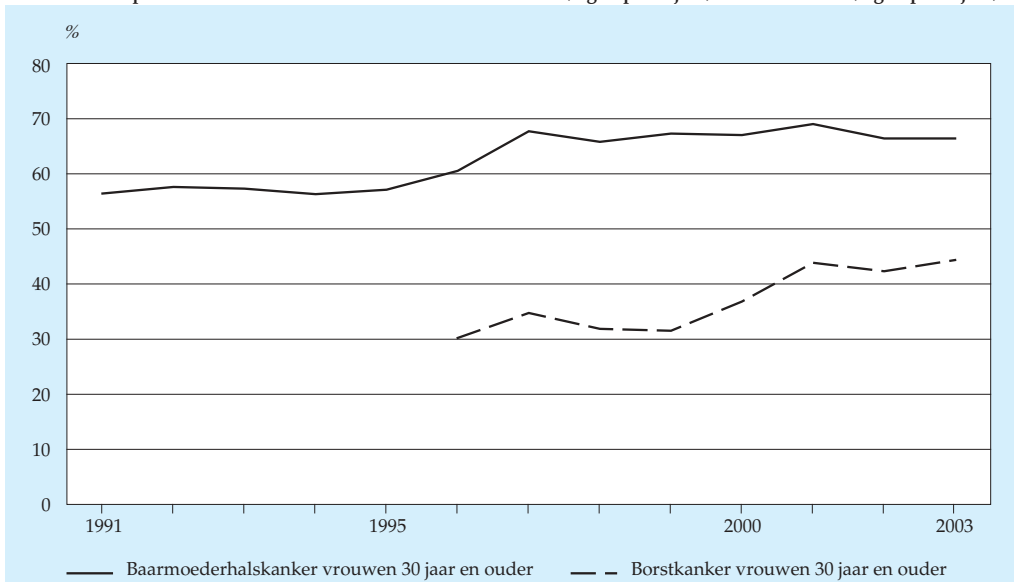
Minste mammografieën bij hoogopgeleide vrouwen

Vrouwen met lager onderwijs laten minder vaak een uitstrijkje maken dan vrouwen met een hogere opleiding. Bij deelname aan preventieve screening naar borstkanker zien we dat met toenemende opleiding juist minder vrouwen mammografieën laten maken. Wordt rekening gehouden met verschillen in leeftijd, dan wordt dit verband minder sterk, maar vrouwen met een hogere opleiding (hbo of universiteit) blijven toch het laagst scoren. Dit is opmerkelijk, want in het algemeen geldt dat hoger opgeleide mensen gezonder leven en een betere gezondheid hebben.

Mammografieën naar voltooide opleiding, 2001/2003

Deelname aan preventief onderzoek naar baarmoederhalskanker (afgelopen 5 jaar) en borstkanker (afgelopen 2 jaar)

Nog steeds lange poliwachttijden

In 2003 is de wachttijd voor behandeling in een polikliniek in ruim 20 procent van de gevallen te lang. De poliwachttijd is daarmee nauwelijks beter dan in 2002.

In 2000 hebben vertegenwoordigers van ziekenhuizen, medisch specialisten en zorgverzekeraars in het zogeheten Treekoverleg streefnormen voor wachttijden opgesteld voor niet spoedeisende hulp. Voor het bezoek aan de polikliniek mag de wachttijd tussen doorverwijzing van de huisarts en het eerste contact met de specialist niet langer dan vier weken bedragen. Een wachttijd van hooguit zeven weken staat voor de periode tussen het besluit tot een operatie en de uiteindelijke operatiedatum. Volgens de Treeknorm is in ongeveer een op de vijf gevallen de poliwachttijd te lang. Voor de operatiewachttijd is dat bij eenderde deel het geval. Er bestaat geen sociaal-economische ongelijkheid in het wachten op beide vormen van medische zorg.

Toename lange poliwachttijden

In 1997 was bij 13 procent van de specialistenconsulten sprake van een wachttijd van meer dan vier weken. Het aandeel wachttijden liep vervolgens op naar 23 procent in 2002. In 2003 heeft zich de toename niet verder voortgezet, getuige de geringe daling tot 22 procent in 2002. Nadere beschouwing van de wachttijden laat zien dat de toename in de beschouwde periode op de eerste plaats een gevolg is van een verdubbeling van het aantal wachttijden van 5–8 weken. De toename van de lange wachttijden (negen weken en langer) was een stuk kleiner.

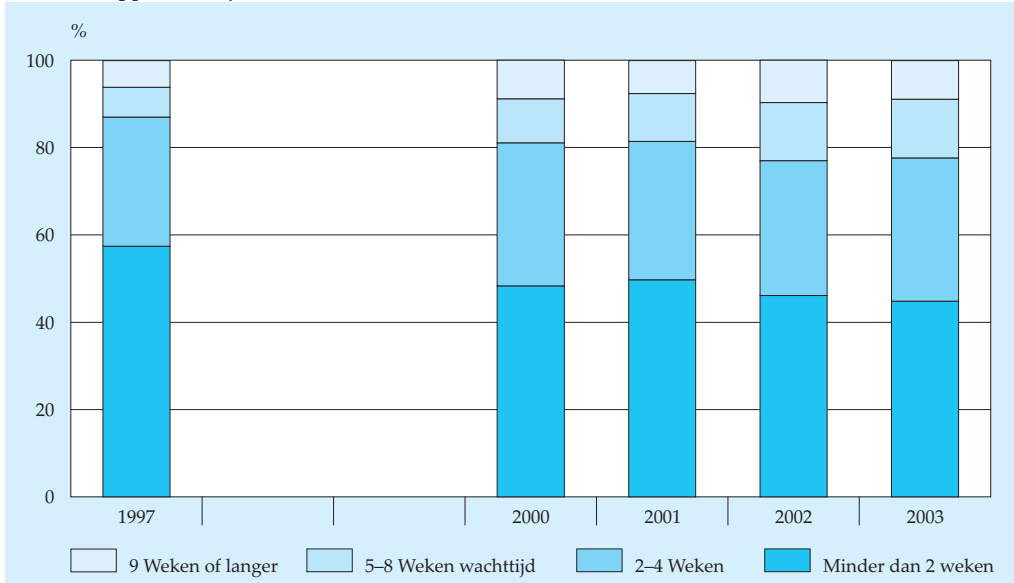
Gelijke toegang tot specialistische zorg

Eventuele vrees voor het bestaan van sociaal-economische ongelijkheid in te lange wachttijden lijkt ongegrond. Bij de volwassen bevolking van 20 jaar en ouder waren het juist de mensen met een hogere beroepsopleiding en een universitaire opleiding die iets vaker dan mensen met een lage opleiding lang moesten wachten op behandeling. Dit sociaal-economische verschil in wachttijd verdwijnt als rekening wordt gehouden met de ernst van de gezondheidsklachten. Personen met ernstige gezondheidsklachten worden sneller geholpen dan personen met minder ernstige klachten. Omdat hoogopgeleiden gemiddeld een stuk gezonder zijn en gemiddeld minder ernstige gezondheidsklachten hebben dan laagopgeleiden, hebben ze een iets grotere kans op een langere wachttijd.

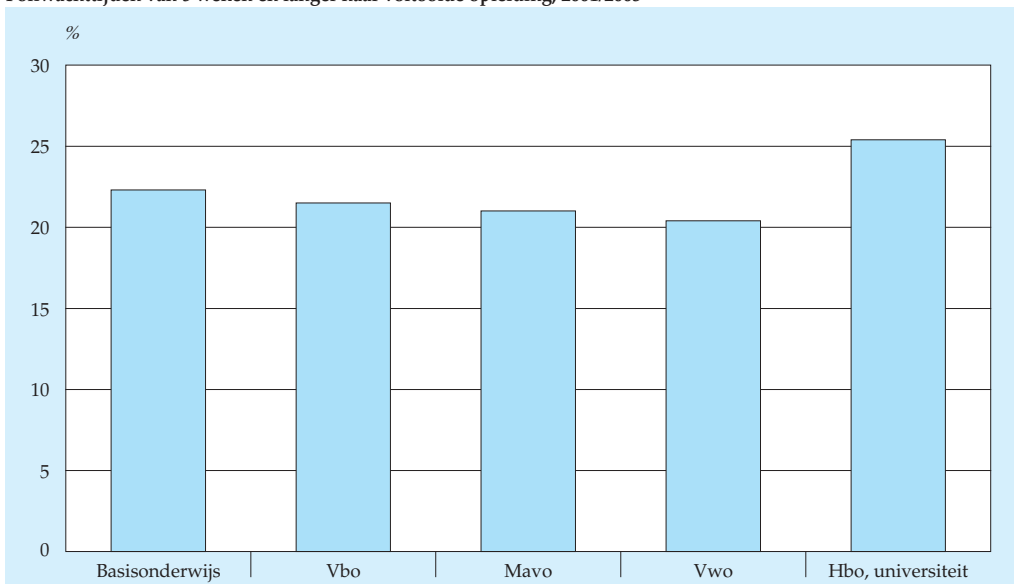
Wachttijdnorm voor operaties nog vaak overschreden

In 2003 werd bij eenderde van de operaties de Treeknorm van zeven weken wachttijd overschreden. Deze te lange operatiewachttijden verschilden niet naar voltooide opleiding.

Ontwikkeling poliwachttijden

Poliwachttijden van 5 weken en langer naar voltooide opleiding, 2001/2003

Veiligheid

Nederland niet onveilig

De omvang van de ondervonden criminaliteit is tussen 1992 en 2003 nagenoeg gelijk gebleven. Ook is het aantal personen dat aan een niet-natuurlijke doodsoorzaak overlijdt de laatste jaren nauwelijks veranderd.

Het aantal door burgers ondervonden delicten bedroeg in 2003 4,8 miljoen. Dit komt neer op 365 delicten per duizend inwoners van 15 jaar en ouder. Het gaat daarbij vooral om vernielingen, diefstal delicten en geweldsdelicten. Vergeleken met 1992 is de totale omvang van de ondervonden criminaliteit nagenoeg niet veranderd. Wel is het aantal vernielingen sterk gestegen. Ook is het aantal geweldsdelicten toegenomen, in het bijzonder bedreigingen, zij het minder dan het aantal vernielingen. Daar staat tegenover dat het aantal diefstal delicten sterk is verminderd. Binnen deze categorie valt vooral de zeer sterke daling van het aantal inbraken op.

Aantal brandslachtoffers gedaald

Door brand overleden in 2003 in totaal 85 personen en raakten ruim 1 100 mensen gewond. Rekening houdend met de groei van de bevolking daalt in de periode 1992–2003 het aantal dodelijke slachtoffers van brand met een vijfde, het aantal gewonden neemt licht af.

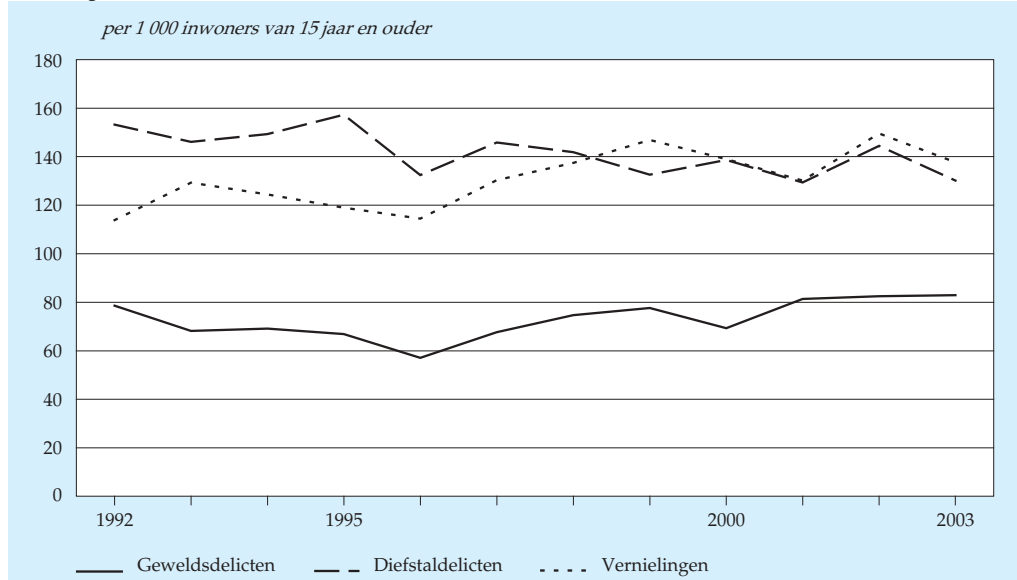
Meer doden door privé-ongevallen, minder doden door verkeer

In 2003 overleden ruim 2 400 personen aan de gevolgen van een privé-ongeval, bijna 400 personen meer dan in 1996. In driekwart van de gevallen gaat het om mensen die door een val om het leven zijn gekomen. Vooral ouderen zijn slachtoffer van privé-ongevallen. Drie op de vier slachtoffers zijn mensen van 70 jaar of ouder. Het aantal personen dat in 2003 is overleden aan een verkeersongeval is iets meer dan duizend. In 1996 lag het aantal slachtoffers nog 165 hoger. Ook hier zijn ouderen in verhouding vaak het slachtoffer. Maar ook jongeren van 15 tot 30 jaar vormen een belangrijke risicogroep.

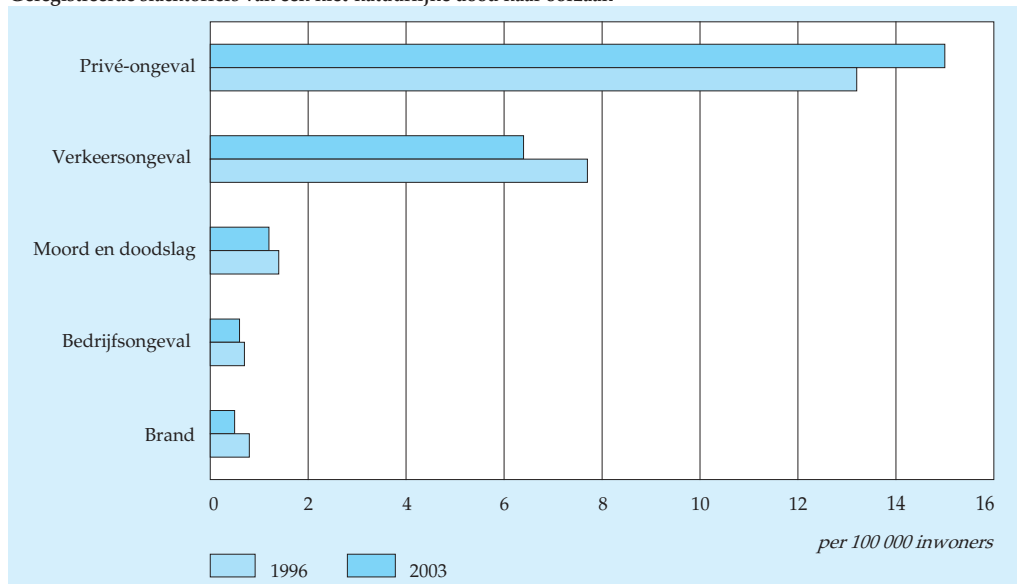
Minder moorden en dodelijke bedrijfsongevallen

Van 202 personen is in 2003 vastgesteld dat zij door geweld om het leven zijn gebracht. Het gaat om 12 slachtoffers van moord en doodslag per 1 miljoen inwoners. In 1996 lag dit cijfer iets hoger. Ook bedrijfsongevallen vormen een inbreuk op de veiligheid van de bevolking. Het aantal in 2003 geregistreerde dodelijke slachtoffers van bedrijfsongevallen lag op 83, iets meer dan in 1996.

Door burgers ondervonden criminaliteit naar delictsoort

Geregistreerde slachtoffers van een niet-natuurlijke dood naar oorzaak

Wie zijn slachtoffer van onveiligheid?

Jongeren, vooral jonge mannen, zijn vaak het slachtoffer van geweld of bedreiging. Ouderen zijn kwetsbaar thuis: relatief veel ouderen komen jaarlijks door een ongeval in huis om het leven.

Vooral jongeren zijn het slachtoffer van veelvoorkomende criminaliteit. Het aandeel jongeren dat in 2003 slachtoffer was van een misdrijf is drie keer zo groot als het aandeel slachtoffers onder de bevolking van 65 jaar en ouder. Vooral bij geweldsmisdrijven is het verschil groot. Veel criminaliteit speelt zich tussen jongeren onderling af, want jongeren zijn ook vaak plegers van misdrijven.

Mannen meer kans om slachtoffer te worden

Verschillen in slachtofferschap bestaan er ook tussen mannen en vrouwen. Mannen hebben 25 procent meer kans om slachtoffer te worden dan vrouwen van dezelfde leeftijd. Bij minder persoonsgebonden misdrijven spelen factoren als autobezit of een eigen woning een grote rol. Het is om deze reden dat jongeren minder dan gemiddeld het slachtoffer zijn van vandalisme en vernieling.

Jongeren ondervinden meer geweld

In de afgelopen jaren waren jongeren nog iets vaker slachtoffer dan in de jaren negentig van de vorige eeuw. De toename doet zich alleen voor bij mannen. De stijging is vooral veroorzaakt door geweldsmisdrijven, in het bijzonder bedreigingen. Voor het eerst sinds lange tijd zijn jongeren in 2003 minder vaak slachtoffer van diefstal en vernieling. De geringe toename in slachtofferschap die andere leeftijdsgroepen laten zien, is vooral toe te schrijven aan een groter aantal gerapporteerde gevallen van vernieling en vandalisme.

Veel hoogbejaarden sterven door ongeval in huis

Het aantal dodelijke slachtoffers van ongevallen in de privé-omgeving is verreweg het grootst in de oudste leeftijdsgroep: 2 à 3 van de duizend ouderen van 80 jaar of ouder komen jaarlijks door een dodelijk ongeval in huis om het leven, veelal door een val. Voor de andere leeftijdsgroepen geldt dat de kans om thuis te overlijden als gevolg van een ongeval vele malen kleiner is, maar wel toeneemt met de leeftijd.

Driemaal zoveel mannen verkeersslachtoffer

Jaarlijks komen 3 per 100 duizend vrouwen om het leven in het verkeer, het aantal dodelijke verkeersslachtoffers onder mannen is driemaal zo groot. Jonge mannen zijn in het verkeer het meest kwetsbaar. In 2003 kwamen 18 van de 100 duizend jonge mannen (15–30 jaar) door een verkeersongeval om het leven. Dat is tweemaal zoveel als gemiddeld voor alle mannen.

Dodelijke slachtoffers van een bedrijfsongeval zijn bijna uitsluitend mannen.

Slachtoffers van misdrijven naar leeftijd en geslacht

	Mannen		Vrouwen	
	15-24 jaar	65 jaar en ouder	15-24 jaar	65 jaar en ouder
	%			
1992	41,2	10,2	40,4	10,1
1995	41,0	15,0	40,8	10,1
2000	41,2	10,5	38,3	9,4
2001	45,5	11,9	38,5	8,3
2002	48,0	12,2	41,1	10,3
2003	44,1	14,4	34,4	10,6

Doden door enkele vormen van onveiligheid naar geslacht

		1996	2000	2001	2002	2003
<i>per 100 duizend</i>						
Privéongeval	man	11,2	11,9	13,3	12,9	12,8
	vrouw	15,1	15,5	18,4	16,3	17,2
Verkeersdoden	man	11,1	10,2	9,4	9,3	9,5
	vrouw	4,4	3,5	3,1	3,2	3,3
Moord	man	1,9	1,5	1,7	1,7	1,6
	vrouw	0,8	0,7	0,8	0,8	0,9
Bedrijfsongeval	man	1,4	1,6	1,5	1,2	1,4

Emotionele schade van gewelddelict groot

Mishandeling en inbraak hebben vaak grote emotionele gevolgen voor het slachtoffer. Eén op de tien slachtoffers van een gewelddelict had uiteindelijk professionele hulp nodig.

In 2003 is de Nederlandse bevolking 4,8 miljoen keer slachtoffer geweest van geweld, diefstal, vandalisme en doorrijden na een ongeval. De meeste delicten hebben geen ernstige emotionele gevolgen voor het slachtoffer. In 64 procent van alle gevallen houdt het gebeurde het slachtoffer op het moment van de enquête in het geheel niet meer bezig en dit percentage is sinds 1997 nauwelijks veranderd. Bij ongeveer 30 procent denkt het slachtoffer nog wel eens terug aan wat er gebeurd is, zo'n 8 procent heeft ernstige emotionele schade opgelopen. Dit betekent dat het slachtoffer nog vaak denkt aan wat er gebeurd is, er steeds over piekert of zegt dat het gebeurde zijn of haar hele doen en laten beheerst.

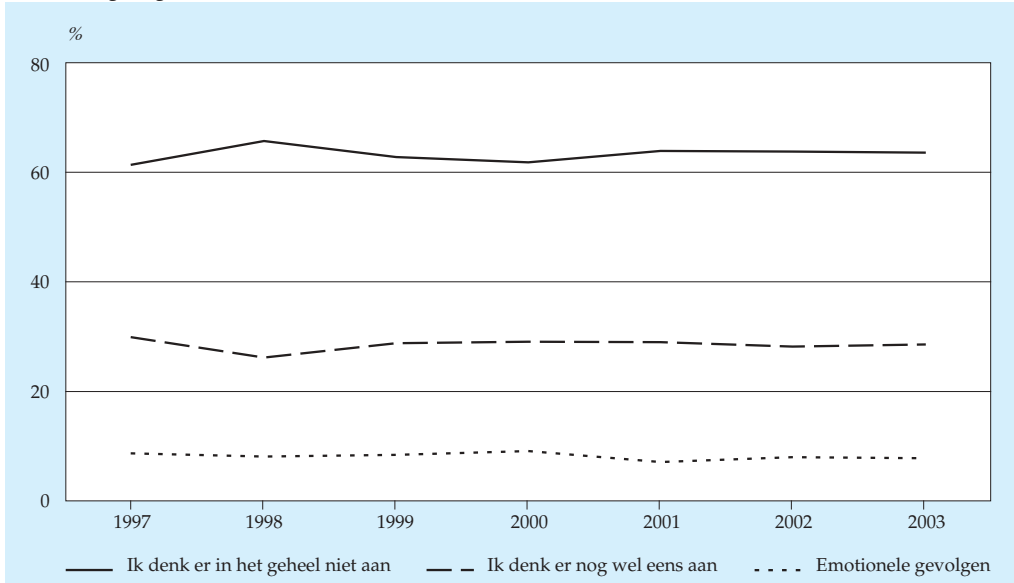
Een op de tien geweldslachtoffers heeft hulp gevraagd

Gewelddelicten leiden het vaakst tot emotionele gevolgen. In 2003 heeft 10 procent van de geweldslachtoffers emotionele problemen. Binnen de categorie geweld-delicten zijn het vooral mishandelingen die tot emotionele schade leiden. In 37 procent van de gevallen denkt het slachtoffer ten tijde van het onderzoek nog wel eens aan wat er gebeurd is, terwijl 15 procent ernstiger emotionele schade ondervindt. Een op de tien geweldslachtoffers raadpleegde in 2003 een hulpverlener of instantie (anders dan de politie). Ook hier zijn het vooral mishandelingen die het slachtoffer ertoe brengen hulp te vragen. Eén op de zeven slachtoffers van mishandeling heeft hulp gevraagd.

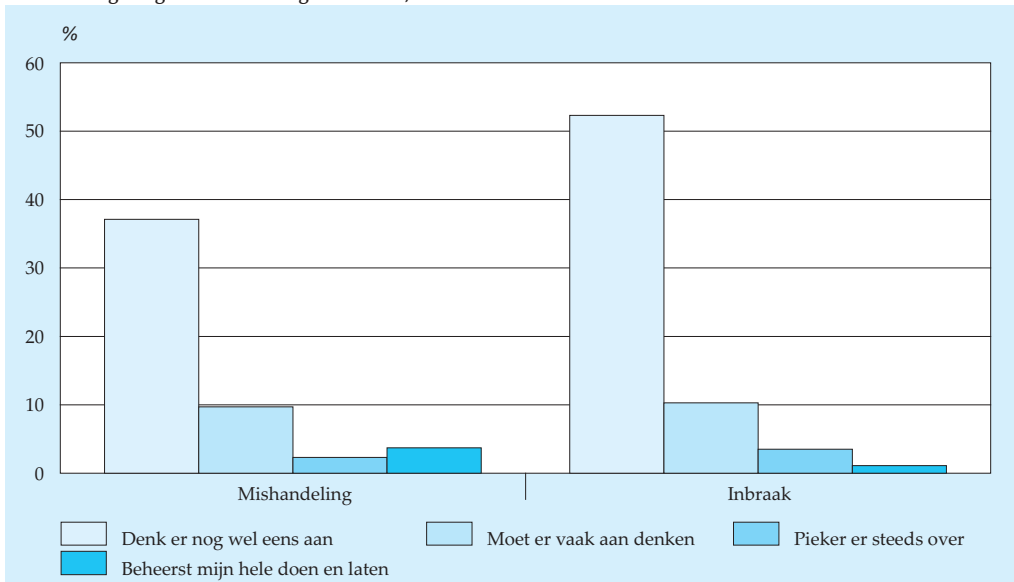
Inbraak emotioneel het meest ingrijpend

Diefstal, met name inbraak in de woning, grijpt diep in het leven van het slachtoffer in. Acht procent van de slachtoffers van diefstal lijdt emotioneel onder het gebeurde, terwijl slachtoffers van inbraak bijna dubbel zo vaak emotionele schade ondervinden. Ruim de helft van de slachtoffers van inbraak denkt nog wel eens aan wat er gebeurd is. Overigens was in 2003 in bijna de helft van de gevallen het slachtoffer thuis ten tijde van de inbraak, in 8 procent van de gevallen is geweld gebruikt tegen het slachtoffer.

Emotionele gevolgen delicten

Emotionele gevolgen mishandeling en inbraak, 2003

Een derde van alle delicten gemeld bij politie

Van alle ondervonden delicten is in 2003 ruim een derde gemeld bij de politie. In driekwart van de gevallen leidde melding tot een proces-verbaal.

Ruim een derde van alle ondervonden delicten wordt door of namens het slachtoffer bij de politie gemeld. Dit aandeel is vrijwel onveranderd gebleven sinds 1992. In 2003 is 51 procent van de diefstallen bij de politie gemeld. Vooral inbraak scoort hoog: 93 van de 100 inbraken zijn in 2003 gemeld.

Seksuele delicten weinig gemeld

Een veel genoemde verklaring voor de hoge meldingbereidheid bij diefstal is dat de verzekeraar een bewijs van aangifte verlangt. Van de ondervonden gewelddelicten wordt ruim een kwart gemeld bij de politie. Vooral seksuele delicten worden relatief weinig gemeld. Slechts één op de tien slachtoffers van een seksueel misdrijf meldt zich bij de politie. Seksuele delicten lopen uiteen van ongewenste aanrakingen tot aanranding. Mishandeling daarentegen wordt in ruim 40 procent van de gevallen gemeld.

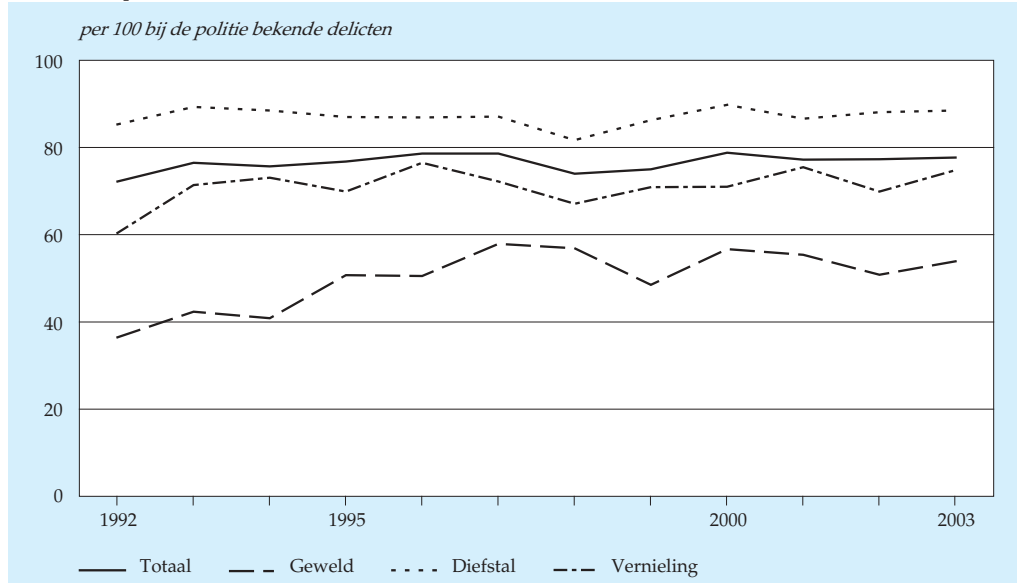
Meer processen-verbaal voor gewelddelicten

Voordat een delict kan worden geregistreerd, moet het gemeld worden, maar er moet ook een proces-verbaal opgemaakt worden. Van alle delicten die in 2003 bij de politie bekend zijn geworden, is in 77 procent van de gevallen een proces-verbaal opgemaakt. In 1992 lag dit aandeel nog op 72 procent. Gewelddelicten en vernielingen leiden minder vaak tot een proces-verbaal dan diefstallen. Opvallend is de stijging van het aantal processen-verbaal voor gewelddelicten in de afgelopen jaren. In 1992 werd van 37 procent van de bekende gewelddelicten een proces-verbaal ondertekend, in 2003 is dit 54 procent.

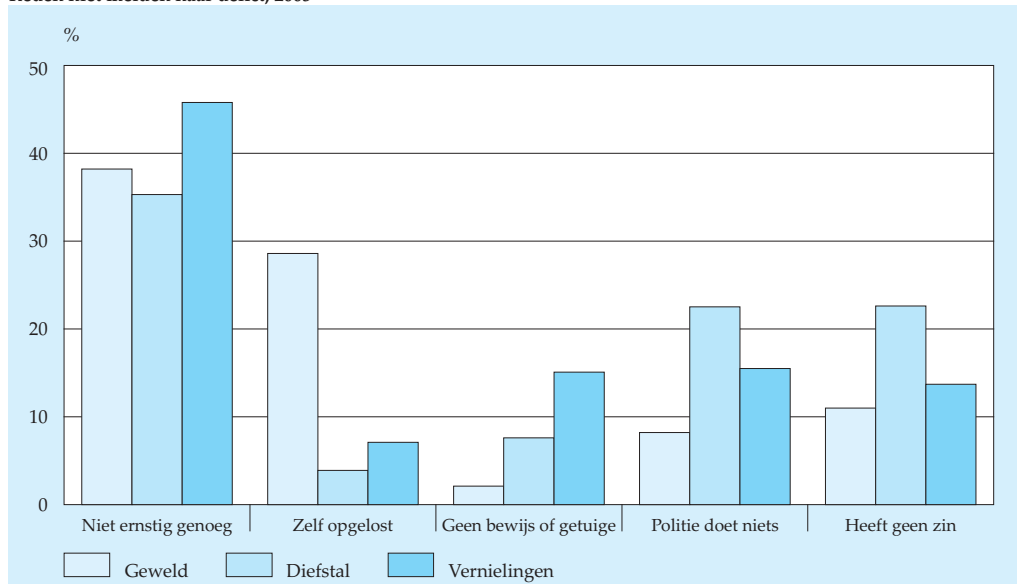
Waarom wordt een delict niet gemeld?

De meest genoemde reden in 2003 om een voorval niet bij de politie te melden is dat het delict niet ernstig genoeg was (41 procent). In ongeveer 30 procent van de gevallen zijn mensen van mening dat melding geen zin heeft en dat de politie toch niets doet. Vooral bij gewelddelicten denken slachtoffers steeds vaker dat het geen zin heeft om het gebeurde te melden. Het ontbreken van bewijs of een getuige wordt in 2003 vaker genoemd als reden dan in 2001, vooral bij vernielingen.

Delicten met proces-verbaal

Reden niet melden naar delict, 2003

Kwart van de bevolking voelt zich onveilig

Bijna een kwart van de inwoners van 12 jaar en ouder voelde zich in 2003 wel eens onveilig. Dit is meer dan een paar jaar geleden. Jonge vrouwen voelen zich het meest onveilig.

Mensen kunnen zich onveilig voelen in verband met criminaliteit. Zo was 6 procent van de bevolking in 2003 van mening dat er een grote kans was dat er daadwerkelijk bij hen zou worden ingebroken. Sinds 1997 is dat percentage iets gedaald. Ongeveer drie op de tien inwoners zeggen onveilige plekken in de buurt te kennen. Meer dan de helft van de bevolking doet na 22.00 uur niet zomaar open wanneer er onverwacht aangebeld wordt.

Onveiligheid toegenomen

Op deze punten is het gevoel van onveiligheid de afgelopen jaren niet gedaald. Het gevoel van onveiligheid kan ook algemener van aard zijn en samenhangen met onrustbarende maatschappelijke gebeurtenissen. Zo nam tussen 2000 en 2002 het algemene gevoel van onveiligheid toe, waarna in 2003 een lichte daling volgde. In dat jaar gaf bijna een kwart van de bevolking van 12 jaar en ouder aan zich wel eens onveilig te voelen.

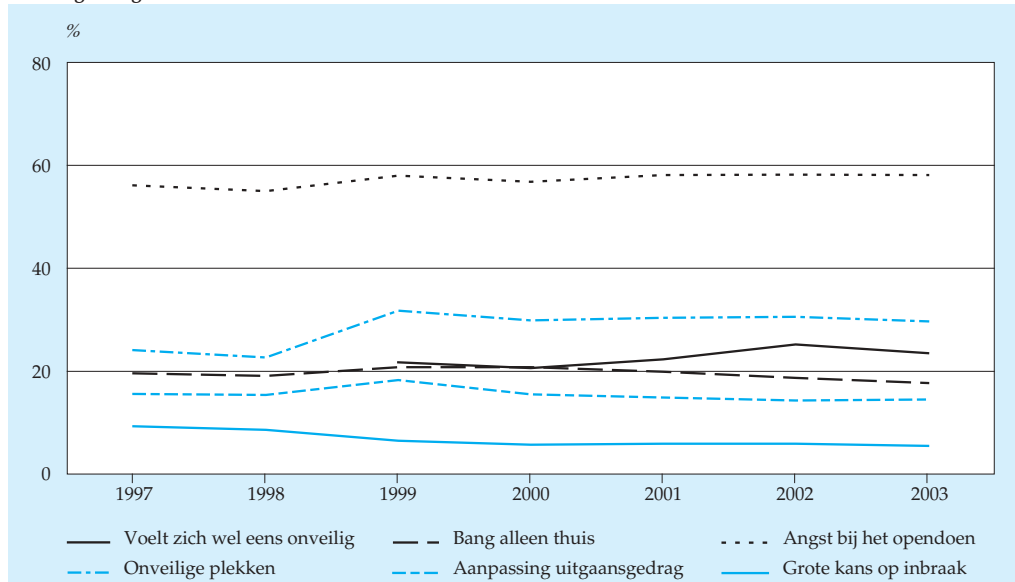
Vooraf vrouwen voelen zich onveilig

Vrouwen, en dan vooral jonge vrouwen, voelen zich vaker onveilig dan mannen. Van de vrouwen van 15-24 jaar voelt 39 procent zich wel eens onveilig. Ruim 30 procent van de vrouwen is wel eens bang alleen thuis, terwijl dit maar voor 4 procent van de mannen geldt. Ook dit geldt in sterkere mate voor jongere dan voor oudere vrouwen. Driekwart van de vrouwen doet niet zomaar open als er 's avonds onverwacht iemand aanbelt. Dit aandeel is bijna twee keer zo hoog als bij mannen. Vooral vrouwen van 65 jaar en ouder doen niet gauw open.

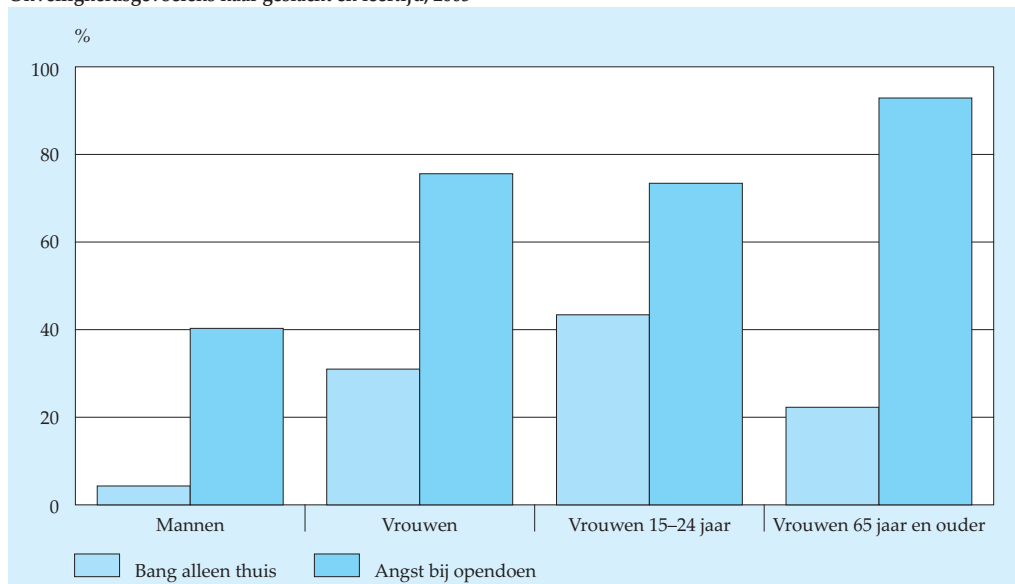
Slachtoffers van gewelddelicten voelen zich onveiliger

Slachtoffers van veelvoorkomende criminaliteit voelen zich vaker onveilig dan personen die geen slachtoffer zijn geweest. Slachtoffers van gewelddelicten hebben tweemaal zo vaak gevoelens van onveiligheid als gemiddeld, terwijl ook meer slachtoffers van diefstal zich onveilig voelen. Desgevraagd zeggen deze groepen slachtoffers onveilige plekken in de buurt te kennen. Ten slotte zeggen slachtoffers van veelvoorkomende criminaliteit vaker dan gemiddeld dat zij denken een grote kans te lopen om slachtoffer te worden van een inbraak. Voor slachtoffers van diefstaldelicten is dat percentage zelfs twee keer zo groot als gemiddeld.

Onveiligheidsgevoelens

Onveiligheidsgevoelens naar geslacht en leeftijd, 2003

Ruimte en milieu

Jongeren vinden moeilijker woonruimte

Een op de zeven thuiswonende jongeren (18–30 jaar) wil zelfstandig gaan wonen, al of niet met een partner. Onvoldoende woningaanbod door een tekort aan nieuwbouw, een gebrekkige doorstroming en te hoge huur- en koopprijzen houden deze jongeren langer thuis.

Thuiswonende jongeren die zelfstandig willen gaan wonen, moeten lang op een woning wachten. In 2002 zochten 140 duizend thuiswonende jongeren een woning, ruim 50 duizend meer dan in 1998. Deze groei van het aantal woningzoekende jongeren vond plaats in een periode waarin het aantal thuiswonende jongeren afnam. Dit betekent dat naar verhouding meer thuiswonende jongeren in 2002 zelfstandig wilden gaan wonen. In 1998 gaat het om één op de elf, in 2002 om één op de zeven thuiswonende jongeren.

107 duizend woningen nodig voor jongeren die uit huis willen

Niet alle jongeren die zelfstandig wilden gaan wonen, zochten eigen woonruimte. Een deel zocht samen met een partner een woning, waardoor de totale vraag naar woningen van thuiswonende jongeren uitkwam op 107 duizend in 2002.

Het aantal jongeren dat al langer dan een half jaar een woning zocht, is in de periode 1998–2002 ruim vier keer zo groot geworden, bij een lichte daling van het aantal jongeren dat minder dan een half jaar naar een woning zocht.

Een aantal jongeren zocht actief naar eigen woonruimte door zich in te schrijven voor een woning, een makelaar in te schakelen, of door de krant of het Internet te raadplegen en was bereid om binnen één jaar te verhuizen.

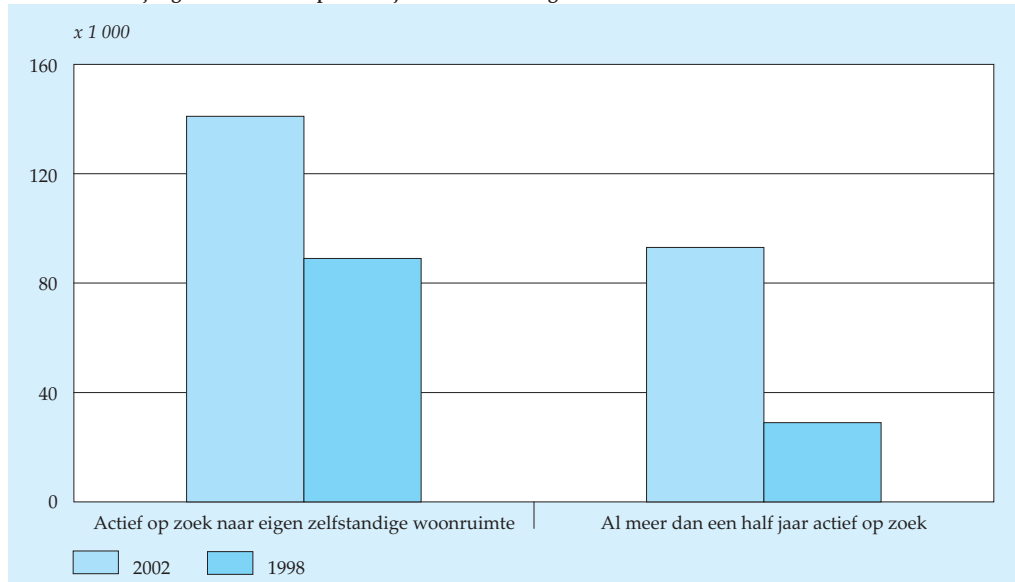
Te gering en te duur woningaanbod

Behalve de onvoldoende doorstroming en te weinig nieuwbouw van starterswoningen is het beschikbare aanbod van woningen voor jongeren ook te duur. Zo is het aantal thuiswonende jongeren dat zelfstandig wilde gaan wonen, maar geen woning kon vinden tussen 1998 en 2002 verdrievoudigd. Onvoldoende aanbod is geen specifiek jongerenprobleem, maar het treft de jongeren wel in heviger mate. Tegenover een verdrievoudiging voor de jongeren staat een verdubbeling voor de totale groep woningzoekenden in Nederland die om deze reden geen woning vond. Het aantal jongeren dat vanwege een te hoge huur of koopprijs geen woning vond, is verdubbeld.

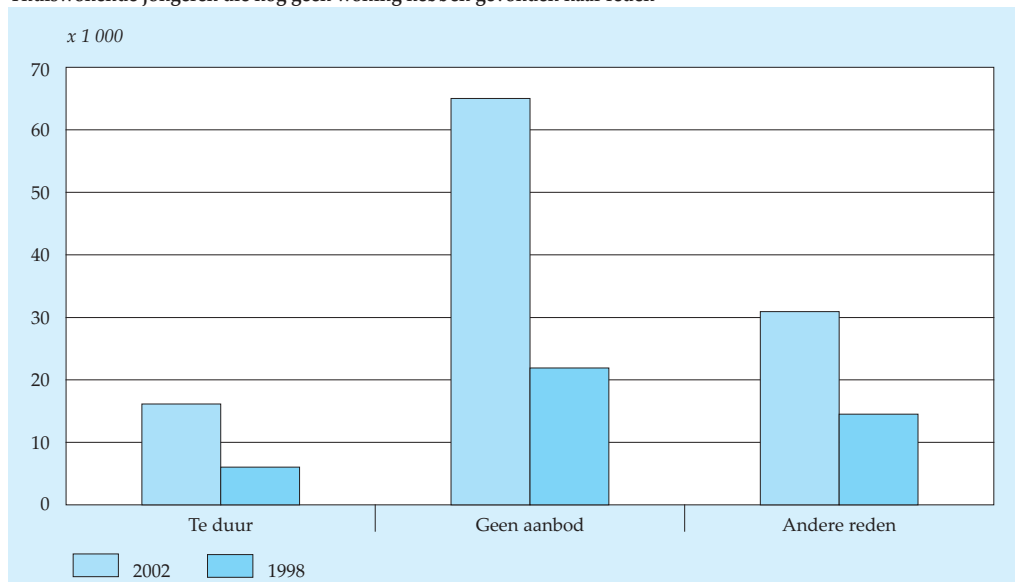
Woningtekort ondanks daling van het aantal jongeren

De Nederlandse samenleving telde in 2002 ruim tweeëneenhalf miljoen jongeren. Dat is 200 duizend minder dan in 1998. Door deze daling van het aantal jongeren is het aantal benodigde woningen voor jongeren ook kleiner. Desondanks was de toename van de woningvoorraad te gering om in deze behoefte te voorzien.

Thuiswonende jongeren die actief op zoek zijn naar een woning

Thuiswonende jongeren die nog geen woning hebben gevonden naar reden

Ruimte om te wonen

Van de 6,9 miljoen huishoudens in ons land vinden bijna een miljoen huishoudens hun woonruimte te klein. Flats en appartementen worden het meest als te klein beschouwd.

Twee derde van alle huishoudens woont in een eengezinswoning, bijna een derde woont in een flat, appartement of etage. Amper 5 procent van de huishoudens woont niet zelfstandig. Deze laatste huishoudens zijn voornamelijk éénpersoons-huishoudens die inwonen bij een ander huishouden of wonen in een wooneenheid, een woonboot of een woonwagen.

De huishoudens die in een flat, appartement of etage wonen, zijn voor het overgrote deel een- of tweepersoonshuishoudens, terwijl de grotere huishoudens bijna allemaal in een ééngezinswoning wonen.

Vooraf flatbewoners wonen te klein

Bewoners van vrijstaande woningen vinden hun woning over het algemeen ruim genoeg, maar ze beschikken dan ook over het hoogste aantal kamers per persoon. Een vrijstaande woning heeft gemiddeld 5,4 kamers. Dat is gemiddeld één kamer meer dan in een rijtjeshuis en ruim twee kamers meer dan in een flat, appartement of etage. Vrijstaande woningen beschikken over een ruime woonkamer van gemiddeld 41 vierkante meter. Dat is 9 vierkante meter meer dan in een rijtjeshuis en 13 vierkante meter meer dan in een meergezinswoning. De meeste huishoudens die vinden dat ze te klein wonen, zijn één- en tweepersoonshuishoudens in een flat, appartement of etage. Flatbewoners die tevreden zijn over de woonruimte hebben gemiddeld een halve kamer en 4 vierkante meter woonkamer meer dan flatbewoners die ontevreden zijn over de woonruimte.

Eén op de vijf ontevreden over buitenruimte

De ontevredenheid over de ruimte rondom de woning is groter dan over de ruimte in de woning. Eén op de vijf huishoudens vindt dat er om de woning onvoldoende ruimte is, zoals een tuin of een terras. Het zijn vooral bewoners van flats en appartementen en bewoners van tussenwoningen die hierover klagen.

Flatbewoners hebben vaker geluidsoverlast van de burens

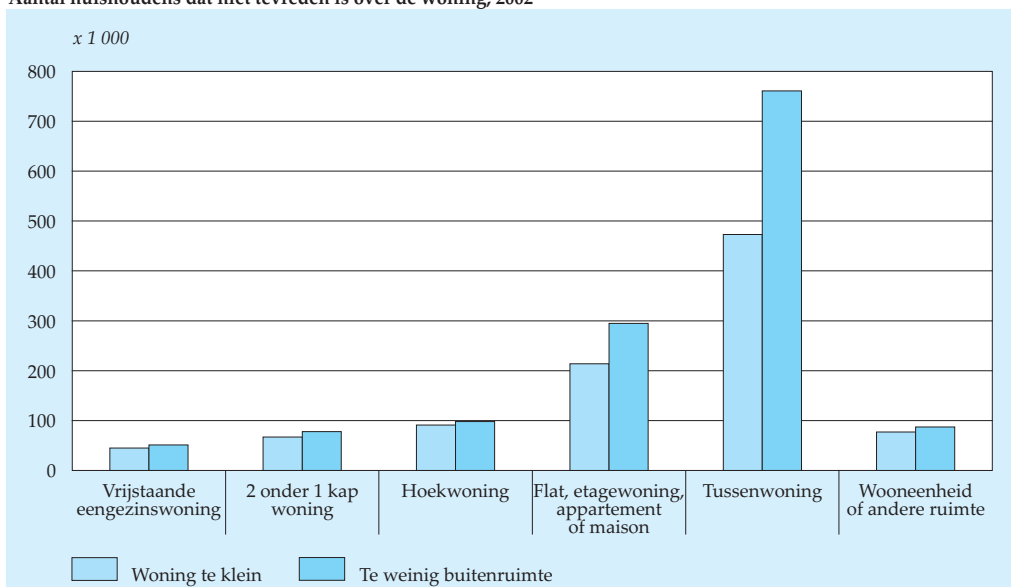
Hoe beperkter de ruimte is rondom de woning, hoe dichterbij de burens wonen en hoe groter de kans is op burenlawaai. Flatbewoners ondervinden vaker geluidsoverlast dan bewoners van eengezinswoningen.

Eén op de zestien huishoudens vindt dat ze zowel binnen als buiten te weinig ruimte hebben. In tweederde van de gevallen betreft het bewoners van flats en appartementen.

Huishoudens naar kenmerken woning, 2003

	Eenheid	Vrijstaande eengezinswoning	2 onder 1 kap woning	Rijtjes-huis	Flat, etagewoning of appartement	Woon-eenheid of andere ruimte
Gemiddelde huishoudengrootte	1	2,7	2,8	2,5	1,6	1,4
Gemiddeld aantal kamers	1	5,4	4,8	4,5	3,1	2,6
Gemiddeld aantal kamers per persoon	1	2,4	2,1	2,2	2,3	2,1
Gemiddelde oppervlakte woonkamer	m ²	41	38	33	28	24
Huishoudens met tuin	%	94	97	94	16	29
Huishoudens met garage of carport	%	80	79	21	8	8
Huishoudens die vaak last hebben van de directe burens	%	2	2	5	8	8
Huishoudens die vaak overlast hebben van lawaai in de buurt	%	9	7	10	17	17

Aantal huishoudens dat niet tevreden is over de woning, 2002

Verlichting van woonuitgaven

Huurders met huursubsidie krijgen gemiddeld 130 euro per maand. Het belastingvoordeel dat huiseigenaren hebben van de aftrek van de hypotheekrente is gemiddeld 157 euro. Het voordeel loopt op met de hoogte van het inkomen.

In 2002 bedroeg de huur voor een huurwoning gemiddeld 365 euro per maand. Nederland telt drie miljoen huurders. Bijna een derde ontving huursubsidie, gemiddeld 130 euro per maand. Voor de huurders met huursubsidie komt hierdoor de huur na aftrek van de huursubsidie een derde lager uit dan de huur. Het huursubsidiebedrag is inkomensafhankelijk en komt dus terecht bij huishoudens met lagere inkomens. De 25 procent huishoudens met het laagste inkomen tellen 1,3 miljoen huurders met een bruto huishoudeninkomen van 18,3 duizend euro of minder per jaar. Van hen ontving 58 procent huursubsidie. In de tweede 25-procentgroep was dat nog maar 17 procent.

Hypotheekrente-aftrek verlaagt woonuitgaven met 25 procent

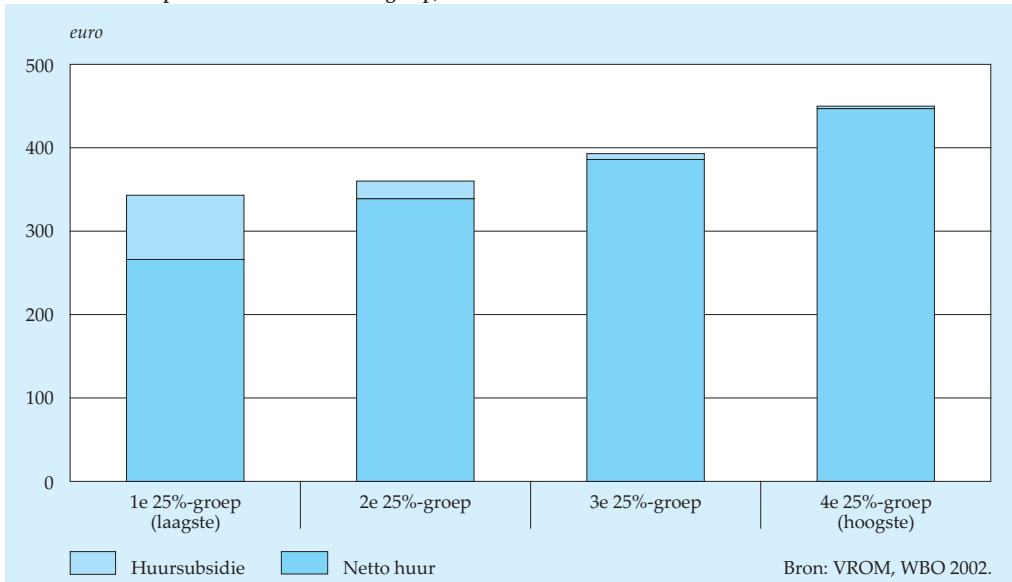
Voor huiseigenaren bedroegen de bruto woonuitgaven gemiddeld 547 euro per maand in 2002. Onder de bruto woonuitgaven vallen de bruto hypotheekrente, de opstalverzekering, het eigenaarsdeel OZB en de erfpacht, verminderd met de rijksbijdrage premiekoop.

De bruto woonuitgaven van eigenaren met of zonder een hypotheek verschillen enorm. De bruto woonuitgaven van eigenaren met hypotheek bedroegen 626 euro en van de eigenaren zonder hypotheek 42 euro. Bij de berekening van de inkomstenbelasting worden de kosten van de hypotheek (de hypotheekrente) op het inkomen in mindering gebracht, het huurwaardeforfait wordt er als opbrengst bij opgeteld. Zes op de zeven huiseigenaren hadden een hypotheek op de woning. Na aftrek van het belastingvoordeel door de hypotheekrenteaftrek bedroegen de woonuitgaven 468 euro. Dat is 157 euro (25 procent) lager dan de bruto uitgaven. Voor eigenaren zonder hypotheek waren de woonuitgaven na bijtelling van de belasting over het huurwaardeforfait 81 euro. Voor één op de zeven eigenaren waren de woonuitgaven door de fiscale regeling hoger.

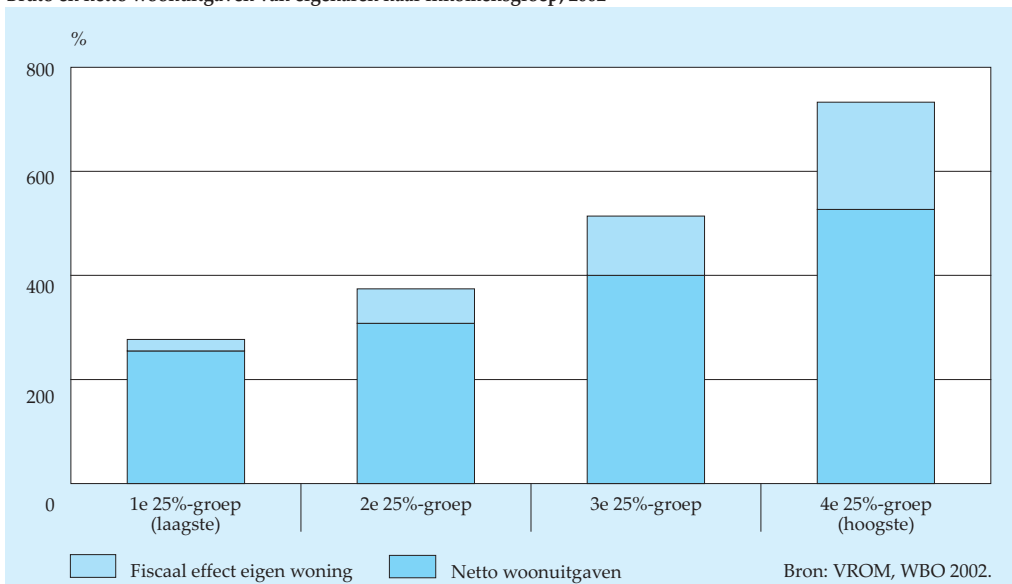
Fiscaal voordeel hypotheekrente-aftrek loopt op met het inkomen

De 25 procent hoogste inkomens (bruto huishoudeninkomen 50 duizend euro of meer per jaar) hebben de hoogste bruto woonuitgaven, maar hebben ook het grootste voordeel van de hypotheekrente-aftrek. Het fiscale effect van de eigen woning ligt voor deze groep op 28 procent van de bruto woonuitgaven. In deze groep heeft één op de zestien eigenaren geen hypotheek en dus geen (aftrekbare) hypotheekrente. In de laagste 25-procentgroep geldt dat voor bijna de helft van de eigenaren. Bij de laagste inkomensgroep komt het fiscaal voordeel op 8 procent van de bruto woonuitgaven.

Gemiddelde huur per maand naar inkomensgroep, 2002

Bruto en netto woonuitgaven van eigenaren naar inkomensgroep, 2002

Drukker in de spits

Op de Nederlandse wegen wordt het steeds drukker, vooral in de spits. De toename van het woon-werkverkeer vormt een belangrijke bijdrage aan de toenemende spitsdrukke op doordeweekse dagen.

Tussen 1990 en 2003 nam het aantal autoverplaatsingen van en naar het werk in de ochtendspits toe met een kwart. Daarnaast nam het aantal verplaatsingen in de ochtendspits ook om andere redenen dan werk toe, en wel met een tiende. Een voorbeeld is het brengen van kinderen naar school. Vooral de avondspits werd drukker. Het aantal verplaatsingen van en naar het werk nam sinds 1990 toe met 40 procent, de verplaatsingen om andere redenen met bijna 20 procent.

Vaker de auto in het woon-werkverkeer

De toename van het woon-werkverkeer heeft te maken met de toename van het aantal werkenden en met de toegenomen populariteit van de auto als vervoerwijze. In de periode 1990–2003 nam de werkzame beroepsbevolking toe met een kwart. Maar ook voor het reizen van en naar het werk viel de keuze vaker op de auto dan op een andere vervoerwijze. In 1990 koos iets minder dan de helft (48 procent) van de werkenden voor de auto, terwijl in 2003 iets meer dan de helft (52 procent) achter het stuur kroop om naar het werk te gaan.

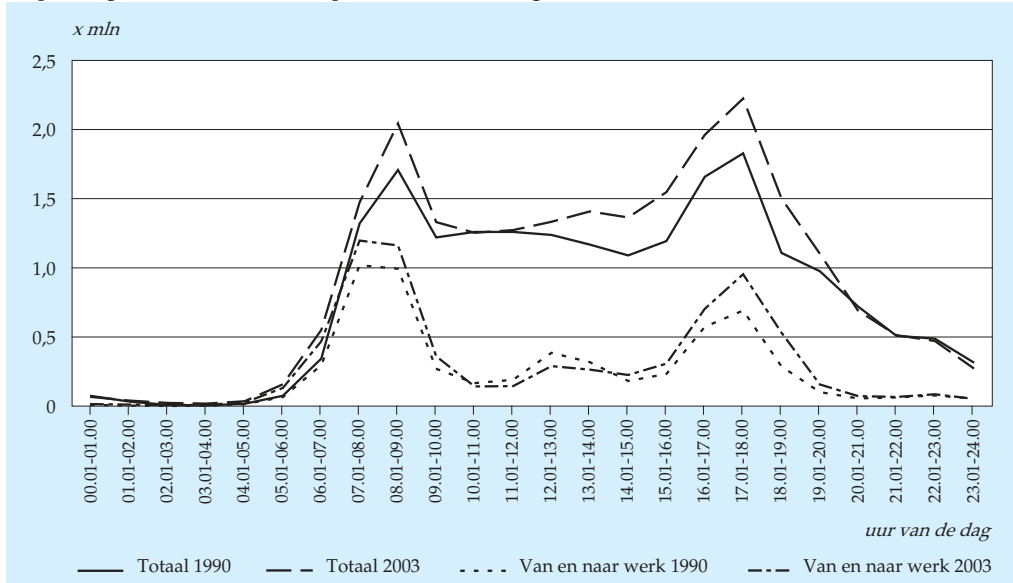
Van en naar het werk in de spits

Op een gemiddelde doordeweekse dag komt de ochtendspits op gang tussen 6.00 en 7.00 uur 's ochtends, de spitsdrukke vermindert tussen 9.00 en 10.00 uur. In 2003 bestonden zes op de tien verplaatsingen van automobilisten in de ochtendspits uit reizen van of naar het werk. De overige verplaatsingen gebeurden om andere redenen. De avondspits komt op gang rond 16.00 uur 's middags en neemt weer af na 19.00 uur. De bijdrage van het autoverkeer van en naar het werk is in de avondspits minder groot dan in de ochtendspits. Slechts een derde van de verplaatsingen van autobestuurders in de avondspits betreft het rechtstreekse reizen tussen woning en werk. Het aandeel woon-werkverkeer is in de avondspits lager dan in de ochtendspits omdat veel mensen vanuit hun werk eerst nog boodschappen doen, bij iemand langsgaan, of nog even langsgaan bij het postkantoor of de bank. Vervolgens gaan ze naar huis.

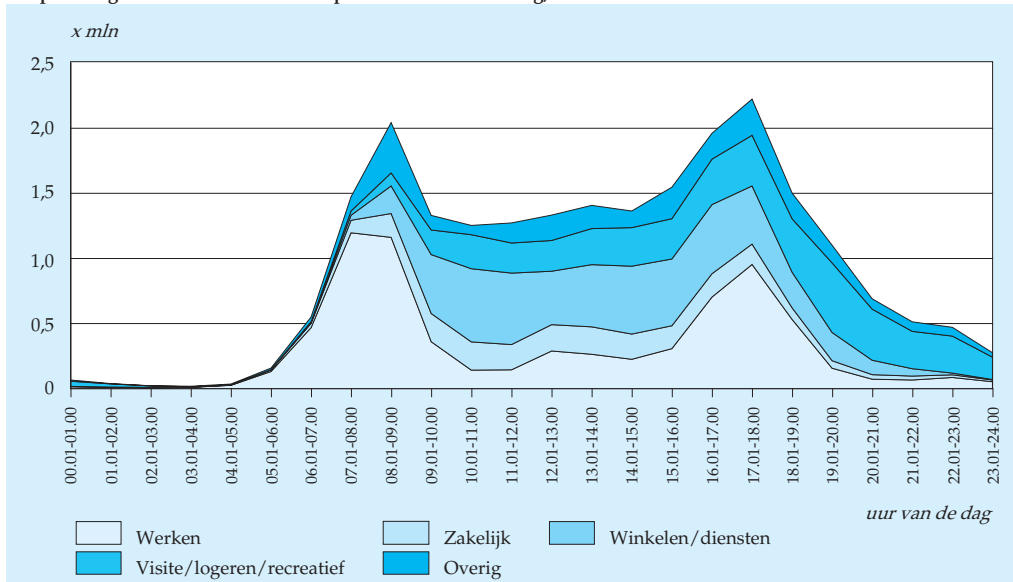
Middagpiek door lunchverkeer

In de middaguren is er een kleine piek in de verplaatsingen van en naar het werk. Dit zijn veelal verplaatsingen van automobilisten die binnen de eigen woongemeente werken en die tussen de middag naar huis gaan om te lunchen, en verplaatsingen van deeltijdwerkers die terugkomen van hun werk of er juist naar op weg zijn.

Verplaatsingen van autobestuurders op een doordeweekse dag

Verplaatsingen van autobestuurders op een doordeweekse dag, 2003

Betere kwaliteit van het mariene milieu

Het al dan niet vóórkomen of het uitsterven van soorten zijn indicatoren voor de kwaliteit van de leefomgeving. Het Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ) heeft de grote stern gekozen als indicatorsoort voor de kwaliteit van het mariene milieu. Er worden weer meer grote sterns gezien.

De grote stern, een sierlijke broedvogel, valt vooral te bewonderen langs de kusten van Noordzee en Oostzee. Deze broedvogels komen echter ook voor langs de Atlantische Oceaan, Middellandse Zee, Zwarte Zee en Kaspische Zee. Met de grote stern gaat het in ons land minder goed dan in het buitenland. De grote stern is in de jaren zestig van de vorige eeuw sterk achteruitgegaan als gevolg van de lozingen van milieugevaarlijke stoffen. Daarna heeft de soort zich hersteld, maar hun aantal blijft lager dan vroeger en blijft achter bij het aantal sterns in de buurlanden.

Dameshoeden deden grote stern de das om

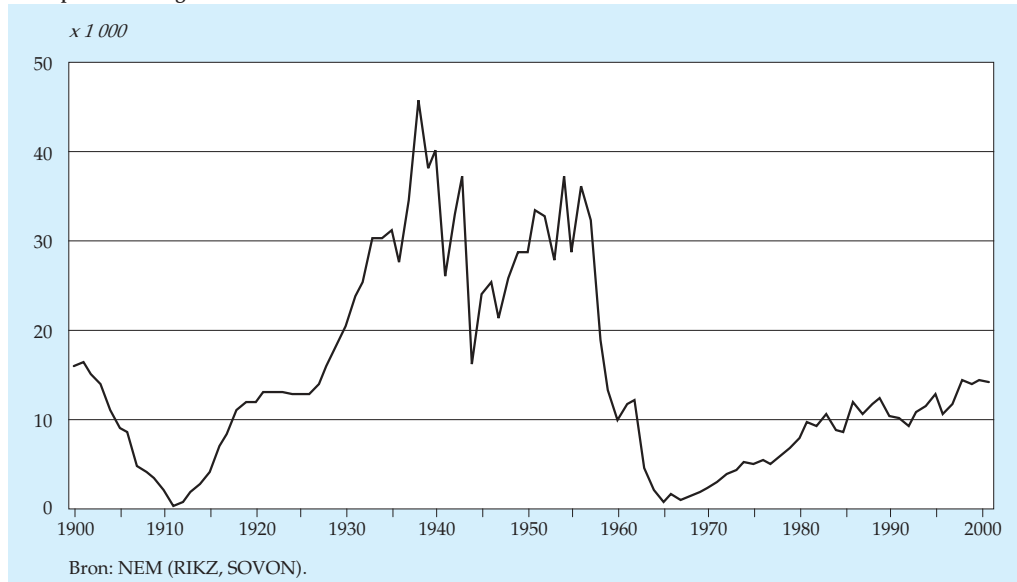
De sternpopulaties zijn de afgelopen honderd jaar al enkele malen sterk gekrompen, gevolg van menselijk ingrijpen. In de negentiende eeuw was de stern nog een zeer talrijke broedvogel. Sternkolonies kwamen voor in de Waddenzee (Rottum, Griend, Texel) en in het Deltagebied (Schouwen). Rond 1910 zijn sternkolonies geplunderd om de eieren en de sternveren, die als versiering dienden op dameshoeden. In 1908 is de stern wettelijk beschermd en kon de populatie uitgroeien tot 30 duizend tot 40 duizend broedparen in de jaren dertig. In de oorlogsjaren halveerde de populatie tot minder dan 15 duizend paren onder invloed van de jacht om het vlees en de eieren. Ook toen herstelde de populatie, tot 30 duizend paren in de jaren vijftig. Nederlandse vogels vormden toen naar schatting 70 procent van de Europese sternpopulatie.

Hoop

Het aantal broedparen van de grote stern daalde rond 1960 sterk als gevolg van verontreiniging van de kustwateren door lozingen van gechloreerde koolwaterstoffen. In 1965 waren nog slechts 875 broedparen over. Na het stoppen van de lozingen is het aantal paren weer toegenomen tot 14 duizend in 1998, waarna dit aantal zich tot en met 2001 heeft gestabiliseerd. Het peil van de jaren vijftig is echter nog lang niet bereikt.

De populatieontwikkeling verloopt traag. Toch is er hoop. De meest recente cijfers duiden op een toename met 3 duizend in 2002 tot een totaal van 17 duizend. Of dit het begin is van een ontwikkeling in de richting naar een (duurzaam) herstel van 30 duizend paren, blijft vooralsnog ongewis. Hoop komt ook uit een andere hoek. De zalm, het symbool van schone rivieren, is in de Rijn weer teruggekeerd.

Broedparen van de grote stern

Geluidshinder weinig verminderd

Om geluidsoverlast te beperken treft de overheid maatregelen zoals de aanleg van geluidswallen en het beperken van nachtelijke vliegbewegingen. Landbouwtechnische maatregelen, zoals het injecteren van mest, en overheidscampagnes gericht op ontmoediging van het gebruik van de open haard, moeten de stankoverlast tegengaan. Hoe groot is de hinder van geluid en stank?

Het wegverkeer is de grootste veroorzaker van verkeerslawaai. Begin jaren negentig meldde ruim één op de drie Nederlanders daar last van te hebben. Dit cijfer daalde naar 27 procent in 1997 om vervolgens langzaam te stijgen naar nagenoeg hetzelfde niveau als in het begin van de jaren negentig.

Ook het vliegverkeer blijkt een bron van ergernis. Een kwart van de bevolking meldde begin jaren negentig daar last van te hebben. Dit cijfer nam af tot 18 procent in het midden van dat decennium, om daarna tot 2003 op een vrij constant niveau te blijven.

Ervaren verkeerslawaai nauwelijks veranderd

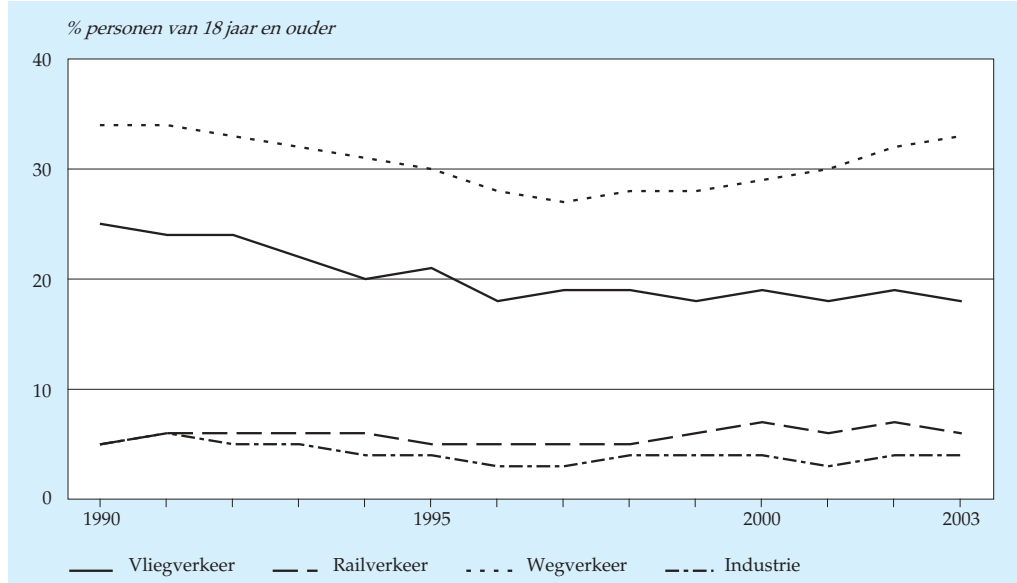
De betekenis van geluidshinder veroorzaakt door railverkeer en industrie is beperkter. Respectievelijk zo'n 6 en 4 procent van de bevolking zegt daar last van te hebben. Al met al meldde begin jaren negentig de helft van de bevolking van één of meer van voornoemde bronnen van geluidshinder last te hebben. Na een daling naar 41 procent in 1996 laat het cijfer anno 2003 een niveau van 44 procent zien. Dit betekent dat, alle maatregelen ten spijt, de overlast van verkeerslawaai de afgelopen jaren nauwelijks is verminderd. Nieuwe Europese regelgeving zoals de Richtlijn Omgevingslawaai 2002 dient om het omgevingslawaai in te dammen. Dit duidt erop dat geluidsoverlast niet louter in het dichtbevolkte Nederland als probleem wordt onderkend.

Stankoverlast verminderd

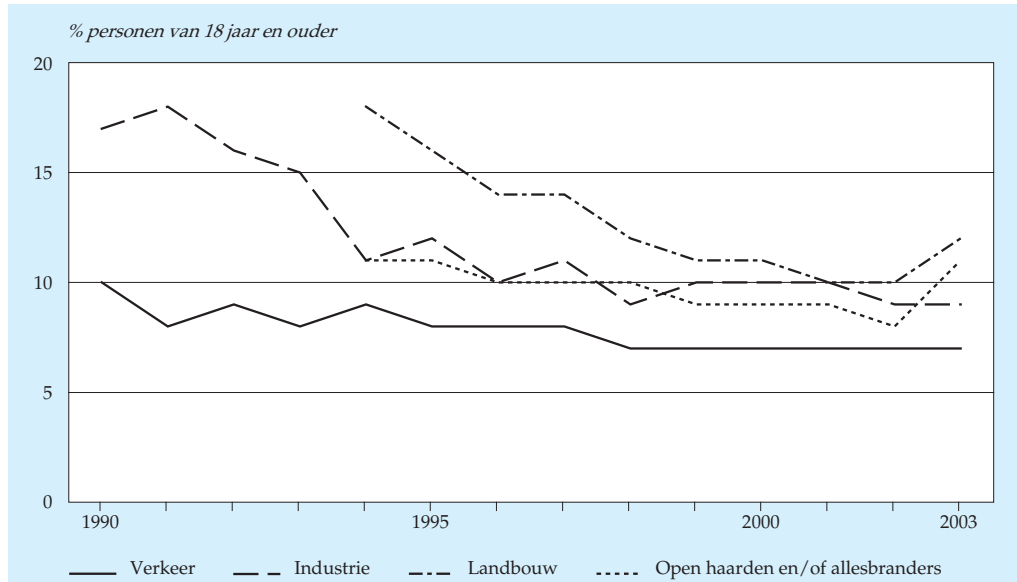
In tegenstelling tot het geluid ergeren steeds minder mensen zich aan stankoverlast. De belangrijkste bron van ervaren stank is de industrie. In 2003 ondervond 9 procent van de bevolking stankoverlast die veroorzaakt werd door industriële activiteiten. In 1990 was dat nog 17 procent. Zeven procent van de bevolking heeft last van stank van het verkeer. Begin jaren negentig lag dit niveau iets hoger.

Als wij naar verkeer en industrie tezamen kijken, dan blijkt dat begin jaren negentig bijna een kwart van de bevolking last had van één of beide stankbronnen. In 2003 is dit cijfer afgenomen naar 14 procent. Medio jaren negentig had 18 procent van de bevolking hinder van mestgeuren. In 2003 bedroeg dit 12 procent. Van de stank van open haarden of allesbranders heeft de laatste tien jaar circa 10 procent van de bevolking last.

Geluidshinder naar bron

Geurhinder naar bron

Minder animo voor scheiden van afval

Veranderingen in de opvattingen over de omgeving waarin wij leven sporen niet altijd met het gedrag. Het milieubesef mag dan vanaf 1998 weer licht toenemen, er is steeds minder animo voor het gescheiden inleveren van huishoudelijk afval.

Het milieubesef neemt de laatste jaren weer toe, na een forse daling tot 1998. Deze trend, een lichte toename na een aanvankelijke scherpe daling, zien we echter niet terug in het milieubewuste gedrag van de bevolking. Glas, chemisch afval, oud papier en tuinafval werden tot 1998 door een steeds groter deel van de bevolking gescheiden ingeleverd. Vanaf 1998 loopt het inzamelingsgedrag evenmin in de pas met het verbeterde milieubesef. De animo voor het scheiden van het groente- en fruitafval is geleidelijk afgenomen van 80 procent in 1997 naar 72 procent in 2003. Het deponeren van afvalglas in de glasbak is minder fors afgenomen, van 90 procent (1997) naar 87 procent (2003).

Milieubesef en milieugedrag

Het scheiden van oud papier en tuinafval heeft echter niet aan populariteit ingeboet. Negen op de tien personen houden sinds 1997 hun oud papier en hun tuinafval apart van het andere afval. Deze tegenstrijdigheid in de beide ontwikkelingen kan betekenen dat het enkele jaren duurt alvorens veranderingen in milieubesef vertaald worden in milieubewust gedrag. Tevens zullen (veranderingen in) de beschikbaarheid van milieuvorzieningen, zoals het plaatsen van afvalbakken in de buurt, en de sociale controle door de directe woonomgeving de aanpassing van het gedrag beïnvloeden.

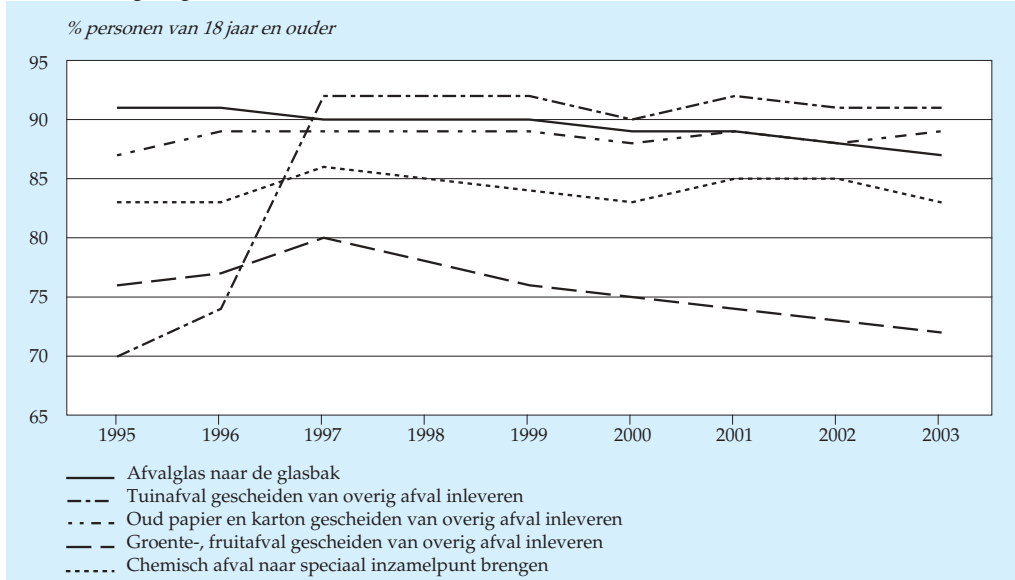
85 kg groenafval per persoon

Voor het eerst in twintig jaar hebben gemeenten minder huishoudelijk afval opgehaald. In 2003 hebben de gemeenten 8,9 miljard kg afval ingezameld. Bijna de helft daarvan betreft gescheiden afval, waaronder 1,0 miljard kg oud papier en 0,8 miljard kg bouw- en sloopaafval. De grootste portie, 1,4 miljard kg, is het groente-, fruit- en tuinafval. De hoeveelheid groenafval daalde van 98 kg per inwoner in 1997 tot 85 kg in 2003.

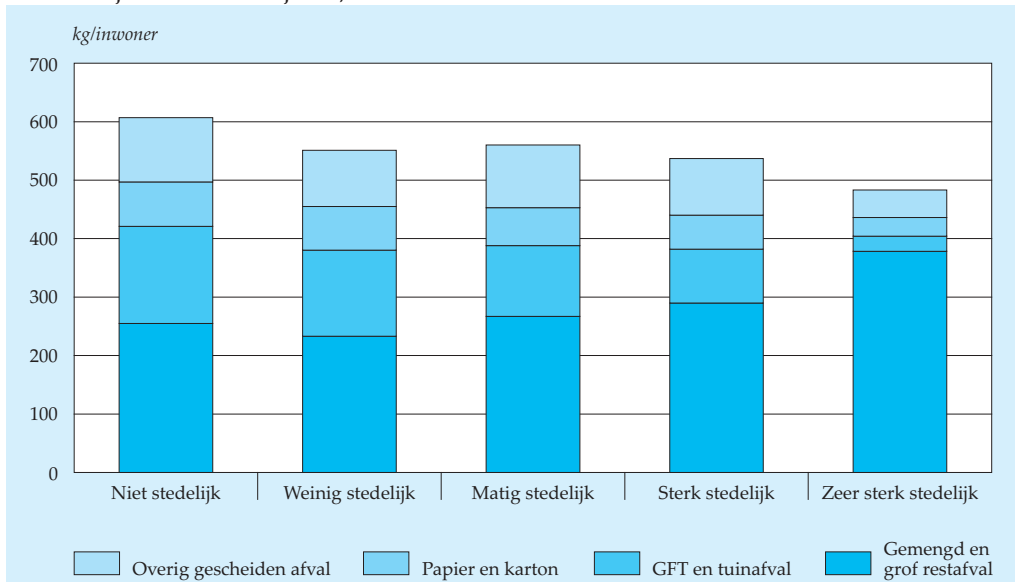
Afval in de stad minder gescheiden

Opleiding en geslacht zijn geen goede richtinggevers voor milieubewust gedrag. Evenmin zijn er duidelijke verschillen tussen jong en oud. De woonsituatie – stad of platteland – lijkt een betere graadmeter. Naarmate de stedelijkheid van de woongemeente toeneemt, vermindert het milieubewuste gedrag. Vooral in zeer sterk verstedelijkte gebieden, waaronder de grote steden, is de bereidheid om afval te scheiden beduidend lager dan in andere gebieden.

Milieubewust gedrag

Huishoudelijk afval naar stedelijkheid, 2003

Zorgen over het milieu

Het milieu staat niet meer in het middelpunt van de publieke belangstelling. Dat is niet altijd zo geweest. Begin jaren zeventig wees de Club van Rome op de desastreuze gevolgen van economische groei voor het milieu. Vervolgens kreeg het milieu veel aandacht. In 1989 noemde 58 procent van de burgers het milieu zelfs het belangrijkste nationale probleem. Sinds 1998 is de bezorgdheid om het milieu weer licht toegenomen.

Sinds 1989 is de aandacht voor het milieu geleidelijk weggeëbd. Zowel de bezorgdheid over het milieu, als de bereidheid om (financiële) offers te brengen en acties te voeren omwille van het milieu zijn fors afgenomen. Zo kreeg de uitspraak 'lucht, bodem en water zijn zeer sterk verontreinigd' in 1989 instemming van 91 procent. In 1994 is dit gedaald naar 82 procent en in 1998 naar 62 procent.

Ondanks verminderde milieubezorgdheid verandert offerbereidheid niet

Ook op twee andere aspecten komt de verminderde bezorgdheid over het milieu tot uiting. In 1989 waren nog negen op de tien personen van mening dat 'aan de natuur reeds veel te veel schade is toegebracht' en meer dan de helft onderschreef de opvatting dat 'natuur en mens ten dode zijn opgeschreven als de huidige economische ontwikkeling zo doorgaat'. In 1998 zijn nog maar respectievelijk zeven en drie op de tien personen deze meningen toegedaan. In de daaropvolgende jaren is de bezorgdheid licht gestegen, terwijl de offer- en actiebereidheid stabiel zijn gebleven.

Bevolkingsgroepen niet eensgezind

Niet alle bevolkingsgroepen maken zich even druk om het milieu. Vrouwen maken zich er iets meer zorgen over dan mannen. Ook leeft het milieu meer bij jongeren dan bij ouderen, meer in de steden dan op het platteland en meer bij lager dan bij hoger opgeleiden. Zo vindt 78 procent van de vrouwen dat aan de natuur reeds veel te veel schade is toegebracht, tegenover 70 procent van de mannen. Vier op de vijf 18-24-jarigen en tweederde van de 65-plussers zijn deze mening toegedaan. In de zeer sterk stedelijke gebieden – waaronder Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag – is dit besef met 79 procent meer voorhanden dan in de dunbevolkte gebieden (63 procent).

Hoogopgeleiden meer offerbereid

Ten slotte valt op dat personen met uitsluitend basisonderwijs met 92 procent op dit punt hun grote zorg kenbaar maken, tegenover 70 procent van de hoger opgeleiden. Overigens betekent dit niet dat de hoger opgeleiden ook op andere aspecten een geringer milieubesef hebben. Zij zijn juist meer offerbereid en bereid tot het voeren van acties omwille van het milieu dan lager opgeleiden.

Bezorgdheid om het milieu, 2002

	Totaal	Mannen	Vrouwen
<i>% personen van 18 jaar en ouder</i>			
'Lucht, bodem en water zijn reeds sterk verontreinigd'	62	54	71
'Als de huidige economische ontwikkeling zo doorgaat zijn natuur en mens ten dode opgeschreven'	36	34	38
'Aan de natuur is reeds veel te veel schade toegebracht'	74	70	78

Milieubesef

	1989	1998	2000	2001	2002
<i>% personen van 18 jaar en ouder</i>					
Bezorgdheid					
'Lucht, bodem en water zijn reeds sterk verontreinigd'	91	62	61	61	62
'Als de huidige economische ontwikkeling zo doorgaat zijn natuur en mens ten dode opgeschreven'	56	30	34	34	36
'Aan de natuur is reeds veel te veel schade toegebracht'	90	71	72	74	74
Offerbereidheid					
'Om schone industrieën te krijgen wil ik best iets meer voor de producten betalen'	82	66	68	70	64
'Dat de regering de waterverontreiniging wil tegengaan vind ik best, maar het mag mij geen cent kosten'	7	20	20	19	22
'Ter verbetering van het milieu ben ik best bereid om meer belasting te betalen'	70	43	43	45	44
Actiebereidheid					
'Aan een demonstratie tegen de steeds verdergaande industrialisatie zal ik meedoen'	13	9	9	11	10
'Ook ik ben bereid propaganda te maken voor een sterke beperking van het gemotoriseerde verkeer'	34	21	19	20	19
'Ik zal mij bij acties aansluiten die iets tegen de zure regen proberen te doen'	35	24	24	26	23

Cultuur en recreatie

Sportief gedrag

De helft van de Nederlandse bevolking doet aan lichamelijke sportbeoefening en een kwart beoefent denksport. Vele vrijwilligers spannen zich in om Nederland sportief te houden.

Iets meer dan de helft – 51 procent – van de 15-plussers doet minstens één uur per week aan lichamelijke sportbeoefening. Dit aandeel is ten opzichte van 1997 met 3 procent gegroeid. Wekelijks wordt één tot vijf uur actief gesport. Slechts een op de acht personen sport meer uren.

Een hoger opleidingsniveau betekent doorgaans dat de animo voor actieve sportbeoefening groter is. Twee op de drie personen met een hbo- of universitaire opleiding doen geregeld aan sport, tegenover een op de drie personen met uitsluitend basisonderwijs.

De helft van de mannen en de vrouwen sport regelmatig. Wel besteden mannen per week meer uren aan lichamelijke sport. Ongeveer een op de zes mannen en een op de tien vrouwen sporten ten minste vijf uur per week.

Calanetics, steps en slanderen

De meest beoefende sporten zijn fitness, tennis, voetbal en zwemmen. Mannen en vrouwen besteden wekelijks zo'n 20 minuten aan fitness. Voor personen van middelbare leeftijd is naast fitness ook tennis een populaire sport. Wekelijks vertoeven zij een kwartier in het krachthok of proberen zij met *aerobics, calanetics, steps* en *slanderen* de conditie op peil te houden. Daarnaast staan zij een kwartier op de tennisbaan.

Voetballen is een mannenaangelegenheid: gemiddeld anderhalf uur per week trappen mannen van 15 tot 25 jaar tegen de bal. Vrouwen, vooral in de leeftijd van 25 tot 65 jaar, besteden meer tijd aan zwemmen.

Denksporten populair onder ouderen

Sporten bestaat niet uitsluitend uit zweten, hijgen en spierpijn. Dammen, schaken, bridgen, puzzelen zijn voorbeelden van sporten die vooral om een geestelijke inspanning vragen. Deze denksporten zijn vooral populair onder ouderen. Van alle 65-plussers houdt de helft zich hier wekelijks minstens een uur mee bezig. Van de personen in de leeftijdsgroep van 15 tot 65 jaar beoefent een vijfde de denksport.

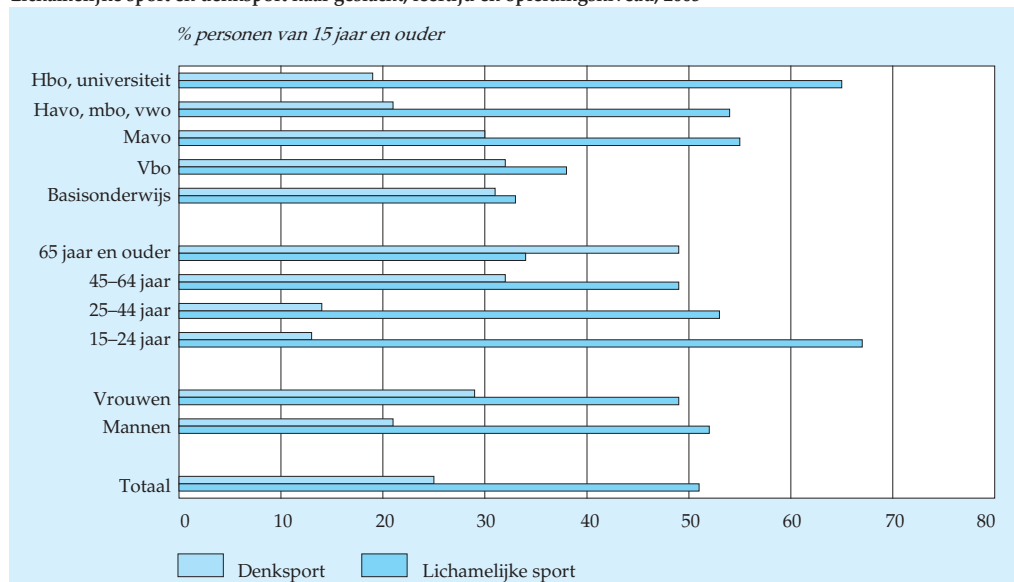
Sportverenigingen steunen op de inzet van vrijwilligers

De animo voor de sport blijkt groot en intens. Inmiddels zijn er meer dan 45 duizend organisaties die zich met sport bezighouden. Deze steunen veelal op de inzet van vrijwilligers. Van de 18-plussers heeft een op de acht vrijwilligerswerk verricht voor een sportclub en sportvereniging. Zij hebben onbetaalde hand- en spandiensten gedaan voor de talrijke leden van deze sportorganisaties.

Lichamelijke sportactiviteiten per week naar geslacht en leeftijd, 2002

	Voetbal	Tennis	Zwemmen	Fitness	Overige sporten	Totaal
<i>minuten per week</i>						
Mannen	22	13	6	20	77	138
15-24 jaar	90	14	12	58	128	304
25-44 jaar	24	12	4	19	77	136
45-64 jaar	4	15	4	13	72	109
65 jaar en ouder	1	10	7	5	46	69
Vrouwen	1	10	10	21	61	104
15-24 jaar	6	4	14	28	136	189
25-44 jaar	0	9	9	32	55	104
45-64 jaar	0	14	11	17	55	97
65 jaar en ouder	0	9	9	3	33	54
Totaal	11	12	8	21	69	120
15-24 jaar	47	9	13	43	133	245
25-44 jaar	12	10	6	25	66	120
45-64 jaar	2	15	8	15	63	103
65 jaar en ouder	0	10	8	4	39	61

Lichamelijke sport en denksport naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, 2003

Ruim 12 miljard euro voor vakanties

Ruim 12 miljoen Nederlanders zijn in 2003 gemiddeld bijna drie keer voor kortere of langere tijd op vakantie geweest. Aan deze vakanties gaven zij ruim 12 miljard euro uit. Meer dan de helft van de vakanties wordt in eigen land doorgebracht.

Nederlanders zijn reislustig. Liefst 12,5 miljoen personen (82 procent) zijn in 2003 met vakantie geweest. Gemiddeld gingen vakantiegangers bijna drie keer op pad, resulterend in een totaal van 35 miljoen vakanties.

Bijna tweederde hiervan zijn lange vakanties die minstens vier opeenvolgende nachten duren. Driekwart van de Nederlanders heeft van minstens één lange vakantie genoten. Dergelijke langere verblijven buitenshuis, die gemiddeld bijna 12 dagen duren, zijn in trek bij vier op de vijf gezinnen met kinderen en bij twee van de drie alleenstaanden.

Noordzeepadplaatsen populairste binnenlandse vakantiebestemming

Meer dan de helft van de vakanties wordt in eigen land doorgebracht. Korte vakanties, die minimaal één en maximaal drie nachten duren, zijn dan populair. Bijna driekwart van deze vakanties, goed voor 20 miljoen overnachtingen, zijn in Nederland doorgebracht. De Noordzeepadplaatsen waren het meest in trek.

In het buitenland brachten Nederlanders 16,5 miljoen vakanties door die gemiddeld tien dagen duurden. Acht van de tien buitenlandse vakanties zijn lange vakanties. Frankrijk is verreweg de populairste vakantiebestemming, gevolgd door Spanje en Duitsland. Voor een korte vakantie naar het buitenland zijn België en Duitsland favoriet.

94 euro voor een korte binnenlandse vakantie

Nederlanders gaven in 2003 12,4 miljard euro aan vakanties uit. Ruim driekwart van de vakantie-uitgaven, bijna 10 miljard euro, worden in het buitenland gespendeerd. Dat komt niet uitsluitend door het langere verblijf. Nederlanders gaven per persoon aan een korte vakantie in Nederland 94 euro uit en aan een lange vakantie in eigen land 196 euro. De uitgaven voor een korte vakantie in het buitenland waren gemiddeld 211 euro per persoon, en voor een lange buitenlandse vakantie 695 euro.

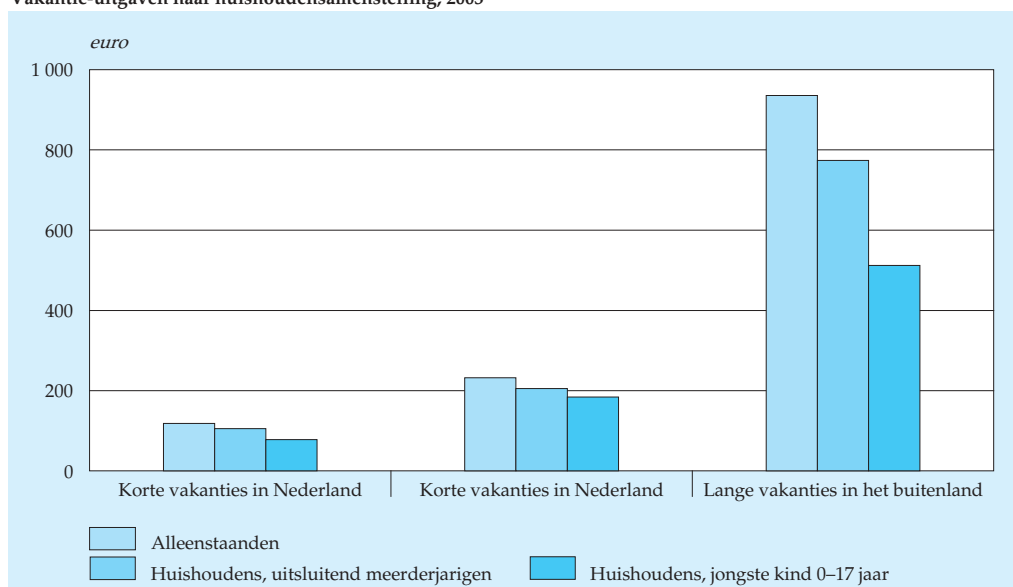
Alleenstaanden geven per vakantie het meeste uit

Niet alle bevolkingsgroepen consumeren evenveel tijdens hun vakantie. Ouderen spenderen meer tijdens hun verblijf dan jongeren. Ook de samenstelling van het huishouden bepaalt hoeveel iemand uitgeeft. Alleenstaanden zijn het duurst uit. Het goedkoopst op vakantie gaat een persoon van een stel met kind(eren). Dit komt voor een deel doordat alleenstaanden meer met het vliegtuig reizen en vaker in een hotel verblijven, terwijl gezinnen vaker de eigen auto nemen en kamperen.

Binnen- en buitenlandse vakanties, 2003

	Eenheid	Nederland		Buitenland	
		lang	kort	lang	kort
Totaal aantal vakanties	<i>mln</i>	9,0	9,1	13,0	3,5
Gemiddelde verblijfsduur	<i>dagen</i>	9,9	3,2	13,0	3,3
Aantal overnachtingen	<i>mln</i>	80,5	19,9	155,5	7,8
Uitgaven totaal	<i>mld euro</i>	1,8	0,8	9,0	0,9
Uitgaven per vakantie p.p.	<i>euro</i>	196	94	695	211

Vakantie-uitgaven naar huishoudensamenstelling, 2003

Zes uur vrije tijd per dag

Personen vanaf 15 jaar hebben gemiddeld zo'n zes uur vrije tijd per dag. Een ruime meerderheid is tevreden met de invulling van de vrije tijd.

Dagelijks worden vele uren besteed aan betaalde arbeid, naar school gaan, slapen en eten en aan taken in het huishouden. De uren die overblijven, kan men echt vrij invullen.

Dagelijks twee uur televisie kijken

In 2001 beschikten 15-plussers dagelijks over zes uur vrije tijd. Daarvan besteedden zij twee uur aan televisiekijken en luisteren naar muziek. Contacten met familieleden, vrienden en kennissen namen ongeveer anderhalf uur in beslag. Lezen, luieren en meer recreatieve activiteiten, zoals spelletjes, knutselen en musiceren, deden zij elk een half uur per dag. Met wandelen en sporten, het bezoeken van culturele instellingen, horecagelegenheden, kerk en moskee wordt de invulling van de vrije tijd gecompleteerd.

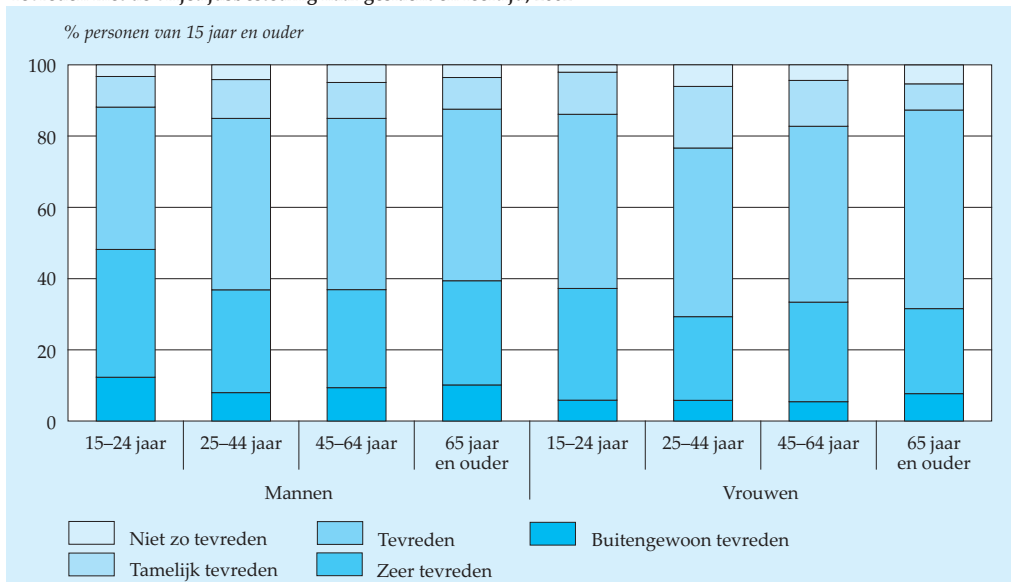
Laagopgeleiden hebben meer vrije tijd

Vrije tijd is schaars. Voor de een geldt dit meer dan voor de ander. Personen van 25 tot 45 jaar beschikken over vijf uur vrije tijd per dag. Vooral ouders van jonge kinderen zitten nogal krap in hun vrije tijd. Na het passeren van de pensioengerechtigde leeftijd kan men zeven tot negen uur vrije tijd naar wens invullen. Hoger opgeleiden hebben een drukker programma dan lager opgeleiden, waardoor minder vrije tijd resteert. Ook vrouwen die extra belast worden met huishoudelijke taken hebben beduidend minder vrije tijd dan mannen.

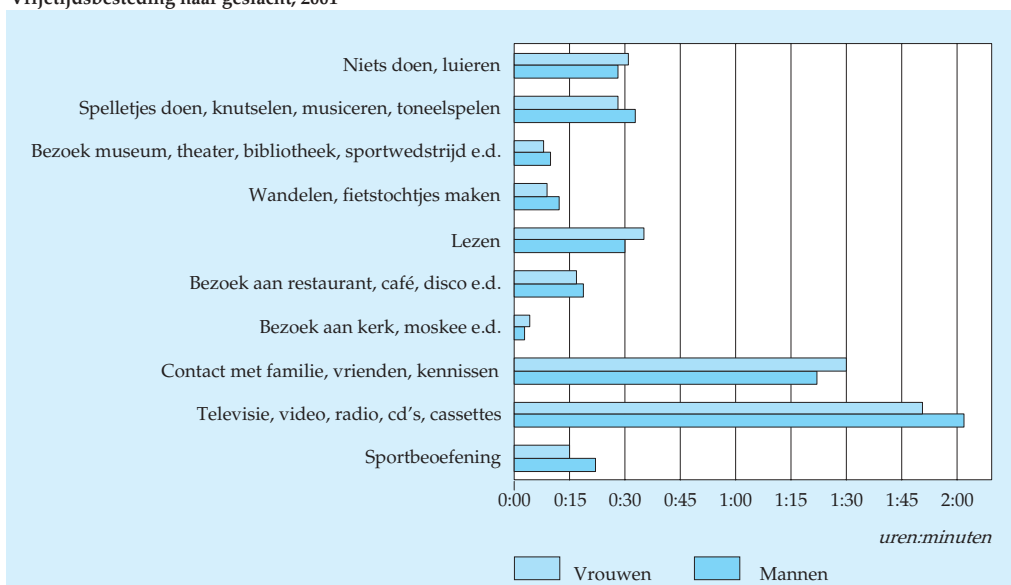
Jongeren meer tevreden over invulling vrije tijd

Hoewel door de dagelijkse beslommeringen de vrije tijd beperkt is, is het oordeel over de kwaliteit van de vrije tijd al jaren uiterst positief. Ruim een derde van de 15-plussers is buitengewoon tot zeer tevreden, bijna de helft is tevreden met de wijze waarop de vrije tijd wordt ingevuld. Slechts 4 procent is niet zo tevreden. Jongeren en hoger opgeleiden geven hogere cijfers aan hun vrijetijdsbesteding dan ouderen en lager opgeleiden. Wie weinig vrije tijd heeft, is dus niet per definitie minder tevreden met het eigen leven.

Tevreden met de vrijetijdsbesteding naar geslacht en leeftijd, 2002

Vrijetijdsbesteding naar geslacht, 2001

Oude en nieuwe vrijetijdsbesteding

Een computer in huis zorgt ervoor dat er een uur minder tv wordt gekeken, minder naar muziek geluisterd, minder gelezen en er minder contact is met familie, vrienden en kennissen. Een internetaansluiting kost nog eens een kwartier ouderwetse vrijetijdsbesteding.

De televisie is niet meer weg te denken uit ons dagelijks leven. Zeven van de tien 15-plussers kijken minimaal tien uur per week tv, ruim drie op de tien doen dat zelfs twintig uur of meer. Driekwart kijkt elke dag naar het journaal. De krant wordt elke dag door zo'n zes op de tien personen gelezen. Ouderen en hoger opgeleiden tonen een bovengemiddelde interesse voor de actualiteiten in het journaal en in de krant.

Zeven van de tien 15-plussers on line

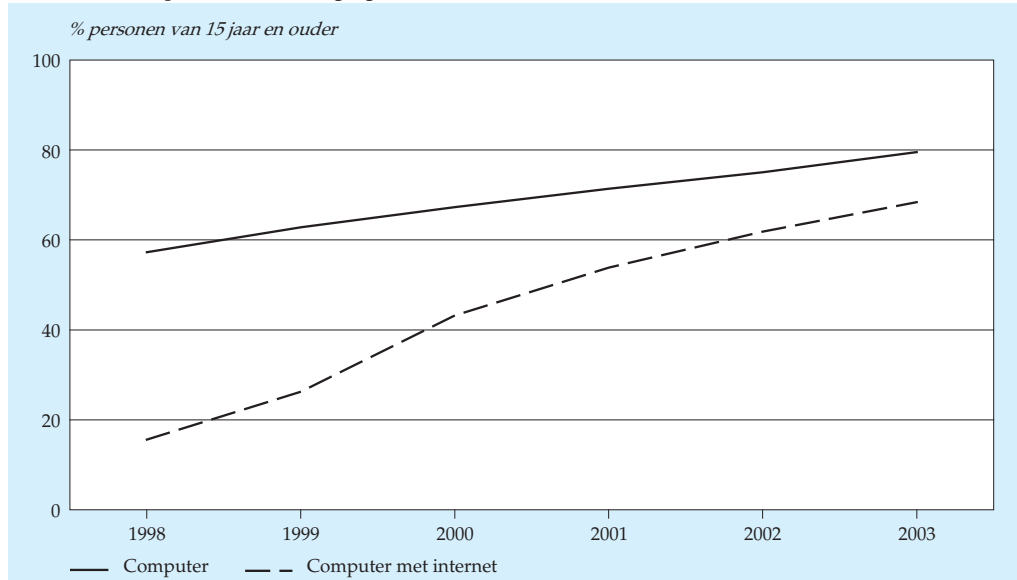
Eind jaren tachtig stond in ongeveer een op de tien huishoudens een computer. Dit aantal is de laatste jaren sterk gegroeid, mede onder invloed van tal van pc-privéprojecten en de opkomst van internet. In 2003 beschikten acht op de tien personen van 15 jaar en ouder over een computer thuis. Zeven op de tien konden *on line*. Een grote meerderheid (83 procent) begaf zich daadwerkelijk minstens een keer per maand op de elektronische snelweg. Vooral jongeren en hoger opgeleiden beschikken thuis over een internetverbinding en maken er ook frequent gebruik van.

Gebruikers nieuwe media tevredener

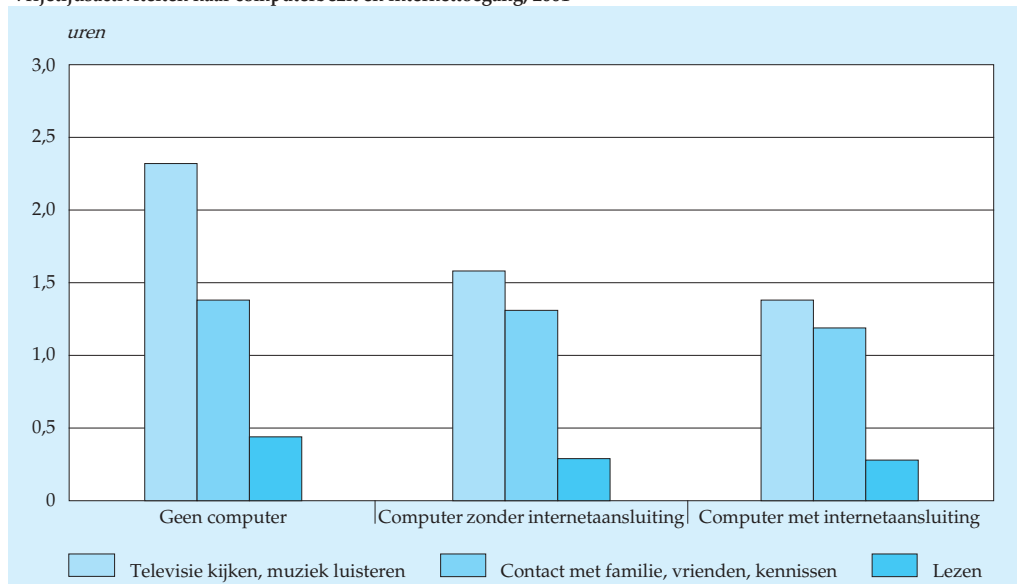
De invulling van de vrije tijd verschilt met een computer thuis. Zonder een computer thuis wordt er gemiddeld bijna tweeënhalf uur per dag tv gekeken of naar muziek geluisterd, wordt anderhalf uur besteed aan sociale contacten en wordt er drie kwartier gelezen. Computerbezitters besteden bijna een uur minder aan deze activiteiten. Met een internetaansluiting daalt dit gemiddeld met nog een kwartier, tot drieënhalf uur.

Personen die aangesloten zijn op het internet tonen zich iets meer tevreden over de besteding van hun vrije tijd, ongeacht het aantal uren dat achter de computer wordt doorgebracht om te surfen op de elektronische snelweg.

Personen met computer en internettoegang thuis

Vrijtijdsactiviteiten naar computerbezit en internettoegang, 2001

Groeiend podiumbezoek

Culturele instellingen tellen de laatste jaren een groeiend aantal bezoeken. Jongeren en hoger opgeleiden hebben de meeste culturele belangstelling.

Podiumkunsten, een verzamelnaam voor diverse vormen van kunst zoals toneel, cabaret, uitvoeringen van klassieke muziek, opera, operette, pop- en jazzconcerten, musicals en balletuitvoeringen, telden 16 miljoen bezoeken in 2002. De Nederlandse musea trokken bijna 21 miljoen bezoekers, onder wie een kleine 5 miljoen uit het buitenland. Erg populair waren bioscopen en filmhuizen met rond 25 miljoen bezoekers in 2002.

Opleiding onderscheidend

Bijna de helft van de 15-plussers is in 2003 wel eens naar een concert of andere muziekuitvoering gegaan, een derde heeft een toneelvoorstelling gezien. Bijna zes op de tien hebben een van deze kunstpodia bezocht. Dit geldt voor de steden, waar het culturele aanbod doorgaans groter is, maar ook voor de niet-stedelijke gebieden. Blijkbaar is men best bereid om naar de stad te reizen om uit te gaan.

Evenmin zijn er verschillen in de consumptie van cultuur tussen alleenstaanden, stellen met en zonder kinderen. Wel is het genoten onderwijs onderscheidend. Van de hbo'ers of universitair geschoolden gaat driekwart, van de vbo'ers de helft en van de personen met uitsluitend basisonderwijs gaat een derde wel eens naar een concert of voorstelling. Ook de cultuurdeelname van 65-plussers ligt met 44 procent onder het gemiddelde.

Bioscopen en filmhuizen voor de jongsten

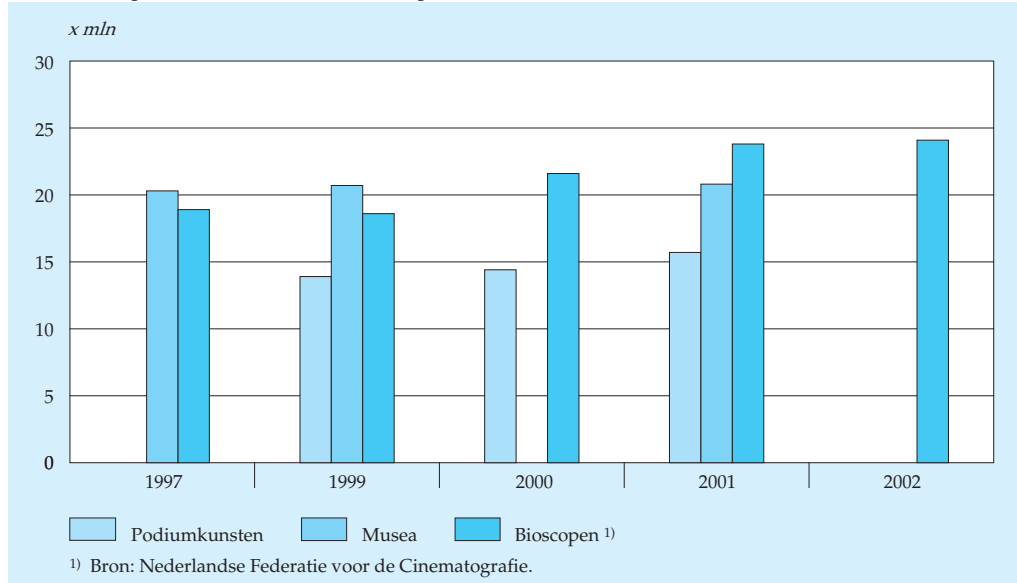
Slechts een op de drie 15-plussers heeft in 2003 een museum bezocht. Bewoners van steden gaan vaker naar musea dan niet-stedelingen. Ook tonen hoger opgeleiden een bovengemiddelde interesse voor musea.

De bioscoop trekt bij uitstek een jonger publiek. In 2003 is ruim de helft van de 15-plussers naar een bioscoop of filmhuis geweest. Tot 25 jaar gaat 88 procent naar de bioscoop, van de 25-44-jarigen is dit 70 procent. Daarna daalt de belangstelling voor de film tot 41 procent onder de 45-64-jarigen en 13 procent bij de 65-plussers.

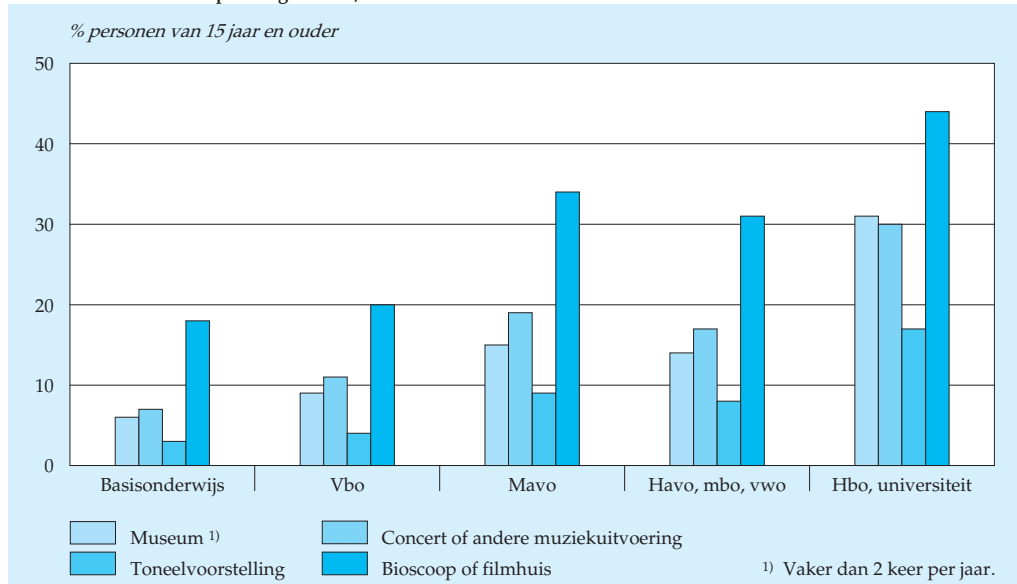
Cultureel non-actieven

Compleet verstoken van het aanbod van muziek, toneel, musea en film blijft 22 procent van de 15-plussers. Dit aandeel cultureel non-actieven daalt aanzienlijk naarmate het opleidingsniveau hoger is en de leeftijd lager. Het wonen in een niet-stedelijke gebied is hier geen invloed: in stad én platteland is het aandeel cultureel non-actieven even groot.

Bezoeken aan podiumkunsten, musea en bioscopen

Cultuurdeelname naar opleidingsniveau, 2002

*Politiek en
levensbeschouwing*

Ontkerkelijkheid gaat niet verder

Het aandeel kerkleden is al tien jaar vrijwel stabiel. Wel daalt het kerkbezoek. Vooral jongeren laten het tegenwoordig afweten.

Anderhalve eeuw geleden behoorde nog vrijwel iedereen tot een kerkgenootschap. In 1971 was dit geslonken tot driekwart van de bevolking. Toch voltrekt de ontkerkelijkheid zich niet in een rap tempo. Vanaf 1993 is het aandeel kerkleden, bijna 60 procent, vrijwel stabiel. In 2003 rekende 58 procent van de Nederlandse bevolking vanaf 18 jaar zich tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering. Met 30 procent vormen de rooms-katholieken de grootste groep, 14 procent is Nederlands hervormd, 6 procent is gereformeerd. Tot de overige kerkelijke gezindten, waaronder de islam, behoort 8 procent van de bevolking.

Ouderen het meest kerkelijk

Lang niet alle bevolkingsgroepen hebben een gelijk aandeel kerkleden. Zo zijn meer vrouwen (61 procent) dan mannen (56 procent) lid van een kerkelijke groepering. Ook doet leeftijd ertoe. Van de 18- tot 35-jarigen is de helft kerkelijk. Dit aandeel kerkleden loopt op van 55 procent bij de 35- tot 45-jarigen tot driekwart bij de 75-plussers. Verder zijn hoger opgeleiden minder kerkelijk dan lager opgeleiden. Van de hbo- of universitair geschoolden is de helft kerkelijk, tegenover tweederde van de personen met een vbo-diploma of met uitsluitend basisonderwijs.

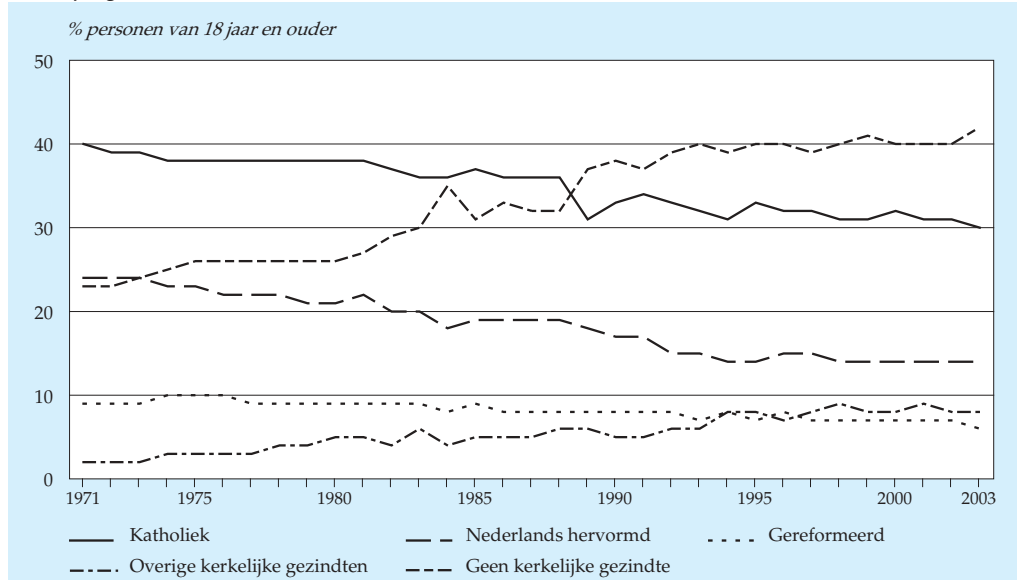
Elke week naar de kerk

Lid zijn van een kerk impliceert geen veelvuldig kerkbezoek. Slechts een kleine minderheid van de 18-plussers (11 procent) gaat wekelijks naar de kerk of de moskee. Twee op de tien personen bezoeken ten hoogste drie keer per maand kerk of moskee. Zeven op de tien personen wonen zelden of nooit een religieuze dienst bij. Het kerkbezoek daalt onmiskenbaar. Ging in 1997 nog bijna een kwart van de 18-plussers minstens een keer per maand naar een religieuze bijeenkomst, in 2003 is het aandeel regelmatige kerkbezoekers gedaald naar 20 procent. Ouderen kerken vaker dan jongeren. In de leeftijdsgroep van 18 tot 45 jaar is een op de zeven kerkleden een regelmatige kerkbezoeker, van de 65-plussers is dit nog ruim een op de drie.

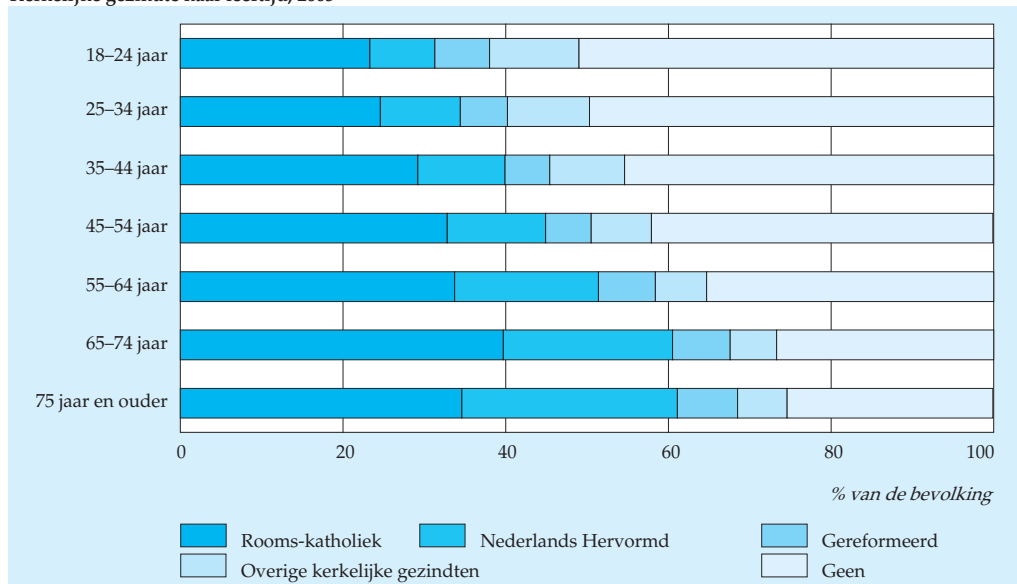
Trouwe gereformeerde kerkgangers

De kerkelijke gezindten onderscheiden zich in het kerkbezoek van hun leden. Katholieken en Nederlands hervormden onderscheiden zich vooral in het aandeel trouwe kerkgangers. Een op de tien katholieken gaat minstens een keer per week naar de kerk, van de hervormden doet een op de vijf dat. Gereformeerden zijn de trouwste kerkgangers. Bijna de helft kerkt wekelijks of vaker.

Kerkelijke gezindte

Kerkelijke gezindte naar leeftijd, 2003

Minder vrijwilligers, meer informele hulp

Steeds minder mannen en vrouwen zijn te porren voor vrijwilligerswerk bij de sportclub, de buurtvereniging, de school of de kerk. Tegelijkertijd staan meer mensen klaar om familie, vrienden en kennissen te helpen.

Verschuivingen in waardenoriëntaties duiden erop dat meer nadruk wordt gelegd op vrijheid en autonomie in plaats van gelijkheid en solidariteit. De banden van individuen met veelal traditionele instellingen en organisaties vervagen. Tegen deze achtergrond is het opmerkelijk dat nog steeds zes op de tien personen van 18 jaar en ouder actief zijn als vrijwilliger of als hulpverlener van vrienden, kennissen of familie.

Veel minder jonge vrijwilligers

In 2003 gaf 42 procent van de 18-plussers aan dat ze in het afgelopen jaar als vrijwilliger actief waren. Zij deden binnen een periode van een jaar minstens een keer een onbetaalde inspanning in organisatorisch verband, zoals voor een school, sportclub, buurtvereniging of kerk. In de periode 1997–2000 was het percentage vrijwilligers nog 45. De verminderde belangstelling voor vrijwilligerswerk is er zowel onder mannen als onder vrouwen.

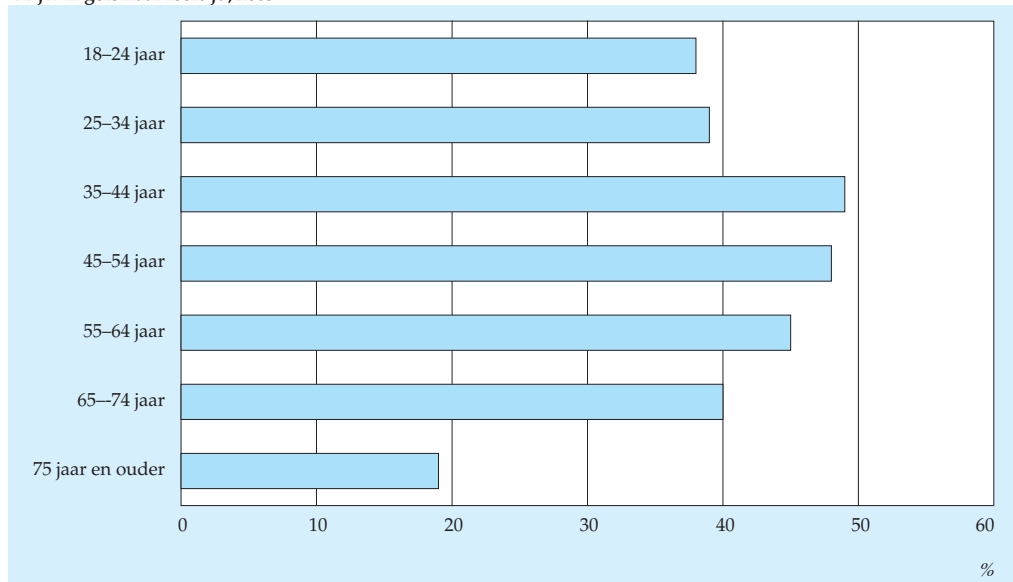
Vooraf jongeren (18-25 jaar) tonen minder animo om vrijwilligerswerk te doen. Het aandeel vrijwilligers onder hen is afgenomen van 48 procent in 2000 tot 38 procent in 2003. Een mogelijke oorzaak is het toegenomen hedonisme en materialisme onder jongeren. Jongeren zijn in de periode 1999–2002 meer belang gaan hechten aan 'plezier maken', 'van het leven genieten', en het 'financieel goed hebben'. Ook bekend is dat meer jongeren een betaalde bijbaan hebben. Daardoor blijft er minder tijd over om vrijwilligerswerk te doen.

Informele hulpverleners

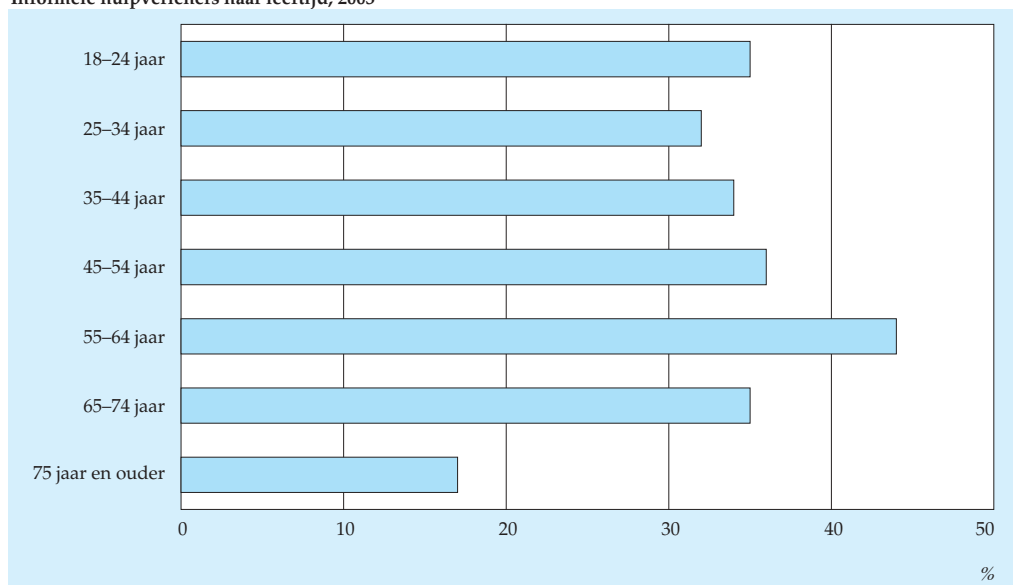
Tegenover de daling van het aantal vrijwilligers staat een lichte toename van de hulp die niet in organisatorisch verband plaatsvindt: de informele hulp aan vrienden, familie en kennissen. Tot 2000 gaf circa 31 procent van de 18-plussers dergelijke hulp binnen een periode van vier weken, in latere jaren – tot 2004 – 33 tot 35 procent. Vrouwen zijn hierin actiever dan mannen. De meeste hulp verleende de groep van 55 tot 65 jaar (44 procent), het minst actief waren 75-plussers (17 procent). Bij andere leeftijdsgroepen is zo'n een op de drie een informele hulpverlener.

Deze ontwikkelingen duiden op een verschuiving van de aard van de hulp: van vrijwilligerswerk binnen organisaties naar informele, niet-georganiseerde, hulp aan vrienden, kennissen en familie. Deze verschuiving is echter vooralsnog beperkt.

Vrijwilligers naar leeftijd, 2003

Informele hulpverleners naar leeftijd, 2003

Familiale waarden winnen terrein

Een toenemend aantal mensen vindt familiale waarden belangrijk. Ook worden hedonistische waarden – plezier maken en van het leven genieten – meer omarmd.

Waardenoriëntaties zijn grondhoudingen die als richtingwijzers fungeren voor het handelen en denken van burgers. Vier waardenoriëntaties kunnen worden onderscheiden.

Het familiaal-burgerlijke is een grondhouding waarbij het gaat om het belang dat wordt gehecht aan huwelijk, gezin en kinderen. In de economisch-burgerlijke waardenoriëntatie staat het belang voorop van zaken als geld verdienen en maatschappelijke zekerheid. Alternatieven voor deze twee burgerlijke waardenpatronen – familialisme en economisme – zijn maatschappijkritiek (inspraak, bevorderen van gelijkheid, doorbreken van machtsverhoudingen) en hedonisme (plezier maken, van het leven genieten).

Leven voor je gezin een van de belangrijkste grondhoudingen

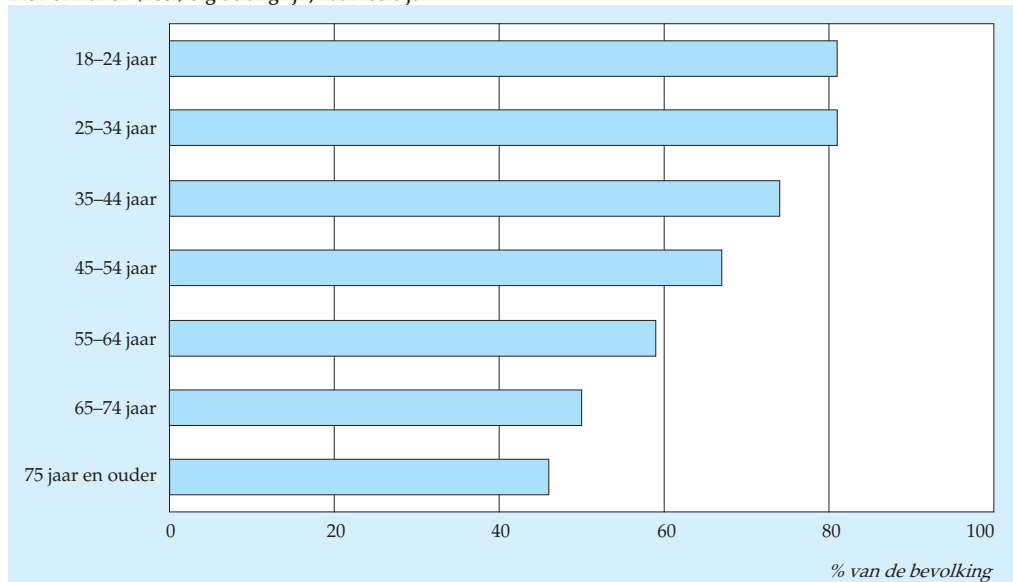
In de periode 1999–2002 is het familialisme toegenomen. Zo vond 66 procent van de bevolking (18-plus) het ‘leven voor je gezin’ en 76 procent ‘een gelukkig gezinsleven’ in 1999 (heel) erg belangrijk. In 2002 zijn deze percentages met 3 en 4 punten gestegen. Ook wordt meer waarde gehecht aan uitingen van hedonisme. Zo gaf 79 procent van de bevolking in 2002 aan dat zij genieten van het leven belangrijk vinden (76 procent in 1999), 69 procent (64 procent in 1999) onderstreepte het belang van plezier maken.

Daar staat een afname van een maatschappijkritische grondhouding tegenover. Zo krijgen het ‘verminderen van bestaande inkomensverschillen’ en het ‘bevorderen van gelijkheid’ in 2002 minder steun dan in 1999. Bij het economisme is geen verandering waar te nemen. Deze ontwikkelingen duiden er allerminst op dat de samenleving minder burgerlijk en minder traditioneel wordt. Een afname van de maatschappijkritiek en een toename van het hedonisme laten eerder een ontwikkeling zien met meer nadruk op vrijheid en autonomie ten koste van gelijkheid en solidariteit.

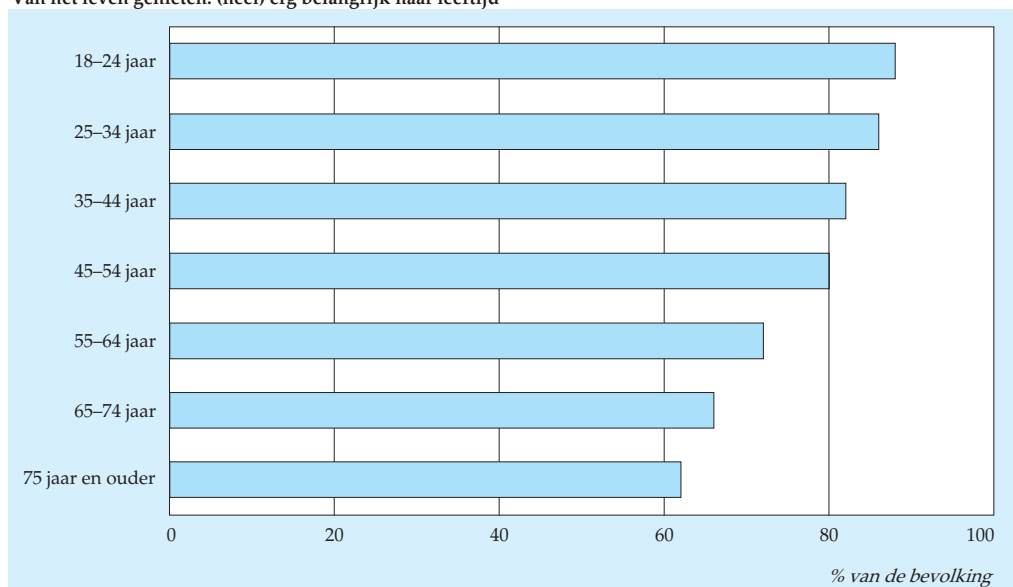
Gelukkig en tevreden

De toename van familialisme en hedonisme lijken een positieve invloed op de samenleving te hebben. Personen die deze waarden meer omarmen, geven tevens aan dat ze zich gelukkiger voelen en meer tevreden zijn met hun leven. Vooral de aanhang van de Christen Unie, de SGP en het CDA onderschreef in 2002 familiale waarden. Het meest maatschappijkritisch zijn personen met een voorkeur hebben voor GroenLinks en de SP. De aanhang van de kleine christelijke partijen was het minst gecharmeerd van het hedonisme en het economisme.

Plezier maken (heel) erg belangrijk, naar leeftijd

Van het leven genieten: (heel) erg belangrijk naar leeftijd

Een voldoende voor de samenleving

In 2003 waren vier van de vijf 15-plussers tevreden met de samenleving. Een op de vijf was ontevreden. Met een gemiddeld rapportcijfer van 6,3 krijgt de samenleving een voldoende.

De waardering voor de samenleving wordt breed gedragen. Veel bevolkingsgroepen waarderen de samenleving met een score die dicht bij het gemiddelde rapportcijfer van 6,3 ligt. Dit geldt voor stellen met of zonder kinderen, alleenstaanden en eenoudergezinnen.

Meer uiteen lopen de rapportcijfers naar opleidingsniveau en leeftijd. Met het toenemen van het opleidingsniveau neemt de waardering voor de samenleving toe van 6,2 bij personen met alleen basisonderwijs tot 6,6 voor personen met een hogere opleiding (hbo, universiteit). Jongeren van 15 tot 18 jaar gaven een 6,7 aan de samenleving. De 75-plussers toonden zich met een score van 6,0 aanzienlijk kritischer.

Islamieten het meest tevreden over de samenleving

Grotere verschillen in maatschappelijke waardering treffen we aan naar geloofsovertuiging. De Islamieten gaven de samenleving een 7,5, aanmerkelijk meer dan andere geloofsgroepen. Ook over het regeringsbeleid zijn de Islamieten positief. In 2002 was 39 procent hierover tevreden, 19 procent ontevreden en 41 procent nam een middenpositie in. Landelijk was men aanmerkelijk negatiever gestemd over het kabinetsbeleid: 25 procent was tevreden, 30 procent was ontevreden.

Tevreden met het eigen leven

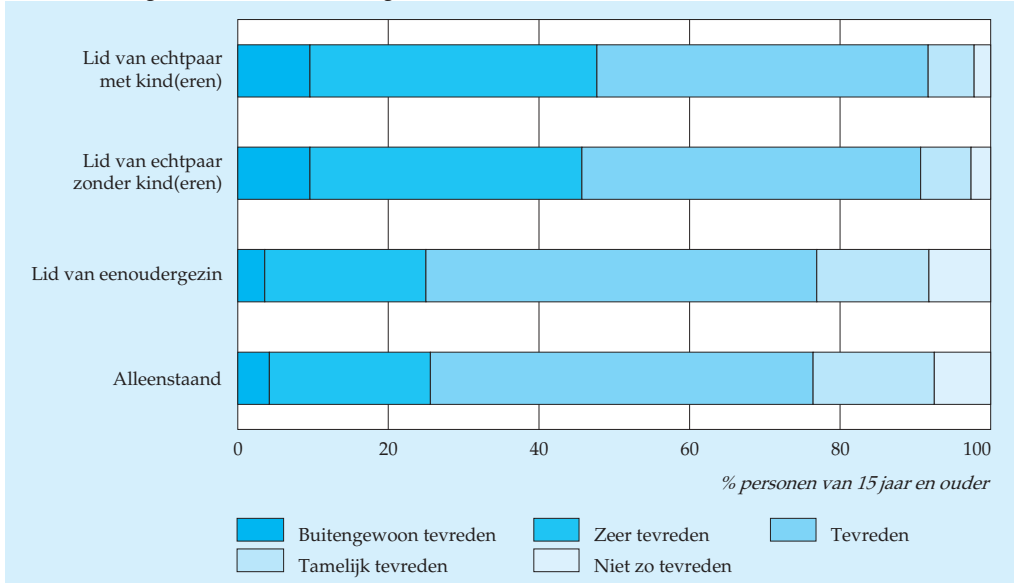
Over hun eigen leven zijn de burgers beduidend beter te spreken dan over de samenleving en het kabinetsbeleid. In 2003 gaf 8 procent van de bevolking te kennen met het eigen leven buitengewoon content te zijn. Verder was 80 procent (zeer) tevreden, 9 procent was tamelijk tevreden, 4 procent was niet zo tevreden.

Naar geslacht zijn er nauwelijks verschillen in de mate van tevredenheid met de invulling van het eigen leven. Vooral onderwijsniveau en huishoudensamenstelling zijn hier relevant. Hbo'ers en universitair geschoolden zijn beduidend meer content over de invulling van hun leven dan lager geschoolden. Van de stellen met en zonder kinderen was 48 procent zeer tot buitengewoon tevreden; van de alleenstaanden en de eenoudergezinnen was dit nog maar 25 procent.

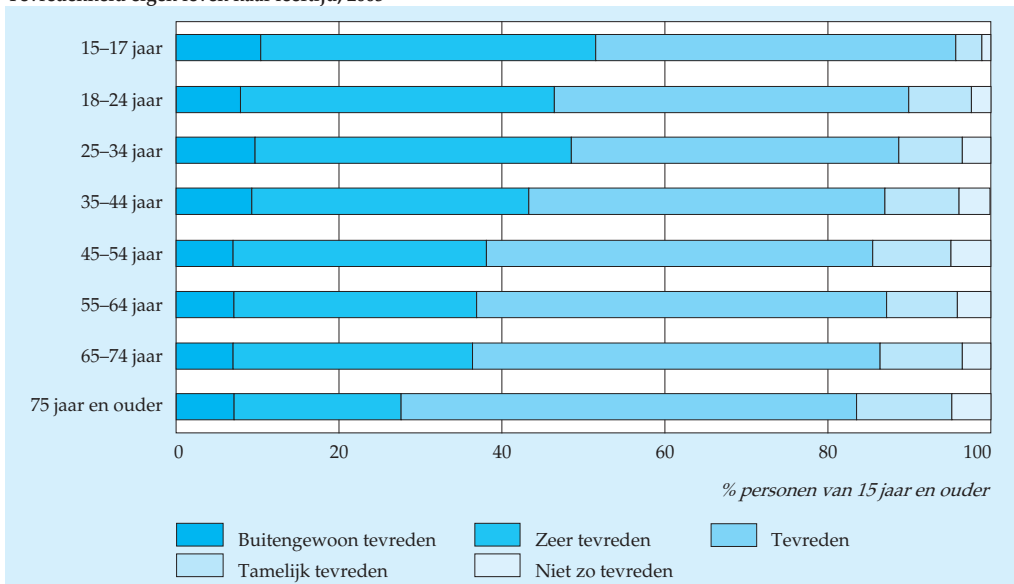
Islamieten het minst tevreden over het eigen leven

De Islamieten waren beduidend minder positief over de invulling van hun leven. Slechts een op de vijf is daarmee zeer tot buitengewoon tevreden, tegenover 42 tot 45 procent bij andere geloofsgroepen. Blijkbaar wordt de positieve beeldvorming van de Islamieten over de samenleving en het beleid niet weerspiegeld in hun oordeel over de kwaliteit van hun persoonlijke leven.

Tevredenheid eigen leven naar samenstelling huishouden, 2003

Tevredenheid eigen leven naar leeftijd, 2003

Meer belangstelling voor politiek

De Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 resulteerden in een politieke aardverschuiving. Maar niet alleen de politieke verhoudingen kwamen er anders uit te zien, ook met de hoge opkomst werd een dalende trend omgebogen. Voor de politiek is weer meer belangstelling.

In 1970 werd de opkomstplicht afgeschaft. Vanaf 1977 is er sprake van een dalende opkomst bij de Tweede-Kamerverkiezingen. Ook bij de lokale, provinciale of Europese verkiezingen ging een kleiner deel van het electoraat naar de stembus. In mei 1998 bereikte de opkomst voor de verkiezingen van de Tweede kamer met 73,3 procent een dieptepunt.

De verkiezingen in mei 2002 verbraken met een opkomst van 79,1 procent deze trend. De verkiezingen in januari 2003 – toen exact 80 procent van het electoraat naar het stemlokaal ging – bevestigden deze kentering. Ook lijkt er weer meer animo voor Europa te zijn, getuige de stijgende opkomst van 30,0 procent in 1999 naar 39,3 in 2004 bij de verkiezingen voor het Europese parlement.

Ouderen en hoger opgeleiden vaker naar de stembus

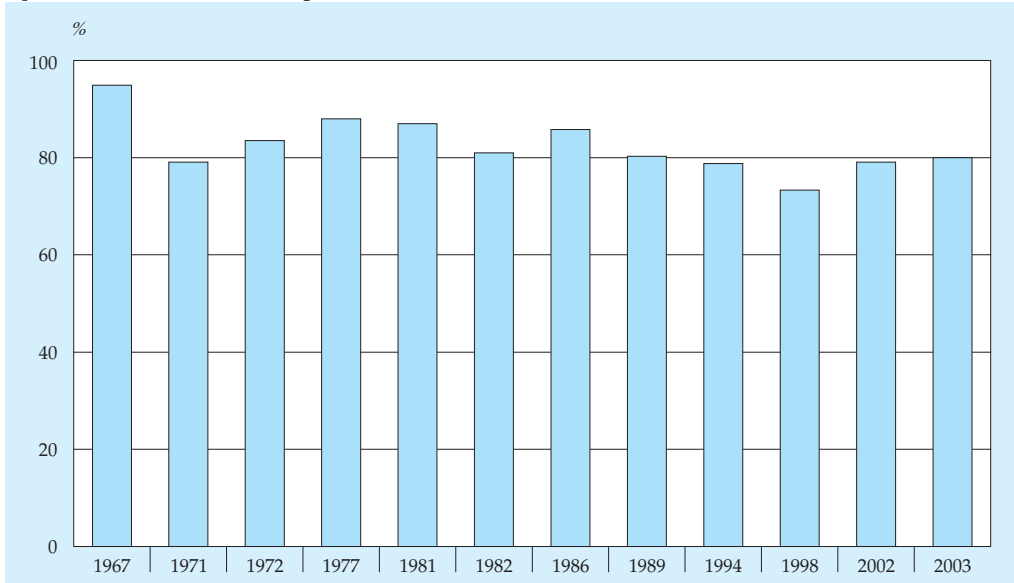
Welke personen weten doorgaans de gang naar het stemlokaal vrij eenvoudig te vinden? Het genoten onderwijs is hierbij een belangrijke richtinggever. Van de lager opgeleiden gaat een kleiner deel naar de stembus dan van de hoger opgeleiden. Ook leeftijd is relevant. Vooral ouderen gaan stemmen, jongeren laten het vaak afweten. Aangezien de leeftijdsopbouw en het opleidingsniveau van de bevolking relatief langzaam veranderen, biedt dit geen afdoende verklaring voor de sterke toename van de opkomst in de afgelopen jaren. Ook de belangstelling voor politieke kwesties is bepalend voor deelname aan verkiezingen. Is de politieke interesse toegenomen?

Toename politieke interesse

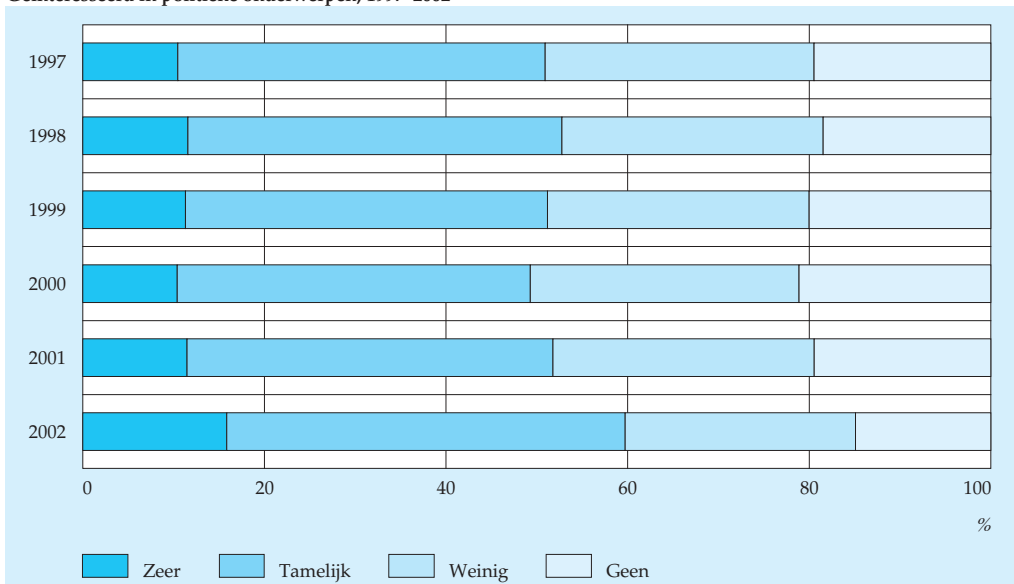
Terwijl tot 2002 de interesse in de politiek nagenoeg onveranderd was gebleven, is deze vanaf het tweede kwartaal 2002 fors gestegen. Van de bevolking van 15 jaar en ouder is in 2002 16 procent 'zeer geïnteresseerd' in de politiek, tegenover ongeveer 11 procent in voorgaande jaren. Ook is de groep die 'tamelijk geïnteresseerd' is in politiek gegroeid, van 40 procent naar 44 procent (2002). Daar tegenover staan dalingen met elk 4 procentpunt voor de groepen met 'weinig' en 'geen' interesse. Deze trend zien we ook terug bij een andere vorm van politiek belangstelling. Tot 2001 nam slechts een minderheid – circa 42 procent – actief deel aan gesprekken over politieke onderwerpen. In 2001 groeide dit aandeel al tot 46 procent, om vervolgens in 2002 verder te stijgen naar 52 procent.

Een groeiende politieke interesse is vooral te constateren bij vrouwen en jongeren. De traditionele verschillen in politieke belangstelling tussen man en vrouw, en tussen jong en oud, worden hierdoor kleiner.

Opkomst Tweede-Kamerverkiezingen

Geïnteresseerd in politieke onderwerpen, 1997-2002

Alloctonen

Bevolking grote steden verandert snel

In de vier grote steden is het aantal autochtonen in de periode 1995–2003 afgenomen met 129 duizend, het aantal allochtonen nam toe met 139 duizend. Het aantal allochtonen nam toe door immigratie, maar meer nog door een sterke natuurlijke bevolkingsgroei.

Niet-westerse allochtonen zorgen voor een groot deel van de groei van de Nederlandse bevolking. Tussen 1995 en 2003 is hun aantal met 490 duizend gegroeid. In dezelfde periode nam de totale bevolking met 770 duizend toe.

Bijna een derde van de grootstedelijke bevolking niet-westers allochtoon

De groei van het aantal niet-westerse allochtonen heeft vooral de samenstelling van de bevolking in de vier grote steden veranderd. Het aandeel autochtonen is in Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag afgenomen van 64 procent in 1995 tot 57 procent in 2003, het aandeel niet-westerse allochtonen is opgelopen tot 31 procent. In de leeftijdsgroep 0–14 jaar behoort inmiddels 51 procent van de kinderen in de vier grote steden tot de niet-westerse allochtonen.

Autochtonen verlaten de grote steden en verhuizen naar andere gemeenten, allochtonen vestigen zich vanuit het buitenland in de grote steden. Ook groeit de autochtone stedelijke bevolking in de vier grote steden niet door natuurlijke aanwas.

Autochtonen gaan, allochtonen komen

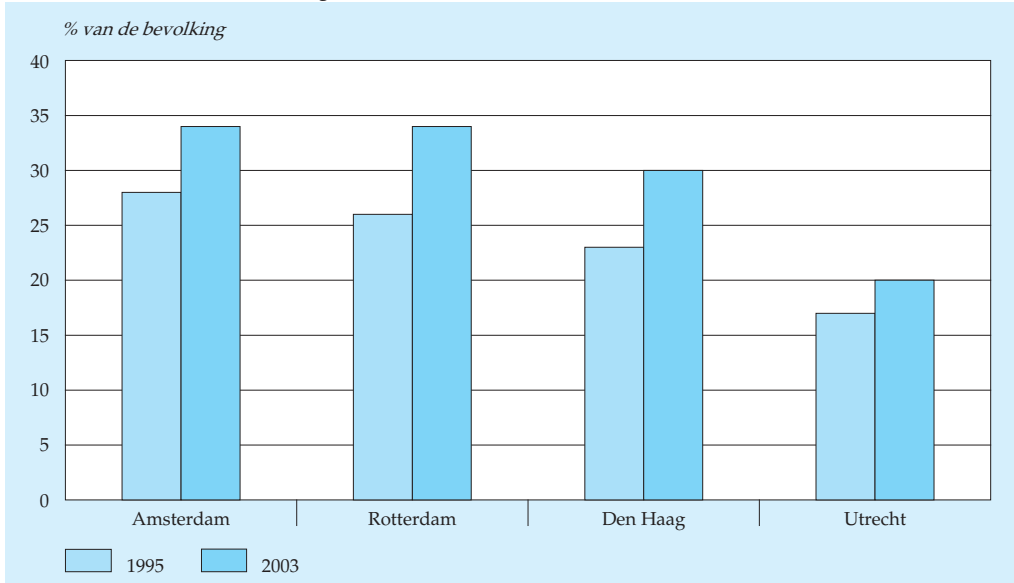
De bevolking van de vier grote steden is mede door de wijziging van gemeentegrenzen tussen 1995 en 2003 toegenomen met 66 duizend. Zonder deze grenswijzigingen bedraagt de bevolkingsgroei niet meer dan 19 duizend. Achter deze geringe groei gaan grote veranderingen in samenstelling schuil.

Uit de vier steden zijn in de periode 1995–2003 89 duizend autochtonen vertrokken. De meesten gingen naar een andere gemeente in Nederland. De niet-westers allochtone bevolking nam door verhuizingen met 54 duizend toe, de westers allochtone bevolking nam toe met 9 duizend. Het vertrek van autochtonen wordt daarmee voor 70 procent gecompenseerd door de komst van voornamelijk niet-westerse allochtonen.

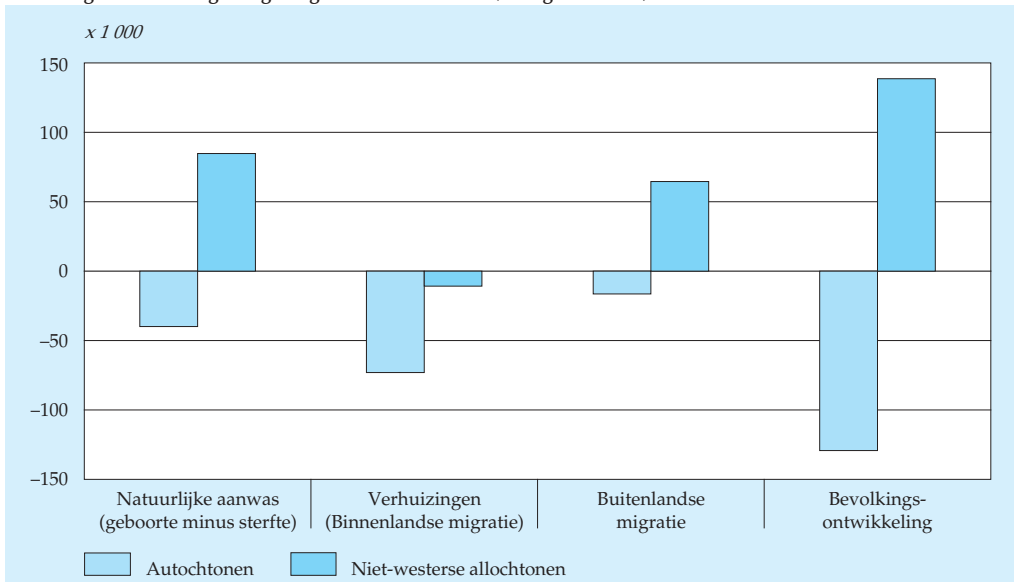
Natuurlijke bevolkingsaanwas versterkt de ontwikkeling

De autochtone bevolking in de vier grote steden is in de periode 1995–2003 mede gekrompen doordat het aantal overledenen het aantal geboorten met 40 duizend overtrof. Bij niet-westerse allochtonen leidde de natuurlijke aanwas juist tot een extra groei van 85 duizend inwoners. Al met al is in de vier grote steden het aantal autochtonen in de periode 1995–2003 afgenomen met 129 duizend, terwijl het aantal niet-westerse allochtonen toenam met 139 duizend.

Niet-westerse alloctonen in de vier grote steden

Bevolkingsontwikkeling vier grote gemeenten 1995-2003 (stadsgebied 1995)

Gemengde huwelijken stranden vaker

Huwelijken van een allochtone en autochtone partner worden vaker ontbonden dan huwelijken van autochtone partners. Gemengd huwen gebeurt niet zo vaak. Surinamers en Antillianen trouwen nog het vaakst met een autochtone partner.

De samenstelling van autochtone en allochtone huishoudens verschilt sterk. Niet-westerse allochtonen gaan op jongere leeftijd het huis uit dan autochtonen. Van de 20-jarige kinderen van niet-westerse allochtonen woont 40 procent nog thuis, tegen 75 procent van de autochtone jongeren. Het aandeel alleenstaande 20-jarigen is onder niet-westerse allochtonen ongeveer twee keer zo hoog als onder autochtonen. Ten slotte zijn onder allochtonen relatief veel alleenstaande ouders.

Weinig gemengde huwelijken

Er zijn weinig huwelijken van niet-westerse allochtonen met autochtone Nederlanders. Onder Surinamers en Antillianen komt het gemengd huwen nog het meest voor. Per jaar trouwen een kleine 900 Surinamers met een autochtone partner, dat is ruim 40 procent van alle huwelijken waar een Surinamer bij is betrokken. Van de huwende Antillianen koos tussen 1997 en 2001 60 procent voor een autochtone Nederlander. Bij de meeste niet-westerse allochtonen ligt het percentage gemengde huwelijken onder de 30.

Van de Turken die trouwen kiest slechts 11 procent voor een autochtone partner. Uitzondering vormen vrouwen die uit zogeheten bruidendorlanden (Polen, Thailand, Filippijnen, Colombia, Brazilië) komen. Van de immigranten uit Thailand trouwt 98 procent met een autochtoon. Ook uit landen als de Filippijnen en Brazilië komen veel vrouwen die met een Nederlandse man trouwen.

Gemengde huwelijken vaker ontbonden

De gemengde huwelijken gaan vaker uit elkaar dan huwelijken van twee autochtone partners. Bij huwelijken tussen autochtone vrouwen en Turkse of Marokkaanse mannen van de eerste generatie is er een driemaal zo groot risico op echtscheiding. Ook huwelijken tussen een eerste-generatie Turk of Marokkaan met een partner uit de tweede generatie hebben een hoger risico op echtscheiding. Waar het de bruidendorlanden betreft hebben huwelijken tussen een autochtone man en een Zuid-Amerikaanse vrouw de hoogste kans op echtscheiding.

Allochtone huwelijken vrijwel net zo stabiel als autochtone huwelijken

Twee eerste-generatie Turken of Marokkanen blijven bijna net zo vaak bij elkaar als twee autochtonen. Vooral Turkse en Marokkaanse echtparen met kinderen zijn net zo stabiel als autochtone paren, partners zonder kinderen scheiden vaker. Huwelijken tussen Surinamers of Antillianen van de eerste generatie zijn instabieler.

Huwelijken tussen een autochtoon en een allochtoon naar herkomstland allochtone partner, 1997/2001

	Jaarlijks gemiddeld aantal	Aandeel in huwelijken van betreffende herkomstgroepering
		%
Westerse landen		
Nederlands-Indië/Indonesië	4 025	86
Duitsland	2 657	86
België	812	86
Verenigd Koninkrijk	555	79
Polen	368	87
Voormalige Sovjet-Unie	338	80
Voormalig Joegoslavië	200	33
Niet-westerse landen		
Turkije	298	11
Marokko	342	13
Suriname	878	43
Nederlandse Antillen en Aruba	417	61
Thailand	181	98
Filippijnen	162	90
Brazilië	130	87

Huwelijken ontbonden door echtscheiding binnen een periode van tien jaar na het huwelijk, 2001

	Turkije	Marokko	Suriname	Nederlandse Antillen/Aruba
	%			
Man autochtoon, vrouw 1 ^e generatie	.	.	28,4	28,9
Man 1 ^e generatie, vrouw autochtoon	69,0	74,4	30,3	41,2
Man en vrouw 1 ^e generatie	19,7	30,9	43,2	35,1

Hoge doorstroom naar vervolgonderwijs

Na het behalen van het diploma in het voortgezet onderwijs kiezen de meeste leerlingen direct voor een vervolgonderwijs. De doorstroming naar het vervolgonderwijs is het grootst onder de niet-westerse allochtonen, en dat geldt voor alle onderwijsniveaus.

Niet-westers allochtone leerlingen volgen relatief vaak een vbo-opleiding. In het schooljaar 2001/'02 deed 76 procent van de niet-westers allochtone examen-kandidaten een vbo- of mavo-examen, de overige 24 procent deed havo- of vwo-examen. Van de autochtone leerlingen waren de deelnamepercentages aan het examen respectievelijk 59 procent en 41 procent. De oververtegenwoordiging van niet-westerse allochtonen onder vbo-eindexamenkandidaten is de laatste jaren toegenomen.

Hoge doorstroom niet-westerse allochtonen naar vervolgonderwijs

Na het behalen van het diploma in het voortgezet onderwijs kiezen de meeste leerlingen direct voor een voltijd vervolgonderwijs. Vanuit alle onderwijsniveaus stromen relatief meer niet-westerse allochtonen door naar het vervolgonderwijs. Niet-westerse allochtone leerlingen die net hun vwo-diploma hebben gehaald, kozen in 2002 met 79 procent vaker voor een universitaire opleiding dan autochtone leerlingen (67 procent). Van de autochtone vwo-gediplomeerden ging 18 procent direct naar het hoger beroepsonderwijs, van de niet-westers allochtone vwo'ers stroomde niet meer dan 7 procent door naar het hbo. De directe doorstroom van havo naar hbo was in 2002 bij niet-westerse allochtonen hoger (83 procent) dan bij autochtonen (76 procent).

Ook deden niet-westerse allochtonen na het vbo- of mavo- diploma vaker een vervolgonderwijs in de beroepsopleidende leerweg (bol, het vroegere mbo). De autochtonen kiezen wellicht vaker voor de beroepsbegeleidende leerweg of de deeltijd bol.

Deelname aan hoger onderwijs neemt toe

In de periode 1995/'96–2001/'02 zijn weliswaar meer niet-westers allochtonen gaan studeren in het hoger onderwijs, desondanks is de deelname van niet-westerse allochtonen aan het hoger onderwijs nog steeds aanzienlijk lager dan van autochtonen. Dit komt alleen maar doordat maar weinig niet-westerse allochtonen een havo- of vwo-opleiding doen, want de doorstroming naar het hoger onderwijs is juist erg hoog. Voor het inlopen van de achterstand van niet-westerse allochtonen in het hoger onderwijs zal dus eerst de achterstand in de havo- en vwo-deelname moeten worden weggewerkt.

Doorstroom van geslaagde eindexamenkandidaten naar vervolgonderwijs, 2001/02

	Vo	Bol	Hbo	Wo	Overig
	%				
Autochtonen					
Vbo	1	49			50
Mavo	7	66			27
Havo	3	5	76		16
Vwo			18	67	15
Niet-westerse allochtonen					
Vbo	1	74			25
Mavo	9	75			16
Havo	3	3	83		10
Vwo			7	79	14

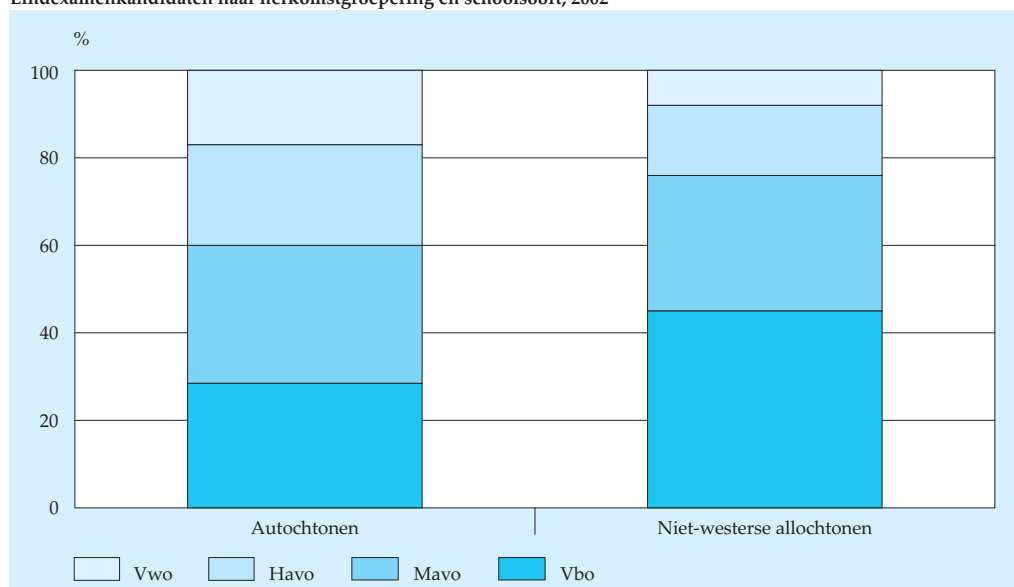
Toelichting bij tabel:

Vo: voortgezet onderwijs, voltijd.

Bol: beroepsopleidende leerweg, voltijd.

Overig: stromen niet of niet direct door naar een voltijd vervolgonderwijs. Ook doorstroom naar de beroepsbegeleidende leerweg is begrepen in de categorie overig.

Eindexamenkandidaten naar herkomstgroepering en schoolsoort, 2002

Toename arbeidsdeelname allochtonen

De arbeidsdeelname van niet-westerse allochtonen is toegenomen van 40 procent in 1996 tot 50 procent in 2001. Zij profiteerden meer van de hoogconjunctuur dan autochtonen.

In de periode 1996–2001 is de arbeidsdeelname van niet-westerse allochtonen sterker gestegen dan van autochtonen. Had in 1996 nog 40 procent van de niet-westerse allochtonen een baan, in 2001 was dat 50 procent. De gunstige arbeidsmarkt in deze periode heeft ertoe geleid dat de verschillen in arbeidsdeelname tussen autochtonen en allochtonen kleiner zijn geworden.

In 2002 en 2003 is de arbeidsdeelname van zowel allochtonen als autochtonen ongeveer gelijk gebleven, de etnische verschillen in arbeidsdeelname zijn niet verder verkleind.

Arbidsdeelname niet-westerse allochtonen gemiddeld rond 50 procent

In 2003 had nog niet de helft van de niet-westerse allochtonen werk voor ten minste 12 uur per week, tegen bijna 70 procent van de autochtonen. De arbeidsdeelname van Surinamers ligt boven de 60 procent, terwijl minder dan 50 procent van de Turken en Marokkanen betaald werk heeft voor 12 uur of meer per week.

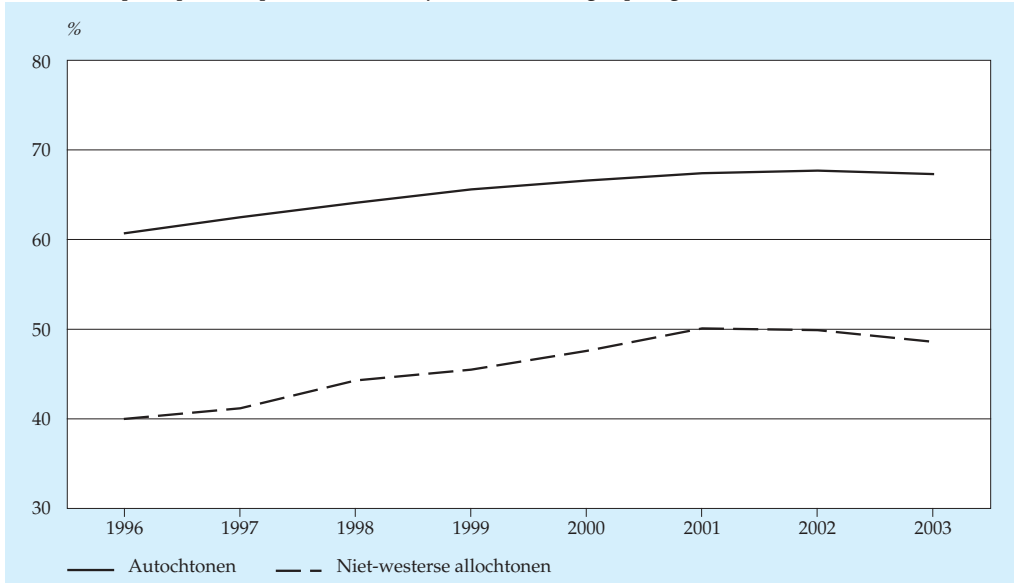
Drie keer zo vaak werkloos

Dankzij de gunstige conjunctuur daalde vanaf het midden van de jaren negentig de werkloosheid in Nederland, in het bijzonder onder niet-westerse allochtonen. Was in 1996 nog ruim 20 procent van hen werkloos, in 2001 was dit nog 9 procent. In 2002 kwam er een eind aan de dalende trend van de werkloosheid. De mindere conjunctuur trof in het bijzonder de niet-westerse allochtonen, de werkloosheid steeg tot ruim 14 procent. De werkloosheid onder niet-westerse allochtonen is daarmee in 2003 drie keer zo hoog als onder autochtonen (ruim 4 procent).

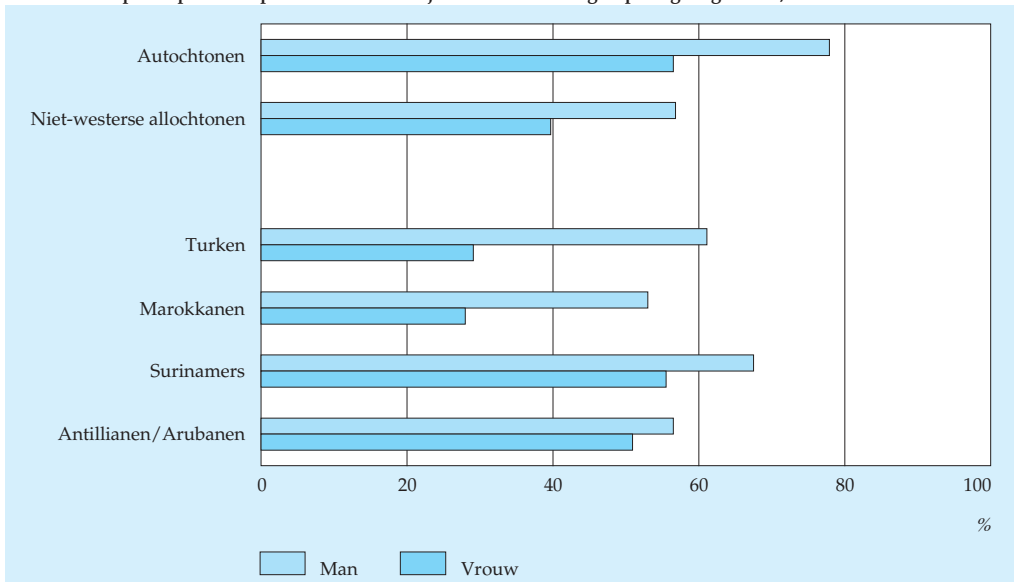
Marokkanen het vaakst werkloos

Van de vier grote groepen niet-westerse allochtonen is de werkloosheid onder de Surinamers het laagst, gevolgd door de Turken en dan de Antillianen en Marokkanen. De werkloosheidsverschillen tussen deze vier groepen zijn in 2003 groter geworden. In 2002 was het verschil tussen de Marokkanen, de groep met de meeste werklozen, nog 2 procentpunt met de Surinamers, de groep met de minste werklozen. In 2003 is dit verschil opgelopen tot 7 procentpunt.

Netto arbeidsparticipatie van personen van 15-64 jaar naar herkomstgroepering

Netto arbeidsparticipatie van personen van 15-64 jaar naar herkomstgroepering en geslacht, 2003

Grote inkomensverschillen naar etniciteit

De inkomensverschillen tussen autochtone huishoudens en niet-westers allochtone huishoudens zijn groot, onder meer door het gemiddeld lagere inkomen van de niet-westerse huishoudens en het grotere aantal uitkeringsontvangers. De tweede generatie doet het veel beter dan de eerste generatie.

Tussen 1998 en 2000 is het gemiddelde inkomen van niet-westers allochtone huishoudens sterker toegenomen (14 procent) dan dat van autochtone huishoudens (9 procent), onder andere door een meer dan gemiddelde toename van de arbeidsdeelname. Turkse huishoudens hebben het inkomensverschil ten opzichte van autochtone huishoudens iets ingelopen, Marokkaanse huishoudens niet.

Marokkaanse huishoudens hebben de laagste inkomens

De niet-westerse huishoudens hebben wel een aanzienlijk lager inkomen. Hun gemiddelde huishoudeninkomen van 14 duizend euro lag in 2000 een kwart lager dan de 19 duizend euro van huishoudens met een autochtone kostwinner. De inkomens van huishoudens uit de vluchtelingenlanden Afghanistan, Irak en Somalië waren weer een kwart lager dan het gemiddelde inkomen van niet-westerse huishoudens.

Uitkeringen leiden tot lagere inkomens

De inkomenspositie van een huishouden hangt sterk samen met het soort inkomen dat de hoofdkostwinner mee naar huis neemt. Huishoudens die moeten rondkomen van een uitkering hebben een relatief laag inkomen. Heeft 8 procent van de autochtone hoofdkostwinners tussen 1998 en 2000 inkomsten uit een uitkering, van de niet-westerse kostwinners is dat 28 procent. In het bijzonder Marokkaanse huishoudens vallen op door het hoge percentage hoofdkostwinners dat een uitkering ontvangt.

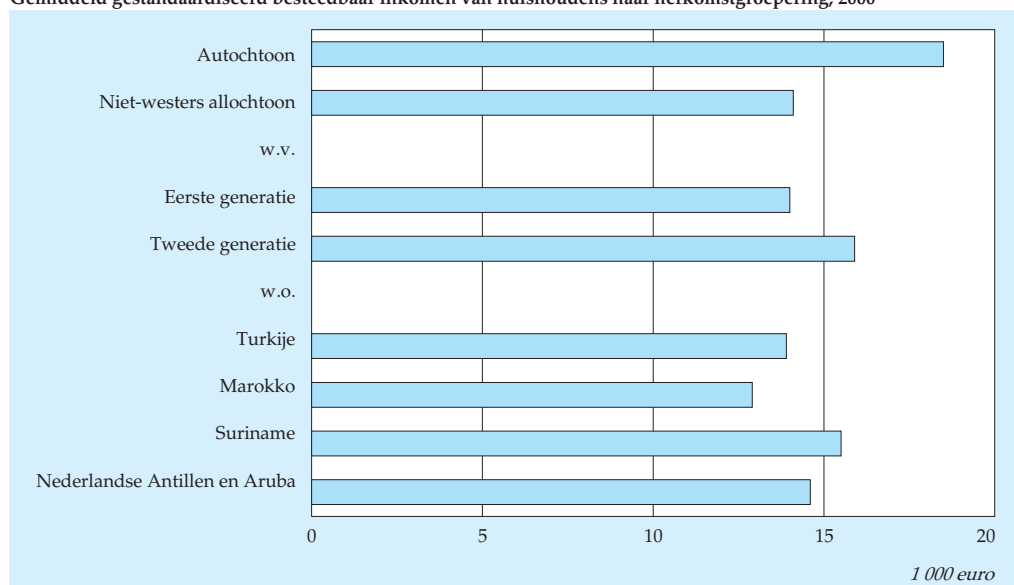
Tweede generatie heeft gemiddeld hoger inkomen dan eerste generatie

De tweede generatie niet-westerse huishoudens telt een hoog percentage kostwinners met een betaalde baan. Het gemiddelde inkomen van de tweede generatie niet-westerse huishoudens komt dan ook bijna 14 procent uit boven het gemiddelde inkomen van de eerste generatie. Vooral bij meerpersoonshuishoudens zonder minderjarige kinderen is het inkomensverschil met de eerste generatie groot. De tweede generatie niet-westerse huishoudens onder deze meerpersoonshuishoudens had in 2000 een inkomen dat vergelijkbaar was met dat van autochtone huishoudens. Het betreft hier overigens een betrekkelijk kleine groep huishoudens.

Huishoudens naar herkomstgroepering en inkomensbron van de hoofdkostwinner, 2000

	Totaal	Arbeid	Pensioen	Uitkering
	x 1 000	%		
Autochtonen	5 422	65	26	8
Niet-westerse allochtonen	461	67	5	28
Eerste generatie	420	65	5	29
Tweede generatie	41	83	3	13
w.o.				
Turkije	95	66	5	28
Marokko	76	61	5	33
Suriname	122	70	7	22
Nederlandse Antillen en Aruba	41	68	4	28

Gemiddeld gestandaardiseerd besteedbaar inkomen van huishoudens naar herkomstgroepering, 2000

Niet-westerse allochtonen vaker in de bijstand

Het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen is niet zoveel hoger onder niet-westerse allochtonen als onder autochtonen. Niet-westerse allochtonen hebben wel veel vaker een bijstandsuitkering.

Eind 2002 had 29 procent van de niet-westerse allochtonen van 15–64 jaar een uitkering. Dat is tweeënhalfmaal zoveel als het aantal uitkeringen bij autochtonen (12 procent). Vooral onder Turken en Marokkanen zijn veel uitkeringsontvangers. Van de Turken had 37 procent een uitkering en van de Marokkanen 36 procent. Van de Surinamers en Antillianen en Arubanen was ongeveer een kwart uitkeringsontvanger.

Vooral meer niet-westerse allochtonen met bijstandsuitkering

Niet-westerse allochtonen hebben vooral veel vaker een bijstandsuitkering. Eind 2002 kreeg 16 procent van de niet-westerse allochtonen een bijstandsuitkering. Onder autochtonen was het aantal bijstandsuitkeringen 2 procent. De verschillen zijn minder groot bij het aantal arbeidsongeschiktheids- en WW-uitkeringen. Van de niet-westerse allochtonen had 11 procent eind 2002 een arbeidsongeschiktheidsuitkering, 3 procent had een WW-uitkering. Bij de autochtonen was dit 9 procent en 2 procent.

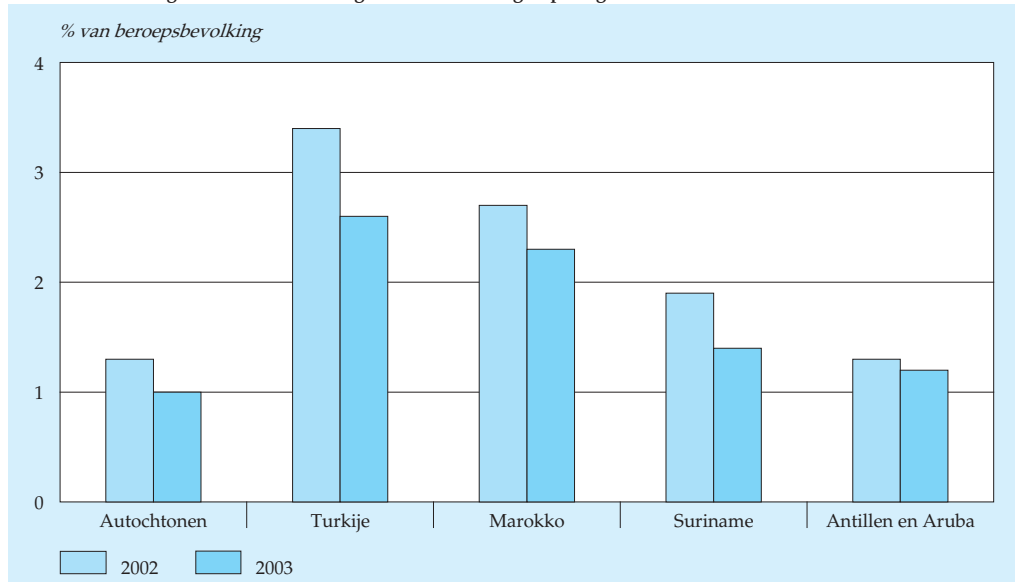
WAO-instroom neemt af

In 2003 verminderde het aantal nieuwe arbeidsongeschiktheidsuitkeringen van allochtonen van 2,1 procent in 2002 tot 1,6 procent in 2003. De relatief grootste instroom vond plaats bij de Turken, maar ook onder hen daalde de instroom. Onder de Antillianen en Arubanen nam de, toch al lage, instroom maar weinig af, van 1,3 procent in 2002 naar 1,2 procent in 2003. Het aantal nieuwe arbeidsongeschiktheidsuitkeringen van autochtonen daalde van 1,3 procent (2002) tot 1 procent (2003).

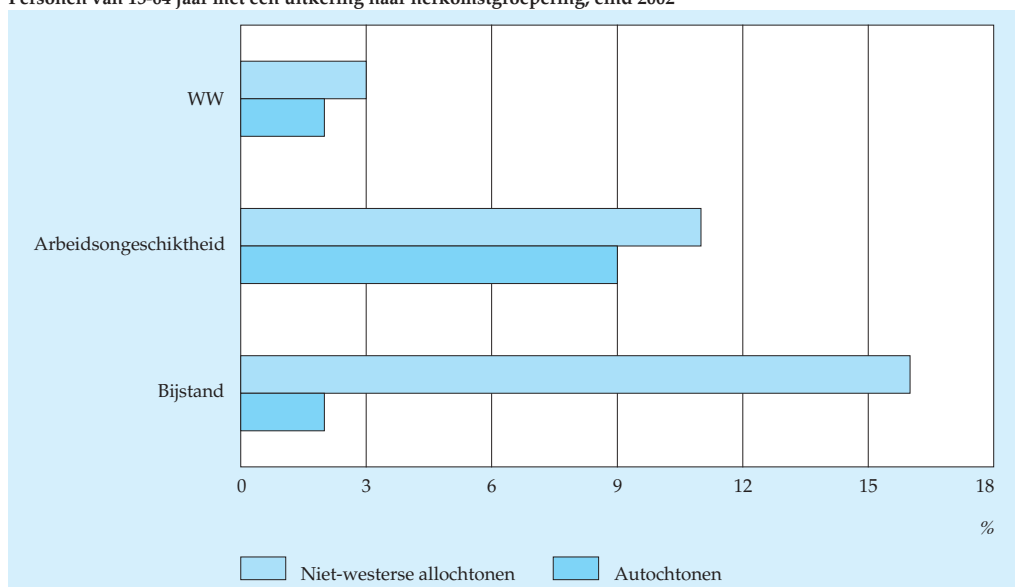
Toename WW groter

De afgelopen twee jaar is door de economische teruggang het aantal WW'ers flink gestegen. Eind 2001 waren er 156 duizend mensen met een WW-uitkering. Eind 2003 waren dat er 272 duizend. De conjunctuurbeweging had iets meer invloed op de niet-westerse allochtonen dan op autochtonen. Onder niet-westerse allochtonen verdubbelde het percentage WW'ers in twee jaar tijd naar 3,7 procent eind 2003. Onder autochtonen werd het 1,8-maal zo groot.

Nieuwe arbeidsongeschiktheidsuitkeringen naar herkomstgroepering

Personen van 15-64 jaar met een uitkering naar herkomstgroepering, eind 2002

Emancipatie

Vrouwen succesvol in het onderwijs

Vrouwen doen het goed in het onderwijs. Zij verlaten, minder dan jongens, voortijdig de school en gaan sneller door hun studie heen.

Onder de huidige generatie leerlingen en studenten (2002/'03) doen de vrouwen het erg goed. Op het havo en vwo zijn de meisjes in de meerderheid. Op het vmbo zitten meer jongens dan meisjes. Zo'n 30 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs beëindigt voortijdig de onderwijsloopbaan en behaalt dus geen startkwalificatie. Meer jongens dan meisjes zijn voortijdige schoolverlaters.

Snelle vrouwelijke studenten

In het hoger beroepsonderwijs en op de universiteit zijn er tegenwoordig evenveel vrouwelijke als mannelijke studenten. Vrouwelijke studenten ronden gemiddeld sneller hun studie af dan hun mannelijke studiegenoten. Ruim zes op de tien vrouwelijke hbo-studenten die in 1996 zijn begonnen, hadden na vijf jaar een diploma op zak. Van hun mannelijke medestudenten was dat nog niet de helft. Van de vrouwen die in 1996 begonnen met een wetenschappelijke studie studeerde 56 procent binnen zes jaar af tegen 40 procent van de mannen uit datzelfde aanvangsjaar.

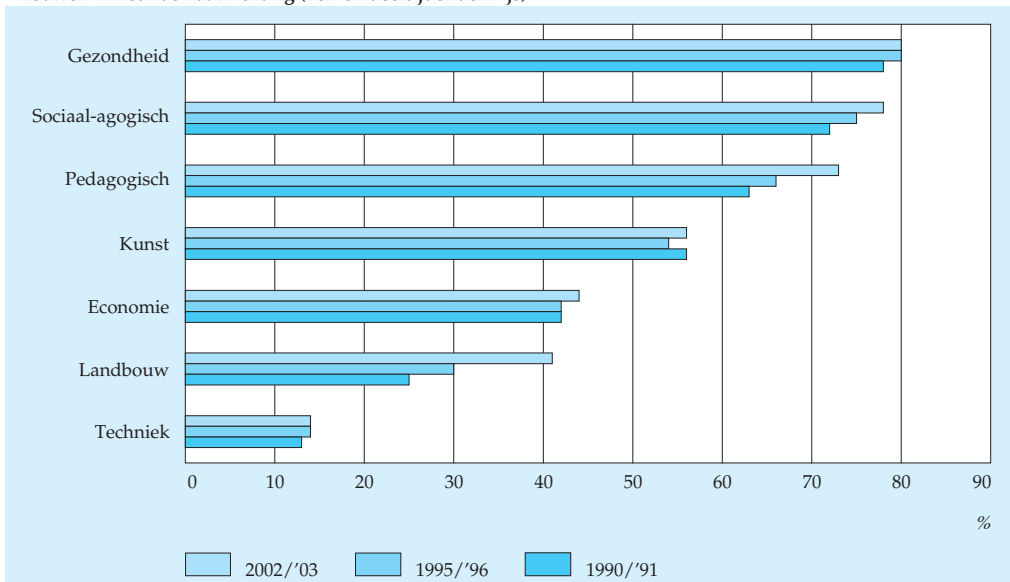
Meisjes kiezen cultuur en maatschappij, natuur en gezondheid

Al op de middelbare school kiezen jongens en meisjes andere studierichtingen. Op het havo is de richting cultuur en maatschappij het meest populair onder meisjes en op het vwo kiest de grootste groep meisjes voor natuur en gezondheid. Bij de jongens is zowel op het havo als op het vwo economie en maatschappij de meest gekozen richting. Op het havo en vwo hebben meisjes nauwelijks interesse in natuur en techniek. Binnen het middelbaar beroepsonderwijs kiezen meisjes vooral voor de richting zorg en welzijn.

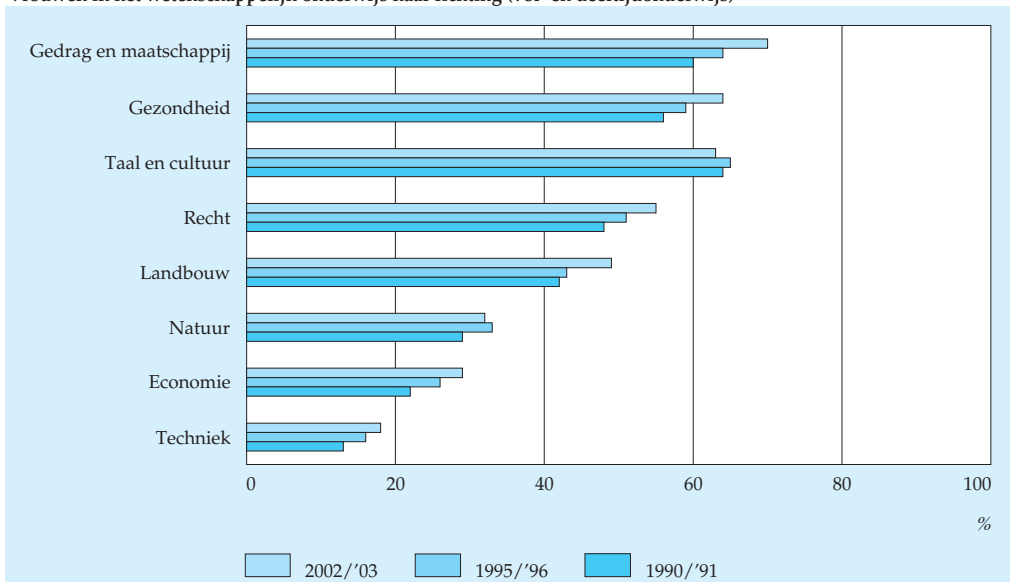
Nauwelijks technische studentes

In het hoger onderwijs (hbo, wo) zijn vrouwelijke studenten in de meerderheid bij sociale, culturele en medische studierichtingen. In de technische studierichtingen zijn vrouwen sterk ondervertegenwoordigd. Hun aandeel neemt de laatste jaren wel toe binnen het landbouwonderwijs op verschillende niveau's.

Vrouwen in het hbo naar richting (vol- en deeltijdonderwijs)

Vrouwen in het wetenschappelijk onderwijs naar richting (vol- en deeltijdonderwijs)

Stijgende arbeidsdeelname van vrouwen

Steeds meer vrouwen zijn actief op de arbeidsmarkt. De arbeidsdeelname van hoogopgeleide vrouwen ligt aanzienlijk hoger dan die van lager opgeleide vrouwen. Deeltijdwerken is erg populair onder vrouwen; ruim zes van de tien werkende vrouwen hebben een deeltijdbaan.

De arbeidsdeelname van vrouwen is de afgelopen decennia gestaag toegenomen. Begin jaren tachtig werkten drie van de tien vrouwen van 15–64 jaar in een baan van twaalf uur of meer per week. Dit is toegenomen tot 55 procent van de vrouwen in 2003. Ondanks deze toename van het aantal werkende vrouwen ligt de arbeidsdeelname van vrouwen nog steeds aanzienlijk lager dan die van mannen. Van hen had in 2003 driekwart een baan van twaalf uur of meer per week.

Geringe arbeidsdeelname laagopgeleide vrouwen

De arbeidsdeelname van hoogopgeleide vrouwen is aanzienlijk hoger dan die van laagopgeleide vrouwen. Van de vrouwen met een academische opleiding werkte 81 procent in 2003. Ook vrouwen met een opleiding op hbo- of mbo-niveau hadden vaker dan gemiddeld een betaalde baan. Slechts een kwart van de vrouwen met alleen basisonderwijs had in 2003 een baan van 12 uur of meer per week. De arbeidsdeelname van vrouwen met een opleiding op mavo/vbo-niveau lag rond de 38 procent.

Ook de arbeidsdeelname van mannen is hoger naarmate zij beter zijn opgeleid. Bij vrouwen zijn deze verschillen tussen laag- en hoogopgeleiden echter veel groter dan bij mannen. Hierdoor zijn de verschillen in arbeidsdeelname tussen vrouwen en mannen het grootst bij laagopgeleiden.

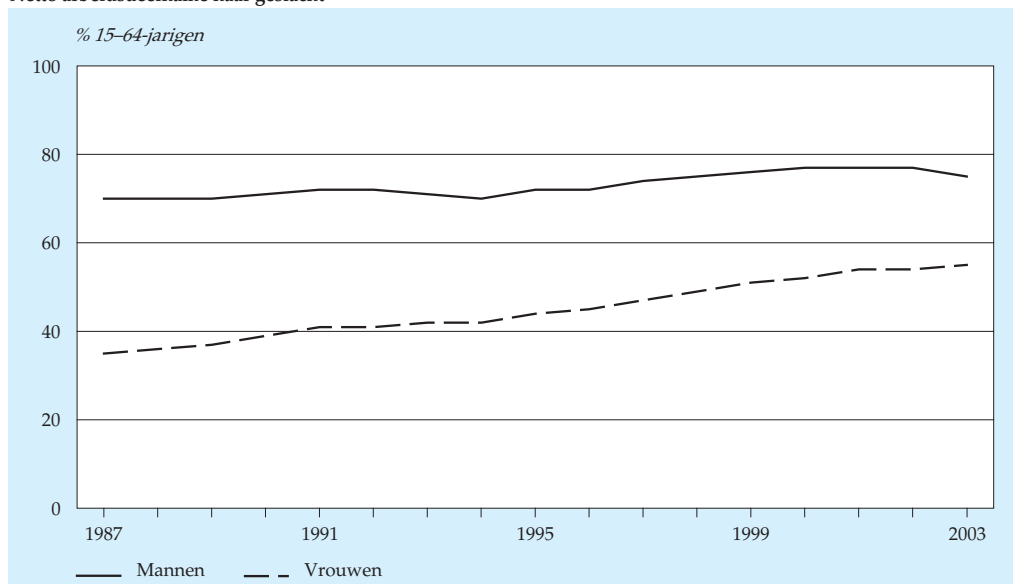
Stijgende arbeidsdeelname door stijging deeltijdwerk

De toegenomen arbeidsdeelname van vrouwen is bijna volledig het gevolg van een toename van het aantal vrouwen dat in deeltijd werkt. In de periode 1990–2003 is het aantal vrouwen dat 35 uur of meer per week werkt slechts toegenomen van 955 duizend naar 977 duizend vrouwen. Het aantal vrouwen dat werkt in een baan van 20–34 uur per week is in dezelfde periode verdubbeld. Ook het aantal vrouwen dat 12–19 uur per week werkt, is sterk gestegen de afgelopen jaren. Hierdoor is het aandeel deeltijdwerkers onder vrouwen gestegen tot 64 procent in 2003. Ook mannen zijn in de periode 1990–2003 relatief iets meer in deeltijd gaan werken, maar van hen werkte in 2003 nog steeds 86 procent in een baan van 35 uur of meer per week.

Werkzame personen van 15-64 jaar naar wekelijkse arbeidsduur en geslacht

	Vrouwen				Mannen			
	1990	1995	2000	2003	1990	1995	2000	2003
<i>x 1 000</i>								
Totaal werkzame personen	2 416	2 787	3 322	3 503	3 911	4 047	4 410	4 432
Wekelijkse arbeidsduur < 12 uur	458	539	566	551	225	233	249	270
Werkzame beroepsbevolking	1 958	2 249	2 755	2 952	3 686	3 814	4 161	4 162
12-19 uur	312	351	480	546	75	74	103	104
20-34 uur	690	950	1 238	1 409	287	313	407	480
35 uur of meer	955	947	1 037	997	3 324	3 428	3 652	3 578

Netto arbeidsdeelname naar geslacht

Werkende vrouwen ervaren hoge werkdruk

Met name jonge vrouwen ervaren een hoge werkdruk. Boven de 30 jaar is het aandeel mannen met een hoge werkdruk hoger dan het aandeel vrouwen. Werkende vrouwen hebben een groter risico dan mannen om arbeidsongeschikt te raken.

Minder vrouwen dan mannen binnen de werkzame beroepsbevolking geven aan dat zij onder hoge tijdsdruk werken. In 2003 werkte 29 procent van de mannen regelmatig onder hoge tijdsdruk. Bij de vrouwen was dit 26 procent. Het verschil in tijdsdruk tussen vrouwen en mannen is in de periode 1997–2003 ongeveer gelijk gebleven. Zowel bij de vrouwen als bij de mannen werkte 41 procent van de werkenden in een hoog tempo in 2003.

Hoge werkdruk bij jonge vrouwen

Een hoge werkdruk – hoge tijdsdruk én hoog tempo – hangt samen met de leeftijd. Bij de jongeren van 20-29 jaar is er een hoger aandeel vrouwen dan mannen die een hoge werkdruk ervaren. Vanaf 30 jaar zijn er meer mannen dan vrouwen met een hoge werkdruk. Dit komt mede doordat vanaf die leeftijd meer vrouwen in deeltijd werken. Zij ervaren minder vaak een hoge werkdruk.

Vrouwen ervaren een aantal arbeidsgerelateerde condities minder gunstig dan mannen. Ze kunnen minder vaak zelf beslissen wanneer ze verlof opnemen. Veel vrouwen hebben een baan in het onderwijs en de gezondheidszorg, waar het vrij opnemen van verlof niet of minder goed mogelijk is. Vrouwen zijn ook negatiever over hun promotiekansen en over hun beloningen dan mannen.

Ook vrouwen verrichten fysiek zwaar werk

Meer mannen dan vrouwen gebruiken regelmatig kracht tijdens hun werkzaamheden. Er is echter geen verschil in de mate waarin vrouwen en mannen het werk als zwaar ervaren. In 2003 gaven twee op de tien mannen én vrouwen aan dat zij regelmatig zwaar werk verrichten. In de gezondheid- en welzijnszorg en in de horeca wordt door vrouwen relatief vaak kracht gebruikt of zwaar werk verricht.

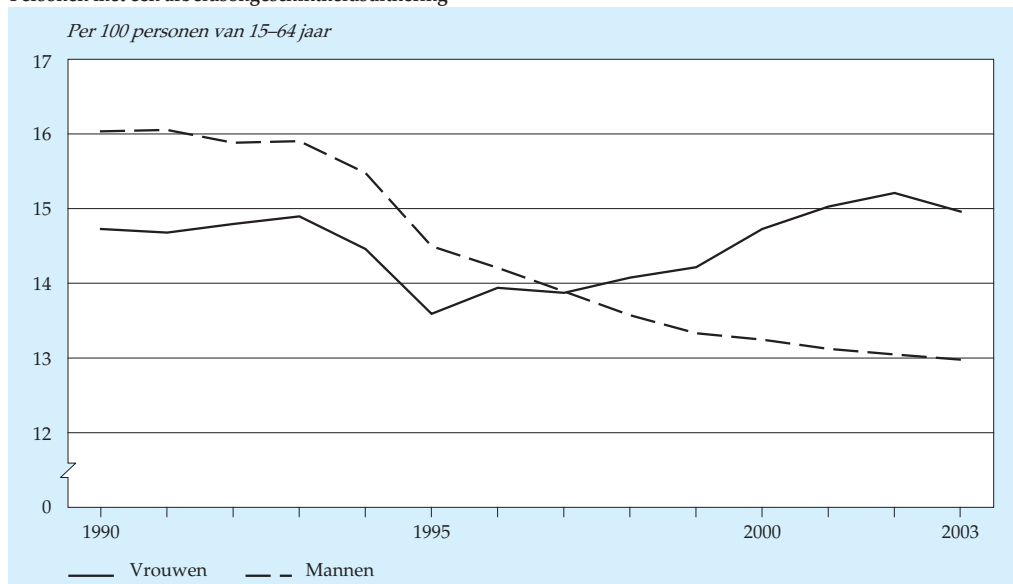
Arbeidsongeschiktheidsrisico bij vrouwen iets hoger

Het aantal vrouwen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering is de laatste jaren toegenomen. Dat komt uiteraard onder meer doordat er meer vrouwen zijn gaan werken. Ook het aantal uitkeringen per honderd werkende vrouwen stijgt echter sinds 1995. Bij de mannen is het aantal uitkeringen per honderd werkende mannen juist afgenomen in de periode 1993–2003. In 2003 waren er 15 vrouwen met een uitkering per honderd werkende vrouwen en 13 mannen met een uitkering per honderd werkende mannen. Vrouwen hebben dus inmiddels een groter risico dan mannen om arbeidsongeschikt te worden.

Werkzame beroepsbevolking naar arbeidsomstandigheden

	Vrouwen			Mannen		
	1997	2000	2003	1997	2000	2003
<i>% personen van 15-64 jaar</i>						
<i>Psychische werkbelasting</i>						
Onder hoge tijdsdruk werken	29	29	26	33	32	29
In hoog tempo werken	44	40	41	42	40	41
Onder hoge tijdsdruk en in hoog tempo werken	27	28	26	30	30	28
Onder hoge tijdsdruk of in hoog tempo werken	48	46	45	49	49	47
<i>Lichamelijke werkbelasting</i>						
Kracht gebruiken	19	19	18	27	26	26
Zwaar werk	19	19	20	22	19	19
Beeldschermwerk	43	44	49	41	42	44

Personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering

Meer vrouwen aan de leiding

Er komen steeds meer vrouwelijke managers, met name in de non-profit sector. Hun aandeel blijft echter nog achter bij het aandeel vrouwen in de werkzame beroepsbevolking.

De toegenomen arbeidsdeelname van vrouwen in de afgelopen decennia heeft ertoe geleid dat het aandeel vrouwen in middelbare, hogere en wetenschappelijke beroepen is gestegen. In 1995 was 26 procent van de werkenden op een wetenschappelijk beroepsniveau een vrouw. Dit aandeel is gestegen tot 33 procent in 2002. Het aandeel vrouwen in middelbare en hogere beroepen is in dezelfde periode met 5 procentpunt gestegen tot 42 procent.

Meer vrouwen in hogere functies

Het aandeel vrouwen in managementfuncties op hoger en wetenschappelijk niveau is in de afgelopen jaren ook sterk toegenomen. In 1995 was 14 procent van de managers in hogere en wetenschappelijke beroepen vrouw. Dit is toegenomen tot 25 procent in 2002. Het aandeel vrouwen in het management loopt daarmee echter nog steeds achter bij hun aandeel in alle hogere en wetenschappelijke beroepen. Ook geven vrouwelijke managers gemiddeld aan minder mensen leiding dan mannelijke leidinggevenden. Zes op de tien mannelijke managers gaven in 2002 leiding aan 50 personen of meer, tegen bijna drie op de tien vrouwelijke managers.

In gezondheids- en welzijnszorg is de helft van de managers een vrouw

Vrouwelijke managers zijn vooral te vinden in de non-profit sector. Het management in de niet-commerciële dienstverlening bestond in 2002 voor 36 procent uit vrouwen. In de gezondheids- en welzijnszorg is meer dan de helft van de managers een vrouw. Ter vergelijking: het aandeel vrouwelijke managers in de landbouw en visserij, de industrie en de bouwnijverheid en de commerciële dienstverlening was 13 procent (2002).

Relatief weinig vrouwen in hoogste loonklasse

De mate waarin vrouwen zijn doorgedrongen tot de topfuncties blijkt ook uit het aandeel vrouwen in de hoogste loonklassen. Per bedrijfstak worden alle werknemers gerangschikt naar de hoogte van hun bruto uurloon. Het hoogste loondecil omvat de 10 procent meestverdienende werknemers in een bedrijfstak.

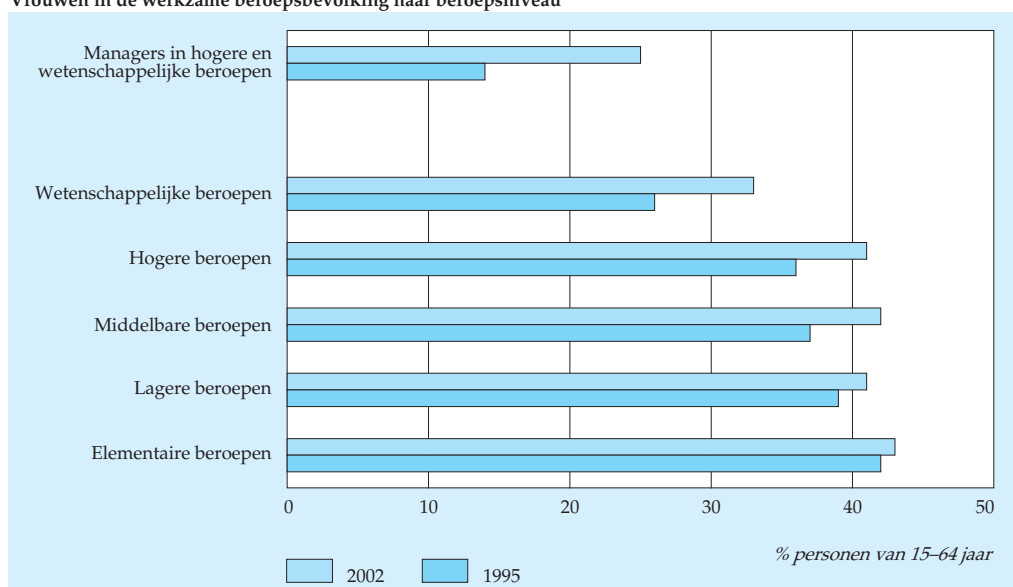
Meer dan de helft van de werknemers in het hoogste loondecil in de horeca en de gezondheids- en welzijnszorg is vrouw. In de bedrijfstakken cultuur en overige dienstverlening en in het onderwijs is het aandeel vrouwen in het hoogste loondecil ook relatief hoog, te weten 32 procent en 22 procent. Dit zijn de vier bedrijfstakken waar meer dan de helft van de werkenden vrouw is.

Werkzame vrouwen in hogere en wetenschappelijke beroepen en in management naar bedrijfstak, 2002

	Totaal					
			w.o.			
			hogere en wetenschappelijke beroepen		managers	
	totaal	w.v. vrouwen	totaal	w.v. vrouwen	totaal	w.v. vrouwen
	x 1 000	%	x 1 000	%	x 1 000	%
Bedrijfsleven	4 614	31	1 002	24	79	13
Landbouw en visserij	199	26	4	21	1	25
Industrie en bouwnijverheid	1 545	17	229	16	24	2
Commerciële dienstverlening	2 870	39	769	27	55	17
Niet-commerciële dienstverlening	2 372	60	1 084	53	95	36
Openbaar bestuur	549	36	217	34	34	22
Onderwijs	483	55	400	55	17	24
Gezondheids- en welzijnzorg	1 022	79	361	65	36	55
Cultuur en overige dienstverlening	314	51	105	43	8	28
Totaal ¹⁾	7 125	41	2 132	39	176	25

¹⁾ Inclusief overige bedrijfstakken en onbekend.

Vrouwen in de werkzame beroepsbevolking naar beroepsniveau

Blijven werken met kinderen

Steeds meer vrouwen blijven werken als er kinderen komen. Zij gaan wel minder uren per week werken.

Rond hun dertigste krijgen veel vrouwen hun eerste kind. Dit is lange tijd een reden geweest voor vrouwen om te stoppen met werken. Tegenwoordig combineren steeds meer vrouwen werk en kinderen.

Een op de tien vrouwen stopt met werken na geboorte eerste kind

In 2003 werkten acht op de tien vrouwen voordat hun eerste kind geboren werd. Na de geboorte stopte 10 procent van deze werkende vrouwen. In 1997 stopte nog een kwart van de vrouwen met werken na de geboorte van het eerste kind. Het aandeel vrouwen dat volledig voor het eerste kind gaat zorgen, is dus sterk afgenomen.

Blijven werken, maar minder uren per week

Veel moeders die blijven werken gaan na de geboorte van het eerste kind minder uren per week werken. In 2003 ging meer dan de helft van de werkende vrouwen minder lang werken. Een derde van de jonge moeders veranderde niets in hun arbeidspatroon. Het aandeel vrouwen dat blijft werken, maar minder uren per week, is ten opzichte van 1997 gestegen. Jonge vaders passen hun arbeidspatroon nauwelijks aan als er kinderen komen. In 2003 ging 13 procent van de vaders na de geboorte van hun eerste kind minder werken of stopte met werken. Dit is iets meer dan in 1997, toen 10 procent van de vaders dit deed. De meeste vaders blijven dus nog steeds hetzelfde aantal uren werken of zelfs meer.

Voltijd-deeltijd

In jonge gezinnen is de combinatie van een voltijdbaan en een deeltijdbaan het meest populair. In 2003 werkte in 45 procent van de gezinnen met minderjarige kinderen één partner in een voltijdbaan, de ander in een deeltijdbaan. Bijna altijd heeft de man dan de voltijdbaan. Twee derde van de vrouwen in deze gezinnen heeft een baan van 20–34 uur per week, een derde van de vrouwen werkt 12–19 uur per week. In bijna vier op de tien gezinnen met minderjarige kinderen werkte in 2003 één partner. Dit is nagenoeg altijd de man. In 3 procent van de gezinnen met kinderen is de vrouw de enige kostwinner.

Vaker samen in deeltijd

De situatie dat beide ouders in deeltijd werkten, kwam in 2003 in 6 procent van de gezinnen voor. Meestal hebben beide partners dan een baan van 20–34 uur per week. Het samen in deeltijd werken neemt langzaam toe. In 1992 gebeurde dit slechts in 2 procent van de gezinnen met minderjarige kinderen.

Verandering arbeidspatroon van werkende ouders na geboorte eerste kind

	1997	2000	2001	2002	2003
	%				
Vrouwen					
Gestopt met werken	25	16	16	18	10
Blijven werken, minder uren	44	53	49	51	56
Blijven werken, gelijk of meer uren	32	32	35	31	34
Mannen					
Gestopt met werken of minder gaan werken	10	13	13	7	13
Blijven werken, gelijk of meer uren	90	87	87	93	87

Netto arbeidsparticipatie van paren van 15-64 jaar

	Eenheid	1992	1995	2000	2003
Met minderjarige kinderen	<i>1 000</i>	1 604	1 616	1 664	1 691
voltijd-voltijd	%	5	5	6	6
voltijd-deeltijd		26	30	41	45
deeltijd-deeltijd		2	3	5	6
voltijd		57	51	40	34
deeltijd		4	4	3	4
geen werkenden		7	7	5	4
Zonder minderjarige kinderen	<i>1 000</i>	1 753	1 826	1 857	1 845
voltijd-voltijd	%	23	21	23	21
voltijd-deeltijd		21	23	27	28
deeltijd-deeltijd		2	2	3	4
voltijd		29	27	25	23
deeltijd		6	7	7	8
geen werkenden		20	20	16	16

Opa's en oma's in de kinderopvang

Grootouders zijn een populaire vorm van kinderopvang. De helft van de werkende ouders brengt de kinderen geregeld naar opa en oma. Ruim vier op de tien werkende ouders brengen de kinderen naar een kinderdagverblijf. Een kwart van de werknemers neemt ouderschapsverlof op om de zorg voor kinderen te combineren met een betaalde baan.

Nagenoeg alle werkende moeders met kinderen onder de 4 jaar maken gebruik van kinderopvang. De meest gebruikte vorm van opvang zijn de grootouders. De helft van de werkende ouders doet een beroep op hun (schoon)ouders voor de opvang van de kinderen. Deze vorm van opvang is al jaren onveranderd populair. Ook in de jaren 1980 bracht de helft van de werkende ouders de kinderen naar hun (schoon)ouders.

In 2003 brachten ruim vier op de tien werkende ouders de kinderen naar een kinderdagverblijf. Het kinderdagverblijf heeft daarmee de laatste decennia aan populariteit gewonnen, terwijl de opvang door familie, vrienden en burens is afgenomen. Gemiddeld werden jonge kinderen van werkende ouders 19 uur per week opgevangen.

Aantal gesubsidieerde kinderopvangplaatsen neemt snel af

In huishoudens met een laag of middelbaar opgeleide werkende moeder wordt vaker gebruik gemaakt van informele opvang, zoals grootouders, familie en vrienden. Hoogopgeleide werkende moeders maken meer gebruik van een kinderdagverblijf. Het aantal opvangplaatsen in de kinderopvang stijgt steeds verder. In 2002 waren er ruim 100 duizend opvangplaatsen voor 0-3-jarigen. Ruim de helft van deze plaatsen zijn bedrijfsplaatsen en worden meestal bezet door kinderen van tweeverdieners. Het aandeel door de gemeente gesubsidieerde plaatsen en SZW-plaatsen is afgenomen tot 14 procent in de dagopvang. In 1996 was nog 30 procent van de opvangplaatsen voor 0-3-jarigen een gesubsidieerde plaats.

Kwart van alle werknemers neemt ouderschapsverlof

De ouderschapsverlofregeling geeft aan werknemers met een kind tot 8 jaar de mogelijkheid om ouderschapsverlof op te nemen. In 2003 heeft 27 procent van de werknemers die recht hadden op ouderschapsverlof ook daadwerkelijk gebruik gemaakt van deze regeling. Vrouwen (42 procent) nemen vaker ouderschapsverlof op dan mannen (16 procent). In de kwartaire sector waar ouderschapsverlof deels betaald wordt door de werkgever, wordt meer gebruik gemaakt van de verlofregeling, met name door mannen.

Werkzame vrouwen ¹⁾ naar opvang van oudste kind onder de 4 jaar, 2003

	Aandeel vrouwen dat gebruik maakt van kinderopvang			Gemiddeld aantal uren
	totaal	laag en middelbaar onderwijsniveau	hoog onderwijsniveau	
	<i>% van de samenwonende vrouwen</i>			
Zorg door partner op vaste doordeweekse dagen	48	43	59	
	%			
Maakt gebruik van kinderopvang	92	91	95	19
waarvan ²⁾	<i>% van het totaal aantal vrouwen dat gebruik maakt(e) van kinderopvang</i>			
kinderdagverblijf/bedrijfscreche	43	37	56	18
peuterspeelzaal	22	24	17	6
gastouderschap	7	6	8	17
oppas door grootouders	47	55	31	13
oppas door familie, kennissen, bureu	22	24	18	11
uitwisseling kinderen	2	2	2	.
betaalde opvang thuis	10	6	19	11

¹⁾ Vrouw en eventuele partner werkt/werken 12 uur of meer per week.

²⁾ Respondenten konden meerdere opvangmogelijkheden noemen. Daarom tellen de percentages per kolom niet op tot 100.

Jeugd

Kind kost 11 euro per dag

Gezinnen met kinderen geven jaarlijks bijna 4 000 euro per kind uit. Dat is bijna 11 euro per dag. De hoogste inkomens besteden ongeveer tweemaal zoveel aan hun kinderen als de laagste inkomens.

Jaarlijks besteden gezinnen met kinderen bijna 4 000 euro per kind. Het gaat hierbij om kinderen jonger dan 18 jaar. Ruim de helft van dit bedrag gaat op aan huisvesting en voeding, respectievelijk ruim 1 100 euro en ruim 900 euro. Vakantie, kleding en kinderopvang zijn elk goed voor zo'n 300 à 400 euro. Aan opleiding (schoolgeld/collegegeld, schrijfartikelen en boeken) en aan verkeer en vervoer geven gezinnen relatief weinig uit: zo'n 160 à 170 euro per kind.

Rijke ouders: meer geld voor kinderopvang en vakantie

Gezinnen met twee kinderen besteden jaarlijks gemiddeld bijna 3 800 euro per kind. In de meest welvarende gezinnen is dit bedrag bijna tweemaal zo hoog als in gezinnen met de laagste inkomens, te weten 5 100 euro en 2 750 euro.

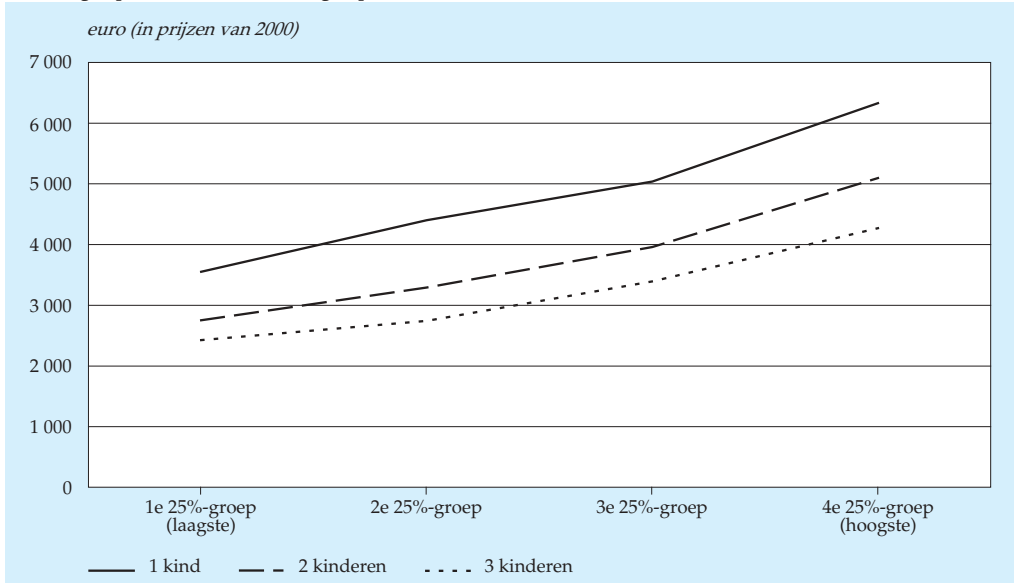
Voor alle kostenposten geldt dat de bestedingen per kind toenemen naarmate het huishoudensinkomen hoger is. Voor gezinnen met twee kinderen spannen kinderopvang en vakantie de kroon. Hieraan geeft een gezin in de hoogste inkomensgroep per kind respectievelijk bijna negen keer en bijna vijf keer zoveel uit als een gezin in de laagste inkomensgroep. Aan opleiding en kleding besteden de meest welvarende gezinnen per kind ongeveer twee keer zoveel. Voor voeding en huisvesting zijn de verschillen het kleinst. Gezinnen met de hoogste inkomens besteden hieraan anderhalf keer zoveel als gezinnen met de laagste inkomens.

Schaalvoordelen van een groot gezin

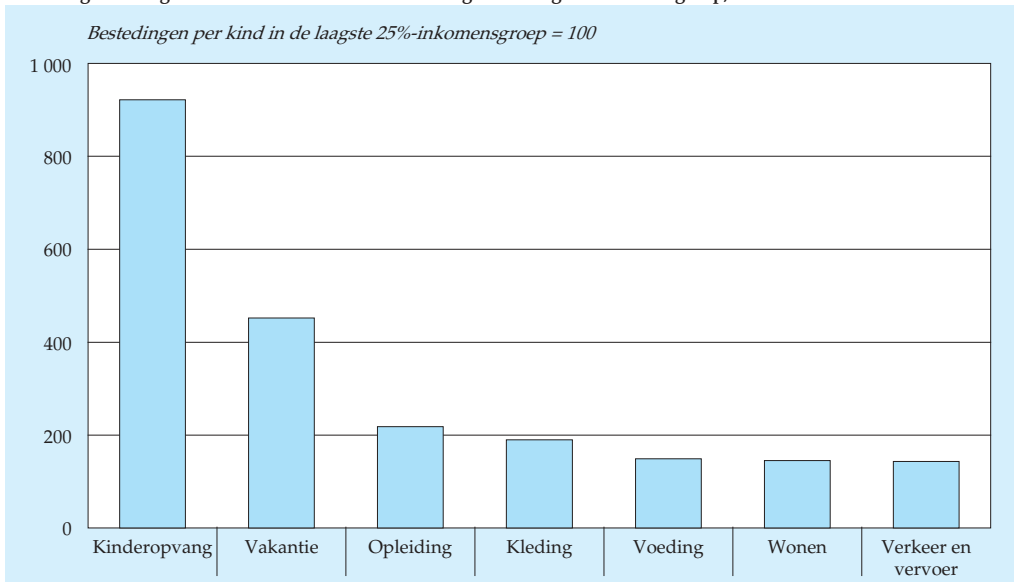
Voor alle inkomensgroepen geldt dat de bestedingen per kind lager zijn naarmate er in het gezin meer kinderen zijn. In de hoogste inkomensgroep besteden gezinnen met één kind ruim 6 300 euro aan hun kind. Bij drie kinderen is dit bijna 4 300 euro per kind. In de laagste inkomensgroep is het verschil in bestedingen per kind tussen gezinnen met één en gezinnen met drie kinderen wat kleiner. In deze inkomensgroep besteden gezinnen met één kind gemiddeld ruim 3 500 euro per kind. Gezinnen met drie kinderen besteden 2 400 euro per kind.

De kosten per kind zijn lager in grotere gezinnen. Dat heeft twee redenen. De eerste is dat een huishouden nu eenmaal van een bepaald inkomen moet rondkomen. Komt er een kind bij, dan valt er per kind minder te besteden. De tweede reden is dat er schaalvoordelen optreden in grotere gezinnen. Een kind uit een gezin met meerdere kinderen kan meestal wel wat kleding of een fiets overnemen van een oudere broer of zus.

Bestedingen per kind naar inkomensgroep, 1995/2000

Bestedingen door gezinnen met twee kinderen in hoogste en laagste inkomensgroep, 1995/2000

Jeugd leeft ongezond

Jongeren hebben een riskante leefstijl. Ze bewegen te weinig en velen zijn te zwaar. Vooral 18-24-jarigen roken en drinken veel.

Jongeren zijn over het algemeen tevreden over hun gezondheid. In 2003 vond 90 procent zijn of haar gezondheid goed tot zeer goed. Dat betekent nog niet dat jongeren gezond leven. Een groot deel van de jongeren voldoet niet aan de norm voor gezond bewegen.

Jongeren tien uur per week minder lichamelijk actief dan 18-plussers

Volgens de norm voor gezond bewegen zouden jongeren tot 18 jaar dagelijks minimaal een uur intensieve lichamelijke activiteit moeten verrichten. Voldoende bewegen verlaagt de kans op chronische ziekten en kan overgewicht verminderen. Van de 12-17-jarigen voldoet 19 procent aan de norm. Dit is aanzienlijk minder dan voor mensen van 18 jaar en ouder, van wie ruim de helft de norm haalt. Enerzijds komt dit door de strengere norm die voor jongeren tot 18 jaar geldt, anderzijds zijn jongeren tot 18 jaar minder uren lichamelijk actief dan personen van 18 jaar en ouder. Jongens en meisjes tot 18 jaar besteden ongeveer tien uur per week minder tijd aan lichaamsbeweging dan personen van 18 jaar en ouder. Dit verschil komt vooral doordat jongeren minder tijd besteden aan huishoudelijk werk en activiteiten als wandelen, tuinieren en klussen.

Een op de vijf jongeren te zwaar

Onvoldoende bewegen en te veel eten kunnen leiden tot overgewicht. Overgewicht komt het meest voor bij ouderen. Toch is al zo'n 20 procent van de 20-24-jarigen te dik en kampt 3 procent van de mannen en 6 procent van de vrouwen in deze leeftijd met ernstig overgewicht. Overgewicht gaat op latere leeftijd vaak gepaard met een verhoogde kans op hart- en vaatziekten, suikerziekte, rug- en gewrichtsklachten, hoge bloeddruk en psychosociale klachten.

Onder jongeren al veel zware drinkers

Roken is een ongezonde gewoonte en verhoogt het risico van ziekten en voortijdige sterfte. In 2003 rookte 14 procent van de 12-17-jarigen. In de leeftijdsgroep van 18-24 jaar komen de meeste rokers voor (40 procent). Rokers die 20 of meer sigaretten of shagjes per dag roken zijn zware rokers. Slechts 2 procent van de 12-17-jarigen is een zware roker.

Ook overmatig alcoholgebruik schaadt de gezondheid. Bijna een op de tien jongeren behoort tot de zware drinkers. Zij drinken minstens een keer per week zes glazen alcohol op een dag. Het percentage zware drinkers is met 25 procent het hoogst onder de 18-24-jarigen.

Roken en drinken naar leeftijd, 2003

	Eenheid	12-17 jaar	18-24 jaar
	%		
Roken			
Rokers	%	14,3	39,8
Zware rokers onder bevolking	%	1,1	8,7
Zware rokers onder rokers	%	7,8	22,3
Drinken			
Drinkt nooit alcohol	%	46,1	11,9
Zware drinker	%	6,0	25,0
Gemiddeld 3 of meer glazen per dag	%	3,3	10,8
Gemiddeld aantal glazen per dag per persoon	1	0,5	1,3
Gemiddeld aantal glazen per dag per drinker	1	0,9	1,5

Voldoet aan norm gezond bewegen naar leeftijd en geslacht, 2003

	% van de bevolking
Mannen	
12-17 jaar	27
18-24 jaar	55
25-34 jaar	48
35-44 jaar	48
45-54 jaar	46
55-64 jaar	75
Vrouwen	
12-17 jaar	19
18-24 jaar	50
25-34 jaar	49
35-44 jaar	60
45-54 jaar	56
55-64 jaar	73

Jongeren tevreden over school

De meeste scholieren vinden hun opleiding niet moeilijk. Zij zijn tevreden over de opleiding en over hun eigen schoolprestaties.

De meeste scholieren en studenten vinden het onderwijs niet moeilijk. Bijna de helft van de 12–24-jarigen die een voltijdopleiding volgen, vindt de opleiding makkelijk. Vier op de tien leerlingen vinden de opleiding wel gaan, 11 procent vindt de opleiding moeilijk. Ruim acht op de tien scholieren en studenten geven aan dat de opleiding goed tot zeer goed bevalt. Slechts 4 procent is slecht tot zeer slecht te spreken over de schoolopleiding. Over de eigen studieprestaties is bijna driekwart van de scholieren en studenten tevreden tot zeer tevreden.

Anderhalf uur per dag aan het huiswerk

Na schooltijd besteden jongeren van 12–17 jaar gemiddeld bijna anderhalf uur per dag aan hun huiswerk. Meisjes besteden iets meer tijd aan hun huiswerk dan jongens. Scholieren en studenten van 18–24 jaar studeren gemiddeld bijna twee uur per dag thuis. Ook in deze leeftijdsgroep studeren meisjes per dag wat langer dan jongens.

Een op de acht jonge leerlingen spijbelt wel eens

Schoolverzuim zonder geldige reden is bij scholieren als studenten niet uitzonderlijk. Op de vraag of de afgelopen twee maanden sprake is geweest van spijbelen, antwoordt 13 procent van de jongeren van 12–17 jaar bevestigend. Van de leerlingen en studenten tussen de 18–24 jaar is dat 34 procent. Spijbelars verzuimen gemiddeld twee uur. Ook door ziekteverzuim worden lessen gemist. Een derde van de 12–24-jarigen is gemiddeld vier dagen ziek thuis geweest.

Meeste jongeren zien elkaar ook na school

De school is voor veel leerlingen een plek om vrienden te ontmoeten. Meer dan de helft van de leerlingen tussen de 12–24 jaar heeft buiten schoolverband vaak contact met medescholieren of studenten. Een derde van de leerlingen ziet soms medescholieren buiten schooltijd, 13 procent ziet ze zelden of nooit.

Op school en buiten school krijgen kinderen te maken met pesten. Van alle kinderen tussen de 12–14 jaar wordt 2 procent vaak gepest, 18 procent wordt soms gepest. In de leeftijdsgroep 15–17 jaar wordt 1 procent van de leerlingen vaak gepest, 11 procent wordt soms gepest.

Tevreden met opleiding en studieprestaties, 2001

	Tevreden met opleiding				Tevreden met studieprestaties			
	Zeer goed	Goed	Noch goed, noch slecht	(Zeer) slecht	Zeer tevreden	Tevreden	Noch tevreden, noch ontevreden	(Zeer) ontevreden
	%							
12-17-jarigen	19	62	15	4	16	56	19	9
18-24-jarigen	13	60	21	6	18	55	19	8

Schoolverzuim, 2001

	Wel eens gespijbeld of lessen verzuimd ¹⁾	Aantal uren spijbelen ¹⁾	Verzuimd wegens ziekte, ongeval e.d. ²⁾	Aantal dagen ziekteverzuim ²⁾
	%	uren	%	dagen
12-17-jarigen	13	2	37	3
18-24-jarigen	39	3	31	4

¹⁾ In laatste twee weken.

²⁾ In laatste twee maanden.

Jeugd vaak dader èn slachtoffer

Meer dan de helft van de jongeren pleegt jaarlijks één of meer delicten, jongens vaker dan meisjes. Daders zijn vaker ook zelf slachtoffer.

Jaarlijks worden ongeveer vier op de tien jongeren (12–24 jaar) slachtoffer van veel voorkomende criminaliteit. Dit komt overeen met bijna 1 miljoen slachtoffers. Slachtofferschap van diefstal komt het meest voor, gevolgd door vandalisme en geweld. Bijna twee keer zoveel jongeren worden slachtoffer van criminaliteit als personen van 25 jaar en ouder. Jonge mannen van 18–24 jaar lopen het grootste risico om slachtoffer te worden.

Zwartrijden meest gepleegde delict

Jongeren zijn ook vaak bij criminaliteit betrokken als dader. Meer dan de helft van de jongeren van 12–24 jaar gaf in 2003 aan dat zij in de voorgaande periode van 12 maanden dader waren geweest van veel voorkomende criminaliteit. Zwartrijden wordt het meest genoemd: drie op de tien jongeren gaven aan dit eens of meer dan eens gedaan te hebben. Verder had zo'n 25 procent zich schuldig gemaakt aan heling, diefstal op school of werk, prijsjes verwisselen, winkeldiefstal of fietsdiefstal. Twintig procent van de jongeren gaf zich over aan vandalisme, vooral opzettelijke vernielingen. Eén op de zes jongeren was betrokken bij geweldsdelicten, vooral openlijke vechtpartijen. Eén op de tien jongeren meldde het bezit van een wapen.

Mannen vaker dader dan vrouwen

Minderjarige daders maken zich relatief meer schuldig aan geweldsdelicten, winkeldiefstal en vandalisme dan 18–24-jarigen. Onder deze oudere jongeren zaten veel zwartrijders. Onder jonge mannen komen meer daders voor dan onder jonge vrouwen. Ruim zes op de tien jonge mannen en bijna de helft van de jonge vrouwen gaven aan een of meer delicten gepleegd te hebben. Prijsjes verwisselen werd meer door vrouwen dan door mannen gedaan.

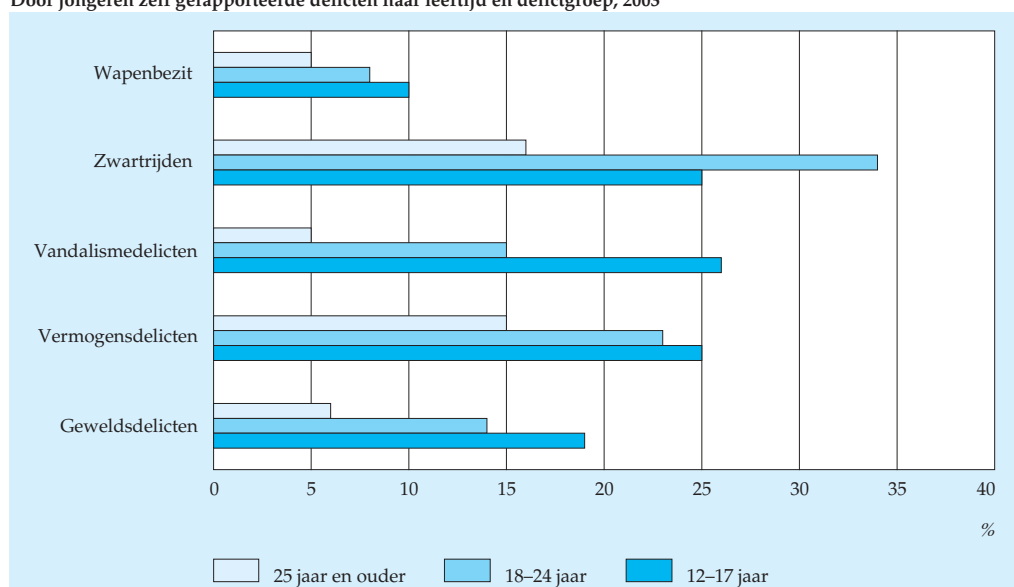
Daders vaker slachtoffer

Daders zijn zelf eerder slachtoffer van veel voorkomende criminaliteit dan niet-daders. Van de jongeren die in 2003 aangaven in de voorgaande 12 maanden een delict te hebben gepleegd is een kwart ook ooit slachtoffer geweest van mishandeling. Onder de niet-daders was dit één op de zeven. Vooral onder geweldplegers en wapenbezitters kwamen relatief veel slachtoffers van mishandeling voor.

Slachtofferschap van delicten

		12-24 jaar						25 jaar en ouder	
				12-17 jaar		18-24 jaar			
		mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
		%							
Totaal delicten	1997	39	34	37	34	41	34	25	22
	2003	41	33	37	30	45	35	25	21
Gewelddelicten	1997	15	10	17	9	14	10	4	3
	2003	17	10	14	10	19	11	5	3
Diefstal delicten	1997	20	20	18	20	23	21	12	12
	2003	22	17	20	16	24	18	10	10
Vernielingen	1997	10	9	8	10	12	8	13	8
	2003	12	9	8	6	15	12	13	10
Kwaadwillige telefoontjes	1997	4	13	5	13	4	13	5	9
	2003	7	11	6	16	7	8	3	5
Overige delicten	1997	4	2	4	4	4	1	2	1
	2003	2	4	3	4	2	4	2	2

Door jongeren zelf gerapporteerde delicten naar leeftijd en delictgroep, 2003

Helft van de jongeren dagelijks op het web

De huidige generatie jongeren is opgegroeid met de computer en het internet. Ze maken er veelvuldig gebruik van. Onder jonge vrouwen is vooral het e-mailen populair, jonge mannen gebruiken het internet veel om er gratis muziek, spelletjes en software af te halen.

De computer is bijna niet meer weg te denken uit de Nederlandse huishoudens. Zo'n negen van de tien jongeren van 15 tot 24 jaar beschikten in 2003 thuis over een computer. Daarnaast hebben jongeren ook op school, werk en bij vrienden vaak de beschikking over computers.

Ruim de helft van de 15–24-jarigen met een computer thuis kruipt er dagelijks achter. Gemiddeld brengen zij 14 uur per week achter de computer door. Meer mannen dan vrouwen computeren en jonge mannen doen dit gemiddeld ook meer uren per week. Slechts 7 procent van de jongeren laat de computer ongemoeid.

Internet thuis: bijna de helft van de jongeren dagelijks op het web

Bijna acht op de tien jongeren hebben thuis toegang tot internet. Bijna alle jongeren hebben in 2003 wel eens geïnternet. Negen op de tien jongeren die thuis over een internetaansluiting beschikken, maken hiervan ook gebruik. Dagelijks is 47 procent van de 15–24-jarigen thuis actief op het internet, 36 procent is wekelijks op het internet te vinden.

Mannen zijn intensievere internetgebruikers dan vrouwen. Van de jonge mannen met thuis een internetaansluiting gebruikt 53 procent dagelijks het internet tegenover 41 procent van de vrouwen. Mannen brengen meer uren door op het internet dan vrouwen. Mannen komen aan tien uur per week, vrouwen aan zes uur.

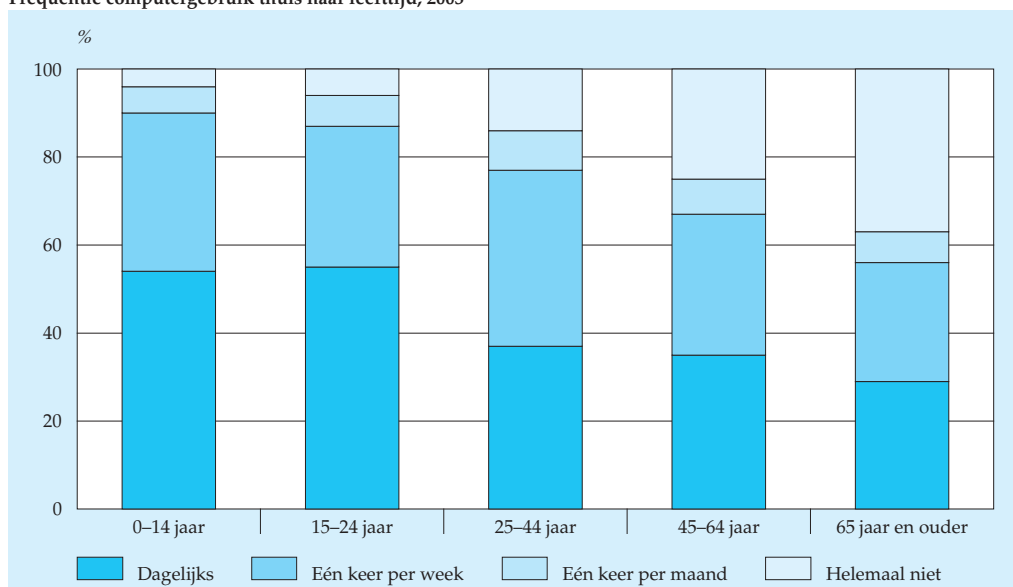
E-mailen populair

Veel jongeren gebruiken internet – net als anderen – om te *e-mailen* en te zoeken naar specifieke informatie. Zomaar wat *surfen*, *chatten* en *downloaden* van gratis muziek, spelletjes of andere *software* zijn meer specifieke bezigheden van de jeugdige internetter. Internettende jonge vrouwen e-mailen vaker dan mannen. Chatten, zo maar wat surfen en het downloaden van gratis muziek, spelletjes en software zijn daarentegen meer populair bij de jonge mannen.

Activiteiten op het internet naar leeftijd en geslacht, 2003

	E-mailen		Chatten, telefoneren		Zomaar wat surfen		Heeft site(s) van de overheid bezocht	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
<i>% van de internetters</i>								
0-14 jaar	57	73	55	62	61	55	4	5
15-24 jaar	80	86	57	49	57	44	23	18
25-44 jaar	83	80	15	12	39	26	29	19
45-64 jaar	82	78	6	7	27	19	28	13
65 jaar en ouder	80	87	8	6	27	28	16	5

Frequentie computergebruik thuis naar leeftijd, 2003

Ouderen

Meer dan alleen AOW

Vrijwel alle huishoudens met AOW'ers hebben naast de AOW nog andere inkomsten. Een op de zeven had echter hoogstens 100 euro bruto per maand aan aanvullende inkomsten.

In 2000 was het gemiddeld besteedbare inkomen van huishoudens met AOW ruim een zesde lager dan het gemiddelde inkomen. Onder de ruim 1,4 miljoen AOW-huishoudens komen echter veel alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens voor. In deze huishoudens zijn relatief weinig mensen van het huishouden-inkomen afhankelijk. Na standaardisatie lag het inkomen van AOW-huishoudens 5 procent onder het gemiddelde.

Aanvullend pensioen bij vier van de vijf AOW-huishoudens

Vrijwel alle huishoudens met gepensioneerden ontvangen inkomsten naast de AOW. Zo hadden vier van de vijf AOW-huishoudens een aanvullend pensioen. Gemiddeld bedroeg dat 780 euro bruto per maand. Inkomen uit vermogen is de meest voorkomende andere inkomensbron. Dit kwam voor in ruim de helft van de AOW-huishoudens. Een op de zeven AOW-huishoudens ontving maandelijks echter hooguit 100 euro bruto aan aanvullende inkomsten. Dat komt overeen met ruim 200 duizend huishoudens. Huursubsidie is buiten beschouwing gelaten.

Meer AOW-huishoudens met aanvullend pensioen

In periode 1995–2000 is het aandeel AOW'ers met een aanvullend pensioen met bijna twee procentpunt gestegen tot 82 procent. In de vijf voorgaande jaren was de stijging nog 4 procentpunt. Het percentage alleenstaanden met een aanvullend pensioen is gegroeid tot 77. Paren met twee AOW'ers hebben het vaakst een aanvullend pensioen, namelijk in 89 procent van de gevallen.

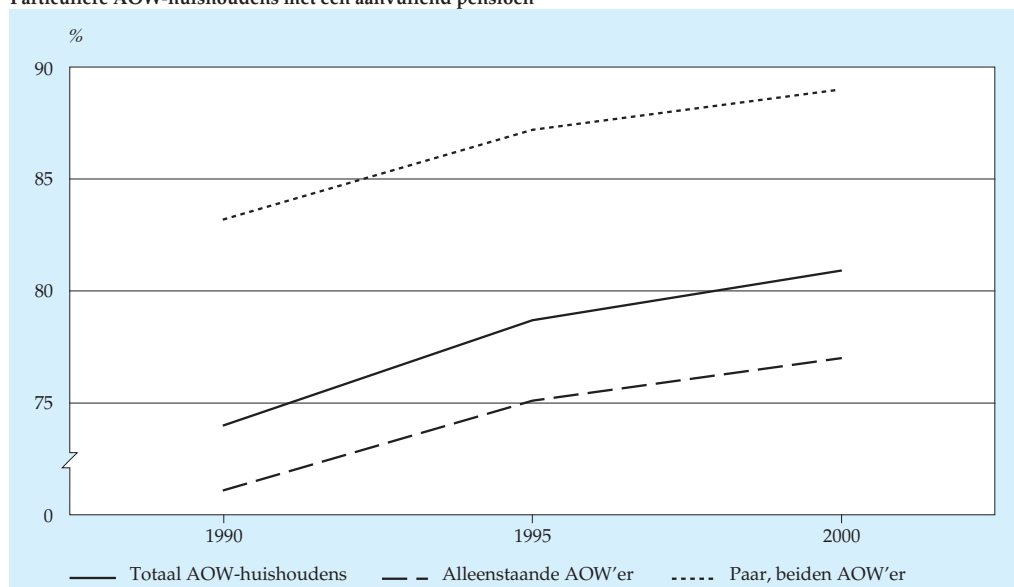
Grote vermogens vooral bij ouderen met hoog inkomen

Het vermogen neemt sterk toe met de leeftijd. Ook is er een samenhang tussen inkomen en vermogen. De combinatie van een hoge leeftijd en een hoog inkomen gaat vaak samen met een groot vermogen. De helft van de 65 tot 75-jarigen in de hoogste 25-procentinkomensgroep bezat meer dan 302 duizend euro. Voor de 75-plussers in de hoogste inkomensgroep was dat zelfs 408 duizend euro. Deze bedragen zijn inclusief de waarde van de eigen woning minus de eventuele hypotheekschuld. Ouderen hebben vooral veel financieel vermogen (banktegoeden, obligaties en aandelen). Voor een aantal huishoudens dient dat vermogen als oudedagsvoorziening. Te denken valt aan ondernemers die hun bedrijf verkocht hebben en van de opbrengst leven.

Vermogens naar leeftijd en inkomensgroep, 2000

	1e 25%-groep (laagste)	2e 25%-groep	3e 25%-groep	4e 25%-groep (hoogste)
<i>mediaan vermogen (1 000 euro)</i>				
Tot 25 jaar	1	1	3	55
25-34 jaar	1	3	20	58
35-44 jaar	1	6	59	118
45-54 jaar	1	11	70	136
55-64 jaar	4	27	117	198
65-74 jaar	5	23	169	302
75 jaar en ouder	7	28	178	408

Particuliere AOW-huishoudens met een aanvullend pensioen

Meeste ouderen niet eenzaam

De meeste zelfstandig wonende ouderen hebben geen last van eenzaamheidsgevoelens. Toch zijn ouderen gemiddeld wat eenzamer dan jongeren. Gevoelens van onveiligheid komen bij ouderen minder dan gemiddeld voor, behalve in de avonduren. Veel ouderen gaan dan de deur niet meer uit.

Verreweg de meeste ouderen hebben minstens een keer per week contact met familieleden, mensen in de buurt of met vrienden en kennissen. De meeste ouderen voelen zich dan ook niet geïsoleerd en beschikken over mensen bij wie ze terecht kunnen voor een gesprek. Hoewel eenzaamheid onder ouderen niet wijdverbreid is, komen dergelijke gevoelens bij ouderen wel vaker voor dan bij jongeren. Zo geven ouderen verhoudingsgewijs vaak aan dat ze geen deel uitmaken van een vriendengroep (43 procent) en dat hun sociale contacten oppervlakkig zijn (46 procent). Uitgesproken geïsoleerd voelt zich een op de twintig 65-plussers.

Ouderen voelen zich minder vaak onveilig

Ruim een op de vijf ouderen voelt zich wel eens onveilig, iets minder dan onder jongere leeftijdsgroepen. Dat hangt onder meer samen met het feit dat ouderen minder vaak slachtoffer zijn van criminaliteit. Toch voelen ouderen zich in bepaalde opzichten eerder onveilig dan jongeren. Zo zijn ruim acht op de tien ouderen bang om 's avonds de deur open te doen als er onverwacht wordt aangebeld. Dit soort gevoelens leeft aanzienlijk sterker onder oudere vrouwen dan onder oudere mannen.

's Avonds thuis

Ouderen gaan 's avonds relatief weinig de deur uit. Dat doen ze vooral overdag buiten de spitsuren. Ouderen gaan sowieso minder vaak de deur uit dan jongeren. Dagelijks neemt 18 procent van de bevolking niet deel aan het verkeer. Van de 65- tot 75-jarigen is dat 29 procent en van de 75-plussers gaat dagelijks bijna de helft niet de deur uit. Vooral op zondag blijven veel ouderen thuis.

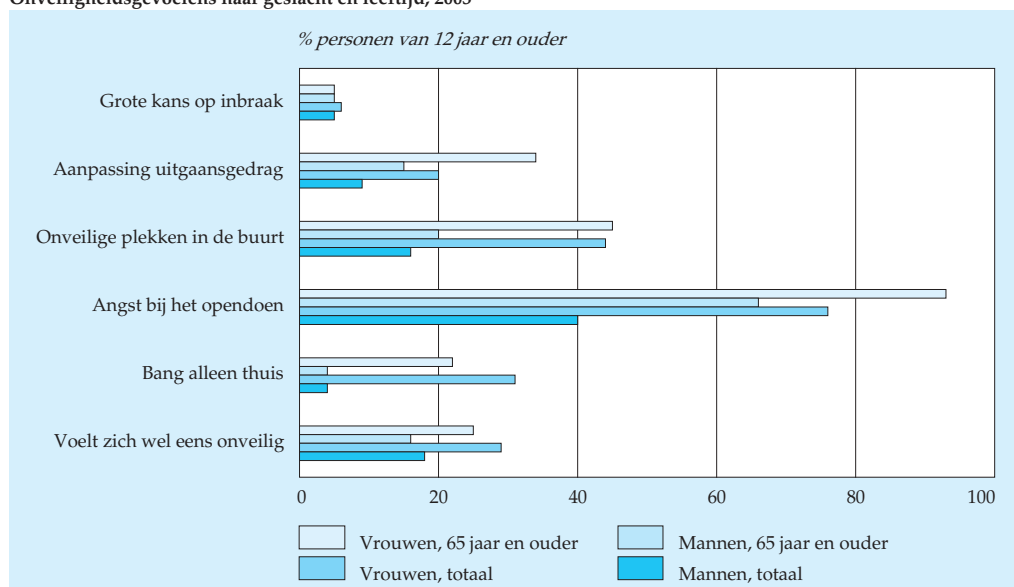
Vaker met de auto onderweg

Wanneer ouderen de deur uitgaan, doen ze dat vooral met de auto. Ruim 40 procent van de verplaatsingen gebeurt met de auto. Toch is dat onder het gemiddelde voor de gehele bevolking. Het autogebruik onder ouderen is wel aan het toenemen. Dat komt mede doordat steeds meer ouderen een rijbewijs en een auto hebben. In 2002 had ruim de helft van de 65-plussers en bijna 40 procent van de 75-plussers een rijbewijs. Het bezit van een rijbewijs onder ouderen is in tien jaar tijd met 15 procentpunt gestegen, het autobezit met 10 procentpunt.

Sociale contacten naar leeftijd, 2003

		15 jaar en ouder	65 jaar en ouder
		%	
Heb mensen met wie ik goed kan praten	Ja / soms	98	96
	Nee	2	4
Voel me van andere mensen geïsoleerd	Ja / soms	12	13
	Nee	88	87
Heb mensen bij wie ik terecht kan	Ja / soms	98	97
	Nee	2	3
Heb mensen die me echt begrijpen	Ja / soms	97	96
	Nee	3	4
Maak deel uit van een groep vrienden	Ja / soms	78	59
	Nee	23	41
Sociale contacten oppervlakkig	Ja / soms	38	54
	Nee	62	46

Onveiligheidsgevoelens naar geslacht en leeftijd, 2003

Arbeidsdeelname ouderen fors gestegen

De arbeidsdeelname van ouderen is de laatste tien jaar aanzienlijk gestegen. De stijging zit voornamelijk bij de vijftigers, bij de zestigers nam het aantal werkenden in beperkte mate toe. De toename was bij vrouwen aanzienlijk.

In 2003 had van alle mensen van 15–64 jaar 65 procent een baan van 12 uur of meer per week. Vergeleken met 1992 is de arbeidsdeelname gestegen met 8 procentpunt. De arbeidsdeelname van ouderen nam in deze periode aanzienlijk sterker toe. Bij de vijftigers was de stijging tweemaal zo hoog als voor de totale bevolking. Bij de mensen van 60–64 jaar lag de stijging van de arbeidsdeelname met zeven procentpunt net iets onder het gemiddelde.

Forse stijging arbeidsdeelname 50–54-jarigen

In 1992 lag de arbeidsparticipatie van de 50–54-jarigen nog onder het gemiddelde van de totale bevolking. Door de stijging sindsdien ligt de arbeidsdeelname in 2003 ruim boven het gemiddelde. Zeven op de tien mensen van 50–54 jaar hebben een baan van 12 uur of meer per week. De arbeidsdeelname van de 55–59 jarigen ligt nog onder het gemiddelde, ondanks de sterke stijging van de afgelopen tien jaar. In de leeftijdsgroep van 60–64 jaar werkt nog slechts een op de vijf mensen. 65-plussers met een baan zijn een uitzondering. In 2003 werkten ruim vier op de honderd 65–69-jarigen in een betaalde baan. Daarbij gaat het voornamelijk om zelfstandigen.

Vrouwen lopen achterstand deels in

Begin jaren negentig was er nog een erg groot verschil in arbeidsdeelname tussen mannen en vrouwen van 50 jaar en ouder. Zo hadden acht op de tien mannen van 50–54 jaar in 1992 werk tegenover slechts drie op de tien vrouwen. In 2003 is dit verschil in arbeidsdeelname fors teruggebracht. Meer dan de helft van de vrouwen heeft inmiddels betaald werk, terwijl de stijging van de arbeidsdeelname van mannen beperkt was. In de leeftijdsgroep van 55–59 jaar is het verschil in arbeidsdeelname tussen mannen en vrouwen nog steeds groot, vooral doordat de arbeidsdeelname van mannen in deze leeftijdscategorie aanzienlijk steeg.

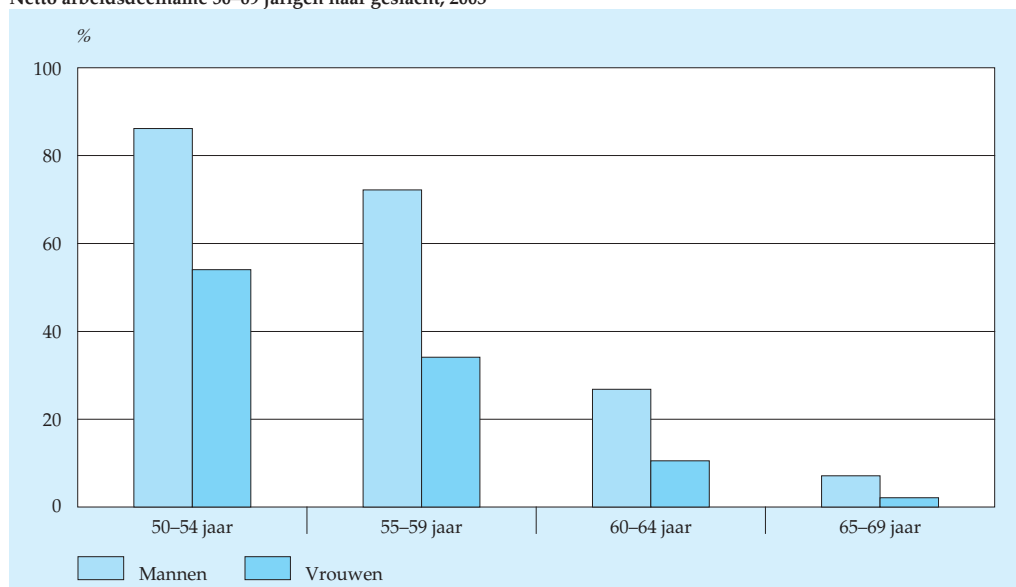
Stijging arbeidsdeelname 60-plussers beperkt

In de leeftijdsgroep van 60–64 jaar is de arbeidsdeelname laag en was ook de stijging de laatste tien jaar beperkt. Illustratief is de situatie van mensen van 64 jaar. Van iedere tien 64-jarigen hebben er twee een arbeidsongeschiktheidsuitkering als voornaamste inkomensbron, één heeft een werkloosheid- of bijstandsuitkering, drie hebben een pensioenuitkering, iets minder dan drie hebben geen eigen inkomen, en ruim één heeft werk. De mensen zonder inkomen betreffen voornamelijk vrouwen.

(Netto) arbeidsdeelname 50-69-jarigen naar leeftijd en geslacht

		Mannen	Vrouwen
		%	
50-54 jaar	1992	80	31
	1995	81	37
	2000	85	47
	2003	86	54
55-59 jaar	1992	58	18
	1995	58	20
	2000	67	31
	2003	72	34
60-64 jaar	1992	20	4
	1995	18	5
	2000	24	7
	2003	27	11
65-69 jaar	1992	7	1
	1995	6	1
	2000	6	1
	2003	7	2

Netto arbeidsdeelname 50-69 jarigen naar geslacht, 2003

Meeste ouderen voelen zich gezond

Al jarenlang geven zes op de tien 65-plussers aan een goede gezondheid te hebben. Een kwart rapporteert in 2003 beperkingen bij het bewegen. Dat is iets minder dan in 1990. Ook het aantal ouderen dat slecht ziet of hoort is minder groot dan in 1990.

Acht op de tien Nederlanders hebben een positief oordeel over de eigen gezondheid. Bij de 65-plussers is dit met bijna zes op de tien lager. Deze cijfers veranderden in de periode 1990–2003 nauwelijks. In deze cijfers zijn mensen die in een tehuis of instelling verblijven, niet opgenomen. Binnen de groep 65-plussers oordelen ouderen verschillend over de eigen gezondheid. Vrouwen ervaren hun gezondheid minder vaak als goed of zeer goed vergeleken met mannen en 75-plussers hebben minder vaak een positief oordeel dan de 65–74-jarigen. Desondanks heeft nog altijd iets meer dan de helft van de vrouwen van 75 jaar en ouder een positief oordeel over de eigen gezondheid.

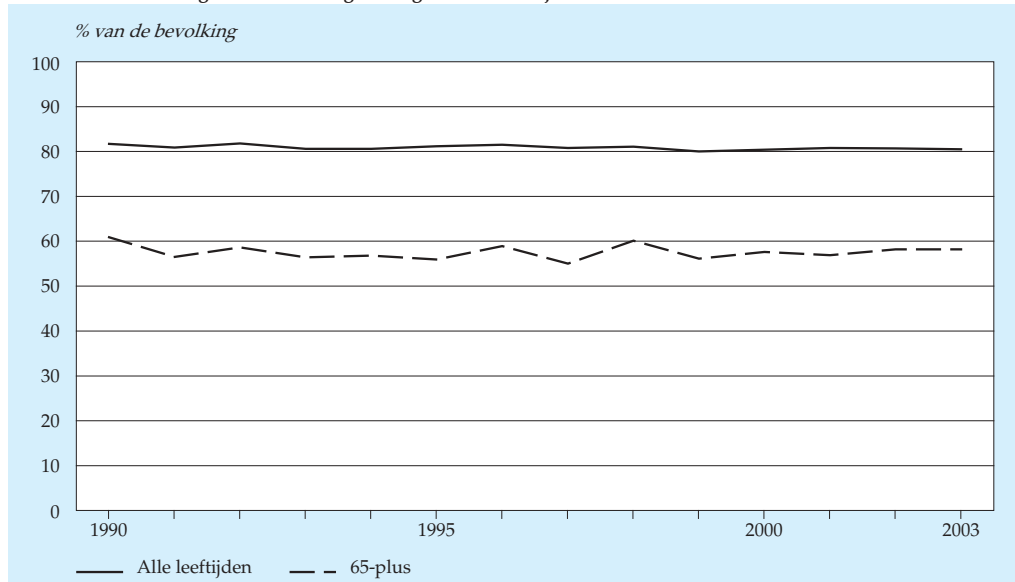
Minder beperkingen bij het bewegen

Beperkingen bij het horen, zien en bewegen drukken hun stempel op het welbevinden van mensen en op de mogelijkheden om als volwaardig lid van de samenleving te kunnen functioneren. In 2003 rapporteerde een kwart van de 65-plussers beperkingen bij het bewegen. Zij hadden veel moeite met het dragen van een boodschappentas, konden moeilijk iets van de grond oprapen of liepen niet zo gemakkelijk meer enkele honderden meters zonder pauze. Tien jaar eerder gaven nog drie op de tien 65-plussers aan beperkingen te hebben bij het bewegen. Naar eigen zeggen ervaren 65-plussers nu dus minder beperkingen bij het bewegen dan voorheen. Het percentage vrouwen dat aangaf beperkingen te hebben bij het bewegen, was twee keer zo groot als het percentage mannen met deze beperkingen. Hetzelfde geldt voor de 75-plussers vergeleken met de groep 65–74-jarigen.

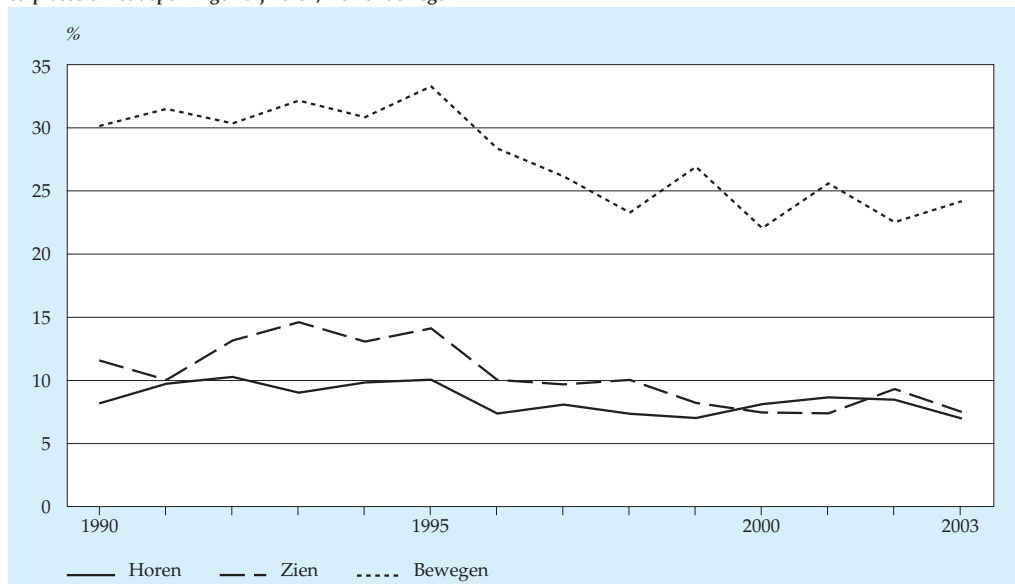
Horen en zien voor een op de dertien 65-plussers een probleem

Zeven à acht van de honderd 65-plussers gaven in 2003 aan problemen te hebben met het horen of het zien. Dat is dus aanzienlijk minder dan bij bewegen. Problemen bij het horen betekent dat men niet of met moeite een gesprek kan volgen. Bij het zien gaat het om het kunnen lezen van de kleine letters in de krant en het herkennen van mensen op afstand. Evenals voor het bewegen geldt voor het zien en in iets mindere mate voor het horen dat het oordeel van de 65-plussers in 2003 iets gunstiger was dan in 1990. Vermoedelijk spelen hierbij het toenemende gebruik van brillen en gehoorapparaten en de verbetering van de hulpmiddelen een rol.

Personen met ervaren gezondheid zeer goed of goed naar leeftijd

65-plussers met beperkingen bij horen, zien of bewegen

In bijna helft sterfgevallen medisch besluit

Medische techniek kan levensreddend werken. Tegelijkertijd komt de vraag op of bij medisch ingrijpen levensverlenging altijd prioriteit moet krijgen boven de kwaliteit van het leven. De maatschappelijke discussie daarover heeft zich afgelopen jaren vooral toegespitst op het fenomeen euthanasie. Medische beslissingen die het levenseinde versnellen komen echter veel frequenter voor dan euthanasie.

In 2001 was bij 61 duizend (43,5 procent) van de 140 duizend overledenen sprake van een medische beslissing. Dit betekent dat afwegingen zijn gemaakt over de aard van de behandeling in samenhang met kwaliteit van het leven en de verwachte levensduur. Meestal leiden dergelijke beslissingen tot bekorting van de levensduur met één tot enkele dagen. Als medische handelingen rond het levenseinde plaatsvinden, is hierover in 42 procent van de sterfgevallen overleg geweest met de patiënt zelf.

In 20 procent van de sterfgevallen ging het om beslissingen inzake pijn- en symptoombestrijding. Eveneens 20 procent betreft de uitdrukkelijke beslissing om een behandeling niet (meer) uit te voeren.

Bij 12,8 procent van die gevallen heeft de beslissing ook als doel om het levenseinde te bespoedigen, bij 7,6 procent van de gevallen wordt daarmee rekening gehouden. Ten slotte was bij 3,3 procent van de sterfgevallen sprake van het voorschrijven, verstrekken of toedienen van een middel met als uitdrukkelijk doel het levenseinde te bespoedigen. Daarvan kan 2,5 procent worden beschouwd als euthanasie.

Vaker medische beslissing

Het aandeel sterfgevallen waarbij medische beslissingen rond het levenseinde een rol speelden, is in de jaren negentig toegenomen, van 39,1 procent in 1990 tot 43,5 procent in 2001. Dit betreft vooral het intensiveren van de pijn- of symptoombestrijding waarbij rekening is gehouden met een mogelijke bespoediging van het levenseinde of dit het uitdrukkelijke doel is. Daarnaast gaat het om het niet instellen of staken van een behandeling, waarbij rekening gehouden wordt met het bespoedigen van het levenseinde of dit het uitdrukkelijke doel is.

Sterfgevallen naar medische beslissing rond het levenseinde (MBL-handelwijze)

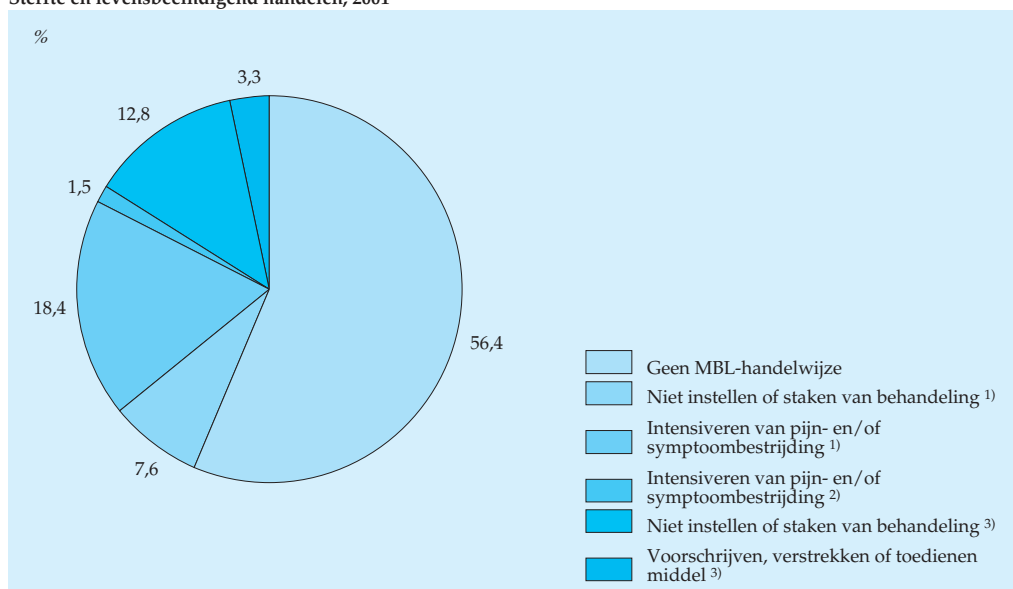
	Sterfgevallen			
	1990		2001	
	abs.		%	
Sterfgevallen totaal	128 824	140 377	100	100
Sterfgevallen zonder MBL-handelwijzen	78 513	79 354	60,9	56,5
Sterfgevallen met MBL-handelwijzen	50 311	61 024	39,1	43,5
w.v.				
Niet instellen en/of staken, rekening houdend met ¹⁾	11 956	10 610	9,3	7,6
Pijn- en/of symptoombestrijding, rekening houdend met ¹⁾	19 010	25 793	14,8	18,4
Pijn- en/of symptoombestrijding met mede doel ²⁾	4 851	2 055	3,8	1,5
Niet instellen en/of staken met uitdrukkelijk doel ³⁾	11 113	17 902	8,6	12,8
Middel met uitdrukkelijk doel ³⁾	3 381	4 664	2,6	3,3
w.v.				
Euthanasie	2 163	3 444	1,7	2,5
Hulp bij zelfdoding	242	283	0,2	0,2
Levensbeëindigend handelen zonder uitdrukkelijk verzoek	976	938	0,8	0,7

¹⁾ MBL-handelwijzen waarbij rekening is gehouden met de waarschijnlijkheid dat het levenseinde is bespoedigd.

²⁾ Het bespoedigen van het levenseinde is mede het doel van de handelwijze.

³⁾ MBL-handelwijzen waarbij het bespoedigen van het levenseinde het uitdrukkelijk doel is.

Sterfte en levensbeëindigend handelen, 2001

¹⁾ MBL-handelwijzen waarbij rekening is gehouden met de waarschijnlijkheid dat het levenseinde is bespoedigd.

²⁾ Het bespoedigen van het levenseinde is het uitdrukkelijk doel van de handelwijze.

³⁾ MBL-handelwijzen waarbij het bespoedigen van het levenseinde het uitdrukkelijke doel is.

Steeds meer ouderen wonen nog zelfstandig

Ouderen wonen steeds minder vaak in een verzorgings- of verpleeghuis. De daling is bij mannen even hoog als bij vrouwen. In verhouding wonen vrouwen meer dan tweemaal zo vaak in een tehuis als mannen.

Het aantal 65-plussers in een tehuis of inrichting is tussen 1995 en 2003 met 30 duizend afgenomen tot 135 duizend. Door de vergrijzing was de afname relatief gezien nog groter. Woonden in 1995 nog acht op de honderd 65-plussers in een tehuis, in 2003 is dit gedaald tot zes op de honderd.

Thuiszorg in plaats van het bejaardenhuis

Ouderen blijven dus vaker zelfstandig wonen, eventueel in een aangepaste woning. In plaats van opname in een bejaardentehuis krijgen nu veel bejaarden thuiszorg. De daling van het aantal tehuisbewoners deed zich voor zowel in bejaardenhuizen als in verpleeghuizen.

De daling van tehuisbewoners was bij mannen en vrouwen vrijwel even groot. Naar leeftijd blijkt de grootste daling zich voor te doen onder de mensen van 75 tot 85 jaar.

Vrouwen ruim in de meerderheid

Onder de 65-plussers die in een tehuis wonen, zijn vrouwen ruim in de meerderheid. Drie van de vier tehuisbewoners is vrouw. Dat komt in de eerste plaats doordat het aantal vrouwen in de oudere leeftijdsgroepen groter is dan het aantal mannen. Vrouwen leven immers gemiddeld langer dan mannen. In de tweede plaats is het aandeel vrouwen dat in een tehuis verblijft hoger dan het aandeel mannen. Omdat vrouwen langer leven en bij paren de vrouw meestal iets jonger is, is het aantal vrouwelijke alleenstaanden erg hoog. En alleenstaanden hebben een veel grotere kans om opgenomen te worden in een tehuis dan mensen die een partner hebben. Zeker als die partner nog vitaal is.

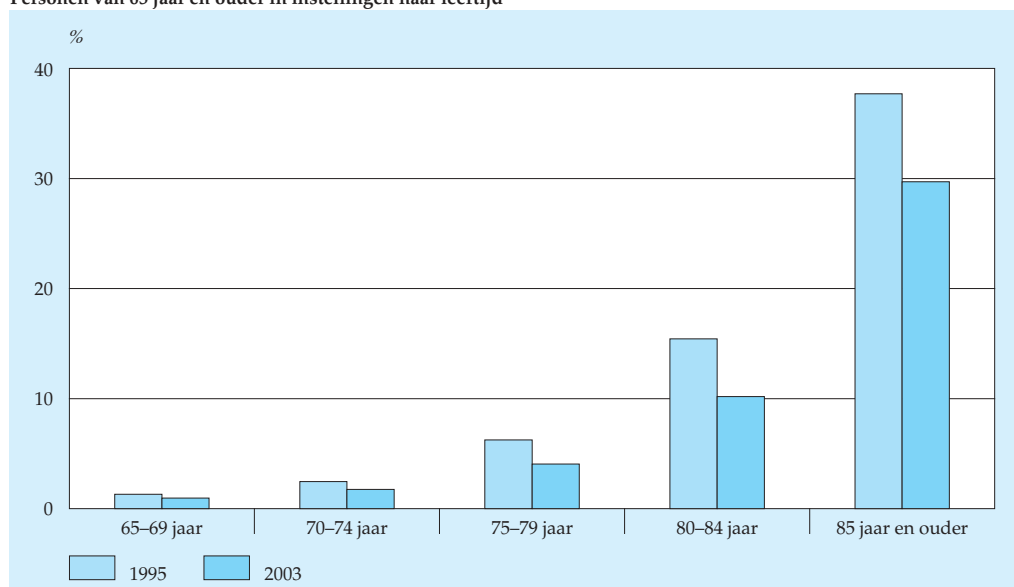
Bijna een op de drie 85-plussers in een tehuis

Tot 75 jaar is het aandeel tehuisbewoners laag, het gaat dan om minder dan twee op de honderd. Maar boven deze leeftijd loopt het percentage snel op. Voor de leeftijdsgroep 75-79 jaar ligt het percentage in 2003 op 4, voor de 80-84-jarigen komt het al uit op 10 en van de 85-plussers verblijft 30 procent in een tehuis.

Personen in instellingen naar leeftijd en geslacht, 2003

	Totaal	w.o.		Personen in instellingen
		verzorgingshuis	verpleeghuis	
	<i>x 1 000</i>			<i>% van bevolking</i>
Mannen				
65-69 jaar	3	1	1	1
70-74 jaar	4	2	1	2
75-79 jaar	5	3	1	3
80-84 jaar	7	5	1	7
85 jaar en ouder	13	11	2	21
Totaal	32	21	6	3
Vrouwen				
65-69 jaar	3	1	1	1
70-74 jaar	6	3	1	2
75-79 jaar	13	9	3	5
80-84 jaar	24	18	5	12
85 jaar en ouder	57	45	10	33
Totaal	104	76	20	8

Personen van 65 jaar en ouder in instellingen naar leeftijd

Veel vrije tijd

Omdat ouderen zelden nog betaalde arbeid verrichten, hebben ze meer tijd voor andere zaken. Ze nemen vooral meer vrije tijd, meer tijd voor persoonlijke verzorging en voor het huishouden. Veel geven ze niet uit in hun vrije tijd, het meeste nog aan vakanties.

Ouderen hebben de meeste vrije tijd, per etmaal gemiddeld ruim acht uur. Dat is twee uur meer dan gemiddeld. Ook besteden ouderen relatief veel tijd aan persoonlijke verzorging en aan huishoudelijke verplichtingen.

Meer tijd voor eten en drinken

Veel vrije tijd besteden ouderen aan tv-kijken en het luisteren naar radio, cd's of cassettes. Per dag zijn ze hier twee uur en drie kwartier aan kwijt. Ook besteden ze meer tijd dan jongeren aan lezen en aan contacten met familie, vrienden of kennissen. Slapen en rusten doen ouderen bijna negen uur per dag. Dat is ongeveer evenveel als 18–24-jarigen, maar een half uur meer dan de 25–44-jarigen. Ook ruimen ze meer tijd in voor eten en drinken, gemiddeld ruim twee uur per dag.

Helft vrijetijdsbudget gaat op aan vakanties

Ouderen geven weinig geld uit aan vrijetijdsactiviteiten. Gemiddeld besteden huishoudens hieraan 11 procent van hun budget, 65-plussers ruim 9 procent. Dat komt neer op ruim 1 700 euro per jaar. Ouderen geven vooral minder uit aan contributies voor sportverenigingen, aan moderne audiovisuele apparaten zoals video- en cd-speler en aan huisdieren.

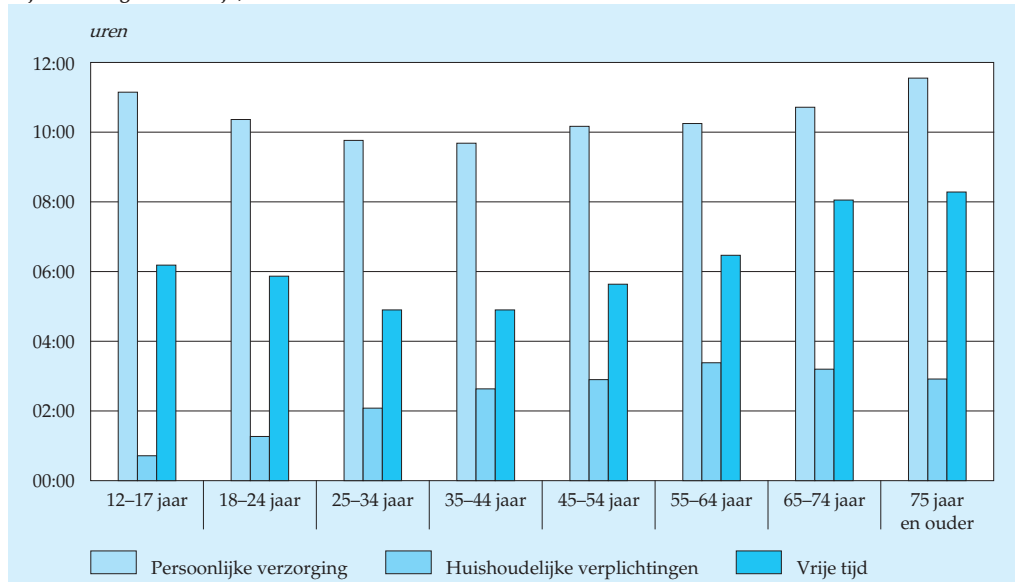
Ruim de helft van de vrijetijdsbestedingen van huishoudens gaat op aan vakanties. Gemiddeld gaat het om bijna 6 procent van het huishoudbudget. Ouderen besteden wat meer dan gemiddeld aan vakanties (ruim 6 procent), al zijn hun bestedingen lager dan die van de 45–64-jarigen. Het grootste deel van het vakantiebudget wordt in het buitenland besteed.

Geringe bestedingen aan vervoer en mobiliteit

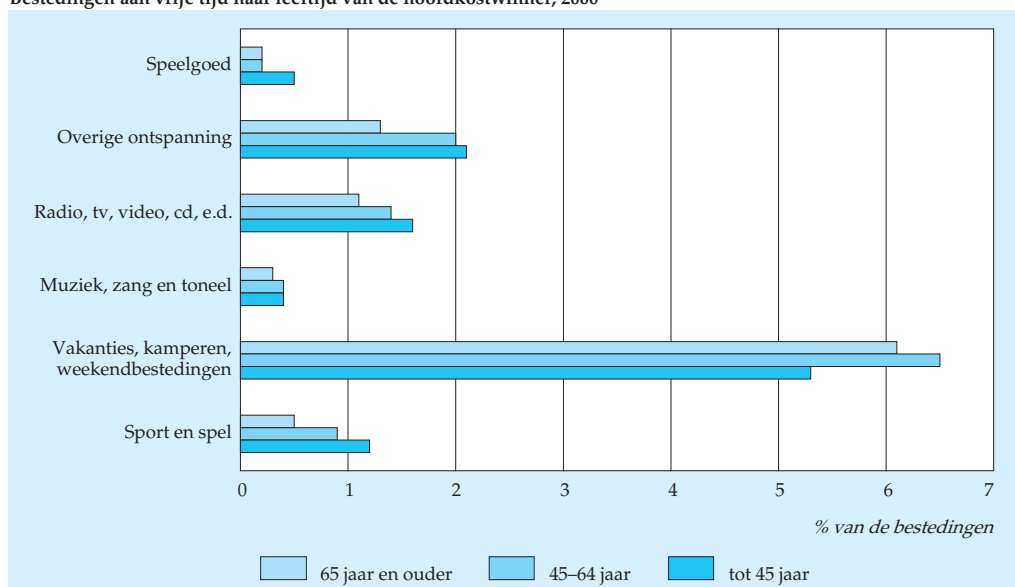
Ouderen geven relatief weinig geld uit aan verkeer en vervoer. Dat heeft vooral te maken met lagere uitgaven aan de auto. Oudere huishoudens geven gemiddeld 900 euro per jaar uit aan de auto, tegenover ruim 1 500 euro voor de overige huishoudens. Een van de redenen dat ouderen minder uitgeven aan de auto is hun geringere autobezit. Slechts iets meer dan de helft van de gepensioneerde hoofdkostwinners heeft een auto. Daarentegen hebben acht op de tien kostwinners (25–64 jaar) een auto.

Ouderen besteden ook minder aan openbaar vervoer: zo'n 150 euro per jaar. Dat is ruim de helft van het bedrag dat andere huishoudens hieraan uitgeven.

Tijdbesteding naar leeftijd, 2001

Bestedingen aan vrije tijd naar leeftijd van de hoofdkostwinner, 2000

Ook ouderen emigreren

Landverhuizers zijn overwegend jong. Toch is bijna één op de tien emigranten 55 jaar of ouder.

In 2003 zijn 105 duizend personen geëmigreerd. Het aandeel 55-plussers onder deze emigranten is toegenomen van 8 in 1995 tot 9 procent in 2003. Aangezien de meeste 55-plussers aan het einde van hun arbeidsleven zijn, kan het vinden van een andere woning of woonomgeving een belangrijke reden zijn om te emigreren. Dat zij in die levensfase ook over grotere afstanden verhuizen leert het feit dat er onder 60-jarigen die binnen Nederland verhuizen sprake is van een kleine piek in gemiddelde verhuissafstand.

Duitsland, België en het zonnige zuiden

Van de 55-plussers die in 2003 emigreerden, vertrokken de meesten naar Duitsland en België. Op de derde en vierde plaats volgden Spanje en Frankrijk. Samen waren deze landen de bestemming voor 52 procent van de emigranten.

Opvallend is dat de emigratie van 55-plussers naar Duitsland sterk is opgelopen, vooral de laatste jaren. Detaillering naar geboorteland van de emigranten laat zien dat het vooral mensen zijn die hier geboren zijn die het land verlaten. Anno 2003 was ruim 60 procent van de oudere emigranten naar Duitsland hier geboren. In 1995 was dat nog 37 procent. Ook het aantal 55-plussers dat naar België emigreert neemt de laatste jaren toe. Van hen is zelfs ruim 80 procent in Nederland geboren.

Een goedkopere woning of een aangener klimaat?

Voor zowel Duitsland als België kunnen de stijgende aantallen emigrerende 55-plussers van hier geborenen waarschijnlijk mede worden toegeschreven aan prijsverschillen op de woningmarkten in de grensgebieden. De Europese eenwording en de introductie van de euro vergemakkelijken de oriëntatie op woningmarkten over de grenzen heen. Overigens geldt dit laatste ook voor emigratie naar landen als Frankrijk of Spanje. Maar bij de emigratie van 55-plussers naar Frankrijk en Spanje speelt het klimaatverschil waarschijnlijk een grotere rol dan bij emigratie naar Duitsland of België. De emigratie van 55-plussers naar Frankrijk is sinds 1995 verdubbeld, 80 procent van de Frankrijkgangers is hier geboren.

Retourmigratie Turkse en Marokkaanse 55-plussers neemt af

Overigens blijken emigrerende 55-plussers steeds minder vaak van Turkse of Marokkaanse origine te zijn. Sinds 1995 is het aantal Turkse terugkeerders van 55 jaar en ouder gehalveerd, het aantal Marokkanen dat terugkeerde is meer dan gehalveerd. Afnemende aantallen emigrerende 55-plussers zijn ook zichtbaar bij 55-plussers van Surinaamse afkomst.

Emigratie van 55-plussers naar land van bestemming, 1995 en 2003

	1995		2003	
	totaal	w.o. geboren in Nederland	totaal	w.o. geboren in Nederland
Totaal	4 980	2 307	6 306	3 443
w.v. naar				
Duitsland	419	154	1 063	691
België	688	551	944	775
Spanje	481	270	704	419
Frankrijk	278	214	588	495
Nederlandse Antillen en Aruba	427	106	421	68
Verenigd Koninkrijk	192	56	263	41
Verenigde Staten	244	99	232	98
Turkije	323	6	149	11
Suriname	206	15	149	16
Marokko	295	1	123	3
Portugal	94	52	118	70
Italië	66	27	100	31
Australië	132	108	77	54
Indonesië	108	44	76	27
Overige landen	1 027	604	1 299	644

Emigratie van 55-plussers met geboorteland Nederland naar land van bestemming

